

4

BEVINDINGEN UIT
DE JOP-MONITOR 4,
DE JOP-KINDMONITOR
EN DE JOP-SCHOOL-
MONITOR 2

JONGEREN IN CIJFERS EN LETTERS

Lieve Bradt, Stefaan Pleysier, Johan Put, Jessy Siongers, Bram Spruyt (Red.)

acco

JONGEREN IN CIJFERS EN LETTERS 4

BEVINDINGEN UIT DE JOP-MONITOR 4, DE JOP-KINDMONITOR EN
DE JOP-SCHOOLMONITOR 2

Jongeren in cijfers en letters 4

Bevindingen uit de JOP-monitor 4,
de JOP-kindmonitor en de JOP-schoolmonitor 2

*Lieve Bradt, Stefaan Pleysier, Johan Put, Jessy Siongers, Bram Spruyt
(Red.)*

Eerste druk: 2019

Gepubliceerd door

Uitgeverij Acco, Blijde Inkomststraat 22, 3000 Leuven (België)

E-mail: uitgeverij@acco.be – Website: www.acco.be

Voor Nederland:

Acco Nederland, Westvlietweg 67 F, 2495 AA Den Haag (Nederland)

Email: info@uitgeverijacco.nl

Omslagontwerp: www.frisco-ontwerpbureau.be

Zetwerk: Carius Group

© 2019 by Acco (Academische Coöperatieve Vennootschap cvba), Leuven (België)

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. De uitgever heeft geprobeerd alle rechthebbenden voor het copyright op te sporen. Mogelijk is dat niet overal gelukt. Wie toch denkt rechten te kunnen doen gelden, kan contact opnemen met de uitgever.

Inhoud

Lijst van tabellen en figuren	11
1. De 'staat van de jeugd': methodologische achtergrond bij de JOP-monitoren <i>Bram Spruyt, Jessy Siongers, Stefaan Pleysier, Johan Put, Lieve Bradt</i>	19
1. Het monitoren van de jeugd	20
2. Kwaliteit van het surveyonderzoek	22
3. De JOP-kindmonitor (2018) en de JOP-monitor 4 (2018)	25
3.1 Veldwerk en respons	27
3.2 Beoordelen van de representativiteit	28
3.2.1 Representativiteit JOP-kindmonitor (2018)	29
3.2.2 Representativiteit JOP-monitor 4 (2018)	30
4. JOP-schoolmonitor 2 (2018)	31
4.1 Veldwerk en respons	34
4.2 Responsgraad Vlaamse steekproef	34
4.3 Responsgraad grootstedelijke steekproef	35
4.4 Beoordelen van de representativiteit en weging	36
4.4.1 Representativiteit eerste graad	37
4.4.2 Representativiteit tweede en derde graad	38
5. Het vervolg van dit boek	41
Bibliografie	44
2. Opgroeien tussen schoolmuren: verschil en verandering in de schoolbeleving van jongeren in Vlaanderen <i>Robin Kemper & Lieve Bradt</i>	47
1. Inleiding	47
2. De JOP-kindmonitor: van het lager naar het secundair onderwijs	49
2.1 Sociale aanvaarding	50
2.2 Academisch zelfbeeld	52
2.3 Interesse in leerinhoud	53

2.4	Relatie met leerkrachten	55
2.5	Regressieanalyses	56
3.	De schoolmonitor: veranderingen tijdens de schoolloopbaan in het secundair onderwijs	58
3.1	Ontwikkeling met de leeftijd: verschillen naargelang geslacht en onderwijsvorm	59
3.1.1	Sociale aanvaarding	59
3.1.2	Academisch zelfbeeld	61
3.1.3	Interesse in leerinhoud	63
3.1.4	Relatie met leerkrachten	64
3.2	Regressieanalyses	66
4.	De school als een sociale praktijk	67
4.1	School als een sociale praktijk: kindmonitor	68
4.2	School als een sociale praktijk: eerste graad secundair onderwijs	70
5.	Besluit	73
	Bibliografie	75
	Bijlagen	77

3. Daderschap: oude en nieuwe vormen 79

Ena Coenen

1.	Inleiding	79
1.1	Een daling van de criminaliteit	79
1.2	Officiële cijfers en de zelfrapportage van 'klassieke' delinquentie	80
1.3	Een verschuiving naar onlinedelinquentie?	83
1.3.1	Opkomst smartphone als verklaring voor de daling van offlinecriminaliteit	83
1.3.2	Onderzoek naar de verschuiving	83
1.4	Profielen van daders	85
1.5	Kortom	86
2.	Methode	87
3.	Resultaten	88
4.	Besluit	95
	Bibliografie	97
	Bijlagen	99

4. Etnische intergroepsrelaties bij jongeren in de superdiverse samenleving	103
<i>Jessy Siongers</i>	
1. Inleiding	103
2. Portret van een superdiverse samenleving	104
3. Superdiversiteit, interetnische contacten en bereidheid daartoe	107
4. Data en operationalisering	111
4.1 Data	111
4.2 Indicatoren voor intergroepscontacten	111
5. Resultaten	114
5.1 Huidige intergroepscontacten	114
5.2 Van reële sociale contacten naar de bereidheid tot sociale contacten	116
5.3 Multivariate analyses	121
6. Besluit	127
Bibliografie	129
 5. Het welbevinden van Vlaamse jongeren	133
<i>Colinda Serie</i>	
1. Inleiding	133
2. Conceptualisering van welbevinden	134
3. Bevindingen	135
3.1 Algemene levenstevredenheid (cognitieve component)	135
3.2 Sociodemografische verschillen in algemene levenstevredenheid	136
3.3 Emotioneel welbevinden (affectieve component)	138
3.4 Sociodemografische verschillen in emotioneel welbevinden	139
3.5 Domeinspecifieke levenstevredenheid	141
3.6 Voorspellers van welbevinden	143
4. Besluit	146
Bibliografie	148
 6. Jongeren en politiek in turbulente tijden	153
<i>Bram Spruyt, Laora Mastari & Filip Van Droogenbroeck</i>	
1. Inleiding	153
2. Vlaamse jongeren en politiek: een internationale vergelijking	154

3.	Vlaamse jongeren en politiek: een detailperspectief	160
3.1	Politieke interesse en competentie	160
3.2	Politieke machteloosheid	164
3.3	Politiek populisme	166
3.4	Alternatieve politieke participatie	170
3.5	Houding tegenover stemmen	172
4.	Besluit	176
	Bibliografie	178

7.	Slachtofferschap onder adolescenten: risicokenmerken, context en relatie met welbevinden	181
	<i>Arne De Boeck</i>	
1.	Inleiding	181
2.	Over de interpretatie van gegevens uit slachtofferenquêtes	182
3.	Risicokenmerken van slachtofferschap	186
4.	De context van slachtofferschap nader onderzocht	192
5.	Meervoudig slachtofferschap en de relatie met welbevinden	196
6.	Beleidsimplicaties	200
	Bibliografie	201

8.	Georganiseerde en ongeorganiseerde vrijetijdsbesteding van kinderen en jongeren	205
	<i>Juno Tourne & Lieve Bradt</i>	
1.	Inleiding	205
2.	Georganiseerde vrijetijdsbesteding	207
2.1	Georganiseerde vrijetijdsbesteding van 10- tot 13-jarigen	207
2.2	Georganiseerde vrijetijdsbesteding van 14- tot 25-jarigen	208
2.3	Participatie in relatie tot leeftijd	212
2.4	Besluit	214
3.	Ongeorganiseerde vrije tijd	214
3.1	Ongeorganiseerde vrijetijdsbesteding bij 10- tot 13-jarigen	214
3.2	Ongeorganiseerde vrijetijdsbesteding bij 14- tot 25-jarigen	216

4.	Onlinevrijtijdsbesteding	219
4.1	Onlinevrijtijdsbesteding bij 10- tot 13-jarigen	219
4.2	Onlinevrijtijdsbesteding bij 14- tot 25-jarigen	221
4.3	Besluit	222
5.	Verveling versus tijdstekort in de vrije tijd	222
6.	Besluit	224
	Bibliografie	225
	Bijlagen	227
9.	De betekenis die jongeren geven aan hun vrijetijdsactiviteiten	229
	<i>Annelore Van der Eecken & Lieve Bradt</i>	
1.	Inleiding	229
2.	Literatuurstudie	230
2.1	De betekenis die jongeren toekennen aan hun vrijetijdsactiviteiten	230
2.2	Sociodemografische verschillen in de vrijetijdsbesteding van jongeren	232
3.	Methodologie en gebruikte variabelen	233
3.1	Variabelen	234
3.2	Analyse	236
4.	Resultaten	237
4.1	Wat zoeken jongeren in de vrije tijd?	237
4.2	Verschillen jongeren onderling in wat zij zoeken in de vrije tijd?	238
4.3	Hoe hangt wat jongeren zoeken in de vrije tijd samen met hun georganiseerde en ongeorganiseerde vrijetijdsdeelname?	239
5.	Besluit	243
	Bibliografie	245
	Bijlagen	248
10.	Genderidentiteit en genderattitudes bij Vlaamse jongeren	251
	<i>Laora Mastari, Bram Spruyt & Jessy Siongers</i>	
1.	Inleiding	251
2.	Multidimensionale genderidentiteit	252
3.	Ambivalente seksistische houdingen	253

4.	Sociale verschillen in genderidentiteit en seksistische houdingen	254
4.1	Geslacht	255
4.2	Leeftijd	255
4.3	Sociale positie	256
5.	Data en methode	257
6.	Resultaten	259
6.1	Algemene verspreiding	259
6.2	Verdiepende analyses	263
6.2.1	10- tot 13-jarigen	269
6.2.2	14- tot 25-jarigen	270
7.	Besluit	271
	Bibliografie	273

Lijst van tabellen en figuren

Tabellen

1. De 'staat van de jeugd': methodologische achtergrond bij de JOP-monitoren

Tabel 1.1	Totale respons voor de vijf verzendingen bij 10- tot 25-jarigen.	28
Tabel 1.2	Populatiegegevens en wegingscoëfficiënten naargelang het onderwijsniveau en het geslacht (10- tot 13-jarigen).	29
Tabel 1.3	Wegingscoëfficiënten naargelang de onderwijsvorm, het geslacht en de leeftijd (14- tot 25-jarigen).	31
Tabel 1.4	Overzicht van de respons in de vier steekproeven.	36
Tabel 1.5	Wegingscoëfficiënten van de eerste graad 'Grootsteden/Vlaanderen'.	38
Tabel 1.6	Wegingscoëfficiënten van de eerste graad 'Antwerpen-Gent/Brussel'.	38
Tabel 1.7	Wegingscoëfficiënten van de tweede en derde graad 'Grootsteden/Vlaanderen'.	39
Tabel 1.8	Wegingscoëfficiënten van de tweede en derde graad 'Antwerpen-Gent/Brussel/Vlaanderen'.	40

2. Opgroeien tussen schoolmuren: verschil en verandering in de schoolbeleving van jongeren in Vlaanderen

Tabel 2.1	Frequentieverdelingen van de schaalitems voor sociale aanvaarding (in percentages).	50
Tabel 2.2	Sociale aanvaarding naargelang het geslacht, de migratieachtergrond en het opleidingsniveau van de ouders (per schooltype).	51
Tabel 2.3	Frequentieverdelingen van de schaalitems voor het academische zelfbeeld (in percentages).	52
Tabel 2.4	Het academische zelfbeeld naargelang het geslacht, de migratieachtergrond en het opleidingsniveau van de ouders (per schooltype).	53
Tabel 2.5	Frequentieverdelingen van de schaalitems met betrekking tot de interesse in leerinhoud (in percentages).	53

Tabel 2.6	Interesse in leerinhoud naargelang het geslacht, de migratieachtergrond en het opleidingsniveau van de ouders (per schooltype).	54
Tabel 2.7	Frequentieverdelingen van de schaalitems met betrekking tot de relatie met leerkrachten (in percentages).	55
Tabel 2.8	De relatie met leerkrachten naargelang het geslacht, de migratieachtergrond en het opleidingsniveau van de ouders (per schooltype).	56
Tabel 2.9	Regressieanalyses van de schoolbeleving JOP-kindmonitor (gestandaardiseerde bètawaarden).	57
Tabel 2.10	Frequentieverdelingen van de schaalitems voor sociale aanvaarding (in percentages).	59
Tabel 2.11	Frequentieverdelingen van de schaalitems voor het academische zelfbeeld (in percentages).	61
Tabel 2.12	Frequentieverdeling voor de interesse in leerinhoud (in percentages).	63
Tabel 2.13	Frequentieverdelingen van de schaalitems met betrekking tot de relatie met leerkrachten (in percentages).	64
Tabel 2.14	Regressieanalyse van de schoolbeleving in het secundair onderwijs (gestandaardiseerde bètawaarden).	66
Tabel 2.15	Frequentieverdelingen van de schaalitems met betrekking tot de school als een sociale praktijk: JOP-kindmonitor (in percentages).	68
Tabel 2.16	De lagere school als een sociale praktijk: geslacht (in percentages).	69
Tabel 2.17	De lagere school als een sociale praktijk: migratieachtergrond (in percentages).	69
Tabel 2.18	De lagere school als een sociale praktijk: opleiding ouder(s) (in percentages).	70
Tabel 2.19	Frequentieverdelingen van de schaalitems met betrekking tot de school als een sociale praktijk: JOP-schoolmonitor eerste graad (in percentages).	71
Tabel 2.20	De eerste graad als een sociale praktijk: jongens en meisjes (in percentages).	71
Tabel 2.21	De eerste graad als een sociale praktijk: migratieachtergrond (in percentages).	72
Tabel 2.22	De eerste graad als een sociale praktijk: opleiding ouder(s) (in percentages).	73
Tabel 2.23	Principale-componentenanalyse van de schaalitems met betrekking tot schoolbeleving JOP-kindmonitor (2018) (<i>Rotated Component Matrix</i>).	77
Tabel 2.24	Principale-componentenanalyse van de schaalitems met betrekking tot schoolbeleving JOP-schoolmonitor 2 (2018) (<i>Rotated Component Matrix</i>).	78

3. Daderschap: oude en nieuwe vormen

Tabel 3.1	Prevalentie van jongeren die aangeven in de voorbije twaalf maanden delicten te hebben gepleegd (in percentages) en de verdeling volgens type van delicten (prevalentie zonder fysiek geweld, zonder verwondingen).	90
Tabel 3.2	Niet-gestandaardiseerde bèta-coëfficiënten (en standaard error) voor de multilevel negatieve binomiale analyses op offline- en onlinedelinquentie.	94
Tabel 3.3	Items, factorladingen, verklaarde variantie (in percentage) en Cronbach α voor de schaal 'relatie leerkrachten'.	99
Tabel 3.4	Items, factorladingen, verklaarde variantie (in percentage) en Cronbach α voor de schaal 'opvolging ouders'.	99
Tabel 3.5	Items, factorladingen, verklaarde variantie (in percentage) en Cronbach α voor de schaal 'controle ouders'.	99

4. Etnische intergroepsrelaties bij jongeren in de superdiverse samenleving

Tabel 4.1	Herkomst jongeren (meerdere herkomstlanden mogelijk): aantallen.	114
Tabel 4.2	Contacten met personen van andere herkomst naargelang de woonplaats en de eigen herkomst (in percentage).	115
Tabel 4.3	Vrienden van andere herkomst naargelang de woonplaats en de eigen herkomst (in percentage).	116
Tabel 4.4	Gemiddelde scores op houdingen ten aanzien van andere etnisch-culturele groepen (range 0-10) naargelang de eigen herkomst bij jongeren uit de eerste graad secundair onderwijs.	119
Tabel 4.5	Gemiddelde scores op houdingen ten aanzien van andere etnisch-culturele groepen (range: 0-6) naargelang de eigen herkomst bij jongeren uit de tweede en derde graad secundair onderwijs.	120
Tabel 4.6	Houdingen ten aanzien van andere etnisch-culturele groepen naargelang de eigen herkomst bij jongeren in de eerste graad secundair onderwijs: multivariate analyses (schaal: 0-10; niet-gestandaardiseerde effectparameters).	124
Tabel 4.7	Houdingen ten aanzien van andere etnisch-culturele groepen naargelang de eigen herkomst bij jongeren in de tweede en derde graad secundair onderwijs: multivariate analyses (schaal: 1-6; niet-gestandaardiseerde effectparameters).	126

5. Het welbevinden van Vlaamse jongeren

Tabel 5.1	Algemene levenstevredenheid (SWLS-CV).	136
Tabel 5.2	Sociodemografische verschillen in algemene levenstevredenheid (gemiddelde SWLS-CV somscores).	138
Tabel 5.3	Positieve en negatieve gevoelens in de vier weken voor het invullen van de vragenlijst (SPANE).	139
Tabel 5.4	Sociodemografische verschillen in emotioneel welbevinden (gemiddelde scores van de affectbalansschaal van de SPANE).	140
Tabel 5.5	Domeinspecifieke levenstevredenheid.	142
Tabel 5.6	Logistische regressie met sociodemografische variabelen als voorspellers van een lage algemene levenstevredenheid.	144
Tabel 5.7	Logistische regressie met sociodemografische variabelen en domeinspecifieke levenstevredenheid als voorspellers van een lage algemene levenstevredenheid.	145

6. Jongeren en politiek in turbulente tijden

Tabel 6.1	De politieke betrokkenheid van Vlaamse jongeren internationaal vergeleken. Gegevens gebaseerd op ICCS-studie (14-jarigen).	156
Tabel 6.2	Opvattingen over politiek en politieke betrokkenheid bij jongeren in Europa, gebaseerd op gegevens van de European Social Survey (2016; 15- tot 25-jarigen).	158
Tabel 6.3	Vergelijking tussen politieke interesse en competentie bij jongeren tussen 2006 en 2018 in Vlaanderen (14- tot 25-jarigen, rijpercentages).	161
Tabel 6.4	Politieke interesse en competentie uitgezet volgens leeftijd in Vlaanderen (somschaal 0-100, 14- tot 25-jarigen).	162
Tabel 6.5	Resultaten van lineaire regressie politieke interesse en politieke competentie bij jongeren (14- tot 25-jarigen).	163
Tabel 6.6	Stellingen die verwijzen naar politieke machteloosheid bij jongeren in Vlaanderen (14- tot 25-jarigen, rijpercentages).	164
Tabel 6.7	Politieke machteloosheid uitgezet naargelang de leeftijd bij Vlaamse jongeren (14- tot 25-jarigen).	165
Tabel 6.8	Lineaire regressie politieke machteloosheid bij jongeren (14- tot 25-jarigen).	165
Tabel 6.9	Frequentieverdeling van stellingen die peilen naar populisme in Vlaanderen (14- tot 25-jarigen).	168
Tabel 6.10	Politiek populisme uitgezet naargelang de leeftijd bij jongeren in Vlaanderen (14- tot 25-jarigen).	168
Tabel 6.11	Lineaire regressie politiek populisme bij jongeren (14- tot 25-jarigen).	169

Tabel 6.12	Frequentieverdeling van alternatieve politieke actie (14- tot 25-jarigen, rijpercentages).	170
Tabel 6.13	Lineaire regressie JOP-monitor 4 politieke participatie bij jongeren (14- tot 25-jarigen).	171
Tabel 6.14	Mening over de stemplicht en geldige stemintentie in Vlaanderen (14- tot 25-jarigen, kolompercentages).	174
Tabel 6.15	Percentage van geldige stemvoorkeur uitgezet naargelang de leeftijd van jongeren in Vlaanderen (14- tot 25 jarigen).	174
Tabel 6.16	Logistische regressie geldige stemvoorkeur, bereid te stemmen op vrijwillige basis en houding tegenover de stemplicht bij jongeren in Vlaanderen (14- tot 25-jarigen).	175

8. Georganiseerde en ongeorganiseerde vrijetijdsbesteding van kinderen en jongeren

Tabel 8.1	Frequentietabel voor participatie aan het verenigingsleven bij Vlaamse 10- tot 13-jarigen (in percentages).	207
Tabel 8.2	Frequentietabel voor participatie aan het verenigingsleven bij Vlaamse 14- tot 25-jarigen (in percentages).	210
Tabel 8.3	Frequentietabel voor participatie aan het verenigingsleven bij Vlaamse 10- tot 13-jarigen (in percentages).	215
Tabel 8.4	Frequentietabel voor vrijetijdsactiviteiten bij Vlaamse 14- tot 25-jarigen (in percentages).	218
Tabel 8.5	Frequentietabel voor onlinetijdsbesteding bij Vlaamse 10- tot 13-jarigen (in percentages).	220
Tabel 8.6	Frequentietabel voor onlinetijdsbesteding bij Vlaamse 14- tot 25-jarigen.	221
Tabel 8.7	Frequentietabel voor tevredenheid over vrijetijdsbesteding bij Vlaamse 10- tot 13-jarigen en 14- tot 25-jarigen (in percentages).	223
Tabel 8.8	Frequentietabel voor politieke betrokkenheid bij Vlaamse 14- tot 25-jarigen (in percentages).	227
Tabel 8.9	Frequentietabel voor redenen van het gebruik van sociale media bij Vlaamse 14- tot 25-jarigen (in percentages).	227

9. De betekenis die jongeren geven aan hun vrijetijdsactiviteiten

Tabel 9.1	Beschrijving van de vier schalen met betrekking tot betekenisgeving.	234
Tabel 9.2	Beschrijving van de vijf types van georganiseerde vrije tijd.	235
Tabel 9.3	Beschrijving van de vier types van ongeorganiseerde vrije tijd.	235
Tabel 9.4	Beschrijving van de sociodemografische variabelen.	236
Tabel 9.5	Frequenties van betekenisgeving vrije tijd.	237

Tabel 9.6	Verklarende factoren bij diverse clusters van betekenisgeving bij adolescenten uit het secundair onderwijs in Vlaanderen en Brussel (niet-gestandaardiseerde coëfficiënten).	238
Tabel 9.7	Verklarende factoren bij diverse clusters van georganiseerde vrijetijdsbesteding bij adolescenten uit het secundair onderwijs in Vlaanderen en Brussel (niet-gestandaardiseerde coëfficiënten).	241
Tabel 9.8	Verklarende factoren bij diverse clusters van ongeorganiseerde vrijetijdsbesteding bij adolescenten uit het secundair onderwijs in Vlaanderen en Brussel (niet-gestandaardiseerde coëfficiënten).	242
Tabel 9.9	Resultaten van de principale-componentenanalyse (<i>direct oblimin</i>) van de stellingen over de betekenis die jongeren geven aan hun vrijetijdsbesteding.	248
Tabel 9.10	Overzicht van types georganiseerde vrije tijd.	249
Tabel 9.11	Overzicht van types ongeorganiseerde vrije tijd.	250

10. Genderidentiteit en genderattitudes bij Vlaamse jongeren

Tabel 10.1	Factorladingen en frequentieverdelingen van de ervaren druk tot genderconform gedrag vanuit zichzelf en anderen (in percentages).	260
Tabel 10.2	Factorladingen en frequentieverdelingen van genderontevredenheid bij 10- tot 13-jarigen (in percentages).	262
Tabel 10.3	Factorladingen en frequentieverdelingen van de ervaren gendertypicaliteit bij 14- tot 25-jarigen (in percentages).	262
Tabel 10.4	Factorladingen en frequentieverdelingen van subtiel en openlijk seksisme ten opzichte van meisjes/vrouwen en jongens/mannen (in percentages).	264
Tabel 10.5	Multivariate regressieanalyse (<i>general linear model</i>) voor Vlaamse jongeren tussen 10 en 13 jaar.	267
Tabel 10.6	Multivariate regressieanalyse (<i>general linear model</i>) voor Vlaamse jongeren tussen 14 en 25 jaar.	268

Figuren

2. Opgroeien tussen schoolmuren: verschil en verandering in de schoolbeleving van jongeren in Vlaanderen

Figuur 2.1	Schoolbeleving: verschillen tussen eerste, tweede en derde graad.	59
Figuur 2.2	Sociale aanvaarding naargelang de leeftijd en het geslacht.	60
Figuur 2.3	Sociale aanvaarding naargelang de leeftijd en de onderwijsvorm.	61
Figuur 2.4	Het academische zelfbeeld naargelang de leeftijd en het geslacht.	62

Figuur 2.5	Het academische zelfbeeld naargelang de leeftijd en de onderwijsvorm.	62
Figuur 2.6	De interesse in leerinhoud naargelang de leeftijd en het geslacht.	63
Figuur 2.7	De interesse in leerinhoud naargelang de leeftijd en de onderwijsvorm.	64
Figuur 2.8	De relatie met leerkrachten naargelang de leeftijd en het geslacht.	65
Figuur 2.9	De relatie met leerkrachten naargelang de leeftijd en de onderwijsvorm.	65

3. Daderschap: oude en nieuwe vormen

Figuur 3.1	Het percentage van jongeren dat aangeeft deze feiten minstens één keer gepleegd te hebben in de voorbije twaalf maanden, opgesplitst in grootstad versus Vlaanderen.	89
Figuur 3.2	Het percentage van jongeren in grootsteden en Vlaanderen dat aangeeft minstens één keer een van de bijstaande delicten te hebben gepleegd.	91
Figuur 3.3	Het percentage van jongens en meisjes dat aangaf minstens één delict te hebben gepleegd in de voorbije twaalf maanden, voor zowel alle bevraagde delicttypes samen als voor offline- en onlinedaderschap apart.	92
Figuur 3.4	Het percentage van jongeren dat aangaf minstens één delict te hebben gepleegd in de voorbije twaalf maanden volgens leeftijdscategorie, voor zowel alle bevraagde delicttypes samen als voor offline- en onlinedaderschap apart.	93
Figuur 3.5	Het percentage van jongens en meisjes dat aangaf minstens één delict te hebben gepleegd in de voorbije twaalf maanden (zonder fysiek geweld, zonder verwondingen) voor zowel alle bevraagde delicttypes samen als voor offline- en onlinedaderschap apart.	100
Figuur 3.6	Het percentage van jongeren dat aangaf minstens één delict te hebben gepleegd in de voorbije twaalf maanden naargelang leeftijdscategorie (zonder fysiek geweld, zonder verwondingen) voor zowel alle bevraagde delicttypes samen als voor offline- en onlinedaderschap apart.	101

4. Etnische intergroepsrelaties bij jongeren in de superdiverse samenleving

Figuur 4.1	Aandeel personen van buitenlandse herkomst in Antwerpen, Brussel en Gent (gegevens op 1 januari).	105
Figuur 4.2	Aandeel personen van vreemde herkomst volgens herkomstgroep (gegevens 2018).	106

Figuur 4.3	Aandeel personen van vreemde herkomst volgens leeftijd in Antwerpen, Brussel en Gent (gegevens 2016).	107
Figuur 4.4	Houdingen ten aanzien van andere etnisch-culturele groepen bij jongeren van Belgische, Marokkaanse en Turkse herkomst in de tweede en derde graad secundair onderwijs.	121

7. Slachtofferschap onder adolescenten: risicokenmerken, context en relatie met welbevinden

Figuur 7.1	Prevalentie van slachtofferschap onder adolescenten in het Nederlandstalig secundair onderwijs (in percentages).	187
Figuur 7.2	Risicokenmerken voor slachtofferschap van diefstal, vandalisme en fysiek geweld.	189
Figuur 7.3	Risicokenmerken voor slachtofferschap van intimidatie.	190
Figuur 7.4	Risicokenmerken voor afpersing en sexting.	191
Figuur 7.5	Locatie van laatste geval van slachtofferschap.	194
Figuur 7.6	Bekendheid van het slachtoffer met de dader tijdens het laatste incident.	195
Figuur 7.7	Percentage van slachtoffers dat een of meerdere keren slachtoffer werd.	197
Figuur 7.8	Slachtofferschap van persoons- en eigendomsdelicten: partiële correlaties met indicatoren van welbevinden.	199

8. Georganiseerde en ongeorganiseerde vrijetijdsbesteding van kinderen en jongeren

Figuur 8.1	Participatie aan verenigingen per leeftijdscategorie (in percentages).	213
Figuur 8.2	Participatie aan verenigingen per leeftijdscategorie (in percentages).	213

1. De ‘staat van de jeugd’: methodologische achtergrond bij de JOP-monitoren

*Bram Spruyt, Jessy Siongers, Stefaan Pleysier,
Johan Put, Lieve Bradt*

Dit boek rapporteert over de eerste bevindingen en inzichten van de analyses van de data die door het Jeugdonderzoekplatform (JOP)¹ in 2018 verzameld werden. Het gaat om de JOP-monitor 4 (2018), de JOP-kindmonitor (2018) en de JOP-schoolmonitor 2 (2018), drie studies waar in totaal meer dan 11.000 kinderen en jongeren in het voorjaar van 2018 aan deelnamen. Deze gegevens bieden een unieke kijk op de staat van de jeugd in Vlaanderen. Dit boek vormt dan ook het startschot voor een hele reeks van nieuwe analyses. In de komende jaren zullen de data gebruikt worden voor tal van nieuwe boeken, boekhoofdstukken, wetenschappelijke en populariserende artikels en *facts and figures*. De gegevens zullen ook gebruikt worden als documentatie en ondersteuning voor het Vlaamse jeugdbeleid. Voordat we dieper ingaan op de eerste inhoudelijke resultaten, staan we in dit inleidende hoofdstuk stil bij de dataverzameling zelf. We verduidelijken hoe we te werk zijn gegaan, welke aanpassingen we ten opzichte van vorige JOP-monitoren doorvoerden en we bespreken op een kritische wijze het verloop en de resultaten van het uiteindelijke veldwerk. Die transparantie is een kerneigenschap van degelijk wetenschappelijk onderzoek en dat is wat het Jeugdonderzoekplatform beoogt te leveren.

In het vervolg van dit hoofdstuk gaan we eerst dieper in op de precieze doelstellingen van de JOP-monitoren en verduidelijken we wat wel en niet mogelijk is met de JOP-data. Daarna bespreken we de verschillende aspecten van datakwaliteit. Dat wordt gevolgd door een overzicht van het concrete verloop en het resultaat van de JOP-monitor 4, de JOP-kindmonitor en de JOP-schoolmonitor 2. Afsluiten doen we met het geven van een beknopt overzicht van de hoofdstukken die volgen.

1. Het JOP werd in 2003 opgericht en is een interdisciplinair en interuniversitair samenwerkingsverband tussen de onderzoekslijn Jeugdcriminologie van het Leuven Instituut voor Criminologie (KU Leuven), de onderzoeksgroep TOR van de vakgroep Sociologie (Vrije Universiteit Brussel) en de vakgroep Sociaal Werk en Sociale Pedagogiek (UGent). De taak van het JOP is drieledig: inventarisatie van bestaand jeugdonderzoek, eigen dataverzameling en internationalisering. Zie ook www.jeugdonderzoekplatform.be.

1. Het monitoren van de jeugd

Voordat we ingaan op hoe we de gegevens verzameld hebben, is het belangrijk helder te zijn over de ambities en de redenen waarom we dit gedaan hebben.

De JOP-monitoren, en dan in het bijzonder de postmonitoren, zijn ten eerste *algemene* monitoren. Ze beogen het schetsen van een algemeen beeld van de staat van de jeugd. Daartoe vertrekken ze van een toevalssteekproef uit de Vlaamse bevolking. In die toevalssteekproef is Vlaanderen in al zijn diversiteit vertegenwoordigd, maar wel in verhouding tot het voorkomen van die diversiteit in de populatie. Minderheden, voorkeuren en verschijnselen die zich maar voordoen binnen een klein segment van de Vlaamse jongeren, zullen bijgevolg ook maar in beperkte mate zichtbaar zijn op basis van een dergelijke monitor. Dat betekent uiteraard op geen enkele manier dat we kleine groepen of verschijnselen die maar bij specifieke groepen voorkomen, minder of niet belangrijk vinden. Een algemene monitor gaat ervan uit dat elk individu gelijk is. Precies daarom worden alle deelnemers op toevallige basis gekozen. Het is die eigenschap die toelaat een helikopterperspectief aan te nemen en het voorkomen van een bepaald fenomeen in perspectief te plaatsen. Dat laatste is het doel van een algemene monitor.

Vaak wil men echter een stap verder gaan en een beter zicht krijgen op specifieke groepen of verschijnselen. In dat geval gaat men bepaalde groepen systematisch oververtegenwoordigen in de steekproef. Binnen het kader van het JOP werd ook zo'n monitor ontwikkeld: de JOP-schoolmonitor, waarin de grote steden Antwerpen, Gent en Brussel oververtegenwoordigd worden. De JOP-schoolmonitor wil op die manier een betere blik bieden op de sociaal-economische en toenemende etnisch-culturele diversiteit in Vlaanderen. Maar ook de JOP-schoolmonitor blijft een brede bevraging die veel meer gericht is op een algemeen beeld en beschrijvende analyses dan op een detailperspectief en verklarend onderzoek.

Daarmee zijn we toe aan een tweede belangrijk element. Het 'monitoren' van de jeugd aan de hand van een survey biedt veel mogelijkheden, maar die werkmethode kampt ook met een aantal moeilijkheden en onvermijdelijke beperkingen. "Cijfers, statistieken en tabellen dragen in zichzelf weinig of geen betekenis. Het zijn indicatoren of 'tekens' die om een 'interpretatie' vragen." (Pleysier, 2014, p. 19; Billiet, 1993). Het juist interpreteren van de cijfers of tekens is pas zinvol wanneer de context van de bevraging en de kwaliteit van de gebruikte instrumenten duidelijk is. Slechts in het verlengde van die informatie laat dergelijk onderzoek een voorzichtig 'begrijpen' toe (Billiet, 1993; Pleysier & Pauwels, 2011).

Een 'monitor van de jeugd' leert ons iets over jongeren in Vlaanderen, maar hij biedt geen alomvattend beeld. Kwantitatief sociaalwetenschappelijk onderzoek is in meerdere opzichten inderdaad beperkt en kan niet de volle complexiteit van menselijke relaties of van het sociale leven blootleggen (Pleysier, 2014, p. 19; Billiet, 1993). Bovendien bestaat het risico dat men complexe concepten of fenomenen reduceert tot cijfers of indicatoren en niet langer 'voorbij de cijfers kijkt' (Pleysier & Pauwels, 2011). Cijfers en

statistieken moeten daarom altijd zorgvuldig worden geanalyseerd, gecontextualiseerd en geïnterpreteerd. 'Meten' leidt immers niet automatisch tot 'weten' of daadwerkelijk begrijpen; het ontwikkelen van relevante kennis kan niet zonder theoretisch inzicht en een noodzakelijk kritisch-reflexieve houding (Pleysier, 2014, pp. 19-20).

Wij zien een monitor daarom vooral als een toetssteen, als een middel om de aandacht te richten of als een ankerpunt om naar terug te grijpen. Een van de kenmerken van het denken over jongeren is dat debatten erover snel emotioneel worden. De 'jeugd van tegenwoordig' lijkt altijd heel anders dan de jongeren van vroeger. Maatschappelijke tendensen lijken zich altijd eerst, sterker en extremer voor te doen onder jongeren. Daar komt nog bij dat de spreekwoordelijke gedachte 'gedane zaken nemen geen keer' snel tot bezorgdheid leidt over jongeren. Die elementen zorgen ervoor dat in het maatschappelijke debat over jongeren het buikgevoel vaak de bovenhand krijgt. Een monitor kan met betrouwbare cijfers dat debat aanwakkeren of juist tot rust brengen, maar hij moet altijd gezien worden als een startpunt voor verdere interpretatie veeleer dan als een eindpunt. Cijfers van om het even welke monitor hebben de grootste waarde op het ogenblik dat men er concreet mee aan de slag gaat door de bevindingen terug te koppelen naar de groep(en) waarvoor ze gelden.

Dat alles geldt in het bijzonder wanneer men onderzoek doet naar trends. Om trends te schetsen, zijn er vanzelfsprekend cijfers nodig. Maar het is betrekkelijk zinloos om zich *uitsluitend* te baseren op cijfers voor het interpreteren van maatschappelijke veranderingen. Er zijn immers heel veel zaken die ervoor kunnen zorgen dat trends meer dan fluctuaties op basis van toeval zijn. De juiste reflex wanneer men een statistisch betekenisvolle trend in de data vindt, bestaat erin een aantal vragen te stellen: waren er redenen om stabiliteit of verandering te verwachten? Wat zijn die redenen? Als die er niet zijn, wat kan dan wel aan de grondslag liggen van de geobserveerde verschuivingen? Wat hebben we eventueel over het hoofd gezien? Het is pas bij het beantwoorden van die vragen dat men echt grip krijgt op de inhoudelijke betekenis van cijfers. Kortom, het monitoren van de jeugd is een werkwoord.

Inhoudelijk streeft een monitor altijd naar een gezond evenwicht tussen continuïteit en vernieuwing. De waarde van een monitor als instrument schuilt in het kunnen vergelijken van cijfers over de tijd heen en in het in kaart brengen van evoluties en trends. In veel gevallen blijken maatschappelijke verschijnselen echter opvallend stabiel en veel minder aan verandering onderhevig te zijn dan de schreeuwerige krantenkoppen bij bepaalde gebeurtenissen soms doen uitschijnen. Op andere punten zijn verschuivingen wel aanzienlijk. Zo is de toename van de etnisch-culturele diversiteit binnen de drie Vlaamse grootsteden (Brussel, Antwerpen, Gent), zoals ook tot uiting komt in de JOP-schoolmonitor, zonder meer indrukwekkend (zie hoofdstuk 4). Hetzelfde geldt voor de verspreiding van het gebruik van (sociale) media. Tijdens het monitoren van die stabiliteit en verschuiving is het enerzijds nodig dezelfde vragen steeds opnieuw te stellen, anderzijds is het evident dat men nieuwe thema's toevoegt en bestaande vragen aanpast.

Zo voegden we in de recentste JOP-monitoren bijvoorbeeld aanzienlijk wat vragen toe over digitale en sociale media. Die vragen waren er nog niet bij de JOP-monitor 1 (2006), om de eenvoudige reden dat sociale media toen nog niet het brede publiek bereikt hadden, hoewel voor heel wat jongeren vandaag een wereld zonder sociale media ondenkbaar is. Facebook ontstond in 2004 en werd pas in september 2006 volledig openbaar. Ook voor andere platformen van sociale media kwam de eerste JOP-monitor te vroeg: YouTube ontstond in 2005, voor Spotify was het wachten tot 2008 en Pinterest werd gelanceerd in 2010. Al die platformen groeiden op zeer korte tijd uit tot zeer bekende en wijdverspreide platformen en nemen vandaag een centrale plaats in de leefwereld van jongeren in.

2. Kwaliteit van het surveyonderzoek

Hierboven schreven we al dat inzicht en daadwerkelijk begrijpen vertrekt vanuit goede data en kwalitatief hoogstaand onderzoek. Over de kwaliteit van surveyonderzoek is al veel geschreven (zie o.a. Lyberg & Biemer, 2008; Pleysier, 2014). Een van de meestvoorkomende denkfouten is dat een grote steekproef met veel respondenten een garantie is voor kwalitatief hoogstaande data. Dat is niet per definitie zo. De kwaliteit van de data wordt bepaald door de mate waarin men als onderzoeker aandacht besteedt aan tal van belangrijke problemen die kunnen opduiken tijdens het onderzoek (Stoop, 2005, p. 12). Net daarom is het van groot belang om op een transparante wijze te rapporteren over de kwaliteit van het onderzoek én over de mogelijke bedreigingen van die kwaliteit (Lyberg & Biemer, 2008). Dat vormt de doelstelling van dit hoofdstuk. In deze paragraaf bespreken we eerste de algemene principes van kwaliteit, zowel in de enge als in de brede zin. In de rest van het hoofdstuk bespreken we de concrete resultaten van de diverse JOP-monitoren in het licht van die principes.

Voor de bespreking van de kwaliteit van de JOP-monitoren gaan we eerst in op kwaliteit in de 'enge zin'. Daarmee wordt verwezen naar de kwaliteit van een survey, uitgedrukt als de accuraatheid van het onderzoek (Loosveldt, Carton & Billiet, 2004; Pleysier, 2014). *Accuraatheid* wordt gedefinieerd als de mate van overeenstemming tussen wat men meet in het onderzoek en datgene in de populatie waarin men eigenlijk geïnteresseerd is maar niet kent (APS, 2003, p. 13). Het vaststellen van accuraatheid doet men door het gebrek daaraan in beeld te brengen (Loosveldt et al., 2004). De Leeuw, Hox en Dillman (2008) maken gebruik van de metafoor van de constructie van een huis. De accuraatheid staat dan voor het fundament van het huis en is gebouwd op vier pijlers: de steekproef, de dekking, de respons en het meetinstrument. Als die vier pijlers worden aangetast, wordt de stabiliteit van het huis – als metafoor voor de kwaliteit van het onderzoek – bedreigd (de Leeuw, Hox & Dillman, 2008). De bedreiging van die pijlers gaat bijgevolg uit van respectievelijk steekproeffouten, dekkingsfouten, non-responsfouten en meetfouten (de Leeuw et al., 2008; Braun, 2003; Groves, 1989).

Om te beginnen treedt er een steekproeffout op door in surveyonderzoek met een steekproef in plaats van met de volledige populatie te werken. De steekproeffout is de pasmunt die wordt betaald voor het feit dat een steekproef wordt bevraagd in plaats van de populatie (APS, 2003; Pleysier, 2014). Inductieve statistiek laat ons toe om, op basis van een goede toevalssteekproef, de steekproefresultaten te veralgemenen naar de doelpopulatie. Met het oog op de kwaliteit en de inschatting van de accuraatheid van het onderzoek, is het van fundamenteel belang om voldoende stil te staan bij en transparant te rapporteren over het *steekproefkader* en het *steekproefontwerp* (APS, 2003, p. 19; Loosveldt et al., 2004). Voor de JOP-monitor 4 en de JOP-kindmonitor wordt gebruikgemaakt van een toevalssteekproef op naam op basis van het Rijksregister. Voor de JOP-schoolmonitor 2 wordt een toevalssteekproef in twee trappen genomen, waarbij we eerst een selectie van scholen maken en vervolgens klassen nemen binnen die geselecteerde scholen (zie verder).

Daarnaast zijn *dekkingsfouten* het gevolg van de discrepantie tussen de vooropgestelde doelpopulatie en het effectief gehanteerde steekproefkader (Pleysier, 2014). Dekkingsfouten kunnen worden beperkt door een adequaat steekproefkader (APS, 2003). De doelpopulatie van de JOP-kindmonitor 2018 en de JOP-monitor 4 bevat alle jongeren in Vlaanderen tussen respectievelijk 10 en 13 jaar, en 14 en 25 jaar. Het Rijksregister als steekproefkader vormt een goede basis om eenheden te selecteren die beantwoorden aan die doelpopulatie en stemt als kader ook goed overeen met de doelpopulatie (APS, 2003: 19). Voor de JOP-schoolmonitor 2 moeten we onderscheid maken tussen de Vlaamse steekproef en de grootstedelijke steekproef. De doelpopulatie van de Vlaamse steekproef bestaat uit jongeren die naar school gaan in het secundair onderwijs in het Vlaamse Gewest. Het steekproefkader wordt dan ook gevormd door (een lijst met) alle secundaire scholen in het Vlaamse Gewest (met uitzondering van het buso en het dbso). In zekere zin geldt voor de grootstedelijke bevraging in Brussel, Antwerpen en Gent hetzelfde: hier gaat het om jongeren die naar school gaan in het (Nederlandstalig) secundair onderwijs in die grootsteden. Dat betekent onder andere dat de afbakening in leeftijd niet absoluut is: hoewel het grotendeels gaat om 12- tot 18-jarigen, zijn er zowel naar onder als (vooral) naar boven uitzonderingen. Het steekproefkader voor de schoolmonitor heeft ook geografische implicaties: waar de JOP-kindmonitor en de JOP-monitor 4 via een steekproef op naam en adres kinderen en jongeren bevraagt die in Vlaanderen wonen, is dat strikt genomen niet noodzakelijk zo voor de jongeren uit de JOP-schoolmonitor 2. Aangezien de steekproefprocedure via de school gaat, is het mogelijk dat ook jongeren worden bevraagd die niet in Vlaanderen of in een van de grootsteden wonen. Met name in de grootstedelijke schoolmonitor is dat belangrijk: niet alle jongeren die in Brussel, Antwerpen en Gent naar school gaan, wonen ook effectief in die stad. Daarnaast is het ook belangrijk om mee te geven dat het voor de JOP-kindmonitor 2018, de JOP-monitor 4 én de JOP-schoolmonitor 2 *de facto* moet gaan om kinderen en jongeren die het Nederlands voldoende machtig zijn, want bij elk van de drie studies werken we met een Nederlandstalige vragenlijst. Dat punt brengt ons bij de volgende foutenbron: de *non-respons*.

De non-respons is als derde foutenbron in belangrijke mate vergelijkbaar met de hierboven beschreven dekkingsfout, maar waar dekkingsfouten de afstand tussen de doelpopulatie en het steekproefkader uitdrukken, slaat een non-responsfout op het verschil tussen de vooropgestelde en de gerealiseerde steekproef (Pleysier, 2014, p. 34). Deelnemen aan surveyonderzoek gebeurt vrijwillig en het is nu eenmaal zo dat een aanzienlijk gedeelte van de potentiële respondenten liever niet meedoet. De non-responsfout wordt bovendien niet enkel bepaald door de omvang van de uitval, maar ook en vooral door de aard van die uitval (Stoop, 2005). Verder in dit hoofdstuk zullen we laten zien dat de steekproeven van onze JOP-studies op een aantal kenmerken en voor een aantal groepen inderdaad afwijken van de doelpopulatie. Dat is op zich niet zo vreemd, ook andere auteurs geven aan dat bepaalde groepen in de bevolking minder geneigd zijn om deel te nemen aan onderzoek (zie o.a. Stoop, 2005; Billiet, 1993). Net daarom is ook de gelijktijdige afname van de postmonitor en de schoolmonitor interessant. Hoewel we binnen het scholenonderzoek geconfronteerd werden met een (aanzienlijke) uitval op het niveau van de scholen, is de non-respons op het niveau van de leerlingen laag. De gelijktijdige afname van de postmonitor en de schoolmonitor maakt het dan ook mogelijk om die methodologisch (maar ook inhoudelijk) relevante vergelijking gedetailleerder te analyseren (zie bijvoorbeeld Cops, De Boeck & Pleysier, 2016). Tot slot hebben we gebruikgemaakt van een aantal technieken die ook in de literatuur worden beschreven om non-respons(fouten) te minimaliseren. Zo werd voor de verzending van de JOP-monitor 4, net als bij de vorige edities, de Taylored Design Method van Dillman (2011) zo goed mogelijk gevolgd (zie verder). Rekening houdend met een mogelijke non-respons op het niveau van de stellingen, stond bij de drie studies de begripbaarheid van de vragenlijst voorop en werd er ook een pretest afgenomen. Ondanks die inspanningen wijken bij enkele kenmerken de verschillende steekproeven af van de doelpopulatie. Poststratificatie of het berekenen van weegcoëfficiënten (zie verder) is dan een mogelijkheid om die non-respons (gedeeltelijk) te ondervangen (APS, 2003).

Meetfouten, ten slotte, treden op wanneer er in het onderzoek fout wordt geregistreerd door de wijze van dataverzameling, het meetinstrument of de respondent (Pleysier, 2014, p. 35). In het kader van de JOP-(kind)monitor en de schoolmonitor kan hier opnieuw worden verwezen naar mogelijke verschillen tussen de postenquête en de schoolmonitor. Ook wordt er voldoende aandacht besteed aan de constructie van de vragenlijst en het afnemen van een pretest. Dat gebeurt niet alleen met het oog op het reduceren van eventuele non-responsfouten op stellingniveau, maar ook vanuit een bezorgdheid over allerhande mogelijke meetfouten die kunnen gebeuren tijdens de afname van de vragenlijst.

Naast accuraatheid als een cruciale indicator voor de kwaliteit van een survey, vinden we in de literatuur ook nog een bredere invulling van kwaliteit terug. In de 'Total Quality Management'-benadering ((TQM) plaatst men accuraatheid tussen relevantie, tijdigheid en stiptheid, toegankelijkheid en duidelijkheid, vergelijkbaarheid, coherentie en volledigheid (Loosveldt et al., 2004; APS, 2003). De relevantie van surveyonderzoek wordt bepaald door de behoeften van de 'gebruikers'. Het is voor het JOP geen vanzelfsprekend maar wel een relevant proces om te blijven zoeken naar instrumenten die zowel methodologisch aanvaardbaar zijn als voldoende aansluiting vinden bij de verwachtingen

van een brede groep (potentiële) gebruikers (Pleysier, 2014). 'Tijdigheid en stiptheid' en 'toegankelijkheid en duidelijkheid' sluiten daar in zekere zin bij aan: het onderzoek wint aan kwaliteit wanneer frequent en 'op tijd' wordt gerapporteerd over de resultaten van het onderzoek. Het onderzoek moet goed gedocumenteerd zijn en de rapportage moet "eenvoudig toegankelijk zijn in een voor zoveel mogelijk gebruikers makkelijk hanteerbare vorm" (APS, 2003, p. 14). Het JOP bevestigt met dit boek opnieuw zijn traditie van tijdige rapportage, waarbij naast de inhoudelijke resultaten ook uitgebreid aandacht wordt besteed aan de technisch-methodologische aspecten van het onderzoek. Naast de traditionele boekpublicaties streeft het JOP ook naar een maximale verspreiding van de resultaten en een gedeeltelijke toegang tot de data van de JOP-monitoren via een gebruiksvriendelijke tool op de JOP-website. Ook de dimensie 'volledigheid' verwijst naar de behoeften van de gebruikers en naar de prioriteiten die ze hebben bepaald. Ze suggereert een proces waarbij de vragen van gebruikers (naderhand) worden vergeleken met de informatie die in het onderzoek wordt geboden. De dimensie 'vergelijkbaarheid' stelt dat cijfers en statistieken "het bruikbaarst zijn wanneer ze betrouwbare vergelijkingen in tijd en ruimte toelaten" (APS, 2003, p. 15). Hoewel het JOP-onderzoek cross-sectioneel en niet-longitudinaal is, laat de opzet van het onderzoek en de vierde afname van de JOP-monitor toe om op voorzichtige wijze een beeld te geven van veranderingen en evoluties in de leefwereld van jongeren in Vlaanderen. Daarnaast biedt de schoolmonitor met grootstedelijke steekproeven (in Brussel, Antwerpen of Gent) en een Vlaamse controle-steekproef een bijzonder relevant vergelijkingspunt. De 'coherentie' van het onderzoek wijst er tot slot op dat het belangrijk is om de gehanteerde concepten op een betrouwbare manier te meten en samen te voegen tot meer complexe maten (Pleysier, 2014). Dat is in het JOP-onderzoek voor nagenoeg alle theoretisch abstracte concepten gebeurd.

Tegen de achtergrond van de bovenstaande ambities en kwaliteitscriteria beschrijven we in de volgende twee paragrafen de drie monitoren die het JOP afnam, namelijk de gewone JOP-monitor, de JOP-kindmonitor en de JOP-schoolmonitor. Voor elk van die monitoren werden in het voorjaar van 2018 nieuwe – en in het geval van de JOP-kindmonitor, ook voor de eerste keer – data verzameld.² Gezien de grote overlap in de gehanteerde werkwijze tussen de JOP-monitor 4 en de JOP-kindmonitor, bespreken we in wat volgt beide monitoren samen.

3. De JOP-kindmonitor (2018) en de JOP-monitor 4 (2018)

De JOP-monitor is het oudste instrument van het Jeugdonderzoeksplatform. De eerste editie werd afgenomen in 2006. De JOP-monitor 1 (2006) richtte zich op jongeren tussen 14 en 25 jaar. De resultaten van die studie werden gerapporteerd in Vettenburg,

2. De uitgebreidere technische rapporten van de JOP-monitoren zijn vrij beschikbaar op www.jeugdonderzoeksplatform.be onder de rubriek 'publicaties'. In de technische rapporten worden ook alle frequentieverdelingen van alle vragen weergegeven.

Elchardus en Walgrave (2007) en Vettenburg, Deklerck en Siongers (2009). In de JOP-monitor 2 (2008) en 3 (2013) werd die leeftijdsrange uitgebreid naar 12 tot 30 jaar. De bevindingen uit de JOP-monitor 2 werden samengevat in Vettenburg, Deklerck en Siongers (2010), die van JOP-monitor 3 in Bradt et al. (2014). In deze editie van *Jongeren in Cijfers en Letters* worden de eerste resultaten van de JOP-monitor 4 (2018) gerapporteerd. Omdat voor die vier JOP-monitoren dezelfde methodologie gebruikt werd, zowel qua steekproeftrekking als wat de bevragingswijze betreft (postenquête), zijn ze geschikt voor het maken van trendvergelijkingen over een periode van ongeveer 12 jaar.

Vanuit de veronderstelling dat de leefwereld, de interesses en de cognitieve capaciteiten van de jongste respondenten aanzienlijk verschillen van die van oudere jongeren, werden vanaf JOP-monitor 2 twee afzonderlijke vragenlijsten gebruikt: een voor de 12- tot 13-jarigen en een voor de 14- tot 30-jarigen. De vragenlijst voor de jongsten kan daarbij beschouwd worden als een verkorte versie: naast het eenvoudiger formuleren van sommige vragen werden voor hen immers ook een aantal thema's weggelaten. In 2018 werd de leeftijdsrange gewijzigd naar 10 tot 25 jaar. Daarbij kregen de 10- tot 13-jarigen (en een van hun ouders) een afzonderlijke vragenlijst – de JOP-kindmonitor 2018 – en de JOP-monitor 4 richtte zich op de groep van 14- tot 25-jarigen.

De nieuwe JOP-kindmonitor heeft als primair doel de transitie van kind naar jongere te bestuderen en neemt daarbij de overgang van basis naar secundair onderwijs als cruciaal referentiepunt. De overgang van basis naar secundair onderwijs is om verschillende redenen een van de meer fundamentele transitiemomenten in het leven. Niet alleen vormt het de overgang van een onderwijssysteem zonder formele differentiatie (met uitzondering van het buitengewoon onderwijs) naar een onderwijs dat zeker in de praktijk strak gedifferentieerd wordt. Het is ook de periode waarin de vriendenkring van jongeren sterk verandert en de invloed van vrienden, naast die van de ouders en de school, aan belang wint. Jongeren krijgen ook meer vrijheid en verantwoordelijkheid in die periode, ze leren de mogelijkheden van sociale media kennen, veranderen fysiek sterk, beginnen te experimenteren met grensoverschrijdend gedrag, zetten belangrijke stappen in hun seksuele, cognitieve en morele ontwikkeling (abstract en creatief denken, metacognitie), hechten meer belang aan een persoonlijke/private leefomgeving (privacy) enzovoort. Om al die redenen menen we dat het uitbreiden van de leeftijdsrange naar onderen niet alleen een interessante maar ook een noodzakelijke aanvulling is. Aangezien het in die laatste groep om relatief jonge adolescenten gaat en we de last met betrekking tot het invullen voor de jongeren wilden minimaliseren, werd ervoor geopteerd om ook een vragenlijst voor een van de ouders op te stellen. Die vragenlijst stelt ons in staat de socio-economische achtergrond van de jongeren in kaart te brengen. In de oudervragenlijst werden verder ook vragen opgenomen over de manier waarop de vrije tijd van de kinderen wordt georganiseerd en doorgebracht, en er werden hun stellingen voorgelegd over opvoeding en gender. De vragenlijsten werden verstuurd naar het 'officiële' adres van de jongeren. Om recht te doen aan de complexiteit van gezinssituaties, werd het overgelaten aan de ouders om te kiezen wie van hen de vragenlijst invulde. In de oudervragenlijst zelf werd de precieze relatie tussen de ouder en het kind bevraagd.

3.1 Veldwerk en respons

Zoals eerder verduidelijkt, zijn de JOP-kindmonitor en de JOP-monitor postenquêtes op basis van een steekproef uit het Rijksregister. Een voor elke leeftijdsgroep (10-13 jaar en 14-25 jaar). Voor het uitvoeren van de steekproef werd een machtiging gevraagd aan de Commissie voor de Bescherming van de Persoonlijke Levenssfeer (nu: Gegevensbeschermingsautoriteit). Omdat de JOP-monitoren vragen naar gevoelige informatie bij jongeren, gebeurde de verzending van de brieven en de vragenlijsten door de diensten van het Rijksregister. Die werkwijze zorgt ervoor dat de JOP-onderzoekers nooit met persoonsgegevens in contact kwamen en dat de data dus volledig anoniem zijn.

Beide steekproeven werden gestratificeerd naargelang leeftijd en gender. Bij de 10- tot 13-jarigen werd een proportioneel gestratificeerde steekproef afgenomen. Dat houdt in dat voor de jongere leeftijdsgroep (10- tot 13-jarigen), in overeenstemming met de verdeling in de Vlaamse populatie, 1537 mannelijke respondenten en 1463 vrouwelijke respondenten werden aangeschreven. In de steekproef voor 14- tot 25-jarigen werden meer jongens dan meisjes aangeschreven. Er werd geopteerd voor die disproportionele afname omdat in de voorgaande JOP-monitoren de respons van jongens in de 'oudere' leeftijdsgroepen significant lager lag dan bij meisjes. Voor de *oversampling* van de jongens baseerden we ons op de responscijfers van de JOP-monitor 3. Dat resulteerde voor de oudere leeftijdsgroep (14- tot 25-jarigen) in een steekproef van 2800 mannelijke respondenten ten opzichte van 2200 vrouwelijke.

Zowel bij de ontwikkeling van de vragenlijst als bij de uitvoering van het veldwerk stond het maximaliseren van de respons voorop. Zoals bij de vorige JOP-monitoren werd daarbij de Tailored Design Method van Dillman (2011) zo goed mogelijk gevolgd.³ Respondenten werden meermaals aangeschreven. Bij het begin werden vier contactnames gepland. De eerste contactname bestond uit het versturen van een vragenlijst met een begeleidende brief (inclusief een afzonderlijke brief voor de ouders in het geval van de kindmonitor) en een retourenveloppe. De tweede contactname bestond uit het versturen van een herinnering voor deelname aan het onderzoek aan de hand van een postkaart. De volgende aansporing tot deelname bestond opnieuw uit een begeleidende brief en een tweede kopie van de oorspronkelijke vragenlijst. Het vierde contact, dat normaal gesproken het laatste contact was, bestond opnieuw uit het sturen van een herinneringskaartje naar de respondenten van wie we nog geen ingevulde vragenlijst hadden ontvangen. Aangezien in dit onderzoek het responspercentage in de oudere leeftijdsgroep van 14- tot 25-jarigen na de derde golf (het opnieuw versturen van een vragenlijst) sterk achterbleef, werd ervoor gekozen om bij de vierde golf de vragenlijst via een weblink te voorzien van een online-in vulmogelijkheid, die de bevestigden konden terugvinden op het herinneringskaartje. Maar ook na deze vierde golf bleef het responspercentage laag.

3. Deze methode is een uitbreiding van de 'Total design'-methode en gaat ervan uit dat men afhankelijk van het doelpubliek andere opvolgingssystemen moet gebruiken; ze omvat zowel richtlijnen voor postenquêtes als voor webenquêtes.

Daarom werd gebruikgemaakt van een vijfde golf (herinneringskaartje) als laatste poging om jongeren te overtuigen om alsnog deel te nemen. De veldwerkperiode omvatte in totaal vier maanden en duurde van 24 januari 2018 tot 31 mei 2018.

De totale respons (d.i. de gezamenlijke respons van de 10- tot 13-jarigen en 14- tot 25-jarigen) bedraagt 33,22% (tabel 1.1). Respondenten die de vragenlijst onvoldoende (minder dan 20%) ingevuld hadden, werden uit de data verwijderd (twaalf respondenten). Dat resulteert uiteindelijk in een geldige totale respons van 33,07%, of 2637 jongeren. Dat is een lagere respons in vergelijking met de voorgaande JOP-monitoren en een relatief lage respons voor een postenquête. Die daling in responscijfers wordt ook bij andere studies in Vlaanderen waargenomen en wordt onder meer toegeschreven aan de algemeen dalende bereidheid tot participatie van de bevolking, een stijgend wantrouwen in onderzoek en wetenschap en het stijgende aantal onderzoeksaanvragen die personen ontvangen via allerlei sociale media.

Tabel 1.1 Totale respons voor de vijf verzendingen bij 10- tot 25-jarigen.

Verzending	Datum verzonden	Aantal verzonden	Respons (ingevuld)	Cumulatieve respons (%)
Golf 1	24/01/2018	8000	1105	13,84
Golf 2	12/02/2018	6873	683	22,41
Golf 3	12/03/2018	6160	300	26,17
Golf 4	26/03/2018	5831	336	30,39
Golf 5	25/04/2018	5465	225	33,22
	<i>Totale respons</i>		2649	
	<i>Respons na data cleaning</i>		2637	33,07

De respons van de monitor ligt hoger bij de leeftijdsgroep van 10 tot 13 jaar (41,15%, na *data cleaning* 41,02%) dan bij de jongeren van 14 tot 25 jaar (28,46%, na *data cleaning* 28,30%). Voor dat verschil in respons lijken ons meerdere verklaringen plausibel. Ten eerste is het mogelijk dat de jongere leeftijdsgroep eerder geneigd is enquêtes in te vullen en makkelijker bereikbaar is, aangezien de jongeren nog bij hun ouders wonen. Bovendien zat er ook een vragenlijst voor de ouders in het postpakket. Daardoor is het mogelijk dat ouders hun kinderen extra hebben gestimuleerd om deel te nemen aan het onderzoek.

3.2 Beoordelen van de representativiteit

Ten slotte werd bekeken in welke mate de gerealiseerde steekproef de verdeling in opleiding, geslacht en leeftijd bij 10- tot 25-jarigen in de Vlaamse bevolking weerspiegelt. We weten op basis van voorgaand onderzoek immers dat de responsgraad lager ligt bij lager opgeleiden, mannen en de wat oudere leeftijdsgroepen onder de jongeren. Door

een zogenoemde 'poststratificatie' kunnen deze vertekeningen gedeeltelijk worden gecorrigeerd. Een poststratificatie is gebaseerd op achtergrondvariabelen die invloed hebben op belangrijke uitkomstvariabelen en waarvan de verdeling in de populatie gekend is. Door gebruik te maken van gewichten wordt ervoor gezorgd dat de verdeling van die variabelen in de steekproef in overeenstemming wordt gebracht met de doelpopulatie.

Eerst bekijken we de representativiteit bij de 10- tot 13-jarigen en berekenen we voor hen de weegcoëfficiënten. Omdat veel van die jongeren nog in het basisonderwijs zitten, kunnen de weegcoëfficiënten niet op dezelfde manier worden berekend als bij de 14- tot 25-jarigen. Bovendien betreft het twee afzonderlijke databanken die vaak apart gebruikt zullen worden. Vervolgens bespreken we de representativiteit van de databank van de 14- tot 25-jarigen.

3.2.1 Representativiteit JOP-kindmonitor (2018)

De databank van de 10- tot 13-jarigen wordt gewogen naargelang het geslacht en het onderwijsniveau op basis van de gegevens van het departement Onderwijs van 2016-2017. Vanwege het kleine aantal jongeren dat les volgt in de b-stroom, werd voor het berekenen van de weegcoëfficiënten bij jongeren in het secundair onderwijs geen onderscheid gemaakt tussen leerlingen in de a- en b-stroom. Aangezien de leeftijdsverspreiding in de groep van 10- tot 13-jarigen klein is, wegen we evenmin naargelang de leeftijd. In tabel 1.2 worden de weegcoëfficiënten weergegeven en stellen we vast dat er een lichte ondervertegenwoordiging is van jongens in het lager onderwijs. Over het algemeen is de hogere non-respons bij jongens een vaststelling die regelmatig voorkomt. De weegcoëfficiënt is bovendien relatief klein (1,36).

Tabel 1.2 Populatiegegevens en wegingscoëfficiënten naargelang het onderwijsniveau en het geslacht (10- tot 13-jarigen).

	Lager onderwijs	Secundair onderwijs
<i>Nederlandstalig onderwijs</i>		
Jongens	81 456	63 074
Meisjes	76 346	61 249
<i>Dataset</i>		
Jongens	246	285
Meisjes	321	309
<i>Weegcoëfficiënten</i>		
Jongens	1,36	0,91
Meisjes	0,98	0,82

3.2.2 Representativiteit JOP-monitor 4 (2018)

Bij het bekijken van de representativiteit van 14- tot 25-jarigen, richten we ons op drie indicatoren: onderwijs, geslacht en leeftijd. Voor de berekening van de representativiteit voor 14- tot 25-jarigen maken we gebruik van twee databronnen met populatiegegevens. Om de aantallen van de jongeren in het secundair onderwijs te kennen, gebruiken we de gegevens van het departement Onderwijs van 2017-2018. Voor de afgestudeerden maken we gebruik van de cijfers van de Algemene Directie Statistiek van Statistics Belgium (cijfers voor het Vlaamse Gewest). Ook voor de aantallen van de studenten in het hoger onderwijs baseren we ons op de gegevens van de Algemene Directie Statistiek, omdat in de cijfers van het departement Onderwijs de studenten die in het buitenland studeren, niet vervat zitten.

We onderscheiden drie leeftijdsgroepen: 14- tot 17-jarigen, 18- tot 22-jarigen en 23- tot 25-jarigen. Wat de opleiding betreft, hanteren we bij de jongeren die al afgestudeerd zijn een andere indeling dan bij de jongeren die nog studeren. Bij die laatste groep kijken we naar de opleiding die de jongeren op het moment van de afname volgen. Voor de jongeren die nog in het secundair onderwijs zitten, maken we een opdeling tussen drie groepen van onderwijsvormen: aso/a-stroom/kso; bso/b-stroom/dbso/busso; tso. Daarnaast maken we ook onderscheid tussen jongeren in het hoger onderwijs. Bij de jongeren die al zijn afgestudeerd, kijken we naar het hoogst behaalde opleidingsniveau. We onderscheiden daarbij jongeren die geen diploma secundair onderwijs behaald hebben van jongeren met een diploma secundair onderwijs en jongeren met een diploma hoger onderwijs. Cellen die te dun bevolkt zijn, bijvoorbeeld jongeren die geen diploma secundair onderwijs behaalden, nemen we samen. Omdat een aantal jongeren de opleidingsvraag niet invulden, berekenden we voor de jongeren van wie we wel het geslacht en de leeftijd kennen, een weegcoëfficiënt op basis van de kruising leeftijd en geslacht. Als we ook een van die indicatoren niet kennen, krijgt de respondent 1 als weegcoëfficiënt. De weegcoëfficiënten worden getoond in tabel 1.3.

Uit tabel 1.3 blijkt dat zowel bij de jongeren die nog studeren als bij de jongeren die zijn afgestudeerd, de laagst opgeleide jongeren ondervertegenwoordigd zijn. Die groepen krijgen allemaal een weegcoëfficiënt boven de 1. Twee cellen hebben hoge weegcoëfficiënten (> 3). Weegcoëfficiënten boven de 3 werden afgetopt naar 3. Dat is het geval voor twee cellen: afgestudeerde jongens die geen diploma secundair onderwijs behaald hebben en afgestudeerde meisjes tussen 14 en 22 (het gaat voornamelijk om 18- tot 22-jarigen) van wie het hoogst behaalde diploma een diploma secundair onderwijs is.

Tabel 1.3 Wegingscoëfficiënten naargelang de onderwijsvorm, het geslacht en de leeftijd (14- tot 25-jarigen).

	Studenten					
	Jongens			Meisjes		
Huidige studie	14-17 j.	18-22 j.	23-25 j.	14-17 j.	18-22 j.	23-25 j.
– Aso/kso	0,5715	0,3223		0,6134	0,2688	
– Bso/b-stroom/dbso/busso	1,4965	2,3815		1,5325	2,2702	
– Tso	0,8102	0,7475		0,8492	0,9593	
– Hoger onderwijs	1,2196		1,0454	0,8053		0,7995
<i>Huidige opleiding missing</i>	0,7795	1,0678		0,8375	0,8114	
	Afgestudeerden					
Hoogst behaalde diploma	14-17 j.	18-22 j.	23-25 j.	14-17 j.	18-22 j.	23-25 j.
– geen secundair onderwijs	4,2696			2,5035		
– secundair onderwijs	1,6784		1,4274	3,1746		1,3911
– hoger onderwijs	0,7341		0,8230	0,8089		0,8291
<i>Diploma missing</i>	1,9942		1,2620	2,1648		1,0575

Samengevat kunnen we besluiten dat de respons voor de JOP-monitor aanzienlijk lager uitviel dan gehoopt. Zelfs voor een postenquête is de behaalde respons laag. Die algemene conclusie moet verder genuanceerd worden. Voor de JOP-kindmonitor (10- tot 13-jarigen) wordt een voor postenquêtes vrij normale respons bereikt. De verdere verkenning van de non-respons bij de JOP-monitor 4 (2018) bij 14- tot 25-jarigen, leert ons dat het grootste probleem zich voordoet bij laagopgeleide jongeren die niet langer onderwijs volgen. Zowel voor jongens als meisjes is de respons in die categorie erg laag, al is het probleem nog groter bij jongens. Voor het gebruik van de data hebben die vaststellingen een aantal duidelijke implicaties. Zo moeten we rekening houden met het feit dat vooral onder lager opgeleide afgestudeerde jongeren de deelnamebereidheid erg laag was en de weegcoëfficiënten vrij hoog zijn.⁴ Zeker bij het vergelijken en interpreteren van trends moeten we goed nakijken of een vastgestelde trend zich op een vergelijkbare wijze aftekent in alle opleidingsgroepen.

4. JOP-schoolmonitor 2 (2018)

Naast de JOP-monitor werd in 2018 ook een JOP-schoolmonitor afgenomen waarbij niet vertrokken wordt van een steekproef uit het Rijksregister, maar van een selectie

4. Een grote wegingscoëfficiënt impliceert niet noodzakelijk *bias* in de data. Het is wel aannemelijk dat naarmate het aandeel daalt van respondenten die bereid waren om deel te nemen, de kans toeneemt dat de effectieve deelnemers uit die groep op systematische wijze verschillen van de totale groep.

van scholen en klassen. Deelnemers worden niet thuis maar op school bevraagd. De behoefte aan een dergelijke JOP-schoolmonitor vloeit voort uit een aantal elementen. Ten eerste weten we dat de algemene responscijfers dalen voor enquêtes waarin mensen thuis bevraagd worden (via een schriftelijke of face-to-face-enquête), iets wat we zelf ook hebben ervaren bij onze postmonitor. De non-respons wordt steeds groter en is bovendien ook niet toevallig (bepaalde groepen worden minder makkelijk bereikt). Daar komt bij dat in de data van de JOP-kindmonitor en JOP-monitor etnisch-culturele minderheden doorgaans slechts beperkt aanwezig zijn, omdat er wordt vertrokken van een steekproef die representatief moet zijn voor Vlaanderen. De JOP-schoolmonitor probeert beide beperkingen te verhelpen en vormt een uitstekend complement van de JOP-monitor. Door jongeren via de school te benaderen, wordt een hogere respons bereikt. De non-respons bij een schoolenquête beperkt zich immers nagenoeg uitsluitend tot een zeer kleine groep van leerlingen die om welke reden dan ook (bv. ziekte, spijbelen) de dag van de bevraging afwezig waren. Schoolenquêtes slagen er om die reden doorgaans beter in om jongeren uit etnisch-culturele minderheden en/of in maatschappelijk kwetsbare situaties te bereiken. De JOP-schoolmonitor vertrekt bovendien van een groter aantal respondenten dan de JOP-monitor én kent een oververtegenwoordiging van jongeren die naar school gaan in de grootsteden Brussel, Antwerpen en Gent. Die laatste kenmerken zorgen ervoor dat etnisch-culturele en socio-economische diversiteit veel sterker aanwezig zijn in de JOP-schoolmonitor dan in de JOP-monitor.

De eerste JOP-schoolmonitor werd in 2010 afgenomen bij 2502 scholieren in het Nederlandstalig onderwijs van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest (Vettenburg et al., 2011). In 2012 volgde een gelijkaardige grootstedenstudie in Antwerpen en Gent, waarbij aan de hand van de JOP-schoolmonitor Antwerpen-Gent 2156 Antwerpse en 1711 Gentse scholieren werden bevraagd (Vettenburg et al., 2013). In 2013 werd bewust gekozen om de klassieke JOP-monitor aan te vullen met een gelijktijdig afgenomen, grootschalige JOP-schoolmonitor. Die schoolmonitor bestond uit twee delen: een representatieve steekproef van scholen en klassen over heel Vlaanderen ($n = 4135$) én een grootstedenonderzoek gerealiseerd in Brussel, Antwerpen en Gent ($n = 2574$). In 2018 werd dat opzet opnieuw toegepast, zij het met een beperktere Vlaamse controlesteekproef.

De JOP-schoolmonitor (2018) is een zogenoemde 'tweetrapssteekproef', dat wil zeggen dat er in eerste instantie scholen en vervolgens klassen (in die scholen) worden geselecteerd. Zoals hierboven al verduidelijkt, was het doel van de JOP-schoolmonitor 2 om zestig scholen te bevragen in de drie grootsteden Brussel, Antwerpen en Gent. Ter controle en ter vergelijking zouden ook twintig niet-grootstedelijke Vlaamse secundaire scholen bevraagd worden. In de eerste plaats werden *alle* secundaire scholen in Gent ($n = 34$) en Antwerpen ($n = 61$) aangeschreven om deel te nemen aan het onderzoek, net als alle secundaire scholen in het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest die Nederlandstalig onderwijs aanbieden ($n = 31$). Op basis van de ervaringen met eerdere edities van de JOP-schoolmonitor verwachtten we dat dat nodig zou zijn om het vooropgestelde aantal van 60 scholen te halen. Daarnaast werd een representatieve steekproef getrokken uit alle Vlaamse secundaire scholen ($n = 555$), met uitzondering

van de scholen uit Antwerpen en Gent, en van de scholen die alleen buitengewoon secundair onderwijs (buso) aanbieden. Het ontwikkelde meetinstrument is namelijk niet geschikt om leerlingen uit het buso te bevragen. Uit alle scholen die in het Vlaamse Gewest secundair onderwijs aanbieden, werden uiteindelijk 26 scholen geselecteerd. Er werd ook een vervangingssteekproef getrokken om niet-deelnemende scholen uit de aanvankelijke steekproef te kunnen vervangen door een andere, gelijkaardige school. Om de representativiteit in de Vlaamse steekproef te verhogen, werd gekozen voor een gestratificeerde steekproeftrekking op basis van twee schoolkenmerken: het aanbod van graden en het aanbod van onderwijsvormen. De combinatie van die drie aspecten leidt tot een steekproefraster dat bestaat uit zeven cellen (middenschool, tweede/derde graad aso, tweede/derde graad tso/bsso, tweede/derde graad multilateraal, eerste/tweede/derde graad aso, eerste/tweede/derde graad tso/bsso, eerste/tweede/derde graad multilateraal). Er is geopteerd voor zo weinig mogelijk cellen in het steekproefraster. Te veel cellen zou tot een sterke versnippering van scholen leiden, waardoor bepaalde cellen uit een zeer beperkt aantal scholen zouden bestaan.⁵

Nieuw ten slotte in de JOP-schoolmonitor van 2018 is het gebruik van tablets voor de bevraging van de respondenten. Enkel wanneer het vanwege praktische redenen (bv. te weinig tablets voor het aantal te bevragen klassen/scholen op een bepaalde dag) niet mogelijk was om de tablets te gebruiken, werden papieren vragenlijsten gebruikt. In totaal gebeurde ongeveer 89% van de afnames via tablet en slechts 11% verliep via een papieren vragenlijst. Het voordeel van het werken met tablets is niet alleen het comfort voor de gebruiker (zeker voor een generatie *digital natives*), maar ook de mogelijkheid om de volgorde van de vragen te randomiseren. Meer specifiek werden drie verschillende versies van de survey (met drie verschillende volgordes van vragen) *at random* aangeboden aan de respondenten. Een eerste voordeel van die randomisatie is dat de eventuele stellingen zonder antwoord nu niet meer geconcentreerd zitten achteraan de vragenlijst, maar evenwichtiger verspreid zijn over de hele vragenlijst. Met andere woorden: in plaats van een beperkt aantal vragen die anders meermaals onbeantwoord zouden blijven, zijn er nu verschillende vragen met slechts een paar non-responses. Een tweede voordeel is dat er gecontroleerd wordt op vraagvolgorde-effecten. Een laatste voordeel heeft te maken met het inpassen van de data. Vroeger moest dat handmatig gebeuren (van papieren vragenlijst naar een centraal databestand). Dankzij de tablets is er een automatische overdracht van de data naar een elektronisch databestand, waardoor de kans op fouten door het inpassen verdwijnt. Dat brengt ook een aanzienlijke tijdswinst en een besparing met zich mee. Eerder spraken we over een mogelijke methodologische en inhoudelijke vergelijking tussen de resultaten op basis van de afname van de postmonitor en de schoolmonitor. In het verlengde daarvan is het ook relevant om eventuele verschillen te exploreren tussen de afname van de schoolmonitor via de tablets enerzijds, en de papieren vragenlijsten anderzijds.

5. Een aantal specifiekere schooltypes (bv. scholen die alleen kso aanbieden) werden ingedeeld bij de beschreven grote categorieën. Zie het technisch verslag voor meer details (www.jeugdonderzoeksplatform.be).

4.1 Veldwerk en respons

Alle scholen uit de steekproef werden eerst via een brief en een e-mail op de hoogte gebracht van hun aanwezigheid in de steekproef van het onderzoek. In die brief en e-mail werd ook een algemene beschrijving van de onderzoeksopzet meegegeven. Vervolgens zijn de scholen telefonisch (indien nodig meerdere keren) gecontacteerd in het schooljaar voorafgaand aan het schooljaar waarin de survey zou plaatsvinden. Scholen die ermee instemden om deel te nemen aan het onderzoek, werden opnieuw gecontacteerd in het begin van het schooljaar waarin de survey zou plaatsvinden (2017-2018) en verzocht om een klassenlijst door te sturen. Daaruit werd vervolgens at random een steekproef genomen van de klassen, rekening houdend met het leerjaar en de onderwijsvorm. Er werd telkens op toevallige wijze één klas per studiejaar per aangeboden onderwijsvorm geselecteerd.

Een maand voor de bevraging werd aan de deelnemende scholen gevraagd om een brief met informatie over het onderzoek te verspreiden onder de ouders van de leerlingen uit de geselecteerde klassen. Bij die brief zat ook een weigeringsbriefje dat de ouders konden invullen als ze niet wilden dat hun zoon of dochter aan het onderzoek deelnam ('passieve *informed consent*'). Ook de leerlingen kregen de mogelijkheid om niet aan het onderzoek deel te nemen. Voor het invullen van de vragenlijst kregen de leerlingen nog uitleg over het onderzoek en er werd hen duidelijk gemaakt dat ze niet verplicht waren om de vragenlijst in te vullen of om alle vragen in te vullen als ze deelnemen. Alle bevestigingen van de leerlingen vonden plaats in de school zelf onder begeleiding van minstens twee onderzoekers. Leerkrachten waren vaak aanwezig in het lokaal voor toezicht, maar aan hen werd altijd gevraagd om achteraan plaats te nemen (om de privacy van de leerlingen te beschermen). Het eigenlijke veldwerk van de JOP-schoolmonitor vond plaats tussen 1 februari 2018 en 31 mei 2018.

4.2 Responsgraad Vlaamse steekproef

De responsgraad in de eerste Vlaamse steekproef lag hoger dan oorspronkelijk verwacht. Van de 26 initieel gecontacteerde scholen bleken uiteindelijk 17 scholen bereid te zijn om deel te nemen. Dat betekent een responsgraad van 65,4%. De responsgraad van de eerste vervangingssteekproef lag ongeveer in dezelfde grootteorde. Van de negen extra gecontacteerde scholen waren er zes bereid om deel te nemen. Dat betekent een responsgraad van 66,7%. Om aan de benodigde 26 scholen te raken, bleek het noodzakelijk om nog drie extra scholen uit de tweede vervangingssteekproef en één extra school uit de derde vervangingssteekproef te selecteren. Uit de tweede vervangingssteekproef waren twee van de drie scholen bereid om deel te nemen. De enige school uit de derde steekproef was ook bereid om deel te nemen.

Ondanks een eerdere principiële toezegging, bleek het uiteindelijk toch voor 5 van de 26 scholen onmogelijk om de nodige lessen vrij te maken voor de afname van de en-

quête. Omdat de scholen hun deelname aan het onderzoek laat annuleerden, konden ze niet meer tijdig vervangen worden. De uitval is niet willekeurig. Het betreft vier multilaterale scholen die alle graden aanbieden en één aso-school die alle graden aanbiedt. Bovendien gaat het om vijf scholen uit het vrije onderwijsnet. In totaal werden er dus 39 scholen gecontacteerd om tot een finale steekproef van 21 scholen te komen, wat een responsgraad van 56,4% betekent.

Na afloop van het veldwerk hebben uiteindelijk 2414 van de 2695 geselecteerde respondenten de vragenlijst ingevuld, wat een responsgraad op leerlingenniveau betekent van 89,6%. De non-respons is onder te verdelen in drie grote categorieën: weigeringen van ouders (32 respondenten, d.i. 1,2%), technische problemen (bv. een tablet die uitviel waardoor de data verloren gingen) en afwezigheden (bv. ziekte, spijbelen...). Die laatste twee categorieën kunnen we helaas niet van elkaar onderscheiden. Samen gaat het over 249 respondenten (d.i. 9,2%).

4.3 Responsgraad grootstedelijke steekproef

Voor de selectie van de *Brusselse scholen* werden alle 31 scholen gecontacteerd die in het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest Nederlandstalig onderwijs aanbieden. Van die 31 scholen stemden er 18 mee in om deel te nemen aan het onderzoek. Dat brengt de responsgraad voor de Brusselse scholen op 58%. Na afloop van het veldwerk hebben uiteindelijk 1973 van de 2364 geselecteerde respondenten de vragenlijst ingevuld. Dat betekent een responsgraad op leerlingenniveau van 83,5%. De non-respons is onder te verdelen in dezelfde drie categorieën als daarnet: weigeringen van ouders (28 respondenten, d.i. 1,2%), technische problemen en afwezigheden. De laatste twee categorieën tellen samen 364 respondenten (d.i. 15,4%).

Voor de selectie van de *Antwerpse scholen* werden alle scholen in Antwerpen aangeschreven: 61 in totaal. Van die 61 scholen stemden 29 scholen toe in deelname aan het onderzoek. Dat brengt de responsgraad voor de Antwerpse scholen op 47,5%. Twee van de 29 scholen deden mee in de pilootfase van het onderzoek in plaats van aan de daadwerkelijke dataverzameling. In de overgebleven 27 scholen werden 3040 leerlingen geselecteerd voor de daadwerkelijke dataverzameling, van wie 2593 de vragenlijst hebben ingevuld, wat een responsgraad van 85,3% oplevert. Bij 56 leerlingen weigerden de ouder(s) en/of de leerling zelf om deel te nemen (1,8%). De overige niet-ingevulde vragenlijsten worden verklaard door de afwezigheid van de leerlingen tijdens het afnamemoment en door technische problemen met de tablets (391 leerlingen, 12,9%).

Net zoals in Brussel en Antwerpen werden ook voor de selectie van de *Gentse scholen* alle scholen in Gent aangeschreven. Dat zijn er 34 in totaal. Van die 34 scholen stemden er 14 scholen mee in om deel te nemen. Dat brengt de responsgraad voor de Gentse scholen op 41%. Uiteindelijk hebben 1552 van de 1888 leerlingen de vragenlijst ingevuld. Dat komt overeen met een responsgraad op leerlingenniveau van 82,2%. 31

leerlingen (1,6%) mochten niet deelnemen van hun ouders. Verder valt de non-respons opnieuw te verklaren door technische problemen en afwezigheden (296 respondenten, d.i. 15,7%). In één school vielen er 137 leerlingen uit (61,4% van die school) door een staking van de Lijn. Zoals bij de andere steekproeven is er ook nu geen verdere informatie beschikbaar over het onderscheid tussen de laatste twee vormen van weigeringen.

Tabel 1.4 Overzicht van de respons in de vier steekproeven.

Steekproef	Antwerpen	Brussel	Gent	Vlaanderen**
# scholen totaal*	61	31	34	555
# gecontacteerde scholen	61	31	34	39
# deelnemende scholen	27	18	14	21
Responsgraad	44%	58%	41%	54%
# leerlingen (selectie)	3040	2364	1888	2695
# leerlingen (bevroegd)	2593	1973	1552	2414
Responsgraad	85,3%	83,5%	82,2%	89,6%
Non-respons: #weigering	56 (1,8%)	28 (1,2%)	31 (1,6%)	32 (1,2%)
Non-respons: #overige	391 (12,9%)	364 (15,4%)	296 (15,7%)	249 (9,2%)

* Enkel instellingen met een unieke schoolcode en vestigingsplaats werden als aparte school geteld

** Zonder Antwerpen en Gent

Op basis van kwaliteitstoetsen werden in het databestand van de eerste graad nog 32 respondenten uit het databestand verwijderd vanwege manifest onbetrouwbare antwoordpatronen of een te klein aantal geldige antwoorden (< 20%). In het databestand van de tweede en derde graad zijn als gevolg van die procedure 61 respondenten verwijderd. Dat brengt het totale aantal respondenten op 8439 (6039 respondenten in de grootstedelijke steekproef en 2400 respondenten in de Vlaamse controlesteekproef).

4.4 Beoordelen van de representativiteit en weging

Het gebruik van een schoolenquête heeft het voordeel dat bijna alle jongeren die geselecteerd worden en die op het moment van de afname van de enquête op de school aanwezig zijn, ook effectief bevroegd kunnen worden. Daardoor ligt de responsgraad en de representativiteit van schoolenquêtes doorgaans vrij hoog. De hoge representativiteit is eveneens het gevolg van het feit dat we van scholen bepaalde kenmerken kennen en dat er dus gewerkt kan worden met een vervangingssteekproef: wanneer een

geselecteerde school uit de eerste selectie niet wenst deel te nemen, kan die worden vervangen door een school met zeer gelijkaardige (leerling)kenmerken.

Toch kan non-respons op het niveau van de scholen en leerlingen leiden tot vertekeningen in de schatting van de populatieparameters. Daarom werd ook de JOP-schoolmonitor gewogen op basis van geslacht, onderwijsnet en onderwijsvorm. Respondenten over wie we geen info hebben voor een van die variabelen, krijgen standaard een gewicht van 1.

De grootstedelijke steekproef en de Vlaamse controlesteekproef werden apart gewogen. Daarenboven werd de grootstedelijke steekproef (Antwerpen, Brussel en Gent) op twee manieren gewogen: in zijn geheel (om te kunnen veralgemenen naar de doelpopulatie van 'jongeren uit grootstedelijke scholen') en voor Antwerpen/Gent en Brussel afzonderlijk (om te kunnen veralgemenen naar de doelpopulaties van jongeren uit respectievelijk 'Antwerpse/Gentse' en 'Brusselse' scholen). De data lieten door de kleine aantallen in bepaalde cellen niet toe om ook gewichten voor de Antwerpse en de Gentse steekproef afzonderlijk te berekenen.

We bespreken eerst de weging voor de leerlingen uit de eerste graad. Die jongeren werden vanwege hun jonge leeftijd op een andere manier bevraagd (kortere vragenlijst, eenvoudiger geformuleerd) dan de leerlingen uit de tweede en de derde graad. Daarom zitten hun antwoorden samen in een aparte databank en wordt de representativiteit van die groep ook apart berekend.

4.4.1 Representativiteit eerste graad

De databank van de leerlingen uit de eerste graad werd gewogen naargelang het geslacht ('man' versus 'vrouw') en onderwijsnet ('vrij' versus 'overig') op basis van gegevens gekregen van het departement Onderwijs voor het schooljaar 2017-2018. Voor de weging van de data werd gebruikgemaakt van de cijfers over de eerste graad secundair onderwijs (tabellen 1.5 en 1.6).

Tabel 1.5 Wegingscoëfficiënten van de eerste graad 'Grootsteden/Vlaanderen'.

	Populatie N	Proportie populatie	Steekproef N	Proportie van steekproef	Wegings-coëfficiënt
A'pen/Gent-vrij-man	5504	0,235	238	0,127	1,85
A'pen/Gent-vrij-vrouw	5819	0,249	297	0,169	1,47
A'pen/Gent-overig-man	3519	0,15	329	0,176	0,85
A'pen/Gent-overig-vrouw	3443	0,147	363	0,194	0,76
Brussel-vrij-man	1423	0,061	166	0,089	0,69
Brussel-vrij-vrouw	1530	0,065	163	0,087	0,75
Brussel-overig-man	1085	0,046	173	0,092	0,5
Brussel-overig-vrouw	1065	0,046	142	0,076	0,61
Totaal	23 388	1	1871	1	
Vlaanderen-vrij-man	44 460	0,382	264	0,413	0,92
Vlaanderen-vrij-vrouw	44 722	0,384	242	0,378	1,02
Vlaanderen-overig-man	15 155	0,13	67	0,105	1,24
Vlaanderen-overig-vrouw	12 105	0,104	67	0,105	0,99
Totaal	116 442	1	640	1	

Tabel 1.6 Wegingscoëfficiënten van de eerste graad 'Antwerpen-Gent/Brussel'.

	Populatie N	Proportie populatie	Steekproef N	Proportie van steekproef	Wegings-coëfficiënt
A'pen/Gent-vrij-man	5504	0,301	238	0,194	1,55
A'pen/Gent -vrij-vrouw	5819	0,318	297	0,242	1,31
A'pen/Gent -overig-man	3519	0,192	329	0,268	0,72
A'pen/Gent -overig-vrouw	3443	0,188	363	0,296	0,64
Totaal	18 285	1	1227	1	
Brussel-vrij-man	1423	0,279	166	0,258	1,08
Brussel-vrij-vrouw	1530	0,300	163	0,253	1,19
Brussel-overig-man	1085	0,213	173	0,269	0,79
Brussel-overig-vrouw	1065	0,208	142	0,220	0,95
Totaal	5103	1	644	1	

4.4.2 Representativiteit tweede en derde graad

De data van de leerlingen van de tweede en derde graad worden gewogen volgens de onderwijsvorm, het onderwijsnet en het geslacht. De drie categorieën die we gebruiken om te wegen, rekening houdend met de onderwijsvorm, zijn aso of kso, tso en bso. Het onderwijsnet verdelen we in twee groepen: enerzijds in een groep van leerlingen die les volgen in het vrij gesubsidieerd onderwijs ('vrij'), en anderzijds in een groep van jongeren die in een ander onderwijsnet les volgen, met name het Gemeenschapsonder-

wijs, het stedelijk of provinciaal onderwijs ('overig'). Ook hier wordt in eerste instantie een afzonderlijke weging gemaakt voor respectievelijk de Vlaamse steekproef en de grootstedelijke steekproef ('Vlaanderen' versus 'grootstad') en in tweede instantie voor de Antwerpse/Gentse en Brusselse steekproef afzonderlijk.

Tabel 1.7 Wegingscoëfficiënten van de tweede en derde graad 'Grootsteden/Vlaanderen'.

	Populatie N	Proportie populatie	Steekproef N	Proportie van steekproef	Wegings-coëfficiënt
A'pen/Gent-vrij-aso-man	4960	0,107	328	0,082	1,30
A'pen/Gent-vrij-aso-vrouw	6994	0,151	522	0,131	1,15
A'pen/Gent-vrij-tso-man	3360	0,073	237	0,059	1,24
A'pen/Gent-vrij-tso-vrouw	2709	0,059	278	0,070	0,84
A'pen/Gent-vrij-bso-man	2697	0,056	118	0,030	1,87
A'pen/Gent-vrij-bso-vrouw	2477	0,054	236	0,059	0,92
A'pen/Gent-overig-aso-man	2713	0,059	286	0,072	0,82
A'pen/Gent-overig-aso-vrouw	3449	0,075	298	0,075	1,00
A'pen/Gent-overig-tso-man	1775	0,038	147	0,037	1,03
A'pen/Gent-overig-tso-vrouw	1492	0,032	110	0,028	1,14
A'pen/Gent-overig-bso-man	2649	0,057	86	0,022	2,59
A'pen/Gent-overig-bso-vrouw	2372	0,051	103	0,026	1,96
Brussel-vrij-aso-man	1470	0,032	198	0,050	0,64
Brussel-vrij-aso-vrouw	1841	0,040	292	0,073	0,55
Brussel-vrij-tso-man	332	0,007	34	0,009	0,78
Brussel-vrij-tso-vrouw	444	0,010	65	0,016	0,63
Brussel-vrij-bso-man	269	0,006	32	0,008	0,75
Brussel-vrij-bso-vrouw	298	0,007	30	0,008	0,88
Brussel-overig-aso-man	964	0,021	77	0,019	1,11
Brussel-overig-aso-vrouw	1162	0,025	87	0,022	1,14
Brussel-overig-tso-man	310	0,007	102	0,026	0,30
Brussel-overig-tso-vrouw	286	0,006	108	0,027	0,30
Brussel-overig-bso-man	643	0,014	113	0,028	0,50
Brussel-overig-bso-vrouw	574	0,012	106	0,027	0,44
Totaal	46 240	1	3993	1	
Vlaanderen-vrij-aso-man	33 751	0,146	136	0,080	1,83
Vlaanderen-vrij-aso-vrouw	44 618	0,193	122	0,072	2,68
Vlaanderen-vrij-tso-man	32 391	0,140	185	0,108	1,30
Vlaanderen-vrij-tso-vrouw	25 261	0,109	182	0,107	1,02
Vlaanderen-vrij-bso-man	20 903	0,090	140	0,082	1,10
Vlaanderen-vrij-bso-vrouw	17 268	0,075	131	0,077	0,97
Vlaanderen-overig-aso-man	9010	0,039	76	0,045	0,87
Vlaanderen-overig-aso-vrouw	11 295	0,049	115	0,068	0,72
Vlaanderen-vrij-bso-man	11 141	0,048	200	0,118	0,41
Vlaanderen-vrij-bso-vrouw	5831	0,025	132	0,078	0,32
Vlaanderen-overig-aso-man	11 933	0,052	128	0,075	0,69
Vlaanderen-overig-aso-vrouw	7884	0,034	154	0,091	0,37
Totaal	231 286	1	1701	1	

Tabel 1.8 Wegingscoëfficiënten van de tweede en derde graad 'Antwerpen-Gent/Brussel/Vlaanderen'.

	Populatie N	Proportie populatie	Steekproef N	Proportie van steekproef	Wegings-coëfficiënt
A'pen/Gent- vrij-aso-man	4960	0,132	328	0,119	1,11
A'pen/Gent- vrij-aso-vrouw	6994	0,186	522	0,190	0,98
A'pen/Gent- vrij-tso-man	3360	0,089	237	0,086	1,03
A'pen/Gent- vrij-tso-vrouw	2709	0,072	278	0,101	0,71
A'pen/Gent- vrij-bso-man	2697	0,072	118	0,043	1,67
A'pen/Gent- vrij-bso-vrouw	2477	0,066	236	0,086	0,77
A'pen/Gent- overig-aso-man	2713	0,072	286	0,104	0,69
A'pen/Gent- overig-aso-vrouw	3449	0,092	298	0,108	0,85
A'pen/Gent- overig-tso-man	1775	0,047	147	0,054	0,87
A'pen/Gent- overig-tso-vrouw	1492	0,040	110	0,040	1,00
A'pen/Gent- overig-bso-man	2649	0,070	86	0,031	2,26
A'pen/Gent- overig-bso-vrouw	2372	0,063	103	0,038	1,66
Totaal		1		1	
Brussel- vrij- aso-man	1470	0,171	198	0,159	1,08
Brussel- vrij- aso-vrouw	1841	0,214	292	0,235	0,91
Brussel- vrij- tso-man	332	0,039	34	0,027	1,44
Brussel- vrij- tso-vrouw	444	0,052	65	0,052	1,00
Brussel- vrij- bso-man	269	0,031	32	0,026	1,19
Brussel- vrij- bso-vrouw	298	0,035	30	0,024	1,46
Brussel- overig- aso-man	964	0,112	77	0,062	1,81
Brussel- overig- aso-vrouw	1162	0,135	87	0,070	1,93
Brussel- overig- tso-man	310	0,036	102	0,082	0,44
Brussel- overig- tso-vrouw	286	0,033	108	0,087	0,38
Brussel- overig- bso-man	643	0,075	113	0,091	0,82
Brussel- overig- bso-vrouw	574	0,067	106	0,085	0,79
Totaal		1		1	

In het algemeen blijken de wegingscoëfficiënten voor de verschillende subsamples relatief klein te zijn.

5. Het vervolg van dit boek

Dit inleidende hoofdstuk verduidelijkt de ambities van de JOP-monitoren en de technische uitvoering van de dataverzameling van de JOP-monitor 4, de JOP-kindmonitor en de JOP-schoolmonitor 2. Het vormt de achtergrond waartegen in de volgende hoofdstukken inhoudelijke analyses en bevindingen worden gepresenteerd over de leefomstandigheden, de leefwereld en het gedrag van Vlaamse jongeren. Hieronder geven we een kort overzicht van de hoofdstukken die volgen.

In *hoofdstuk 2* staat de schoolbeleving van jongeren in Vlaanderen centraal, een thema dat al sinds de eerste afname van de JOP-monitor wordt onderzocht. Aan de hand van de JOP-kindmonitor werpen Robin Kemper en Lieve Bradt voor het eerst een blik op de schoolbeleving van jongeren in de leeftijdscategorie 10 tot 13 jaar. In het bijzonder wordt nagegaan in welke opzichten de overgang van het lager naar het secundair onderwijs een breekpunt vormt voor de verschillende aspecten van schoolbeleving. Ook wordt op basis van de JOP-schoolmonitor 2 gekeken naar de mate waarin de schoolbeleving aan het begin van de schoolloopbaan verschilt van de schoolbeleving van hen die al wat verder gevorderd zijn in het secundair onderwijs. Tot slot wordt vanuit het perspectief van de school als een sociale praktijk stilgestaan bij de verschillen in de schoolbeleving die te maken hebben met de migratieachtergrond en het opleidingsniveau van de ouder(s).

In *hoofdstuk 3* staan oude en nieuwe vormen van ouderschap centraal. Om de gevonden daling van (klassieke vormen van) jeugddelinquentie te verklaren, schuift Ena Coenen verschillende hypothesen naar voren. Een daarvan stelt dat met de opkomst van smartphones en sociale media, delinquentie minder zichtbaar wordt door een verschuiving van offline- naar onlinevormen van delinquentie. In deze bijdrage wordt daarop ingegaan op basis van de JOP-schoolmonitor 2. De prevalentie van verschillende klassieke offlinedelicten en van enkele nieuwere onlinedelicten wordt nader bekeken. Uit de resultaten blijkt dat onlinedelicten niet meer voorkomen dan offlinedelicten. De ernst van een delict is daarbij meer van belang. De meest gerapporteerde delicten zijn lichte vormen van geweld (zonder verwondingen), diefstal en vandalisme, terwijl zwaardere vormen van geweld, zoals geweld met verwondingen en onlineverspreiding van seksueel getinte foto's of filmpjes, minder voorkomen. Bedreiging is het enige delict waarvan zowel de online- als de offlinevariant werd onderzocht. Uit de bevraging blijkt dat bedreiging meer online dan offline voorkomt. Op basis van die resultaten is het interessant nader te onderzoeken bij welke delictsvormen er zich een verschuiving voordoet en bij welke dat minder het geval lijkt te zijn. Behalve naar de prevalentie, werd er ook gekeken naar een aantal achtergrondfactoren bij offline- en onlinedaderschap, om zo verschillen in profielen tussen daders te onderzoeken. Er werden geen grote verschillen gevonden.

Onze samenleving is de voorbije decennia geëvolueerd naar een superdiverse samenleving. Die groeiende diversiteit is het sterkst waarneembaar bij de jongere populaties

en biedt hun heel wat mogelijkheden om contact te hebben met andere culturen. Dat gegeven maakt het interessant om de houding van jongeren ten aanzien van andere culturen te bestuderen. In *hoofdstuk 4* onderzoekt Jessie Siongers die intergroepsrelaties bij Vlaamse jongeren op basis van de JOP-schoolmonitor 2. In die studie wordt de focus niet alleen gelegd op de houding van meerderheidsgroepen ten aanzien van minderheidsgroepen, maar gaat er ook aandacht naar de houding van verscheidene minderheidsgroepen ten aanzien van de meerderheidsgroep en andere minderheidsgroepen. Vanwege de grote verschillen in bevolkingssamenstelling in grootstedelijke contexten en de rest van Vlaanderen, vormt de vergelijking tussen jongeren die naar school gaan in grootstedelijke regio's en zij die elders naar school gaan, een belangrijk aandachtspunt. Factoren die in voorgaand onderzoek sterk bepalend bleken te zijn voor de bereidheid tot sociale contacten en het feitelijk aangaan van vriendschappelijke relaties, worden ook meegenomen in de analyses. De resultaten van dit hoofdstuk laten toe om zicht te krijgen op de ontwikkelingen van groepsrelaties in een diverser wordende samenleving.

Vandaag groeit de bezorgdheid over de toenemende druk die jongeren in onze hedendaagse maatschappij kunnen ervaren. Die druk en stress kunnen resulteren in een lager globaal welbevinden, wat zich uit in een lagere algemene levenstevredenheid en in meer negatieve gevoelens. Eerdere studies toonden al aan dat er een verband is tussen een laag welbevinden en psychologische, sociale en gedragsgerelateerde problemen, die op hun beurt weer kunnen zorgen voor nog meer ernstige gevolgen, zoals angst, depressie, eetstoornissen, sociale isolatie enzovoort. Jongeren kunnen daardoor in een negatieve spiraal terechtkomen. Een hoog welbevinden daarentegen is gerelateerd aan een positieve ontwikkeling en zou kunnen dienen als buffer om beter met de toenemende druk om te gaan die jongeren tegenwoordig kunnen ervaren. Aan de hand van de JOP-schoolmonitor 2 brengt Colinda Serie daarom in *hoofdstuk 5* het welbevinden in kaart van Vlaamse jongeren en van de factoren die daaraan kunnen bijdragen. Uit de resultaten blijkt dat, hoewel de meeste Vlaamse jongeren hun leven positief beoordelen en zich goed voelen, er ook een kleine maar noemenswaardige minderheid van jongeren bestaat die ontevreden is met hun leven en kampt met negatieve gevoelens. Vooral het bevorderen van de geestelijke gezondheid en het werken aan positieve familierelaties en aan de bouwstenen voor een zelfstandige, succesvolle toekomst zouden die jongeren kunnen helpen om hun welbevinden te verbeteren en zich positief te ontwikkelen.

Bram Spruyt en Filip Van Droogenbroeck onderzoeken in *hoofdstuk 6* op basis van de JOP-monitor 4 de opvattingen over politiek van jongeren tussen 14 en 25 jaar. Daarbij hebben ze aandacht voor de interesse in politiek, de politieke competentie, de gevoeligheid voor populisme, gevoelens van politieke machteloosheid, het hebben van een geldige partijvoorkeur en de houding tegenover de stemplicht. Er wordt onderzocht of die opvattingen verschillen naargelang de leeftijd (met name of jongeren al dan niet stemgerechtigd zijn), de sociale achtergrond en het opleidingsniveau. Ze maken daarbij een actuele stand van zaken op en ze maken een vergelijking met eerdere JOP-monitors.

In *hoofdstuk 7* gebruikt Arne De Boeck data uit de JOP-schoolmonitor 2 om slachtofferschap van delinquentie onder adolescenten in het Nederlandstalig secundair onderwijs te onderzoeken. De resultaten suggereren dat, hoewel slachtofferschap onder alle jongeren voorkomt, bepaalde groepen van jongeren toch een substantieel hogere kans hebben om slachtoffer te worden van bepaalde misdrijven dan andere. Jonge, mannelijke adolescenten die opgroeien in gezinnen met een verhoogd armoederisico en les volgen in het beroepsonderwijs, zijn extra kwetsbaar voor slachtofferschap van ernstig fysiek geweld. Vrouwelijke adolescenten die opgroeien in gezinnen met een verhoogd armoederisico, zijn dan weer extra kwetsbaar om lastiggevallen of bedreigd te worden op straat, zeker in de grootsteden. Verder suggereren de resultaten dat heel wat slachtofferschap thuis of op de school plaatsvindt en dat dader en slachtoffer vaak (goede) bekenden zijn van elkaar. Die factoren verhogen de kans op herhaald slachtofferschap, wat op zijn beurt ernstige psychosociale gevolgen kan hebben. Op basis van die resultaten worden drie concrete beleidsaanbevelingen geformuleerd.

Aangezien kinderen en jongeren bijzonder veel vrije tijd hebben en ze zich in een cruciale ontwikkelingsfase bevinden, wekt de manier waarop ze die vrije tijd invullen, interesse op. In *hoofdstuk 8* bestuderen Juno Tourne en Lieve Bradt de georganiseerde en ongeorganiseerde vrijetijdsbesteding van Vlaamse kinderen tussen 10 en 13 jaar oud en van jongeren tussen 14 en 25 jaar op basis van de JOP-kindmonitor en de JOP-monitor 4. In het eerste deel wordt ingegaan op de deelname van kinderen en jongeren aan georganiseerde vrijetijdsbesteding, daarna wordt gekeken naar hun ruimere vrijetijdsbesteding. Naast de algemene participatiecijfers worden in dat hoofdstuk de verschillen met betrekking tot leeftijd beschreven en er wordt een vergelijking gemaakt met de vorige JOP-monitors (2006, 2008, 2013). In het derde deel wordt een overzicht gegeven van de onlinevrijetijdsbesteding. Ter afsluiting wordt ook bekeken hoe kinderen en jongeren hun vrije tijd zelf waarderen. Uit de resultaten kan geconcludeerd worden dat Vlaamse kinderen en jongeren in grote aantallen deelnemen aan georganiseerde vrijetijdsbesteding, al daalt het lidmaatschap sterk naarmate ze ouder worden en participeert een bepaalde groep ook helemaal niet. Vlaamse kinderen en jongeren houden zich daarnaast ook bezig met veel ongeorganiseerde vrijetijdsactiviteiten, en ook het internet en sociale media spelen een grote rol in hun vrije tijd. Kinderen lijken zich ten slotte meer te vervelen, terwijl jongeren juist aangeven te weinig vrije tijd te hebben. Dit hoofdstuk biedt belangrijke inzichten in de ondersteuning van kinderen en jongeren bij alle vormen van vrijetijdsbesteding.

In *hoofdstuk 9* vertrekken Annelore Van der Eecken en Lieve Bradt van de vaststelling dat, ondanks de inspanningen van beleidsmakers en onderzoekers om jongeren toe te leiden naar het bestaande georganiseerde vrijetijdsaanbod, er nog maar relatief weinig aandacht is besteed aan wat jongeren zelf belangrijk vinden in de vrije tijd. Het hoofdstuk gaat daarom op basis van data uit de JOP-schoolmonitor 2 in op de betekenis die jongeren toekennen aan hun vrijetijdsactiviteiten. De opzet van dit hoofdstuk is driedelig. In de eerste plaats gaan de auteurs na wat jongeren zoeken in hun vrije tijd. Vervolgens gaan ze na of jongeren onderling verschillen in wat ze zoeken in hun vrije

tijd. Tot slot onderzoeken ze het verband tussen wat jongeren zoeken in hun vrije tijd en hun deelname aan georganiseerde en ongeorganiseerde vrijetijdsactiviteiten.

In *hoofdstuk 10* bestuderen Laora Mastari, Bram Spruyt en Jessy Siongers op basis van de JOP-kindmonitor en JOP-monitor 4 de verspreiding van genderstereotypen onder Vlaamse jongeren tussen 10 en 25 jaar. Concreet focust het hoofdstuk op de verschillende deelconcepten van een genderidentiteit (gendertypering, gendertevredenheid en (inter)persoonlijke druk tot genderconformiteit) en op vier verschillende vormen van seksistische houdingen (subtiel en openlijk seksisme ten aanzien van mannen en vrouwen). Naast de algemene beschrijving van de verspreiding van opvattingen, worden sociale verschillen bestudeerd naargelang het gender, de leeftijd en de sociale positie van jongeren. Voor alle deelconcepten van een genderidentiteit en (nagenoeg) alle vormen van seksisme worden belangrijke verschillen gevonden tussen meisjes en jongens. De resultaten van dit hoofdstuk bieden een belangrijke opstap naar verder, verdiepend onderzoek.

Tot slot rest ons nog iedereen te bedanken die ons heeft geholpen om dit project te realiseren. Onze dank gaat in eerste instantie uit naar de meer dan 11.000 jongeren die, hetzij via de JOP-monitor 4 en de JOP-kindmonitor, hetzij via de JOP-schoolmonitor 2, hebben meegewerkt aan dit onderzoek. Uiteraard zijn wij ook alle scholen dankbaar die in het kader van de schoolmonitor toestemming gaven en bereid waren om mee te werken aan het onderzoek. Tot slot danken we ook onze opdrachtgever, Sven Gatz, Vlaams minister van Cultuur, Media, Jeugd en Brussel, het departement Cultuur, Jeugd en Media en alle leden van de JOP-stuurgroep. Zonder hun medewerking en ondersteuning was dit onderzoek niet mogelijk geweest.

Bibliografie

- APS (2003). *Kwaliteitszorg statistisch productieproces: Aanbevelingen*. Brussel: Administratie Planning & Statistiek, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap.
- Biemer, P. P., & Christ, S. L. (2008). Weighting survey data. In E. D. de Leeuw, J. J. Hox, & D. A. Dillman (Red.), *International Handbook of Survey Methodology* (pp. 317-341). London: Psychology Press.
- Billiet, J. (1993). *Ondanks beperkt zicht. Studies over waarden, ontruïling en politieke veranderingen in Vlaanderen*. Brussel: VUBPress.
- Bradt, L., Pleysier, S., Put, J., Siongers, J., & Spruyt, B. (Red.). (2014). *Jongeren in cijfers en letters 3. Bevindingen uit de JOP-monitor 3 en de JOP-schoolmonitor 2013*. Leuven: Acco.
- Braun, M. (2003). Errors in comparative survey research: An overview. In J. A. Harkness, F. J. Van de Vijver, & P. Ph. Mohler (Red.), *Cross-cultural survey methods* (pp. 137-142). Hoboken: John Wiley & Sons.
- Cops, D., De Boeck, A., & Pleysier, S. (2016). School vs. mail surveys: Disentangling selection and measurement effects in self-reported juvenile delinquency. *European Journal of Criminology*, 13(1), 92-110.

- De Leeuw, E. D., Hox, J. J., & Dillman, D. A. (2008). The Cornerstones of Survey Research. In E. D. de Leeuw, J. J. Hox, & D. A. Dillman (Red.), *International Handbook of Survey Methodology* (pp. 1-17). London: Psychology Press.
- Dillman, D. A. (2011). *Mail and Internet surveys: The tailored design method--2007 Update with new Internet, visual, and mixed-mode guide*. John Wiley & Sons.
- Groves, R. M. (1989). *Survey errors and survey costs: An introduction to survey errors*. New York: Wiley.
- Loosveldt, G., Carton, A., & Billiet, J. (2004). Assessment of survey data quality: A pragmatic approach focused on interviewer tasks. *International Journal of Market Research*, 46(1), 65-82.
- Lyberg, L. E., & Biemer, P. P. (2008). Quality assurance and quality control in surveys. In E. D. de Leeuw, J. J. Hox, & D. A. Dillman (Red.), *International Handbook of Survey Methodology* (pp. 421-441). London: Psychology Press.
- Pleysier, S. (2014). 'Ondanks beperkt zicht'. De context van 'jongeren in cijfers en letters'. In L. Bradt, S. Pleysier, J. Put, J. Siongers, & B. Spruyt (Red.), *Jongeren in cijfers en letters 3. Bevin- dingen uit de JOP-monitor 3 en de JOP-schoolmonitor 2013* (pp. 19-39). Leuven: Acco.
- Pleysier, S., & Pauwels, L. (2011). Als 'meten' niet noodzakelijk 'weten' is, hoe kunnen we dan beter 'meten' om meer te 'weten'? Methodologische kanttekeningen bij het meten van criminaliteit en onveiligheid. In I. Aertsen, T. Daems, A. Haaren, F. Hutsebaut, & J. Maesschalck (Red.), *Deviantie Wetenschap. Het domein van de criminologie* (pp. 115-124). Leuven: Acco.
- Pleysier, S., Vervaeke, G., & Goethals, J. (2010). Criminaliteit en onveiligheid bevraagd. Evoluties, methodologische knelpunten en uitdagingen bij de victim survey. In L. Pauwels, S. De Keulenaer, S. Deltenre, L. Deschamps, H. Elffers, J. Forceville, J. Goethals, ... E. Van Dael (Red.), *Criminografische ontwikkelingen: van (victim-)survey tot penitentiaire statistiek* (pp. 9-26). Antwerpen: Maklu.
- Stoop, I. A. L. (2005). *The Hunt for the Last Respondent. Nonresponse in sample surveys*. Den Haag: SCP.
- Vettenburg, N., Deklerck, J., & Siongers, J. (Red.). (2009). *Jongeren binnenstebuiten. Thema's uit het jongerenleven onderzocht*. Leuven: Acco.
- Vettenburg, N., Deklerck, J., & Siongers, J. (Red.). (2010). *Jongeren in cijfers en letters. Bevin- dingen uit JOP-monitor 2*. Leuven: Acco.
- Vettenburg, N., Elchardus, M., & Put, J. (Red.). (2011). *Jong in Brussel. Bevin- dingen uit de JOP- monitor Brussel*. Leuven: Acco.
- Vettenburg, N., Elchardus, M., Put, J., & Pleysier, S. (Red.). (2013). *Jong in Antwerpen en Gent. Bevin- dingen uit de JOP-monitor Antwerpen-Gent*. Leuven: Acco.
- Vettenburg, N., Elchardus, M. & Walgrave, L. (Red.). (2006). *Jongeren van nu en straks. Overzicht en synthese van recent jeugdonderzoek in Vlaanderen*. Leuven: LannooCampus.
- Vettenburg, N., Elchardus, M., & Walgrave, L. (Red.). (2007). *Jongeren in cijfers en letters. Bevin- dingen uit de JOP-monitor 1*. Leuven: LannooCampus.

2. Opgroeien tussen schoolmuren: verschil en verandering in de schoolbeleving van jongeren in Vlaanderen

Robin Kemper & Lieve Bradt

1. Inleiding

De school neemt als tweede opvoedingsmilieu vanzelfsprekend een belangrijke plaats in in het leven van jongeren. Toch is onderwijs, net als bijvoorbeeld werk, een thema dat zich niet op een eenduidige manier laat vangen onder de noemer 'jeugdonderzoek'. Veel onderzoek naar onderwijs en jongeren had lange tijd vooral aandacht voor cognitieve uitkomsten (Van Houtte, 2005) en reduceerde daarbij de functie van de school tot een 'kenniscentrum' (Rombauts, 2007). Sinds de jaren 2000 valt echter een verschuiving waar te nemen, zowel in het onderwijsbeleid, waar non-cognitieve doelstellingen als welbevinden en participatie aan belang hebben gewonnen (Stevens, De Groof, & Burssens, 2006), als in het wetenschappelijke onderzoek, dat zich meer en meer buigt over verschillende non-cognitieve aspecten van het naar school gaan, waaronder schoolbeleving en -welbevinden (Belfi, Goos, De Fraine, & Van Damme, 2012; Van Petegem, Aelterman, Rosseel, & Creemers, 2007; Randolph, Kangas, & Ruokamo, 2010). Schoolwelbevinden wordt daarbij niet enkel gebruikt als voorspeller van schoolprestaties of van risicogedrag bij jongeren, maar wordt op zichzelf als een waardevol studieobject benaderd (Verkuyten & Thijs, 2002; Van Landeghem et al., 2002). Die insteek staat aanmerkelijk dichter bij het type van jeugdonderzoek dat zich richt op de leefwereld en betekenisgeving van jongeren (Abma, 1993).

In hoeverre het onderwijs verantwoordelijk is voor schoolwelbevinden en andere non-cognitieve uitkomsten, is een terugkerend onderwerp van discussie. Het Jeugdonderzoeksplatform (JOP) verricht al sinds de eerste afname van de JOP-monitor 1 in 2006 onderzoek naar hoe jongeren de school beleven. Voor deze publicatie hanteren we wederom een brede opvatting van schoolbeleving, waarin verschillende aspecten van het naar school gaan vervat zijn, en zijn we van mening dat de data ons iets vertellen over de wijze waarop de school bijdraagt aan de leefwereld van Vlaamse jongeren. De studie van schoolbeleving is wel degelijk van belang, al was het maar omdat jongeren zoveel tijd tussen de schoolmuren doorbrengen en omdat de school, ondanks de toe-

genomen segregatie in het onderwijs (Wouters & Groenez, 2014), een van de weinige plekken in onze samenleving is waar jongeren van verschillende achtergronden structureel samenkomen.

In eerdere JOP-studies lag de focus op het zoeken naar factoren die het schoolwelbevinden van jongeren in Vlaanderen verklaren. Recent werd gender als een van die factoren uitgebreid onder de loep genomen (Bradt & Van de Walle, 2014). De insteek van de JOP-monitor 4 en de JOP-schoolmonitor 2 sluit inhoudelijk sterk aan bij de vorige afnames (JOP-monitor 3 en JOP-schoolmonitor 1) (Bradt & Bouverne-De Bie, 2014). Opnieuw wordt er aandacht besteed aan de school als een leer- en leefomgeving en als een sociale praktijk. De toevoeging van de JOP-kindmonitor biedt ons de mogelijkheid om ditmaal ook de schoolbeleving van jongere kinderen in de laatste jaren van het lager onderwijs te bekijken en om die te vergelijken met leerlingen die pas zijn begonnen aan het secundair onderwijs. Een eerste insteek van dit hoofdstuk is dan ook om een blik te werpen op de schoolbeleving van die jongere leerlingen en om na te gaan in welke opzichten de overgang van het lager naar het secundair onderwijs een breekpunt betekent. Daarnaast bekijken we hoe de schoolbeleving zich ontwikkelt tijdens de schoolloopbaan in het secundair onderwijs. Een tweede insteek hangt samen met het thema ‘de school als sociale praktijk’ en heeft betrekking op sociale verschillen in schoolbeleving. Met name de rol van het hebben van een migratieachtergrond in de schoolbeleving was het onderwerp van studie in verschillende JOP-publicaties (Cardoen et al., 2012; Kemper et al., 2015; Van Droogenbroeck, 2013). Uit deze en andere Vlaamse en internationale onderzoeken naar schoolprestaties leren we dat, ondanks een studiemotivatie die vaak hoger is dan gemiddeld, jongeren met een migratieachtergrond een stuk minder presteren dan jongeren zonder migratieachtergrond (Van Campenhout, De Witte, & De Beckker, 2017; OECD, 2017). We staan daarom in dit hoofdstuk wat vaker stil bij de verschillen die samenhangen met het hebben van een migratieachtergrond en ook de rol van het opleidingsniveau van de ouders in de schoolbeleving van jongeren in Vlaanderen krijgt wat meer aandacht.

De school is een plaats waar ieder individu zich naast cognitief, ook persoonlijk en sociaal moet kunnen scholen (Elchardus, 1999; Siongers, 2000). Die notie van school als brede leeromgeving vinden we terug in Biesta’s (2011) doelstellingen van het onderwijs: kwalificatie, socialisatie en subjectificatie. Kwalificatie verwijst naar de school als een kenniscentrum dat zijn leerlingen “uitrust met kennis, vaardigheden en houdingen die relevant zijn voor de arbeidsmarkt en waarmee een schoolverlater zich in de samenleving kan handhaven en ontwikkelen” (Vermolen, 2008, p. 4). Socialisatie verwijst naar maatschappelijke en culturele vorming, om zo jongeren te doen opgroeien tot toekomstige burgers van de samenleving. Subjectificatie verwijst naar de persoonsvorming van een jongere, de opbouw van een ik, maar dan nadrukkelijk in relatie tot de wereld: met een gevoel van verantwoordelijkheid en openheid voor die wereld. Biesta (2011) benadrukt dan ook dat die doelstellingen met elkaar

samenhangen en uitdrukking geven aan de relatie tussen het individu en de gemeenschap.

Naast een leeromgeving is de school voor jongeren ook een leefomgeving: de school is een plek waar jongeren met leeftijdsgenoten samen zijn en vrienden maken, wat voor jongeren zelf vaak het leukste aspect van het naar school gaan is (Verschelden, 2002; Stevens, De Groof, & Burssens, 2006). Binnen het thema ‘school als leefomgeving’ benadert het JOP de school ook als een ‘sociale praktijk’ waarbinnen de toenemende aandacht voor burgerschapskwaliteiten een centrale rol inneemt. Dikwijls kijkt men naar burgerschapskwaliteiten als aan te leren eigenschappen (burgerschap als uitkomst). Dat valt moeilijk te rijmen met het kijken naar de school als een plek waar burgerschapsleren in de zin van democratisch samenleven feitelijk voortdurend plaatsvindt (Biesta, 2007; Bouverne-De Bie, De Vos, & Roose, 2012).

De beleving van de kwalificatiedimensie van het onderwijs komt in de JOP-schoolmonitor 2 aan bod¹ via de thema’s ‘interesse in leerinhoud’ (bv. ‘In de meeste van mijn vakken ben ik echt geïnteresseerd’) en ‘academisch zelfbeeld’ (bv. ‘De hoeveelheid te verwerken leerstof is te veel voor mij’).² De socialisatie- en subjectiveringsdimensie komen in de bevraging aan bod via het thema ‘relatie met leerkrachten’ (bv. ‘Ik ben tevreden over mijn contacten met de leerkrachten’). Voorts hebben we onder de noemer ‘school als sociale praktijk’ een viertal stellingen opgenomen die ook verband houden met de socialisatie- en subjectiveringsdimensie: ‘Bij ons op school wordt niet alleen naar punten gekeken’, ‘Op deze school kan ik zijn wie ik ben’, ‘Bij ons op school wordt er naar leerlingen geluisterd’, ‘Bij ons op school wordt iedereen eerlijk behandeld, ongeacht rijkdom, geloof of afkomst’. Tot slot werden vanuit de insteek van de school als leefomgeving en vanuit het belang van vriendschappen voor de schoolbeleving vier stellingen opgenomen die te maken hebben met ‘sociale aanvaarding’ (bv. ‘Ik heb op school weinig vrienden’).

2. De JOP-kindmonitor: van het lager naar het secundair onderwijs

In deze paragraaf staan de bevindingen uit de JOP-kindmonitor centraal (n = 1178). Zoals aangegeven, ligt de focus op de groep van respondenten die nog naar de lagere school gaan (n = 622). Die groep is voor het JOP nieuw. We nemen de schoolbeleving van die respondenten onder de loep en vergelijken ze met de schoolbeleving van leerlingen die al in het secundair onderwijs zitten (n = 487). Een exploratieve compo-

1. Voor de JOP-kindmonitor, die zich richt op 10- tot 13-jarigen, werd na een pilot besloten om de stellingen simpeler te verwoorden. Dat geldt voor alle schalen. De precieze formulering van die stellingen is af te leiden uit de tabellen in paragraaf 2 of uit tabel 2.23 (zie bijlage).

2. De herkomst van deze schalen staat vermeld in de technische rapporten van de JOP-kindmonitor en in de JOP-schoolmonitor 2. Die zijn te raadplegen via de website van het JOP (www.jeugdonderzoeksplatform.be).

nentenanalyse van de data over schoolbeleving duidt op vier dimensies: sociale aanvaarding, academisch zelfbeeld, interesse in leerinhoud en relatie met leerkrachten (tabel 2.23 in de bijlagen). We gaan in wat volgt op elk van die vier dimensies dieper in.

2.1 Sociale aanvaarding

De frequentieverdelingen van de stellingen die vallen onder sociale aanvaarding en opgesplitst zijn in lager onderwijs en secundair onderwijs, worden weergegeven in tabel 2.1.

Tabel 2.1 Frequentieverdelingen van de schaalitems voor sociale aanvaarding (in percentages).

	(Helemaal) niet akkoord		Tussen beide		(Helemaal) akkoord		N	
	Lager	Secundair	Lager	Secundair	Lager	Secundair	Lager	Secundair
Ik kan goed met mijn klasgenoten omgaan	0,6	1,4	12,0	9,0	87,4	90,9	622	487
Ik heb in de klas soms het gevoel dat ik er niet bij hoor	70,8	78,1	18,1	14,0	11,2	7,8	620	487
Ik heb op school veel vrienden	3,2	3,3	10,1	12,2	86,8	84,6	622	482

Bron: JOP-kindmonitor (2018)

Uit tabel 2.1 valt op te maken dat de scores van de leerlingen zowel in het lager als in het secundair onderwijs vrij hoog liggen. Zowel leerlingen in de laatste jaren van het lager onderwijs als leerlingen in de beginjaren van het secundair onderwijs voelen zich met andere woorden in hoge mate sociaal aanvaard in hun klas. Slechts een minderheid geeft aan niet goed met hun klasgenoten te kunnen opschieten of weinig vrienden te hebben.

Ondanks dat de leerlingen in het secundair onderwijs pas recent de overstap naar een voor hen nieuwe omgeving met nieuwe medeleerlingen hebben gemaakt, voelen ze zich niet beduidend slechter dan leerlingen in het laatste jaar van het lager onderwijs. Het grootste verschil tussen lager en secundair onderwijs op stellingenniveau zien we bij de stelling ‘Ik heb in de klas soms het gevoel dat ik er niet bij hoor’, maar daar stellen we vast dat leerlingen in het lager onderwijs vaker akkoord gaan met die stelling dan leerlingen in het secundair onderwijs (11 % tegenover 8 %). De overgang naar het secundair onderwijs lijkt dus geen negatief effect te hebben op het welzijn in de klas.

Voor de volgende analyses worden de stellingen samengevoegd in een schaalconstructie. Daarvoor wordt de tweede stelling opnieuw gecodeerd, zodat een hogere score

op de somschaal staat voor een hogere mate van sociale aanvaarding (Cronbach α is 0,63). De gemiddelde ervaren sociale aanvaarding (somschaal) in het lager (M = 4,21; SD = 0,67) en secundair onderwijs (M = 4,23; SD = 0,65) verschilt niet significant ($t(1108) = -0,274$, $P = 0,784$; niet opgenomen in tabel).

Tabel 2.2 Sociale aanvaarding naargelang het geslacht, de migratieachtergrond en het opleidingsniveau van de ouders (per schooltype).

	Gemiddelde		SD		N		t-toets (Cohen's D)	
	Lager	Secundair	Lager	Secundair	Lager	Secundair	Lager	Secundair
Geslacht								
Jongen	4,25	4,23	0,62	0,65	320	247	1,14 (n.s.)	0,21 (n.s.)
Meisje	4,18	4,22	0,72	0,65	303	240		
Migratieachtergrond								
Geen	4,25	4,26	0,67	0,64	425	347	1,86~ (0,17)	0,65 (n.s.)
Wel	4,14	4,21	0,64	0,60	153	86		
Opleidingsniveau ouders								
Geen hoger diploma	4,15	4,21	0,67	0,66	187	122	-2,00* (0,17)	-0,41 (n.s.)
Ten minste één hoger diploma	4,26	4,23	0,65	0,64	420	357		

~ = $p < 0,1$; * = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$; *** = $p < 0,001$

Bron: JOP-kindmonitor (2018)

In tabel 2.2 wordt per schooltype de sociale aanvaarding weergegeven naargelang enkele sociodemografische kenmerken: het geslacht, de migratieachtergrond en het opleidingsniveau van de ouders. Uit de tabel valt op te maken dat bij alle onderscheiden groepen de gemiddelde ervaren sociale aanvaarding tamelijk hoog ligt. Wanneer we naar de onderlinge verschillen tussen jongens en meisjes kijken, stellen we binnen zowel het lager als het secundair onderwijs geen verschillen vast naargelang het geslacht. Voor leerlingen in het lager onderwijs merken we een verschil naargelang de migratieachtergrond: leerlingen met een migratieachtergrond scoren gemiddeld iets lager ($p < 0,1$) dan jongeren zonder migratieachtergrond. In het secundair onderwijs vinden we dat verschil niet terug. Hetzelfde geldt voor het opleidingsniveau van de ouder(s): leerlingen in het lager onderwijs afkomstig uit een gezin waarin geen van de ouders een diploma hoger onderwijs heeft, scoren gemiddeld iets lager dan hun medeleerlingen van wie ten minste een van de ouders een diploma hoger onderwijs heeft. Ook hier vinden we dit niet terug in het secundair onderwijs. De gevonden significante verschillen hebben echter een zeer klein effect.

2.2 Academisch zelfbeeld

Tabel 2.3 Frequentieverdelingen van de schaalitems voor het academische zelfbeeld (in percentages).

	(Helemaal) niet akkoord		Tussen beide		(Helemaal) akkoord		N	
	Lager	Secundair	Lager	Secundair	Lager	Secundair	Lager	Secundair
Ik vind school vaak moeilijk	45,2	47,6	37,4	37,2	17,4	15,1	623	487
Ik werk meestal trager dan mijn klasgenoten	58,8	66,5	24,1	21,6	17,2	11,8	623	484
Ik ben een van de beste leerlingen van mijn klas	30,2	31,6	30,3	36,9	39,5	31,5	623	482

Bron: JOP-kindmonitor (2018)

Het academische zelfbeeld heeft betrekking op hoe leerlingen hun eigen schoolprestaties zien, al dan niet ten opzichte van hun medeleerlingen. De frequenties van de drie stellingen van het academische zelfbeeld zijn weergegeven in tabel 2.3. Globaal valt op te merken dat ongeveer 16% van de leerlingen tussen 10 en 13 jaar school vaak moeilijk vindt. Dat percentage ligt in het secundair onderwijs iets lager dan in het lager onderwijs (15,1% tegenover 17,4%). Ook ligt het aandeel leerlingen dat aangeeft meestal trager te werken dan hun klasgenoten, hoger in het lager onderwijs dan in het secundair onderwijs (17,2% tegenover 11,8%). Voor de stelling ‘Ik ben een van de beste leerlingen van mijn klas’ zien we een tamelijk gelijkmatige spreiding in de antwoorden.

Ook voor het academische zelfbeeld maken we een somschaal aan (de eerste en tweede stelling werden opnieuw gescoord; Cronbach $\alpha = 0,65$). We stellen geen verschil vast tussen het ervaren academische zelfbeeld (somschaal) in het lager ($M = 3,44$; $SD = 0,99$) en het secundair onderwijs ($M = 3,39$; $SD = 0,75$) ($t(1108) = 0,915$; $p = 0,362$; niet opgenomen in tabel).

In tabel 2.4 wordt het academische zelfbeeld in het lager en het secundair onderwijs weergegeven naargelang het geslacht, de migratieachtergrond en het opleidingsniveau van de ouders. Opnieuw vinden we enkele verschillen terug: jongens hebben in het lager onderwijs een hoger academisch zelfbeeld dan meisjes, al gaat het om een zeer bescheiden verschil. In het secundair onderwijs lijkt dat weg te vallen. Voor de migratieachtergrond vinden we geen verschillen.

Het opleidingsniveau van de ouder(s) lijkt daarentegen wel een rol te spelen: leerlingen afkomstig uit hoger opgeleide gezinnen ervaren gemiddeld een hoger academisch zelfbeeld dan leerlingen uit lager opgeleide gezinnen. Echter, ook hier gaat het om een klein effect. Toch is het opvallend dat kinderen van lager opgeleide ouders al in (de laatste jaren van) het lager onderwijs een lager academisch zelfbeeld hebben dan kinderen van hoger opgeleide ouders.

Tabel 2.4 Het academische zelfbeeld naargelang het geslacht, de migratieachtergrond en het opleidingsniveau van de ouders (per schooltype).

	Gemiddelde		SD		N		t-toets (Cohen's D)	
	Lager	Secundair	Lager	Secundair	Lager	Secundair	Lager	Secundair
Geslacht								
Jongens	3,52	3,44	1,04	0,71	320	247	2,03*	-1,05
Meisjes	3,35	3,35	0,94	0,79	303	240	(0,17)	(n.s.)
Migratieachtergrond								
Geen	3,45	3,42	1,00	0,76	425	347	-0,19	-0,30
Wel	3,47	3,38	0,99	0,70	153	86	(n.s.)	(n.s.)
Opleidingsniveau ouders								
Geen hoger diploma	3,29	3,31	1,17	0,78	187	122	-2,77**	-1,43~
Ten minste één hoger diploma	3,53	3,43	0,91	0,74	420	357	(0,22)	(n.s.)

~ = $p < 0,1$; * = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$; *** = $p < 0,001$

Bron: JOP-kindmonitor (2018)

2.3 Interesse in leerinhoud

Tabel 2.5 Frequentieverdelingen van de schaalitems met betrekking tot de interesse in leerinhoud (in percentages).

	(Helemaal) niet akkoord		Tussenbeide		(Helemaal) Akkoord		N	
	Lager	Secundair	Lager	Secundair	Lager	Secundair	Lager	Secundair
Ik vind de meeste lessen op school interessant	9,7	20,9	29,2	35,0	58,7	44,0	616	484
Ik heb plezier in het werk voor school	18,3	17,2	36,9	40,0	44,8	43,8	614	483

Bron: JOP-kindmonitor (2018)

De twee stellingen voor 'interesse in leerinhoud' (frequenties weergegeven in tabel 2.5) laten zien dat ongeveer 44% van de Vlaamse leerlingen tussen 10 en 13 jaar oud (helemaal) akkoord gaat met de stelling 'Ik heb plezier in het werk voor school'. Dat geldt zowel voor de leerlingen in het lager als voor de leerlingen in het secundair onderwijs. Voor de stelling 'Ik vind de meeste lessen op school interessant' stellen we wel een

verschil vast naargelang het onderwijstype: ruim 58% van de leerlingen in het lager onderwijs gaat met die stelling akkoord, tegenover 44% in het secundair onderwijs. We vinden een significant verschil voor de somschaal 'interesse in leerinhoud' (Cronbach $\alpha = 0,74$) tussen leerlingen in het lager onderwijs ($M = 3,46$; $SD = 0,87$) en leerlingen in het secundair onderwijs ($M = 3,01$; $SD = 0,89$) ($t(1101) = 8,453$, $P = 0,000$; niet opgenomen in tabel).

Wanneer we het geslacht, de migratieachtergrond en het opleidingsniveau van de ouder(s) nader bekijken (tabel 2.6), zien we dat binnen het lager onderwijs meisjes over het algemeen een hogere interesse in de leerinhoud hebben dan jongens. Dat verschil is weliswaar zeer klein. In het secundair onderwijs stellen we geen verschil vast tussen jongens en meisjes. Voor de migratieachtergrond constateren we dat leerlingen met een migratieachtergrond significant hoger scoren op interesse in leerinhoud, zowel in het lager als in het secundair onderwijs. Die significante verschillen hebben een middelmatige effectgrootte. Voor het opleidingsniveau van de ouder(s) vinden we geen verschillen.

Tabel 2.6 Interesse in leerinhoud naargelang het geslacht, de migratieachtergrond en het opleidingsniveau van de ouders (per schooltype).

	Gemiddelde		SD		N		T-toets (Cohen's D)	
	Lager	Secundair	Lager	Secundair	Lager	Secundair	Lager	Secundair
Geslacht								
Jongens	3,40	2,99	0,89	0,89	315	246	-2,00* (0,16)	-0,55 (n.s.)
Meisjes	3,54	3,03	0,84	0,90	302	240		
Migratieachtergrond								
Geen	3,39	2,98	0,87	0,88	421	347	-3,65** (0,36)	-3,32** (0,41)
Wel	3,69	3,33	0,81	0,84	151	86		
Opleidingsniveau ouders								
Geen hoger diploma	3,53	3,02	0,88	0,91	183	122	1,38 (n.s.)	0,15 (n.s.)
Ten minste één hoger diploma	3,42	3,01	0,87	0,89	417	357		

~ = $p < 0,1$; * = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$; *** = $p < 0,001$

Bron: JOP-kindmonitor (2018)

Het resultaat met betrekking tot de migratieachtergrond troffen we eerder aan in JOP-onderzoek (Van Droogenbroeck, 2013), dat liet zien dat jongeren met een migratieachtergrond – in dat geval moslims – even academisch gemotiveerd zijn als jongeren zonder migratieachtergrond en zelfs een hogere waardering voor de school hebben.

Dat maakt dat de gemiddeld lagereschoolprestaties van jongeren met een migratieachtergrond in elk geval niet te wijten zijn aan een gebrekkige interesse voor de school. Hetzelfde lijkt dus ook te gelden voor de jongere respondenten.

2.4 Relatie met leerkrachten

Van leerkrachten wordt verwacht dat ze de verschillende en soms uiteenlopende doelen van het onderwijs realiseren. De leerkracht is een belangrijk aanspreekpunt en steunfiguur voor leerlingen en staat in voor het overbrengen van de leerinhoud. Verschillende studies laten zien dat een goede relatie tussen leerkracht en leerlingen samenhangt met een hogere schoolbetrokkenheid en betere schoolprestaties van leerlingen (Roorda et al., 2011; Van Droogenbroeck, 2013). In tabel 2.7 worden de frequentieverdelingen weergegeven van de stellingen die het JOP meeneemt om de relatie met leerkrachten te meten.

Tabel 2.7 Frequentieverdelingen van de schaalitems met betrekking tot de relatie met leerkrachten (in percentages).

	(Helemaal) niet akkoord		Tussenbeide		Helemaal (akkoord)		N	
	Lager	Secundair	Lager	Secundair	Lager	Secundair	Lager	Secundair
Ik voel mij op mijn gemak bij mijn leraren	4,5	5,3	14,7	26,1	80,8	68,8	613	486
Ik ben tevreden over mijn contact met mijn leraren	4,9	4,0	12,1	21,4	83	74,6	610	485
Ik durf mijn leraren te zeggen wat ik vind	11,5	12,7	37,4	28,8	62,6	58,6	610	486

Bron: JOP-kindmonitor (2018)

Uit tabel 2.7 valt ten eerste op te maken dat de relatie met leerkrachten over het algemeen als zeer positief wordt ervaren. Leerlingen (in zowel het lager als het secundair onderwijs) voelen zich op hun gemak bij hun leerkrachten en zijn tevreden over het contact met hen. Het valt op dat de gemiddelde score op de stelling 'Ik durf mijn leraren te zeggen wat ik vind' toch een stukje lager ligt dan bij de twee andere stellingen. De 'passieve acceptatie' (je op je gemak voelen, tevreden zijn) ligt een stuk hoger dan de 'actieve acceptatie' (te durven zeggen wat je vindt).

Voor de drie stellingen zien we een duidelijk verschil tussen het lager en het secundair onderwijs. Hoewel de relatie met leerkrachten als zeer positief wordt ervaren in het secundair onderwijs, wordt ze als nog beter ervaren in het lager onderwijs. Een

verklaring voor dat verschil is dat leerlingen in het lager onderwijs doorgaans met één leerkracht hun lestijd doorbrengen, terwijl leerlingen in het secundair met veel verschillende leerkrachten te maken hebben die ze slechts enkele lessen per week zien. Het opbouwen van een band met leerkrachten verloopt dan mogelijk iets trager of moeilijker. We vinden een significant verschil voor de ervaren relatie met de leerkrachten (somschaal; Cronbach $\alpha = 0,68$) tussen leerlingen in het lager onderwijs ($M = 3,99$; $SD = 0,74$) en leerlingen in het secundair onderwijs ($M = 3,75$; $SD = 0,67$) ($t(1098) = 5,603$; $p = 0,000$; niet opgenomen in tabel).

Tabel 2.8 De relatie met leerkrachten naargelang het geslacht, de migratieachtergrond en het opleidingsniveau van de ouders (per schooltype).

	Gemiddelde		SD		N		T-toets (Cohen's D)	
	Lager	Secundair	Lager	Secundair	Lager	Secundair	Lager	Secundair
Geslacht								
Jongens	3,99	3,75	0,70	0,64	312	246	0,06 (n.s.)	-0,07 (n.s.)
Meisjes	3,99	3,75	0,77	0,69	302	240		
Migratieachtergrond								
Geen	4,00	3,77	0,73	0,66	421	347	0,94 (n.s.)	0,31 (n.s.)
Wel	3,94	3,74	0,67	0,69	148	86		
Opleidingsniveau ouders								
Geen hoger diploma	3,89	3,76	0,79	0,71	182	122	-2,13* (0.19)	0,25 (n.s.)
Ten minste één hoger diploma	4,03	3,74	0,71	0,65	417	357		

~ = $p < 0,1$; * = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$; *** = $p < 0,001$

Bron: JOP-kindmonitor (2018)

Uit tabel 2.8 valt op te maken dat de ervaren relatie met de leerkrachten niet lijkt samen te hangen met het geslacht of de migratieachtergrond. Wel vinden we een significant maar klein verschil voor leerlingen in het lager onderwijs naargelang het opleidingsniveau van de ouder(s): leerlingen afkomstig uit gezinnen met ten minste één hoger opgeleide ouder, ervaren gemiddeld een iets betere relatie met de leerkrachten dan kinderen van ouders zonder diploma hoger onderwijs. Dat verschil vinden we (opnieuw) niet terug in het secundair onderwijs.

2.5 Regressieanalyses

In deze paragraaf nemen we de variabelen voor de vier onderscheiden dimensies van schoolbeleving mee in lineaire regressieanalyses. Het doel van die analyses is niet

zozeer om de onderscheiden dimensies zo goed mogelijk te verklaren met allerlei verschillende variabelen, maar om na te gaan in hoeverre de eerder beschreven verschillen in de bivariate analyses (naargelang de migratieachtergrond, het opleidingsniveau en het schooltype) overeen blijven in een multivariate analyse. In tabel 2.9 zijn de resultaten weergegeven.

Tabel 2.9 Regressieanalyses van de schoolbeleving JOP4-kindmonitor (gestandaardiseerde bètawaarden).

	Sociale aanvaarding	Academisch zelfbeeld	Interesse leerinhoud	Relatie met leerkrachten
Achtergrond				
Geslacht (ref.: jongen)	-0,039	-0,065*	0,072*	-0,001
Leeftijd	0,032	-0,031	-0,175**	-0,015
Migratieachtergrond (ref: geen migratieachtergrond)	-0,032	0,023	0,153***	-0,014
SES				
Ouder(s) ten minste één diploma hoger onderwijs (ref.: geen diploma hoger onderwijs)	0,064~	0,109**	-0,031	0,058~
Schooltype				
Secundair onderwijs (ref: lager onderwijs)	-0,016	-0,014	-0,078	-0,159***
Adj. R ²	0,003	0,012	0,088	0,026

~ = $p < 0,1$; * = $p < 0,05$ ** = $p < 0,01$; *** = $p < 0,001$

Bron: JOP-kindmonitor (2018)

Voor sociale aanvaarding vinden we geen significant effect terug van het geslacht, de leeftijd of de migratieachtergrond. Wel zien we dat kinderen van hoger opgeleide ouder(s) zich iets meer sociaal aanvaard voelen ($p < 0,1$) dan kinderen van ouders zonder diploma hoger onderwijs, al is het voorspellende effect bescheiden. Of de leerlingen nog in het lager onderwijs zitten of al naar het secundair onderwijs gaan, heeft geen effect op de ervaren sociale aanvaarding.

Voor het academische zelfbeeld stellen we evenmin significante effecten van leeftijd of migratieachtergrond vast. Wel hebben meisjes een gemiddeld lager academisch zelfbeeld dan jongens. Ook blijft het opleidingsniveau van de ouder(s) toch een redelijke voorspeller van het ervaren academische zelfbeeld: hoe hoger de opleiding van de ouder(s) van de leerling, hoe hoger zijn of haar score op academisch zelfbeeld. Ook hier geldt dat schooltype (lager of secundair onderwijs) geen verschil uitmaakt.

Voor de interesse in leerinhoud vinden we meer significante resultaten: meisjes hebben meer interesse in de leerinhoud dan jongens en naarmate de jongeren ouder worden,

neemt de interesse in de leerinhoud af. Ook blijft het effect van een migratieachtergrond vrij sterk overeind: leerlingen met een migratieachtergrond hebben significant meer interesse in de leerinhoud dan leerlingen zonder migratieachtergrond. De opleiding van de ouder(s) speelt echter geen rol. Opnieuw vinden we geen effect terug van het schooltype.

Waar we wel een duidelijk effect zien van het schooltype, is in de relatie met de leerkrachten. Leerlingen die net de overstap hebben gemaakt naar het secundair onderwijs, geven aan een minder goede relatie met de leerkrachten te hebben dan leerlingen die nog lager onderwijs volgen. Ook leerlingen van hoger opgeleide ouders ervaren een betere relatie met leerkrachten dan leerlingen zonder hoogopgeleide ouders.

3. De schoolmonitor: veranderingen tijdens de schoolloopbaan in het secundair onderwijs

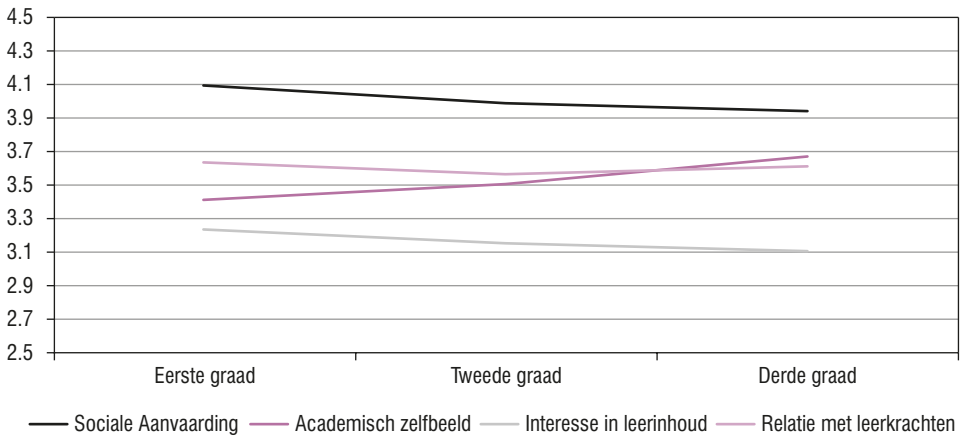
In deze paragraaf presenteren we analyses op basis van de data uit de JOP-schoolmonitor 2.³ Zoals aangegeven, verschillen de stellingen in verband met de schoolbeleving in de JOP-kindmonitor en de JOP-schoolmonitor 2 van elkaar. Omdat het om verschillende onderzoeken gaat (de kindmonitor is een postmonitor, waarbij vragenlijsten per post worden verstuurd, terwijl de schoolmonitor wordt afgenomen in scholen⁴), is enige voorzichtigheid geboden bij het vergelijken van beide monitors. We gebruiken die data om een zicht te krijgen op de vraag of, en zo ja, hoe de schoolbeleving tijdens het secundair onderwijs verandert. We sluiten deze paragraaf af met regressieanalyses.

Net als bij de JOP-kindmonitor maakten we vier verschillende somschalen⁵ (zie ook tabel 2.24 in de bijlagen voor de exploratieve componentenanalyse). In figuur 2.1 zijn de gemiddelde scores van de respondenten uit de JOP-schoolmonitor 2 ($n = 8263$) op sociale aanvaarding, academisch zelfbeeld, interesse in leerinhoud en relatie met leerkrachten uitgesplitst volgens de onderwijsgraad. De gemiddelde ervaren sociale aanvaarding, die overigens opnieuw zeer hoog is, lijkt lichtjes te dalen over de verschillende graden heen. Hetzelfde geldt voor de interesse in de leerinhoud. De relatie met leerkrachten blijft ongeveer gelijk en het academische zelfbeeld is het enige aspect van schoolbeleving dat duidelijk stijgt over de onderwijsgraden heen.

3. De data uit de JOP-schoolmonitor 2 hebben niet alleen betrekking op jongeren die in Vlaanderen naar school gaan, maar ook op jongeren die in Brussel naar een Nederlandstalige school gaan.

4. Meer info over de totstandkoming van de data is te vinden in het eerste hoofdstuk van dit boek.

5. Voor *sociale aanvaarding* werden alle stellingen meegenomen (Cronbach $\alpha = 0,77$); voor *academisch zelfbeeld* werd de stelling 'Ik ben een van de betere leerlingen van mijn klas' weggelaten (Cronbach $\alpha = 0,81$); voor *interesse in leerinhoud* werd enkel gekeken naar de stelling 'In de meeste van mijn vakken ben ik echt geïnteresseerd' en niet naar de stellingen 'Ik ben tevreden over mijn opleiding/studierichting' en 'Ik neem deel aan veel (niet-verplichte) activiteiten op/met school', omdat er geen betrouwbare schaal kon worden geconstrueerd met die stellingen en ze ook iets anders lijken te meten dan de interesse in de leerinhoud (namelijk tevredenheid en engagement); voor *relatie met leerkrachten* werden alle stellingen meegenomen (Cronbach $\alpha = 0,81$). Waar nodig, werden individuele stellingen opnieuw gescoord zodat dat een hoge score op de somschaal overeenkomt met een hoge mate van wat men wilde meten.

Figuur 2.1 Schoolbeleving: verschillen tussen eerste, tweede en derde graad.**Bron:** JOP-schoolmonitor 2 (2018)

3.1 Ontwikkeling met de leeftijd: verschillen naargelang geslacht en onderwijsvorm

3.1.1 Sociale aanvaarding

Tabel 2.10 Frequentieverdelingen van de schaalitems voor sociale aanvaarding (in percentages).

	(Helemaal) niet akkoord	Tussenbeide	(Helemaal) akkoord	N
Ik heb op school weinig vrienden	77,0	15,0	8,0	8076
Mijn klasgenoten gaan liever met andere klasgenoten om dan met mij	65,5	22,0	13,4	8022
Ik maak veel plezier met mijn klasgenoten	8,1	19,1	72,8	8056
Ik word gepest op school	91,4	5,3	3,3	8040
Ik voel mij vaak ongelukkig als ik op school ben	61,5	24,0	14,5	8040

Bron: JOP-schoolmonitor 2 (2018)

Tabel 2.10 geeft de frequentieverdelingen weer van de individuele stellingen voor leerlingen uit zowel de eerste, tweede als derde graad. Die data bevestigen het beeld dat de sociale aanvaarding ook in het secundair onderwijs hoog is. Toch zien we dat bijna 15% van de leerlingen in het secundair onderwijs (helemaal) akkoord gaat met de stelling 'Ik voel mij vaak ongelukkig als ik op school ben'; 24% geeft als antwoord 'tussen beide'. Men zou kunnen stellen dat ondanks het feit dat veruit de meeste jongeren veel

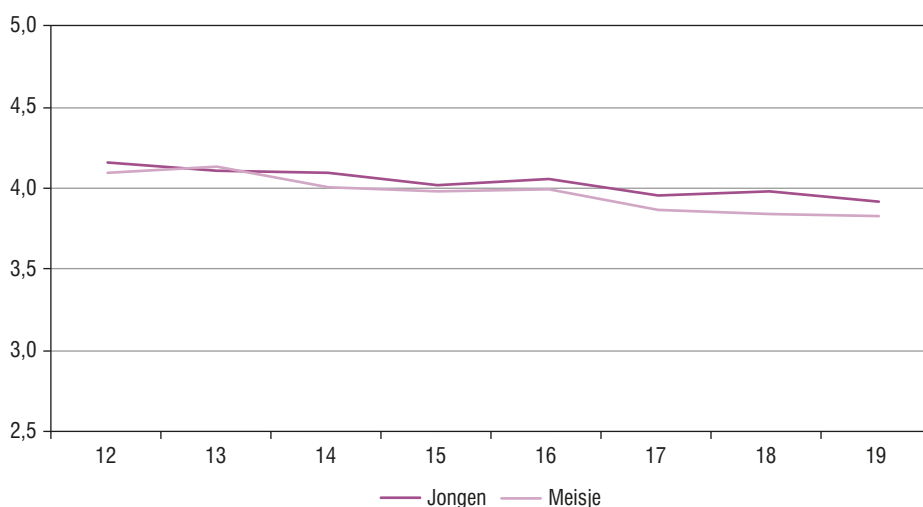
vrienden hebben en goed met hun klasgenoten opschieten, een aanzienlijk deel van hen zich toch regelmatig tot vaak ongelukkig voelt op school.

Als we kijken naar hoe sociale aanvaarding zich ontwikkelt met de leeftijd en hoe dat verschilt naargelang het geslacht (figuur 2.2), dan zien we dat de ervaren sociale aanvaarding op de leeftijd van 12 tot 13 jaar ongeveer gelijk is voor jongens en meisjes. Daarna daalt de sociale aanvaarding bij meisjes iets sterker dan bij jongens, al blijven de verschillen zeer klein. Uit eerdere JOP-studies weten we dat de sociale aanvaarding, zeker in de tweede en derde graad, lager ligt bij meisjes dan bij jongens (Bradt & Bouverne-De Bie, 2014; Bradt & Van de Walle, 2014).

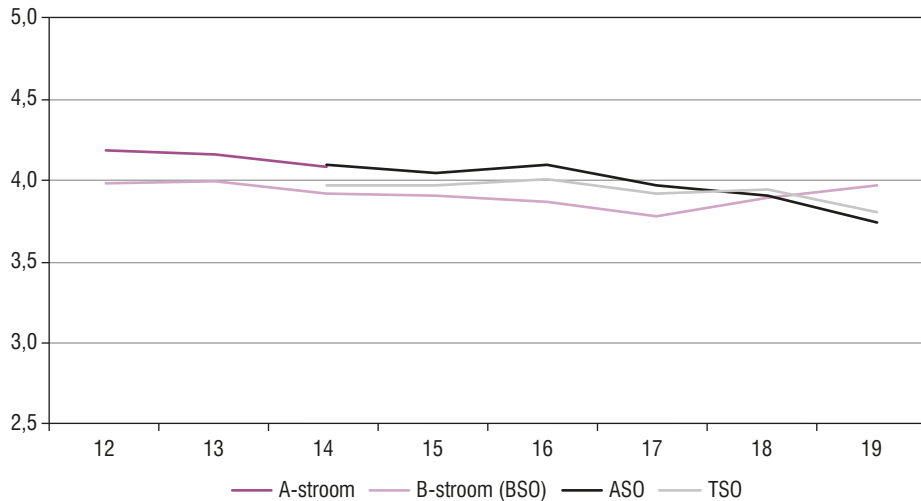
Wanneer we kijken naar de sociale aanvaarding over de leeftijd heen en we splitsen die uit volgens de onderwijsvorm (figuur 2.3), dan zien we dat de ervaren sociale aanvaarding bij leerlingen in de b-stroom lager ligt dan bij leerlingen in de a-stroom. Later in de schoolloopbaan blijft dat verschil bestaan, al scoren de oudere leerlingen in het bso weer wat hoger op sociale aanvaarding. Hetzelfde zien we bij leerlingen in het aso en tso: tso-leerlingen rapporteren een lagere sociale aanvaarding dan aso-leerlingen, maar ongeveer aan het einde van hun schoolloopbaan, op de leeftijd van 18 jaar, komen de scores van aso en tso overeen.

Het feit dat de sociale aanvaarding daalt naarmate leerlingen ouder worden, kan verklaard worden door het feit dat jongeren als het ware de school ‘ontgroeien’. Voor oudere leerlingen is de middelbare school wellicht niet meer de interessantste of spannendste omgeving in sociaal opzicht en lonkt op die leeftijd een nieuwe uitdaging in de vorm van hogere studies of een nieuwe job.

Figuur 2.2 Sociale aanvaarding naargelang de leeftijd en het geslacht.

Bron: JOP-schoolmonitor 2 (2018)

Figuur 2.3 Sociale aanvaarding naargelang de leeftijd en de onderwijsvorm.**Bron:** JOP-schoolmonitor 2 (2018)

3.1.2 Academisch zelfbeeld

Tabel 2.11 Frequentieverdelingen van de schaalitems voor het academische zelfbeeld (in percentages).

	(Helemaal) niet akkoord	Tussen beide	(Helemaal) akkoord	N
De hoeveelheid te verwerken leerstof is te veel voor mij	52,9	32,2	14,9	7945
Ik heb vaak het gevoel dat ik tot mijn uiterste moet gaan om mijn studie aan te kunnen	53,9	25,9	20,2	7919
Ik verwerk de leerstof meestal trager dan de rest van mijn klas	59,6	23,4	17,0	7924

Bron: JOP-schoolmonitor 2 (2018)

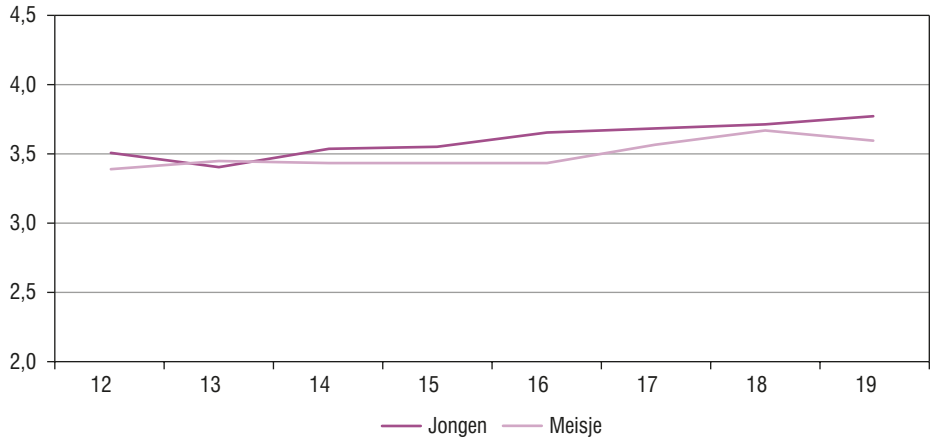
Uit de frequentietabellen van de individuele stellingen van het academische zelfbeeld (tabel 2.11) leren we dat bijna 15 % aangeeft (helemaal) akkoord te gaan met de stelling dat de leerstof te veel is voor hen en dat iets meer dan 20% vaak het gevoel heeft tot het uiterste te moeten gaan om de studie aan te kunnen.

Kijken we naar de verschillen tussen jongens en meisjes (figuur 2.4), dan zien we dat jongens vanaf ongeveer 14 jaar een wat hoger academisch zelfbeeld lijken te ontwikkelen dan meisjes. Voor zowel jongens als meisjes geldt dat het academische zelfbeeld

ietwat toeneemt met de tijd. Wat de onderwijsvorm betreft (figuur 2.5), lijkt de sterkste stijging in het academische zelfbeeld plaats te vinden bij bso-leerlingen.

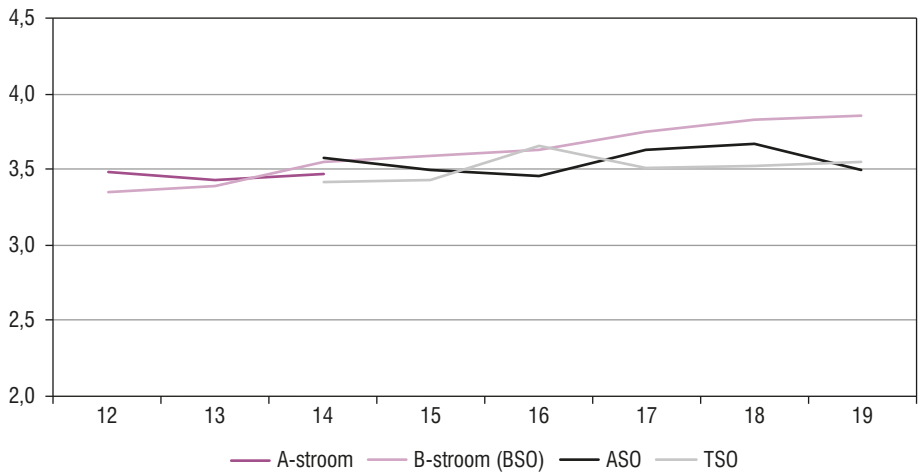
Dat jongeren een positiever academisch zelfbeeld ontwikkelen naarmate de schoolloopbaan vordert, kan betekenen dat hoe ouder leerlingen zijn, hoe beter ze op hun plek zitten wat het onderwijsniveau betreft.

Figuur 2.4 Het academische zelfbeeld naargelang de leeftijd en het geslacht.

Bron: JOP-schoolmonitor 2 (2018)

Figuur 2.5 Het academische zelfbeeld naargelang de leeftijd en de onderwijsvorm.

Bron: JOP-schoolmonitor 2 (2018)

3.1.3 Interesse in leerinhoud

Tabel 2.12 Frequentieverdeling voor de interesse in leerinhoud (in percentages).

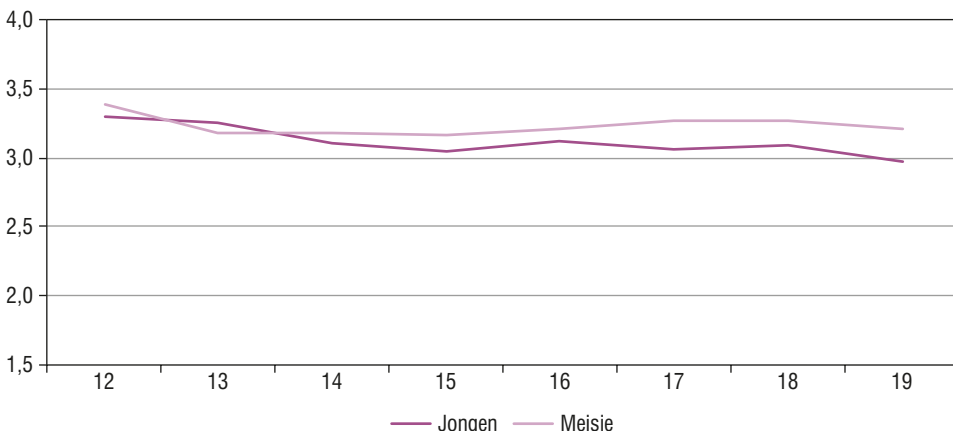
	(Helemaal) niet akkoord	Tussen beide	(Helemaal) akkoord	N
In de meeste van mijn vakken ben ik echt geïnteresseerd	25,2	35,5	39,3	7934

Bron: JOP-schoolmonitor 2 (2018)

Wat de interesse in leerinhoud betreft, stellen we op basis van tabel 2.12 vast dat bijna 40% van alle respondenten (helemaal) akkoord gaat met de stelling ‘In de meeste van mijn vakken ben ik echt geïnteresseerd’.

Wanneer we kijken naar de verschillen over de leeftijd heen en naargelang het geslacht (figuur 2.6), dan zien we dat meisjes een iets grotere interesse in de leerinhoud hebben dan jongens. Dat verschil blijft ook bestaan naarmate de jongeren ouder worden.

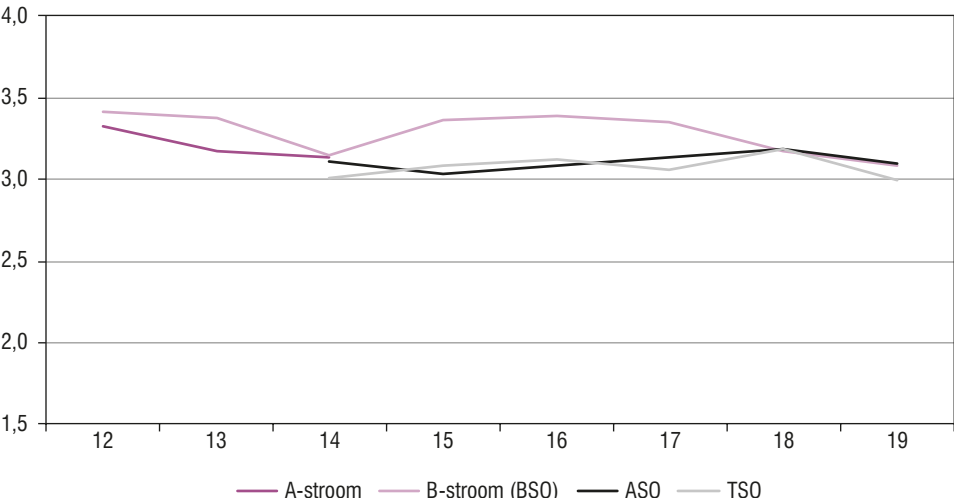
Figuur 2.6 De interesse in leerinhoud naargelang de leeftijd en het geslacht.

Bron: JOP-schoolmonitor 2 (2018)

Wat de interesse in de leerinhoud naargelang de leeftijd en de onderwijsvorm (figuur 2.7) betreft, lijkt het erop dat jongeren in de b-stroom en het bso, met uitzondering van een dipje op 14 jaar, iets hoger scoren dan jongeren in de a-stroom en het aso/tso. Het (kleine) verschil bevindt zich met name tussen de leeftijd van 15 en 17 jaar.

Figuur 2.7 De interesse in leerinhoud naargelang de leeftijd en de onderwijsvorm.

Bron: JOP-schoolmonitor 2 (2018)

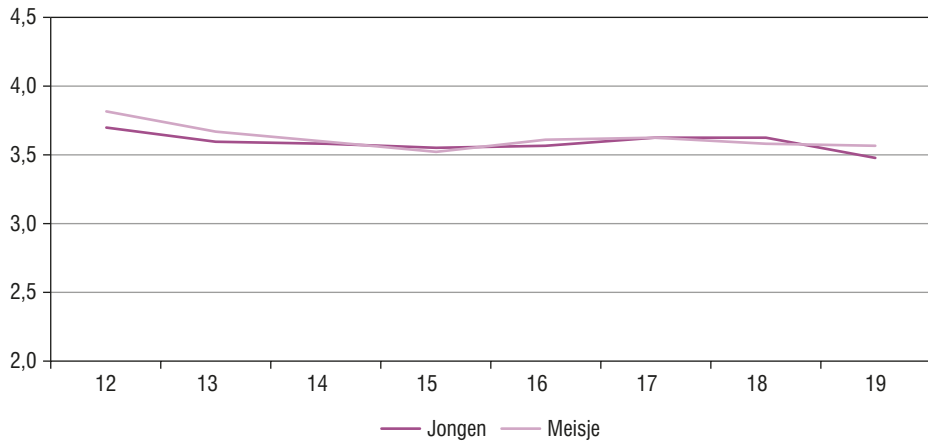
3.1.4 Relatie met leerkrachten

Tabel 2.13 Frequentieverdelingen van de schaalitems met betrekking tot de relatie met leerkrachten (in percentages).

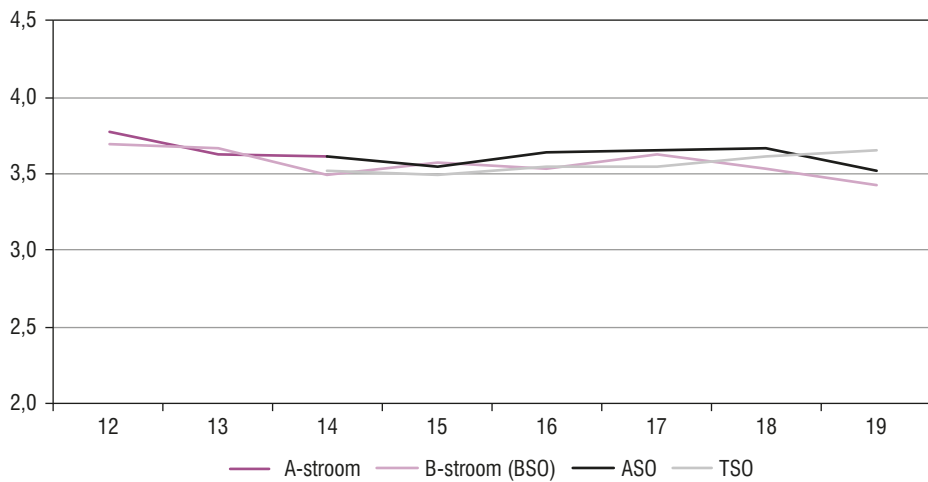
	(Helemaal) niet akkoord	Tussen beide	(Helemaal) akkoord	N
De leerkrachten op school respecteren mij	8,5	24,7	66,8	7961
Ik ben tevreden over mijn contacten met de leerkrachten	11,3	28,4	60,3	7939
Ik kan openlijk mijn mening geven, ook als die verschilt van die van de leerkrachten	16,9	27,6	55,5	7924

Bron: JOP-schoolmonitor 2 (2018)

In tabel 2.13 zien we dat ongeveer drie kwart van de respondenten (helemaal) akkoord gaat met de stelling 'De leerkrachten op school respecteren mij', iets meer dan 60% gaat (helemaal) akkoord met de stelling 'Ik ben tevreden over mijn contacten met de leerkrachten'. We zien, net als in de JOP-kindmonitor, hogere scores voor de 'passieve' component dan voor de 'actieve', aangezien er minder vaak wordt ingestemd met de stelling 'Ik kan openlijk mijn mening geven, ook als die verschilt van die van de leerkrachten' dan met de overige twee stellingen (zich gerespecteerd voelen, tevreden zijn). Maar opnieuw kunnen we concluderen dat over het algemeen weinig leerlingen echt ontevreden zijn over hun relatie met de leerkrachten.

Figuur 2.8 De relatie met leerkrachten naargelang de leeftijd en het geslacht.**Bron:** JOP-schoolmonitor 2 (2018)

Weergegeven volgens leeftijd en geslacht (figuur 2.8), is er weinig verschil te ontdekken in de relatie met leerkrachten. Dat geldt voor de leeftijd, het geslacht en de onderwijsvorm (figuur 2.9).

Figuur 2.9 De relatie met leerkrachten naargelang de leeftijd en de onderwijsvorm.**Bron:** JOP-schoolmonitor 2 (2018)

3.2 Regressieanalyses

Ter afsluiting van deze paragraaf gaan we aan de hand van een regressieanalyse na in hoeverre sociodemografische en schoolgerelateerde variabelen de verschillende dimensies van schoolbeleving verklaren in een multivariate analyse. Daarbij kijken we naar de leeftijd, het geslacht, de migratieachtergrond en het opleidingsniveau van de ouder(s), maar ook naar de onderwijsgraad, het onderwijstype en het effect van zittenblijven. De resultaten zijn weergegeven in tabel 2.14.

Tabel 2.14 Regressieanalyse van de schoolbeleving in het secundair onderwijs (gestandaardiseerde bètawaarden).

	Sociale aanvaarding	Academisch zelfbeeld	Interesse in leerinhoud	Relatie met leerkrachten
Achtergrond				
Geslacht (ref: meisje)	0,051***	0,062***	-0,038**	-0,010
Leeftijd	-0,083**	0,035	-0,016	-0,049
Migratieachtergrond (ref: geen migratieachtergrond)	0,013	-0,059***	0,082***	-0,030*
SES				
Ouder(s) ten minste één diploma hoger onderwijs (ref: geen diploma hoger onderwijs)	0,023~	0,032*	-0,007	-0,003
Schoolgerelateerd				
Graad (ref: eerste graad)				
Tweede graad	-0,031	0,018	-0,035~	-0,021
Derde graad	-0,017	0,083**	-0,030	0,036
Ooit gebist (ref: nooit gebist)	-0,057***	-0,051***	0,035*	-0,029*
Onderwijsvorm ¹ (ref: (bso/b-stroom))	-0,007	0,008	-0,015	0,000
Adj. R ²	0,017	0,022	0,012	0,004

¹ Om vergelijking over de graden heen mogelijk te maken, werden het aso, kso en tso samengevoegd en gelijkgesteld met de a-stroom; de b-stroom en het beroepsvoorbereidend leerjaar werden gelijkgesteld met (d)bso.

~ = $p < 0,1$; * = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$; *** = $p < 0,001$

Bron: JOP-schoolmonitor 2 (2018)

We kunnen concluderen dat de ervaren sociale aanvaarding daalt met de leeftijd. Dat kan, zoals reeds eerder aangehaald, verklaard worden door het feit dat jongeren de middelbare school ontgroeien. Ook zien we dat jongens zich over het algemeen beter in hun vel voelen als het gaat om sociale contacten met klasgenoten en vrienden op school. Voor het hebben van een migratieachtergrond vinden we geen effect. Voor het opleidingsniveau geldt dat jongeren van hoger opgeleide ouders zich iets meer sociaal aanvaard voelen dan jongeren uit lager opgeleide gezinnen ($p < 0,1$). Hoewel het om

een klein effect gaat, is dat op zich interessant. Ook leerlingen die ooit zijn blijven zitten in het lager of het secundair onderwijs, ervaren minder sociale aanvaarding dan jongeren die nooit zijn blijven zitten. Zittenblijven heeft dus een negatief effect op de band met klasgenoten en vrienden op school. We vinden geen verschillen voor de onderwijsvorm.

Voor het academische zelfbeeld kunnen we stellen dat jongens zichzelf doorgaans hoger inschatten dan meisjes. Ook vinden we dat jongeren met een migratieachtergrond vaker een lager academisch zelfbeeld hebben dan jongeren zonder migratieachtergrond. Voor het opleidingsniveau merken we dat jongeren uit hoger opgeleide gezinnen een hoger academisch zelfbeeld hebben dan hun leeftijdsgenoten uit lager opgeleide gezinnen. Ook zien we duidelijk dat leerlingen op het einde van hun schoolloopbaan op de middelbare school gemiddeld een hoger academisch zelfbeeld hebben. Dat betekent, zoals eerder aangegeven, waarschijnlijk dat leerlingen in de derde graad wat het leerniveau betreft op hun plek zitten en het gevoel hebben de lesstof te beheersen. We zien dat jongeren die zijn blijven zitten, er een lager academisch zelfbeeld op na houden dan jongeren die niet zijn blijven zitten. Wederom vinden we geen effect van de onderwijsvorm.

Voor de interesse in leerinhoud vinden we een aantal verschillen als we kijken naar de achtergrondvariabelen. Meisjes hebben doorgaans meer interesse voor de leerinhoud dan jongens en opnieuw zien we bevestigd dat jongeren met een migratieachtergrond hoger scoren op deze variabele. We vinden geen effect van het opleidingsniveau van de ouder(s). Als we kijken naar de schoolgerelateerde variabelen, dan zien we enkel dat leerlingen die ooit zijn blijven zitten, gemiddeld meer interesse in de leerinhoud hebben dan jongeren die niet zijn blijven zitten.

Tot slot vinden we voor de variabele migratieachtergrond een effect op de relatie met leerkrachten: jongeren met een migratieachtergrond rapporteren een iets minder goede relatie met leerkrachten dan jongeren zonder een migratieachtergrond. Ook vinden we dat zittenblijven een negatief effect heeft op die relatie.

4. De school als een sociale praktijk

In deze paragraaf bespreken we de school als een sociale praktijk. We beschouwen hierbij 'sociale praktijk' niet zozeer als een afgelijnd concept, maar eerder als een verkenning van bepaalde houdingen en gevoelens ten aanzien van het samenleven in school. Zoals besproken in de inleiding, hangt dat samen met de pedagogische opdracht tot socialisatie en subjectificatie. We bekijken in deze paragraaf de data dan ook op het niveau van de individuele stellingen. In een eerdere rapportage van het JOP over de JOP-schoolmonitor 2013 werd onder meer vastgesteld dat met name bso-leerlingen in de tweede en derde graad het gevoel hebben als minderwaardig beschouwd te worden

en ervaren dat niet iedereen op school eerlijke kansen krijgt (Bradt & Bouverne-De Bie, 2014). In wat volgt, bekijken we in hoeverre dergelijke gevoelens en ervaringen leven bij leerlingen in het lager onderwijs (aan de hand van de kindmonitor) en in de eerste graad van het secundair onderwijs (aan de hand van de schoolmonitor eerste graad).

4.1 School als een sociale praktijk: kindmonitor

Tabel 2.15 Frequentieverdelingen van de schaalitems met betrekking tot de school als een sociale praktijk: JOP-kindmonitor (in percentages).

	(Helemaal) niet akkoord		Tussen beide		Helemaal (akkoord)		N	
	Lager	Secundair	Lager	Secundair	Lager	Secundair	Lager	Secundair
Bij ons op school wordt niet alleen naar punten gekeken	9,4	9,1	20,1	24,4	70,4	66,5	612	484
Op mijn school kan ik zijn wie ik ben	3,9	4,7	15,9	15,1	80,2	80,2	618	484
Bij ons op school wordt er naar leerlingen geluisterd	4,8	4,3	15,3	15,2	80,0	80,6	617	485
Bij ons op school wordt iedereen eerlijk behandeld	7,3	5,9	17,8	17,7	74,9	76,4	618	487

Bron: JOP-kindmonitor (2018)

Tabel 2.15 laat zien dat over het algemeen een overgrote meerderheid van de leerlingen het gevoel heeft dat er naar hen geluisterd wordt, dat ze zichzelf kunnen zijn en dat hun school iedereen eerlijk behandelt. Wel is er een verschil tussen het lager en het secundair onderwijs als we kijken naar de stelling ‘Bij ons op school wordt niet alleen naar punten gekeken’ ($\chi^2 = 16,407$; $p < 0,01$). In het secundair onderwijs gaan minder leerlingen akkoord met die stelling.

Voor de volgende analyse hebben we enkel de leerlingen in het lager onderwijs geselecteerd. We kijken in hoeverre de antwoorden op de vier stellingen verschillend zijn naargelang het geslacht, de migratieachtergrond en de opleiding van de ouder(s).

Tabel 2.16 De lagere school als een sociale praktijk: geslacht (in percentages).

	(Helemaal) niet akkoord		Tussen beide		Helemaal (akkoord)		N	
	Jongen	Meisje	Jongen	Meisje	Jongen	Meisje	Jongen	Meisje
Bij ons op school wordt niet alleen naar punten gekeken	9,9	9,0	21,1	19,3	67,0	71,6	313	300
Op mijn school kan ik zijn wie ik ben	3,8	4,0	17,6	14,0	78,6	82,0	318	300
Bij ons op school wordt er naar leerlingen geluisterd	5,7	4,0	15,5	15,0	78,8	81,0	316	301
Bij ons op school wordt iedereen eerlijk behandeld	9,1	5,6	18	17,5	72,9	76,9	317	302

Bron: JOP-kindmonitor (2018)

Wanneer we de verschillen tussen jongens en meisjes (tabel 2.16) bekijken, geven jongens in vergelijking met meisjes vaker aan dat het op school toch vooral om punten draait ($\chi^2 = 12,908$; $p < 0,01$). Ook vinden jongens vaker dan meisjes dat ze niet zichzelf kunnen zijn op school ($\chi^2 = 11,155$; $p < 0,05$). Voor de andere twee stellingen geldt eveneens dat meisjes hun school wat meer krediet geven dan jongens, al is dat verschil statistisch niet significant.

Tabel 2.17 De lagere school als een sociale praktijk: migratieachtergrond (in percentages).

	(Helemaal) niet akkoord		Tussen beide		Helemaal (akkoord)		N	
	Geen	Wel	Geen	Wel	Geen	Wel	Wel	Geen
Bij ons op school wordt niet alleen naar punten gekeken	9,3	10,9	17,6	27,7	73,1	61,5	420	148
Op mijn school kan ik zijn wie ik ben	3,8	3,3	14,4	19,9	81,8	76,8	423	151
Bij ons op school wordt er naar leerlingen geluisterd	3,3	6,7	16,4	12,1	80,3	81,2	422	149
Bij ons op school wordt iedereen eerlijk behandeld	7,1	7,3	15,8	23,2	77,1	69,6	423	151

Bron: JOP-kindmonitor (2018)

Rekening houdend met de migratieachtergrond zijn er ook verschillen (tabel 2.17): leerlingen met een migratieachtergrond zijn significant vaker van mening dat hun school enkel naar punten kijkt dan jongeren zonder migratieachtergrond ($\chi^2 = 18,784$; $p < 0,01$). Ook gaan ze wat minder vaak akkoord met de stelling 'Bij ons op school wordt iedereen eerlijk behandeld' dan hun leeftijdsgenoten zonder migratieachtergrond ($\chi^2 = 10,266$; $p < 0,01$).

Tabel 2.18 De lagere school als een sociale praktijk: opleiding ouder(s) (in percentages).

	(Helemaal) niet akkoord		Tussen beide		Helemaal (akkoord)		N	
	Niet hoog	Hoog	Niet hoog	Hoog	Niet hoog	Hoog	Niet hoog	Hoog
Bij ons op school wordt niet alleen naar punten gekeken	12,1	8,4	16,6	21,4	71,3	70,2	181	416
Op mijn school kan ik zijn wie ik ben	4,9	3,4	13,0	16,7	82,0	79,9	184	418
Bij ons op school wordt er naar leerlingen geluisterd	4,3	4,3	14,1	15,6	81,6	80,1	185	417
Bij ons op school wordt iedereen eerlijk behandeld	11,9	5,5	19,5	17,5	68,7	77,1	185	418

Bron: JOP-kindmonitor (2018)

Voorts nemen we voor het lager onderwijs de opleiding van de ouder(s) in ogenschouw (tabel 2.18). Als we kijken naar het opleidingsniveau van de ouder(s), stellen we over het algemeen weinig verschillen vast in de antwoorden op de stellingen over de school als een sociale praktijk, met uitzondering van de vierde stelling. Kinderen van lager opgeleide ouders gaan significant minder vaak akkoord met de stelling ‘Bij ons op school wordt iedereen eerlijk behandeld’ dan kinderen van ouders met ten minste één diploma hoger onderwijs ($\chi^2 = 11,432$; $p < 0,05$).

4.2 School als een sociale praktijk: eerste graad secundair onderwijs

In de laatste paragraaf voor het besluit kijken we naar leerlingen in de eerste graad van het secundair onderwijs. We focussen daarbij eerst op de verschillen tussen leerlingen uit de a-stroom en leerlingen uit de b-stroom (tabel 2.19).

Tabel 2.19 Frequentieverdelingen van de schaalitems met betrekking tot de school als een sociale praktijk: JOP-schoolmonitor eerste graad (in percentages).

	(Helemaal) niet akkoord		Tussen beide		Helemaal (akkoord)		N	
	a-stroom	b-stroom	a-stroom	b-stroom	a-stroom	b-stroom	a-stroom	b-stroom
Bij ons op school wordt niet alleen naar punten gekeken	16,3	19,7	24,7	30,8	59,0	49,6	1774	545
Op deze school kan ik zijn wie ik ben	14,7	22,2	24,2	30,9	61,1	46,9	1786	556
Bij ons op school wordt er naar leerlingen geluisterd	12,2	18,8	25,8	33,6	62,0	47,6	1785	554
Bij ons op school wordt iedereen eerlijk behandeld, ongeacht rijkdom, geloof of afkomst	17,1	21,4	22,4	27,4	60,5	51,2	1781	551

Bron: JOP-schoolmonitor 2 (2018)

We zien dat leerlingen uit de b-stroom, veel meer dan leerlingen uit de a-stroom, negatief zijn over hun school. Veel vaker dan leerlingen uit de a-stroom, zijn leerlingen uit de b-stroom van mening dat het op school vooral om punten draait ($\chi^2 = 40,532$; $p < 0,001$), dat ze niet zichzelf kunnen zijn op school ($\chi^2 = 45,446$; $p < 0,001$), dat er op school niet naar leerlingen wordt geluisterd ($\chi^2 = 44,287$; $p < 0,001$) en dat de school niet iedereen eerlijk behandelt ($\chi^2 = 32,380$; $p < 0,001$). Zoals we reeds aangaven in de inleiding van deze paragraaf, troffen we in eerder JOP-onderzoek gelijkaardige verschillen aan tussen leerlingen uit het (d)bso en leerlingen uit de andere richtingen.

Tabel 2.20 De eerste graad als een sociale praktijk: jongens en meisjes (in percentages).

	(Helemaal) niet akkoord		Tussen beide		Helemaal (akkoord)		N	
	Jongen	Meisje	Jongen	Meisje	Jongen	Meisje	Jongen	Meisje
Bij ons op school wordt niet alleen naar punten gekeken	19,2	15,9	24,5	27,2	56,2	56,9	1148	1178
Op deze school kan ik zijn wie ik ben	16,0	17,1	25,9	25,5	58,1	57,3	1160	1191
Bij ons op school wordt er naar leerlingen geluisterd	15,8	12,6	27,1	28,4	57,0	57,0	1157	1188
Bij ons op school wordt iedereen eerlijk behandeld, ongeacht rijkdom, geloof of afkomst	19,7	17,2	22,1	24,6	58,2	58,2	1151	1188

Bron: JOP-schoolmonitor 2 (2018)

Hoewel de percentages op het eerste gezicht de indruk wekken dat jongens wat strenger zijn voor hun school dan meisjes, vinden we – in tegenstelling tot bij het lager onderwijs – geen significante verschillen terug tussen jongens en meisjes in de eerste graad (tabel 2.20).

Wel treffen we significante verschillen aan naargelang de migratieachtergrond (tabel 2.21). Voor de vier stellingen geldt dat er een significant verschil is tussen leerlingen zonder en leerlingen met een migratieachtergrond. Leerlingen met een migratieachtergrond zijn vaker van mening dat er op hun school alleen maar naar punten wordt gekeken ($\chi^2 = 13,545$; $p < 0,01$), dat ze op hun school niet of in mindere mate zichzelf kunnen zijn ($\chi^2 = 33,279$ $p < 0,001$), dat er op hun school niet of te weinig naar leerlingen wordt geluisterd ($\chi^2 = 104,042$ $p < 0,001$) en dat de school niet iedereen eerlijk behandelt ($\chi^2 = 73,004$ $p < 0,001$). We merken tegelijkertijd op dat de groep met een migratieachtergrond ondertussen de meerderheid van de leerlingen in de eerste graad secundair onderwijs vormt (zie kolom N in tabel 2.21).

Tabel 2.21 De eerste graad als een sociale praktijk: migratieachtergrond (in percentages).

	(Helemaal) niet akkoord		Tussen beide		Helemaal (akkoord)		N	
	Geen	Wel	Geen	Wel	Geen	Wel	Geen	Wel
Bij ons op school wordt niet alleen naar punten gekeken	16,8	18,1	26,5	25,6	56,7	56,3	981	1334
Op deze school kan ik zijn wie ik ben	12,8	19,0	23,3	27,4	63,9	53,6	989	1350
Bij ons op school wordt er naar leerlingen geluisterd	7,2	19,2	23,7	30,6	69,1	48,2	987	1345
Bij ons op school wordt iedereen eerlijk behandeld, ongeacht rijkdom, geloof of afkomst	12,9	22,5	19,7	26,0	67,3	51,5	988	1340

Bron: JOP-schoolmonitor 2 (2018)

In vergelijking met de migratieachtergrond noteren we minder verschillen bij het opleidingsniveau van de ouder(s) (tabel 2.22). Voor de stelling ‘Bij ons op school wordt niet enkel naar punten gekeken’ vinden we een significant verschil ($\chi^2 = 20,882$, $p < 0,001$), wat betekent dat leerlingen uit hoger opgeleide gezinnen vaker akkoord gaan met die stelling dan leerlingen uit lager opgeleide gezinnen. Dat verschil geldt ook voor de vierde stelling ‘Bij ons op school wordt iedereen eerlijk behandeld, ongeacht rijkdom, geloof of afkomst’ ($\chi^2 = 12,183$; $p < 0,05$).

Tabel 2.22 De eerste graad als een sociale praktijk: opleiding ouder(s) (in percentages).

	(Helemaal) niet akkoord		Tussen beide		Helemaal (akkoord)		N	
	Geen	Wel	Geen	Wel	Geen	Wel	Geen	Wel
Bij ons op school wordt niet alleen naar punten gekeken	19,4	17,0	28,2	23,6	52,5	59,4	799	1144
Op deze school kan ik zijn wie ik ben	17,0	16,8	27,1	23,0	57,0	60,2	808	1149
Bij ons op school wordt er naar leerlingen geluisterd	16,1	12,9	29,9	26,6	54,1	60,5	804	1150
Bij ons op school wordt iedereen eerlijk behandeld, ongeacht rijkdom, geloof of afkomst	18,2	18,1	27,1	21,4	54,6	60,5	800	1151

Bron: JOP-schoolmonitor 2 (2018)

5. Besluit

Het onderzoeken van de schoolbeleving is waardevol. Ten eerste omdat de school een plek is en blijft waar jongeren met verschillende achtergronden dagelijks samenkomen en ten tweede simpelweg omdat jongeren er zoveel van hun tijd doorbrengen. Aandacht hebben voor hoe jongeren dat dagelijkse samenkomen beleven, past goed binnen de jeugdonderzoekstraditie die de leefwereld van jongeren in kaart wil brengen. Op school staan jongeren bovendien in voortdurende interactie met leeftijdsgenoten, maar ook met leerkrachten, leerlingbegeleiders, leidinggevenden en ander ondersteunend personeel. In dat opzicht vertellen de data net zoveel over het instituut school als over de jongeren zelf.

We hebben gepoogd te peilen naar de beleving van de *kwalificatiedimensie* van onderwijs (academisch zelfbeeld, interesse in leerinhoud) alsook naar de meer *sociale* dimensies van het dagelijks naar school gaan (sociale aanvaarding, relatie met leerkrachten, school als sociale praktijk), al zijn beide in de praktijk sterk met elkaar verweven. Nieuw in JOP4 is de blik op kinderen tussen 10 en 13 jaar, wat ons toeliet iets meer over de transitie van het lager naar het secundair onderwijs te zeggen. Daarnaast probeerden we de schoolbeleving tijdens de secundaire schoolloopbaan nader te bekijken en in te gaan op de school als een sociale praktijk in het lager onderwijs en in de eerste graad van het secundair onderwijs.

Geheel in lijn met de voorgaande JOP-studies kunnen we stellen dat verreweg de meeste jongeren in Vlaanderen graag naar school gaan: ze voelen zich sociaal aanvaard, hebben een goede relatie met leerkrachten, een positief academisch zelfbeeld en een redelijke interesse in wat hun aangeboden wordt. Dat positieve verhaal gaat zelfs nog iets sterker op voor leerlingen in de twee laatste jaren van het lager onderwijs dan voor leerlingen in de middelbare school. De overgang van het lager naar het secundair onderwijs vormt slechts in bescheiden mate een breekpunt: enkel de relatie met

leerkrachten wordt iets minder goed na de overgang naar de middelbare school. De andere dimensies (academisch zelfbeeld, interesse in leerinhoud en sociale aanvaarding) blijven gelijk. In de ontwikkeling van de schoolbeleving gedurende het secundair onderwijs zien we eveneens weinig opvallende zaken. De ervaren sociale aanvaarding, hoewel die zeer hoog blijft, daalt lichtjes met de leeftijd. Jongeren zijn aan het einde van de middelbare school blijkbaar toe aan een volgende stap in een nieuwe omgeving, zoals een job of een vervolgstudie. Hun academische zelfbeeld stijgt dan ook in de laatste jaren van het secundair onderwijs, wat erop duidt dat de meeste jongeren aan het einde van hun middelbare schooltijd bezig zijn met wat ze graag en goed doen.

Naast dat positieve verhaal tekent zich ook een ander patroon af. Een deel van de leerlingen beleeft de school niet als een fijne plek en die leerlingen zijn vaak afkomstig uit lager opgeleide gezinnen of hebben een migratieachtergrond. In het secundair onderwijs zien we opnieuw dat jongeren met een migratieachtergrond, ondanks de waarde die ze toekennen aan leren (hogere interesse in leerinhoud), er een lager academisch zelfbeeld op na houden. Ook wie afkomstig is uit een lager opgeleid gezin, geeft aan een lager academisch zelfbeeld te hebben en zich minder sociaal aanvaard te voelen. Hoewel het vaak om kleine verschillen of effecten gaat, zijn ze een terugkerende aanwezigheid in dit type van onderzoek.

We leren uit de kindmonitor dat die verschillen, zeker als ze samenhangen met het opleidingsniveau van de ouder(s), zich reeds openbaren in de laatste jaren van het lager onderwijs. Het lager onderwijs valt dus niet te beschouwen als een plaats waar dergelijke sociale verschillen nog niet aan de orde zijn. Sterker nog, de analyses over de school als een sociale praktijk tonen aan dat het opnieuw de leerlingen met een migratieachtergrond zijn of leerlingen afkomstig uit lager opgeleide gezinnen (allebei groepen die gemiddeld vaak naar de b-stroom worden doorverwezen) die in hogere mate aangeven dat ze de school niet per definitie ervaren als een rechtvaardige plek waar ze eerlijk behandeld worden of waar er naar hen geluisterd wordt. Dat gaat zowel op voor de laatste jaren van het lager onderwijs als voor de eerste graad van het secundair onderwijs. In dat opzicht gaat het hier om een verantwoordelijkheid van het onderwijs als geheel. Dat gegeven wordt echter nog opvallender in het licht van de demografische verschuivingen: in heel veel scholen behoren jongeren met een migratieachtergrond niet meer tot een minderheid maar tot de meerderheid. Dat roept de vraag op in hoeverre dergelijke gevoelens ten aanzien van (het samenleven in) de school voortvloeien uit wat er zich effectief in de school afspeelt. De vraag rijst ook in welke mate dergelijke zaken samenhangen met ontwikkelingen buiten de school. Toekomstig kwalitatief onderzoek zou daarin een belangrijke taak kunnen vervullen.

Bibliografie

- Abma, R. (1993). Jeugdonderzoek in Nederland. *Jeugd in meervoud. Utrecht: De Tijdstroom*.
- Belfi, B., Goos, M., De Fraine, B., & Van Damme, J. (2012). The effect of class composition by gender and ability on secondary school students' school well-being and academic self-concept: A literature review. *Educational research review*, 7(1), 62-74.
- Biesta, G. (2007). *De burgerschool als leerplaats voor democratie*. Onderwijsraad: Den Haag.
- Biesta, G. (2011). Het beeld van de leraar: Over wijsheid en virtuositeit in onderwijs en onderwijzen. *Tijdschrift voor lerarenopleiders*, 32(3), 4-11.
- Bouverne-De Bie, M., De Vos, K., & Roose, R. (2012). Geweld op school: kanttekeningen bij een probleemdefinitie. *Tijdschrift voor onderwijsrecht en onderwijsbeleid*, 24, 24-30.
- Bradt, L. & Bouverne-De Bie, M. (2014). De schoolbeleving van jongeren in Vlaamse en grootstedelijke secundaire scholen. In L. Bradt, J. Put, J. Siongers, & B. Spruyt (Red.), *Jongeren in cijfers en letters 3. Bevindingen uit de JOP-monitor 3 en de JOP-schoolmonitor 2013* (pp. 40-67). Leuven: Acco.
- Bradt, L., & Van de Walle, T. (2014). Gendersverschillen in de schoolbeleving van jongeren uit het secundair onderwijs in Antwerpen en Gent. In: B. Spruyt & J. Siongers (Red.), *Gender(en): over de constructie en deconstructie van gender bij Vlaamse jongeren* (pp. 135-155). Leuven: Acco.
- Cardoen, D., Geinger, F., Bradt, L., & Van de Walle, L. (2013). Het academisch en arbeidsmarktgericht toekomstperspectief van Antwerpse en Gentse jongeren. Een kwestie van opvoedingsvaardigheden? In: N. Vettenburg, M. Elchardus, J. Put en S. Pleysier (Red.), *Jong in Antwerpen en Gent. Bevindingen uit de JOP-monitor Antwerpen-Gent*. Acco: Leuven.
- Cohen, J. (1977). *Statistical power analysis for the behavioral sciences*. Abingdon: Routledge.
- Elchardus, M. (Red.). (1999). *Zonder maskers. Een actueel portret van jongeren en hun leraren*. Gent: Globe.
- Kemper, R., Van der Eecken, A., Derluyn, I., & Bradt, L. (2015). Het academische en arbeidsmarktgerichte toekomstperspectief van jongeren met ene Turkse en Marokkaanse migratieachtergrond in Gent en Antwerpen. In: D. Cops, S. Pleysier, J. Put, & A. De Boeck (Red.), *Divers Jong. Over diversiteit bij en tussen jongeren in Vlaanderen*. Acco: Leuven.
- OECD (2017), PISA 2015 Results (Volume III): Students' Well-Being, PISA, OECD Publishing, Paris.
- Randolph, J. J., Kangas, M., & Ruokamo, H. (2010). Predictors of Dutch and Finnish children's satisfaction with schooling. *Journal of Happiness Studies*, 11(2), 193-204.
- Rombauts, C. (2007). Graag naar school. Jongeren en schoolbeleving. In N. Vettenburg, M. Elchardus & L. Walgrave (Red.), *Jongeren in cijfers en letters Bevindingen uit de JOP-monitor 1* (pp. 71-92). Leuven: LannooCampus.
- Roorda, D. L., Koomen, H. M., Spilt, J. L., & Oort, F. J. (2011). The influence of affective teacher - student relationships on students' school engagement and achievement: A meta-analytic approach. *Review of educational research*, 81(4), 493-529.
- Siongers, J. (2000). Vakoverschrijdende thema's in het secundair onderwijs: op zoek naar een maatschappelijke consensus, TOR-rapport 2000/17. Vrije Universiteit Brussel, Vakgroep Sociologie, Onderzoeksgroep TOR.
- Stevens, F., De Groof, S., & Burssens, D. (2006). Uit de school geklapt: een 9 voor effectiviteit, maar een 5 voor gelijkheid. Onderwijs in het jeugdonderzoek 2000-2005. In: N. Vettenburg, M. Elchardus, & L. Walgrave (Red.), *Jongeren van nu en straks. Overzicht en synthese van recent jeugdonderzoek in Vlaanderen* (pp. 73-107). Tiel: Lannoo.
- Thijs, J. (2011). Ethnic Differences in Teacher-Oriented Achievement Motivation: A Study Among Early Adolescent Students in the Netherlands. *The Journal of Genetic Psychology*, 172(2), 121-140.
- Van Campenhout, G., De Witte, K., & De Beckker, K., (2017). Financiële vorming op school. In: K. De Witte, & J. Hindriks (Red.), *De geslaagde school*. Skribis: Gent.
- Van Droogenbroeck, F. (2013). Aan motivatie geen gebrek. De academische motivatie en waardering voor de school bij autochtonen en allochtonen. In N. Vettenburg, M. Elchardus, J. Put

- & S. Pleysier (Red.), *Jong in Antwerpen en Gent. Bevindingen uit de JOP-monitor Antwerpen-Gent* (pp. 79-97). Leuven: Acco.
- Van Houtte, M. (2005). Global self-esteem in technical/vocational versus general secondary school tracks: A matter of gender? *Sex Roles*, 53(9-10), 753-761.
- Van Landeghem, G., Van Damme, J., Opdenakker, M. C., De Frairie, D. F., & Onghena, P. (2002). The effect of schools and classes on noncognitive outcomes. *School Effectiveness and School Improvement*, 13(4), 429-451.
- Van Petegem, K., Aelterman, A., Rosseel, Y., & Creemers, B. (2007). Student perception as moderator for student wellbeing. *Social Indicators Research*, 83(3), 447-463.
- Verkuyten, M., & Thijs, J. (2002). School satisfaction of elementary school children: The role of performance, peer relations, ethnicity and gender. *Social indicators research*, 59(2), 203-228.
- Vermolen, B. (2008). *Onderwijs met perspectief. Deskresearch en aanbevelingen vanuit het onderwijsveld*. Radaradvies: Amsterdam.
- Verschelden, G. (2002). *Opvattingen over welzijn en begeleiding. Een sociaal-(ped)agogische analyse van leerlingenbegeleiding als exemplarisch thema in het jeugdbeleid*. Academia Press: Gent.
- Wouters, T., & Groenez, S. (2014). De evolutie van schoolse segregatie in het Nederlandstalige onderwijs in België. *Tijdschrift voor Sociologie*, 35(3), 185-211.

Bijlagen

Tabel 2.23 Principale-componentenanalyse van de schaalitems met betrekking tot schoolbeleving JOP-kindmonitor (2018) (*Rotated Component Matrix*).

	Relatie met leerkrachten	Academisch zelfbeeld	Sociale aanvaarding	Interesse in leerinhoud
Ik kan goed met mijn klasgenoten opschieten	0,125	0,010	0,794	0,108
Ik heb in de klas soms het gevoel dat ik er niet bij hoor	-0,102	0,164	-0,736	0,069
Ik heb op school veel vrienden	0,089	-0,068	0,727	0,151
Ik vind school vaak moeilijk	-0,108	0,808	-0,102	-0,081
Ik werk meestal trager dan mijn klasgenoten	-0,032	0,801	-0,171	0,074
Ik ben een van de beste leerlingen van mijn klas	0,097	-0,748	-0,042	0,207
Ik vind de meeste lessen op school interessant	0,133	-0,112	0,054	0,869
Ik heb plezier in het werk voor school	0,226	-0,065	0,124	0,826
Ik voel mij op mijn gemak bij mijn leraren	0,768	-0,109	0,121	0,307
Ik ben tevreden over mijn contact met mijn leraren	0,826	-0,066	0,031	0,249
Ik durf mijn leraren te zeggen wat ik vind	0,729	-0,084	0,200	-0,049

Varimax met Kaizer Normalization

Bron: JOP-kindmonitor 2018

Tabel 2.24 Principale-componentenanalyse van de schaalitems met betrekking tot schoolbeleving JOP-schoolmonitor 2 (2018) (*Rotated Component Matrix*).

	Sociale aanvaarding	Academisch zelfbeeld	Interesse in leerinhoud	Relatie met leerkrachten
Ik heb op school weinig vrienden	0,805	0,032	0,017	-0,023
Mijn klasgenoten gaan liever met andere klasgenoten om dan met mij	0,821	0,056	0,036	-0,009
Ik maak veel plezier met mijn klasgenoten	-0,677	0,069	0,059	0,263
Ik word gepest op school	0,639	0,129	-0,103	0,180
Ik voel mij vaak ongelukkig als ik op school ben	0,625	0,215	-0,226	-0,118
De hoeveelheid te verwerken leerstof is te veel voor mij	0,136	0,810	-0,126	0,004
Ik heb vaak het gevoel dat ik tot mijn uiterste moet gaan om mijn studie aan te kunnen	0,109	0,827	-0,067	0,099
Ik verwerk de leerstof meestal trager dan de rest van mijn klas	0,137	0,824	-0,032	-0,005
Ik ben een van de betere leerlingen van mijn klas	0,114	-0,562	-0,008	0,366
In de meeste van mijn vakken ben ik echt geïnteresseerd	0,021	-0,104	0,189	0,736
Ik ben tevreden over mijn opleiding/studierichting	-0,132	-0,079	0,245	0,688
Ik neem deel aan veel (niet-verplichte) activiteiten op/met school	-0,046	0,102	0,035	0,620
De leerkrachten op school respecteren mij	-0,031	-0,049	0,860	0,122
Ik ben tevreden over mijn contacten met de leerkrachten	-0,031	-0,047	0,873	0,149
Ik kan openlijk mijn mening geven, ook als die verschilt van die van de leerkrachten	-0,076	-0,043	0,731	0,102
Ik zou graag van school veranderen	0,300	0,161	-0,382	-0,257

Varimax met Kaiser Normalization

Bron: JOP-schoolmonitor 2 (2018)

3. Daderschap: oude en nieuwe vormen

Ena Coenen

1. Inleiding

1.1 Een daling van de criminaliteit

Sinds enkele jaren wordt er een daling van de jeugdcriminaliteit vastgesteld. Die daling wordt zowel in officiële als in zelf gerapporteerde cijfers teruggevonden, en over verschillende landen heen. Gepubliceerde cijfers van jeugdparketten tussen 2011 en 2015 tonen aan dat er ten opzichte van 2011 een daling is van de binnengekomen MOF-zaken ('als misdrijf omschreven feit', d.i. jongeren die worden doorverwezen naar het parket na de vaststelling van een jeugddelict; Federale Overheidsdienst Justitie, 2018). Dat cijfer lag in 2011 nog op 79.565 zaken, terwijl dat in 2015 57.160 zaken bedroeg (wat een daling betekent van 28%). In onze buurlanden vindt men soortgelijke trends terug. In Duitsland bijvoorbeeld, is het aantal geregistreerde jeugdige verdachten gedaald sinds 2004, waarna dat cijfer sinds 2014 eerder stabiel is gebleven (Statista, 2018). Cijfers over Duitse jongvolwassenen (18- tot 21-jarigen) vertonen hetzelfde patroon. In Nederland is het aantal jeugdige en jongvolwassen verdachten per duizend leeftijdsgenoten gedaald sinds 2007 (van der Laan, Beerthuisen, & Goudriaan, 2017). Eurostatcijfers tonen een daling van de jeugdige verdachten tussen 2010 en 2016 per honderdduizend inwoners voor bijna alle landen in de dataset (Eurostat, z.d.). Die set omvat landen als Tsjechië, Portugal en Noorwegen. De daling van jongeren in officiële cijfers lijkt zich dus voor te doen in bijna alle landen binnen Europa.

Die trend in officiële statistieken wordt ook teruggevonden in zelfrapportageonderzoek. De vorige resultaten van het Jeugdonderzoeksplatform (JOP) op basis van de postenquêtes gaven een indicatie voor een daling aan, hoewel ze met enige voorzichtigheid moeten worden geïnterpreteerd (Cops, 2014). Over de verschillende JOP-monitoren heen (JOP-monitor 1 tot 3) bleek dat in 2006 24,5% van de jongeren aangaf minstens één feit te hebben gepleegd in het afgelopen jaar, terwijl dat in 2013 slechts 22,6% was. Die resultaten moeten binnen hun context beschouwd worden. Ondanks het feit dat het JOP altijd een representatief staal van de Vlaamse jongeren probeert te bevragen, kan een verandering in antwoorden (deels) te wijten zijn aan de personen die reageren op zo'n postenquête. Aangezien niet op alle

kenmerken gecontroleerd kan worden, kan dat nooit volledig worden uitgesloten. Daarenboven werd er niet altijd gepeild naar dezelfde delicten of werd er een andere formulering gebruikt, wat vergelijken over de tijd extra bemoeilijkt. Daarom is enige voorzichtigheid aanbevolen bij het interpreteren van de resultaten. De daling van zelf gerapporteerde delinquentie wordt echter ook in ander onderzoek teruggevonden. Zo stelde het Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatiecentrum (WODC; van der Laan & Goudriaan, 2016) in Nederland eveneens een daling vast van de jeugdcriminaliteit op basis van hun monitor. Terwijl in 2005 de prevalentie van jongeren die in het voorbije jaar minstens één delict pleegden nog 41 % was, bedroeg dat in 2015 35 %.

Die resultaten, zowel de officiële als de zelf gerapporteerde, over verschillende landen heen, lijken consistent een daling van de jeugdcriminaliteit weer te geven sinds 2007. Verschillende verklaringen voor die daling werden daarop naar voren geschoven, zoals een verandering in de registratie van delinquentie, een verandering in sociale cultuur en houding ten opzichte van delinquentie, de instaphypothese¹ en de opkomst van sociale media (Rokven, Beerthuizen, & van der Laan, 2018). De opkomst van sociale media werd voorgesteld als een verklaring voor de daling van de geregistreerde criminaliteit, aangezien die opkomst en de daling van de criminaliteit zich gelijktijdig voordeden en het een verklaring over verschillende landen heen kan bieden. Er werden een aantal manieren voorgedragen waarop sociale media een invloed kunnen hebben op jeugddelinquentie, waaronder een verandering in vrijetijdsbesteding van jongeren of een verlaging van de zichtbaarheid van feiten, doordat die zich nu online voordoen (Weerman, 2017). Dit hoofdstuk gaat dieper in op het huidige delinquentieniveau van Vlaamse en Brusselse jongeren en op een hypothese ter verklaring van een daling van de (klassieke) jeugdcriminaliteit: een verschuiving naar onlinedaderschap.

1.2 Officiële cijfers en de zelfrapportage van 'klassieke' delinquentie

Ondanks het feit dat er een daling is van de jeugddelinquentie, stelt men nog altijd vast dat een reëel deel van de jongeren af en toe een delict pleegt. Uit een rapport van het WODC (van der Laan & Goudriaan, 2016) bleek dat in 2015 35 % van de jongeren aangaf het voorbije jaar een feit te hebben gepleegd. Ook eerder onderzoek van het JOP gaf aan dat iets meer dan een op de vijf jongeren verklaarde het voorbije jaar minstens één feit te hebben gepleegd (Cops, 2014).

1. Die hypothese gaat ervan uit dat jongeren starten met vermogensdelicten zonder geweld (bv. auto-inbraak, diefstal) en daarna 'doorgroeien' naar andere (zwaardere) delictsvormen. Ze stelt verder dat er minder jongeren zullen beginnen aan dit soort eerste feiten door een verhoogde beveiliging van onder meer auto's en winkels, waardoor er dus ook minder jongeren kunnen doorgroeien naar een criminele carrière.

Officiële parketcijfers geven aan dat eigendomsdelicten, waar delicten zoals diefstal en vandalisme onder vallen, de meestvoorkomende delictsvorm is onder jongeren (Federale Overheidsdienst Justitie, 2018). Bijna de helft van de geregistreerde jeugdcriminaliteit valt onder die categorie. De volgende categorie, met ongeveer 20% van de geregistreerde criminaliteit, zijn de persoonsdelicten, waaronder geweldspleging en belaging vallen. Verder komen drugsfeiten en feiten tegen de openbare veiligheid en orde (o.a. bedreiging en wapenbezit) voor, allebei in ongeveer 10% van de gevallen. Gelijklopend daarmee werd in de JOP-monitor 3 vastgesteld dat de prevalentiegraad van diefstal en vandalisme hoger is dan die van geweld, wapendracht of drugsverkoop (Cops, 2014). Het is belangrijk om op te merken dat een vergelijking tussen parketcijfers en zelf gerapporteerde cijfers moeilijk is. Parketcijfers geven het aandeel weer van elke categorie in alle geregistreerde jeugdcriminaliteit. Zelf gerapporteerde prevalentiecijfers geven weer hoeveel jongeren aangaven het voorbije jaar minstens één keer een bepaald feit te hebben gepleegd. Dat zijn met andere woorden fundamenteel andere percentages.

Maar het is niet gemakkelijk om een waarheidsgetrouw beeld te krijgen van de delinquentiegraad onder jongeren, of onder de bevolking in het algemeen. Daarover bestaan er twee bronnen van cijfers: officiële statistieken (van politie, parket en rechtbank) en zelfrapportagecijfers. Beide hebben hun voor- en nadelen bij het meten van criminaliteit. Officiële cijfers worden sterk beïnvloed door de mate waarin slachtoffers het delict willen aangeven of hoe openbaar het delict is, wat kan leiden tot een hoog *dark number*. Dat zijn delicten die niet ontdekt worden door de politie en dus nooit in politie- of parketstatistieken terechtkomen. Sommige delicten zijn daar meer onderhevig aan dan andere. Delicten zonder slachtoffer zullen minder snel ontdekt worden door de politie, aangezien er geen slachtoffer is dat aangifte kan doen. Als er wel slachtoffers zijn, kunnen ze er verder voor kiezen om geen aangifte te doen, omdat ze zich bijvoorbeeld schamen (bij gewelds- of seksuele feiten). Ook delictsvormen die zich minder in de publieke ruimte voordoen, kunnen minder snel ontdekt worden door de politie. Belastingfraude valt bijvoorbeeld niet zo hard op als iemand die in elkaar wordt geslagen op straat. Die meer verdoken vormen van criminaliteit kunnen daardoor sterker ondervetegenwoordigd zijn in officiële statistieken. Daarenboven is de indeling in verschillende delictsvormen geen vast gegeven. Verandering in wetgeving of perceptie kan leiden tot verschuivingen in classificatie. Een gewelddadige diefstal kan bijvoorbeeld zowel onder eigendoms- als onder persoonsdelicten vallen, naargelang de wijze van perceptie. Dat bemoeilijkt vergelijkingen met andere landen of over de tijd.

Om het 'dark number'-probleem te omzeilen, wordt gebruikgemaakt van zelfrapportage. Jongeren worden dan rechtstreeks bevraagd over de delicten die ze in een bepaalde periode hebben gepleegd. Vaak wordt gevraagd of ze bepaalde delictsvormen ooit in hun leven of in het voorbije jaar hebben gepleegd. Zelfrapportage is al enige tijd de meestgebruikte methode geworden binnen criminologisch onderzoek, niet enkel omdat werd verondersteld dat die methode een betrouwbaarder beeld oplevert van de gepleegde criminaliteit, maar omdat zelfrapportage daarnaast toestaat om the-

oretische verbanden over bijvoorbeeld de oorzaken van delinquentie te testen. Maar dat is ondertussen gerelativeerd, doordat men de nadelen van of de vertekeningen in zelfrapportage in acht heeft genomen (bv. Farrington, Jolliffe, Loeber, & Homish, 2007; Pauwels & Pleysier, 2005)

Verschillende factoren verbonden aan die vorm van gegevens kunnen zorgen voor een vertekening in de rapportage. Het is in eerste instantie belangrijk om bij zelfrapportageonderzoek genoeg aandacht te hebben voor de bereikte steekproef. Bepaalde groepen zijn minder geneigd om deel te nemen aan postenquêtes en dat kan resultaten vertekenen (bv. Jansen & Hak, 1999; Vinther-Larsen et al., 2010). Het kan ertoe leiden dat groepen die net meer of minder criminaliteit plegen, ondervertegenwoordigd zijn in zelfrapportageonderzoek, met een onevenwicht in de cijfers tot gevolg.

Naast een vertekening in de bereikte steekproef, kunnen er zich verschillende vertekeningen in de antwoorden voordoen. Ten eerste hangt er veel af van de mate waarin de respondent zich kan herinneren welke feiten hij/zij het voorbije jaar heeft gepleegd. Feiten gepleegd in de relevante tijdsperiode kunnen vergeten worden. Anderzijds kunnen respondenten van feiten die ze meer dan een jaar geleden hebben gepleegd, ten onrechte denken dat ze in het afgelopen jaar zijn gebeurd. Ten tweede kunnen sociaal wenselijke antwoorden of het achterhouden van informatie uit angst voor repercussies of uit schaamte een effect hebben op de zelfrapportage. Die processen kunnen zorgen voor een over- of onderrapportage in de zelfrapportage. Het is noodzakelijk dat in het achterhoofd te houden wanneer cijfers over ouderschap worden besproken. Ten derde kan een zelfrapportage slechts een kleine selectie van delicten bevragen. Alle mogelijke criminaliteitsvormen bevragen zou leiden tot een enorm lange vragenlijst, waardoor de kans groter wordt dat respondenten afhaken. In tegenstelling tot officiële cijfergegevens, is de reikwijdte op dat vlak veel beperkter. Ten vierde zijn vragenlijsten altijd onderhevig aan interpretatie door de respondent. Wat één iemand onder bijvoorbeeld diefstal verstaat, wordt door iemand anders misschien niet daaronder verstaan. Dat loopt daarenboven niet per se gelijk met de wetgeving. Respondenten kunnen daarbij zowel delicten aanduiden die juridisch niet gezien zouden worden als een delict, maar ook het omgekeerde is mogelijk: een respondent kan iets niet als een feit beschouwen, terwijl dat juridisch wel zo is.

Samengevat blijken zowel officiële statistieken als zelfrapportagecijfers nadelen te hebben die de andere vorm niet lijkt te hebben. Desalniettemin lijken sommige processen in de vastgestelde criminaliteitsgraad zich in beide cijfergegevens voor te doen. Zo werd er een daling van de criminaliteit sinds 2007 vastgesteld voor beide soorten cijfers (Cops, 2014; Federale Overheidsdienst Justitie, 2018; van der Laan & Goudriaan, 2016) en wat de verdeling binnen de delinquentiegraad betreft, komen vooral eigendomsdelicten vaak voor (Cops, 2014; Federale Overheidsdienst Justitie, 2018). Aangezien dat zowel in officiële statistieken als in zelfrapportage wordt teruggevonden, kan men ervan uitgaan dat dat redelijk realiteitsgetrouw is.

1.3 Een verschuiving naar onlinedelinquentie?

1.3.1 Opkomst smartphone als verklaring voor de daling van offlinecriminaliteit

Een van de verklaringen die naar voren worden geschoven voor de daling van ‘klassieke’ jeugdcriminaliteit, is een verschuiving van offlinecriminaliteit naar onlinecriminaliteit (Weerman, 2017). Door de opkomst van smartphones en een nieuwe generatie voor wie sociale media een tweede thuis zijn, leven jongeren steeds meer online. Dat geeft ruimte aan nieuwe vormen van criminaliteit. Bedreigingen via e-mail, sms of sociale media kunnen gemakkelijk geuit worden en de verspreiding van seksueel getinte foto's of filmpjes zonder toestemming wordt vaker aangehaald.

Dat jongeren steeds vaker gebruikmaken van het internet en sociale media, is algemeen geweten. Uit de Digimeter, een jaarlijkse enquête over het media- en technologiegebruik van Vlamingen vanaf 15 jaar die wordt uitgevoerd door het onderzoekscentrum Interuniversitair Micro-Elektronica Centrum (imec), blijkt dat het gebruik van een smartphone sinds 2009 een stijging kent onder de Vlaamse bevolking (Vanhaeleweyn & De Marez, 2017). Ongeveer 95% van de 15- tot 19-jarigen geeft aan een smartphone te bezitten en hun smartphone het minst van alle (nieuwe en klassieke, zoals tv of radio) media te kunnen missen. Ook het gebruik van sociale media is in die jongste groep meestal hoger dan in andere groepen. Het overgrote deel geeft aan Facebook (84%), YouTube (87%) of Instagram (71%) te gebruiken. Iets meer dan de helft van de jongeren gebruikt meer dan vier netwerken van sociale media per maand, en sociale media worden door een groot deel van de jongeren intensief gebruikt (meer dan één uur per dag).

Aangezien het leven van jongeren zich meer en meer online afspeelt, is het mogelijk dat jeugddelinquentie meeverhuist van een offline- naar een onlineleven. Bij onderzoek naar onlinevormen van criminaliteit wordt onderscheid gemaakt tussen cybercriminaliteit (in de enge zin) en gedigitaliseerde criminaliteit (of cybercriminaliteit in de brede zin; bv. Zebel, de Vries, Giebels, Kuttischreuter, & Stol, 2013). Terwijl het eerste type enkel via informaticakanalen kan lopen, zoals hacking of het verspreiden van virussen, zijn gedigitaliseerde misdrijven ‘klassieke’ misdrijven die nu via nieuwe informaticatechnologie voorkomen. Onder die laatste vorm vallen bijvoorbeeld chantage of bedreiging via sociale media, stalking via sms of identiteitsfraude op Facebook. Met andere woorden, bij gedigitaliseerde criminaliteit is informatica slechts een manier om klassieke offlinevormen van criminaliteit uit te voeren, terwijl bij cybercriminaliteit informaticatechnologieën het doel zijn (zoals het hacken van een bepaalde site). Cybercriminaliteit is bovendien onmogelijk zonder die technologieën.

1.3.2 Onderzoek naar de verschuiving

Of er effectief een verschuiving is van klassieke naar onlinecriminaliteit bij de jeugd, is moeilijk na te gaan. Parketten houden, naast de klassieke vormen, enkel cijfers bij over cybercriminaliteit in de enge zin (d.i. informaticabedrog, waaronder o.a. het gebruik

van gestolen kredietkaarten en ongeoorloofde toegang tot informaticasystemen vallen), waardoor vormen van gedigitaliseerde criminaliteit niet afzonderlijk bestudeerd kunnen worden.² Met andere woorden, parketstatistieken bevatten overwegend klassieke vormen van criminaliteit, hoewel er sinds de wet van 28 november 2000 inzake informaticacriminaliteit³ ook aandacht is voor cybercriminaliteit in de enge zin. Gedigitaliseerde criminaliteit, of klassieke vormen van criminaliteit die via een informaticamiddel worden gepleegd, blijven daarin achter. Naast het feit dat gedigitaliseerde criminaliteit niet apart is opgenomen in de cijfers, is het verder onduidelijk in welke mate dergelijke feiten worden aangegeven (met mogelijk een hoog dark number tot gevolg), wat conclusies op basis van officiële cijfers nog meer bemoeilijkt.

Verder bestaat er op dit moment in Vlaanderen geen onderzoek naar deze vormen van criminaliteit en zijn er daarover dus geen zelf gerapporteerde cijfers. Toch kan het onderscheid tussen offline- en onlinevormen van criminaliteit van belang zijn. Bij een verandering in vorm kan een verandering van de aanpak nodig zijn. Meer patrouillerende politieagenten op straat zal de onlinecriminaliteit niet doen afnemen. Beleidsmatig is het daarom interessant om aandacht te hebben voor het onderscheid tussen offline- en onlinecriminaliteit.

Zoals vermeld in de vorige paragraaf, is er in Vlaanderen, en bij uitbreiding in België, weinig onderzoek naar cybercriminaliteit en gedigitaliseerde criminaliteit. In Nederland is daar wel al langer aandacht voor. Verschillende rapporten van het WODC die in de laatste jaren zijn gepubliceerd, behandelen dat thema (Beerthuizen & van der Laan, 2018; Rokven, Weijters, & van der Laan, 2017; van der Laan & Goudriaan, 2016). Het percentage van jongeren (12- tot 22-jarigen) dat aangeeft in de voorbije twaalf maanden een cyberdelict of gedigitaliseerd delict te hebben gepleegd, lag op ongeveer 28% (Rokven et al., 2017). Het grootste deel van die feiten betreft cyberfeiten, en in mindere mate gedigitaliseerde feiten. Uit de resultaten bleek verder dat iets minder dan een op de tien jongeren aangaf enkel onlinedelicten te plegen (en dus geen offline, 'klassieke' delicten). Daaruit blijkt dat het opnemen van deze vormen van criminaliteit een breder beeld geeft van het hedendaagse daderschap van jongeren.

Uit het rapport over daderschap dat werd gepubliceerd in 2018 (van der Laan & Beerthuizen, 2018), bleek dat het aantal jongeren dat veroordeeld wordt voor cybercriminaliteit of gedigitaliseerde criminaliteit, grotendeels onderschat wordt in de officiële cijfers en dat die jongeren vaak onder de radar blijven. Uit het zelfrapportageonderzoek dat zij uitvoerden, bleek dat het percentage van jongeren dat dit soort gedrag vertoont, veel hoger is dan de officiële cijfers aangeven.

2. In de *Politie statistieken 2000 – kwartaal 1 2018* (Federale Politie, 2018) werd wel aandacht besteed aan delicten via ICT in een afzonderlijk deel. In deze cijfers wordt echter geen onderscheid gemaakt tussen minder- en meerderjarigen, worden enkel absolute cijfers gebruikt en worden sommige feiten als inbreuken en andere als 'crimineel figuur' (een combinatie van een bestaand misdrijf met specifiek kenmerk, niet in die vorm aanwezig in het *Strafwetboek*) opgenomen, waardoor er geen algemeen overzicht gegeven kan worden.

3. Wet van 28 november 2000 inzake informaticacriminaliteit, *Belgisch Staatsblad* 03 februari 2001.

In zijn rapport over cybercrime (Rokven et al., 2017) ging het WODC na of een opmars van onlinecriminaliteit de daling van klassieke vormen van delinquentie kan verklaren. Daar vond men echter weinig evidentie voor. Onlinedaderschap kende geen toename in de afgelopen jaren volgens dat onderzoek, waardoor er niet kan worden gesproken van een verschuiving. De onderzoekers vonden wel dat een afname van offlinecriminaliteit het gevolg zou kunnen zijn van een verandering in blootstelling aan factoren die samenhangen met deze klassieke vormen van delinquentie, zoals alcoholconsumptie, slachtofferschap, relatie met ouders en rondhangen met delinquente vrienden. De onderzoekers stelden namelijk vast dat er over de tijd heen een daling was van de blootstelling aan risicofactoren voor delinquentie (zoals rondhangen met delinquente vrienden) en een stijging van de blootstelling aan beschermende factoren (zoals een goede relatie met ouders), wat de kans op offlinedelinquentie doet afnemen.

Samengevat lijken jongeren zich meer en meer online te begeven. Smartphones zijn niet meer weg te denken uit hun leven en deze leeftijdsgroep is heel actief op sociale media. De opkomst van smartphones en sociale media deed zich op ongeveer hetzelfde moment voor als de daling van criminaliteit. Om die reden werd de opkomst van sociale media naar voren geschoven als een verklaring van de gevonden daling van jeugddelinquentie. In Vlaanderen is er tot op heden weinig aandacht besteed aan die nieuwe vorm van delinquentie. Onderzoek uit Nederland toont echter aan dat 28% van de jongeren in zelfrapportageonderzoek aangaf een cyberdelict of gedigitaliseerd delict te hebben gepleegd in het afgelopen jaar (Rokven et al., 2017). In Vlaanderen en België moet er bijgevolg de nodige aandacht besteed worden aan onlinevormen van delinquentie.

1.4 Profielen van daders

Naast de prevalentie van daderschap, kan het interessant zijn om na te gaan welke factoren samenhangen met een grotere kans op het stellen van crimineel gedrag. Van een ruim aanbod aan risicofactoren en beschermende elementen werd al vastgesteld dat ze samenhangen met delinquentie, en die factoren beschrijven een groot aantal domeinen. Persoonlijke factoren (zoals leeftijd en geslacht), familiale factoren (zoals de relatie met de ouders en werkloosheid) en schoolkenmerken (zoals slechte schoolse prestaties of spijbelen) worden in de literatuur dikwijls genoemd als risicofactoren voor delinquentie. Het feit dat deze factoren al vaak gerelateerd zijn aan offlinevormen van criminaliteit, betekent niet automatisch dat ze dezelfde relatie hebben met onlinevormen.

Onderzoek geeft aan dat er verschillen zijn in de profielen van online- en offlinedaders (Rokven et al., 2017). Zo blijkt dat meisjes of autochtone jongeren (in dit geval dus van Nederlandse afkomst) een grotere kans hebben om onlinedaders te zijn dan offlinedaders. Onlinedaders bleken minder drugs te gebruiken en offlinedelinquentie meer af te keuren. Die resultaten wijzen erop dat er enkele verschillen zijn tussen de profielen van online- en offlinedaders.

In deze bijdrage zullen we focussen op een aantal persoonlijke, familiale en schoolfactoren die al vaker in verband zijn gebracht met jeugddelinquentie, zowel in onderzoek van het JOP als in ander onderzoek. Als familiale factoren worden relatie, opvolging en controle door de ouders opgenomen (bv. Hoeve et al., 2009), alsook het hebben van gescheiden ouders (Vanassche, Sodermans, Matthijs, & Swicegood, 2014). De relatie met leerkrachten, spijbelgedrag en de onderwijsvorm worden opgenomen onder de noemer ‘schoolgerelateerde factoren’ (Demanet & Van Houtte, 2012; Op de Beeck & Cops, 2010; Weerman & van der Laan, 2006). Tot slot worden nog een aantal sociodemografische kenmerken opgenomen, zoals geslacht, leeftijd, opleidingsniveau ouders en afkomst. Die factoren werden al gebruikt in vorige JOP-publicaties (Cops, 2014). Als er zich verschillen voordoen in de profielen van jongeren die online- en offlinedaderschap plegen, kan dat interessant zijn voor de preventie en opsporing van dat soort van delicten.

1.5 Kortom

De laatste jaren doet er zich een daling van de klassieke vormen van jeugddelinquentie voor. Dat wordt zowel in officiële cijfers als in zelfrapportagecijfers en over verschillende (westerse) landen heen geconstateerd (bv. Cops, 2014; Eurostat, z.d.; Federale Overheidsdienst Justitie, 2018; Statista, 2018). Een van de verklaringen die naar voren worden geschoven, is een verschuiving naar onlinevormen van criminaliteit (bv. Weerman, 2017). Met de hedendaagse technologieën is het voor jongeren gemakkelijker om altijd online te zijn en daar eveneens een sociale identiteit op te bouwen. Smartphones zijn niet meer weg te denken uit onze maatschappij en jongeren zijn sterk vertegenwoordigd op sociale media. Met deze verschuiving van een offline- naar een onlineleven en -identiteit is het niet onlogisch dat sommige vormen van delinquentie dezelfde verschuiving doormaken. Dat vraagt om een verandering in detectie, registratie en aanpak van jeugddelinquentie. Een aantal stappen op dat vlak zijn al genomen, zoals het opnemen sinds 2000 van cybercriminaliteit in de enge zin van het woord in de wet als een specifiek strafbaar feit. Voor gedigitaliseerde criminaliteit is er echter minder aandacht. Die vorm wordt niet apart geregistreerd in de officiële cijfers en zelfrapportageonderzoek daarnaar ontbreekt in Vlaanderen. Met deze bijdrage trachten we die lacune enigszins op te vullen. Het is belangrijk om daarbij op te merken dat het niet gaat over een onderzoek dat gericht is op gedigitaliseerde criminaliteit en dat daar maar in beperkte mate naar gepeild is geweest. In hoofdzaak probeert deze bijdrage een overzicht te geven van het huidige ouderschap onder jongeren, zowel online als offline.

Naast het bekijken van de prevalentiecijfers over ouderschap in grootsteden (in vergelijking met de rest van Vlaanderen), zullen we ook nagaan welke factoren samenhangen met beide vormen van delinquentie, zodat preventieve maatregelen daarop kunnen worden afgestemd. Eerder onderzoek in Nederland vond weinig evidentie voor een rechtstreekse verschuiving van offline- naar onlinedelinquentie (Rokven et al., 2017), maar een verandering in blootstelling aan risicofactoren en beschermende elementen,

zoals de relatie met ouders, bleek meer beloftevol. Het kan daarom interessant zijn om na te gaan of er zich verschillen voordoen in de profielen van offline- en onlinedaders op dat vlak.

2. Methode

Voor deze bijdrage werd gebruikgemaakt van de data verkregen via de JOP-schoolmonitor 2. De schoolmonitor wordt verkozen boven de postmonitor, omdat die eerste een grotere kans heeft om moeilijk bereikbare groepen (bv. jongeren met een migratieachtergrond, een lagere socio-economische status of jongeren die uit grootsteden komen) toch te bereiken en dus mee op te nemen in het onderzoek.

De data werden verzameld in scholen in Antwerpen, Gent en Brussel,⁴ en in een vergelijkingsgroep van Vlaamse scholen buiten de grootsteden. Voor die afnames werden alle (Nederlandstalige) scholen in Antwerpen, Gent en Brussel gecontacteerd en er werd een controlesteekproef gehouden bij twintig scholen in de rest van Vlaanderen. In Antwerpen, Gent en Brussel stemden respectievelijk 44 %, 41 % en 58 % van de scholen ermee in om deel te nemen. Van elke deelnemende school werd één klas per studiejaar en -vorm geselecteerd om deel te nemen. Voor meer informatie over de steekproeftrekking en *data cleaning* kan je het technische rapport raadplegen op onze website (jeugdonderzoeksplatform.be).

In totaal werden er 8439 leerlingen bevraagd, allemaal tussen 11 en 21 jaar. De 2511 leerlingen uit de eerste graad kregen een verkorte versie van de vragenlijst, ten opzichte van de lijst die leerlingen uit de tweede en derde graad kregen. De afnames gebeurden altijd tijdens de lessen en werden begeleid door een aanwezige onderzoeker. Aangezien er bij die afnames een focus was op grootsteden, maakte die groep van jongeren dus het grootste deel uit van de uiteindelijke steekproef (6118 jongeren uit grootstedelijke context, 2414 uit de rest van Vlaanderen).⁵ Voor de verschillen in daderprofielen werden enkel de tweede en derde graad gebruikt, waardoor het telkens ging om 14- tot 21-jarigen.

In de schoolmonitor wordt daderschap bevraagd aan de hand van negen items, waarvan de respondent kon aangeven of hij/zij bepaalde zaken in de voorbije twaalf maanden nooit, één keer, twee keer, drie keer of meer dan drie keer had gedaan. De feiten waarnaar gevraagd werd, zijn wapenbezit ('een wapen bij je gedragen, zoals een boksbeugel, een mes (geen zakmes), een taser of iets gelijkaardigs'), vandalisme ('iets met opzet beschadigd of stukgemaakt op straat, op school of op een andere publieke plaats'), winkeldiefstal ('iets gestolen uit een winkel of warenhuis'), gauwdiefstal ('iets

4. Daar werden enkel Nederlandstalige scholen opgenomen.

5. De aantallen in de analyses kunnen daarvan verschillen door het aantal *missings* in antwoorden.

gestolen van een andere persoon (bv. geld, fiets, gsm of iets anders)'), bedreiging op straat ('iemand lastiggevalen of bedreigen op straat'), onlinebedreiging ('iemand lastiggevalen of bedreigd via e-mail, sms, of sociale media'), geweld met verwondingen ('iemand zo erg in elkaar geslagen dat hij/zij verwondingen opliep'), geweld zonder verwondingen ('iemand geslagen zonder dat hij/zij verwond werd') en het online verspreiden van seksueel getinte foto's of filmpjes ('via internet of telefoon seksueel getinte foto's of filmpjes verspreid van iemand anders (zonder toestemming van deze persoon)'). In de rest van dit hoofdstuk zullen de twee vormen van diefstal (winkel- en gaudiefstal) altijd worden samengenomen.

Het is belangrijk om hier op te merken dat er in deze monitor enkel werd gepeild naar gedigitaliseerde criminaliteit, en niet naar cybercriminaliteit. Zowel onlinebedreiging als het verspreiden van seksueel getinte foto's of filmpjes kwamen aan bod. Die twee types van cybercriminaliteit in de brede zin blijken samen te hangen (Rokven et al., 2017). Door het lage aantal items over cybercriminaliteit zal er onder Vlaamse en Brusselse jongeren slechts een beperkt beeld van kunnen worden weergegeven.

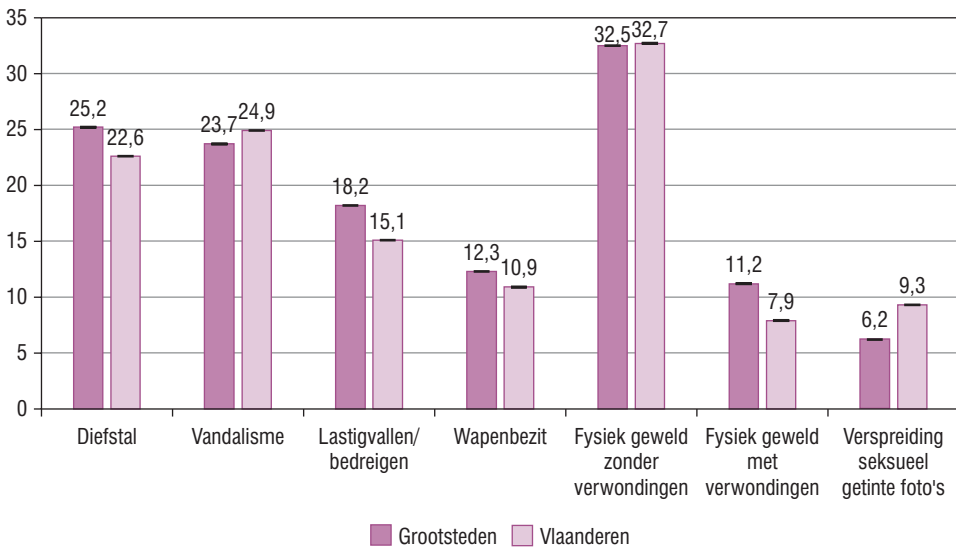
Om de profielen van daders te vergelijken tussen offline- en onlinedaderschap werden dezelfde factoren geselecteerd als in de bijdrage van JOP-monitor 3 (Cops, 2014). Voor sociodemografische kenmerken zijn dat het geslacht, de leeftijd, het hoogst behaalde diploma van de vader en moeder (met drie niveaus: lager of geen diploma, secundair diploma, hogeschool of universitair diploma) en de afkomst (buitenlandse afkomst als minstens één ouder in het buitenland is geboren). Voor schoolgerelateerde factoren werden de onderwijsvorm, de relatie met leerkrachten (een somschaal, zie tabel 3.3 in de bijlagen) en de spijbelfrequentie (met dezelfde antwoordcategorieën als daderschapsvragen) opgenomen. Tot slot werden voor familiale factoren de volgende criteria gebruikt: relatie met vader en moeder (telkens één item: hoe goed schiet jij op met je vader/moeder?, gebruikmakend van een zevenpuntsschaal), opvolging door ouders (de mate waarin ouders op de hoogte zijn van wat hun kind doet, somschaal, tabel 3.4 in de bijlagen), controle door ouders (de mate waarin ouders hun kind regels opleggen of controleren, somschaal, tabel 3.5 in de bijlagen) en het hebben van gescheiden ouders of niet.

3. Resultaten

In figuur 3.1 wordt de algemene prevalentie van daderschap gegeven. In de figuur zijn de percentages weergegeven van het aantal jongeren dat aangeeft minstens één keer dat type van delict te hebben gepleegd in de voorbije twaalf maanden. Net als bij de twee verschillende vormen van diefstal (winkel- en gaudiefstal), werden voor deze analyses de twee vormen van lastiggevalen/bedreigen (offline en online) samengenomen. Uit de figuur kan worden afgeleid dat fysiek geweld zonder verwondingen, diefstal en vandalisme het vaakst worden aangeduid door jongeren. Het is belangrijk

om rekening te houden met de breedheid van de range van gedragingen die onder die delicten kan vallen: snoep stelen valt evenzeer onder diefstal als het stelen van gsm's of andere dure zaken. Fysiek geweld dat leidde tot verwondingen en het online verspreiden van seksueel getinte foto's of filmpjes kwamen veel minder voor. Er lijken zich tevens geen grote verschillen voor te doen tussen jongeren uit grootsteden en de controlegroep (jongeren uit de rest van Vlaanderen). De geconstateerde verschillen zijn altijd klein (rond 3 %), waarbij jongeren uit grootsteden minder vaak seksueel getinte foto's of filmpjes verspreiden zonder toestemming, maar vaker overgaan tot fysiek geweld waarbij iemand verwond werd, iets stelen of iemand lastigvallen/bedreigen.⁶

Figuur 3.1 Het percentage van jongeren dat aangeeft deze feiten minstens één keer gepleegd te hebben in de voorbije twaalf maanden, opgesplitst in grootstad versus Vlaanderen.

Bron: JOP-schoolmonitor 2, eerste, tweede en derde graad (2018)

De prevalentie van fysiek geweld zonder verwondingen is onverwacht hoog. Dat kan te maken hebben met hoe breed deze vraag werd geïnterpreteerd door jongeren. Al spelend een vriend duwen of een klap geven, valt daar ook onder ('speelvechten' of stoeien), terwijl het op zich geen kwade intentie hoeft in te houden. Door dat soort van fysiek geweld zonder verwondingen mee te rekenen, verhoogt de prevalentie van dat item.

6. Significante verschillen: diefstal: $X(1) = 6,19$, $p < 0,05$; lastigvallen/bedreigen: $X(1) = 10,91$, $p < 0,05$; fysiek geweld met verwondingen: $X(1) = 19,54$, $p < 0,05$; verspreiding seksueel getinte foto's: $X(1) = 23,76$, $p < 0,05$.

Niet-significante verschillen: vandalisme: $X(1) = 1,44$, $p > 0,10$; wapenbezit: $X(1) = 2,71$, $p = 0,10$; fysiek geweld zonder verwondingen: $X(1) = 0,02$, $p > 0,10$.

Als alle delicten worden samengenomen, geeft 54,5% van de jongeren in grootsteden aan minstens één van de bevraagde delicten te hebben gepleegd in de afgelopen twaalf maanden, ten opzichte van 53,2% in de rest van Vlaanderen (tabel 3.1; tussen haakjes wordt het prevalentiecijfer gegeven wanneer fysiek geweld zonder verwondingen wordt uitgesloten). Die cijfers wijzen erop dat er geen grote verschillen bestaan in de prevalentie van daderschap tussen deze groepen. Wanneer delicten worden opgesplitst volgens de klassieke, offlinedelicten versus de onlinedelicten (d.i. online lastigvallen/bedreigen en verspreiden van seksueel getinte foto's of filmpjes), blijkt dat 39,7% van de Vlaamse en Brusselse schoolgaande jeugd aangeeft slechts één type van die delicten te hebben gepleegd (waarbij het overgrote deel offlinedelicten pleegt, 94,1%), terwijl 14,8% aangeeft beide types van delicten te hebben gepleegd (zie tabel 3.1). Die cijfers komen grotendeels overeen met de cijfers voor de rest van Vlaanderen.

Tabel 3.1 Prevalentie van jongeren die aangeven in de voorbije twaalf maanden delicten te hebben gepleegd (in percentages) en de verdeling volgens type van delicten (prevalentie zonder fysiek geweld, zonder verwondingen).

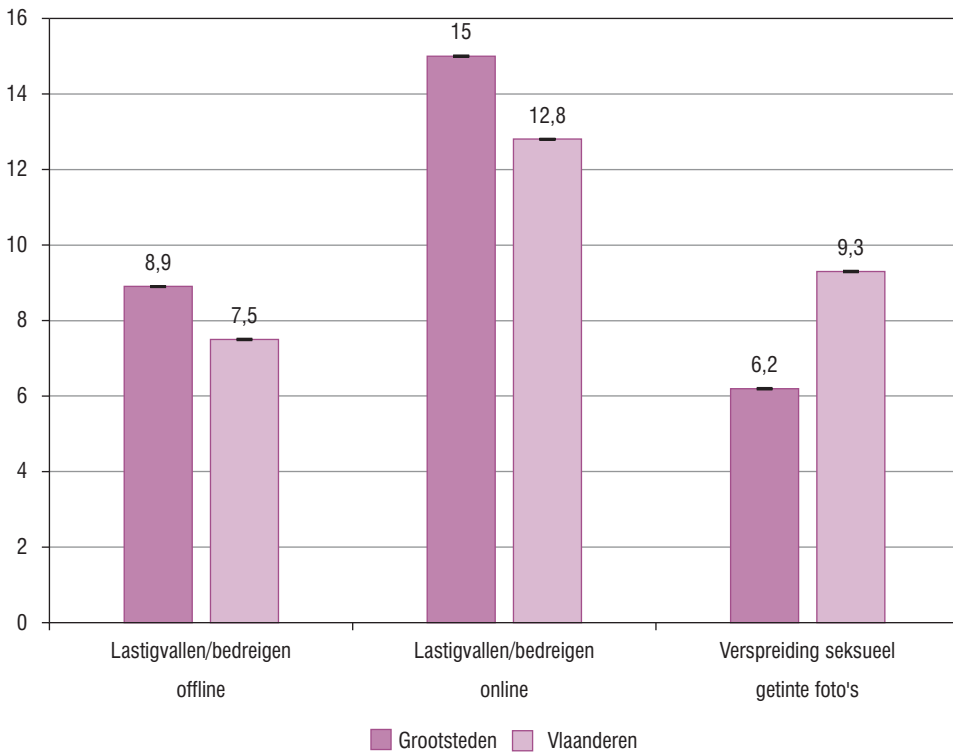
	Grootsteden (N = 5556 (5570))	Vlaanderen (N = 2285 (2290))
Daderschap totaal	54,5 (45,4)	53,2 (42,7)
Eén type	39,7 (32,0)	37,4 (28,7)
Waarvan offline	94,1 (88,3)	93,7 (85,4)
Waarvan online	5,9 (11,7)	6,3 (14,6)
Beide types	14,8 (13,4)	15,8 (14,0)

Bron: JOP-schoolmonitor 2, eerste, tweede en derde graad (2018)

In figuur 3.1 werden de twee bevraagde vormen van lastigvallen/bedreigen samen opgenomen. Wanneer die worden opgesplitst in offline- en onlinevormen, stelt men vast dat dit delicttype vaker online voorkomt dan offline (zie figuur 3.2). Terwijl slechts 8,9% van de grootstedelijke jongeren aangaf iemand op straat te hebben lastiggevallen of te hebben bedreigd, gaf 15% aan dat online te hebben gedaan. Zo'n verschil werd ook teruggevonden in de controlegroep (7,5% en 12,8% respectievelijk).⁷

7. Offlinebedreiging: $X(1) = 3,86$, $p < 0,05$; onlinebedreiging: $X(1) = 6,35$, $p < 0,05$.

Figuur 3.2 Het percentage van jongeren in grootsteden en Vlaanderen dat aangeeft minstens één keer een van de bijstaande delicten te hebben gepleegd.

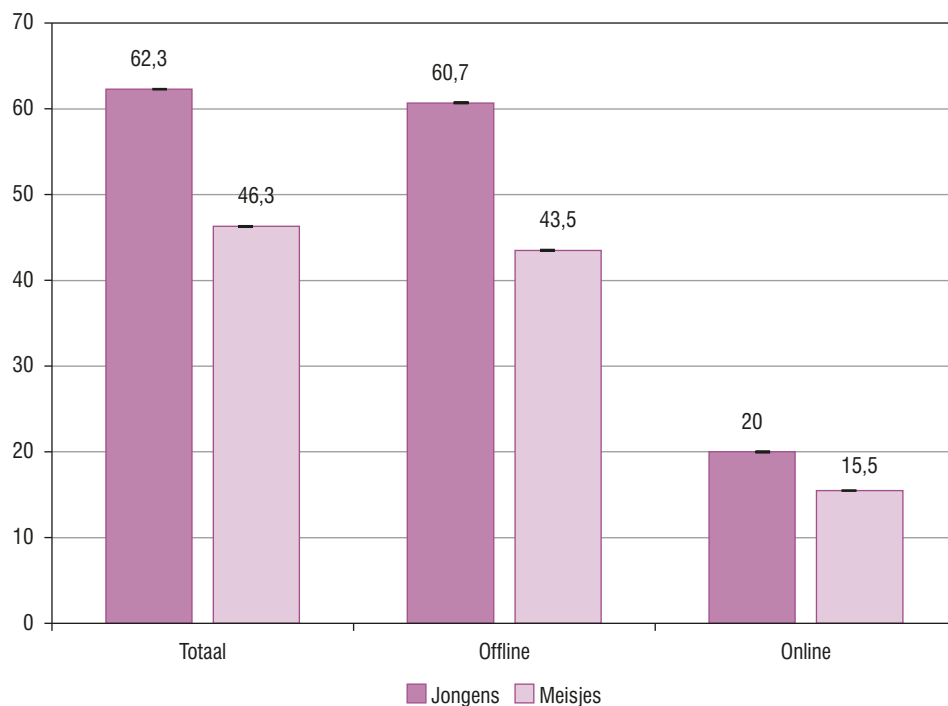

Bron: JOP-schoolmonitor 2, eerste, tweede en derde graad (2018)

Naast de algemene gerapporteerde delinquentiegraad, wordt nagegaan of die verschilt naargelang een aantal factoren, zoals geslacht en leeftijd. Klassiek wordt geconstateerd dat jongens meer crimineel gedrag vertonen dan meisjes, hoewel sommige auteurs gewag maken van een gelijktrekking in de laatste jaren (voor een review zie Kruttschnitt, 2013). Zoals men kan zien in figuur 3.3, blijkt uit de JOP-data dat meer jongens dan meisjes aangeven minstens één delict te hebben gepleegd in de voorbije twaalf maanden, zowel voor de totale prevalentie als de prevalentie die is opgesplitst in offline- en onlinedelicten (in de bijlage dezelfde figuren voor prevalentie volgens geslacht en leeftijd, waarbij fysiek geweld zonder verwondingen werd uitgesloten). Die verschillen zijn steeds significant.⁸

8. Totaal: $X(1) = 197,81$, $p < 0,05$; offline: $X(1) = 227,16$, $p < 0,05$; online: $X(1) = 27,59$, $p < 0,05$.

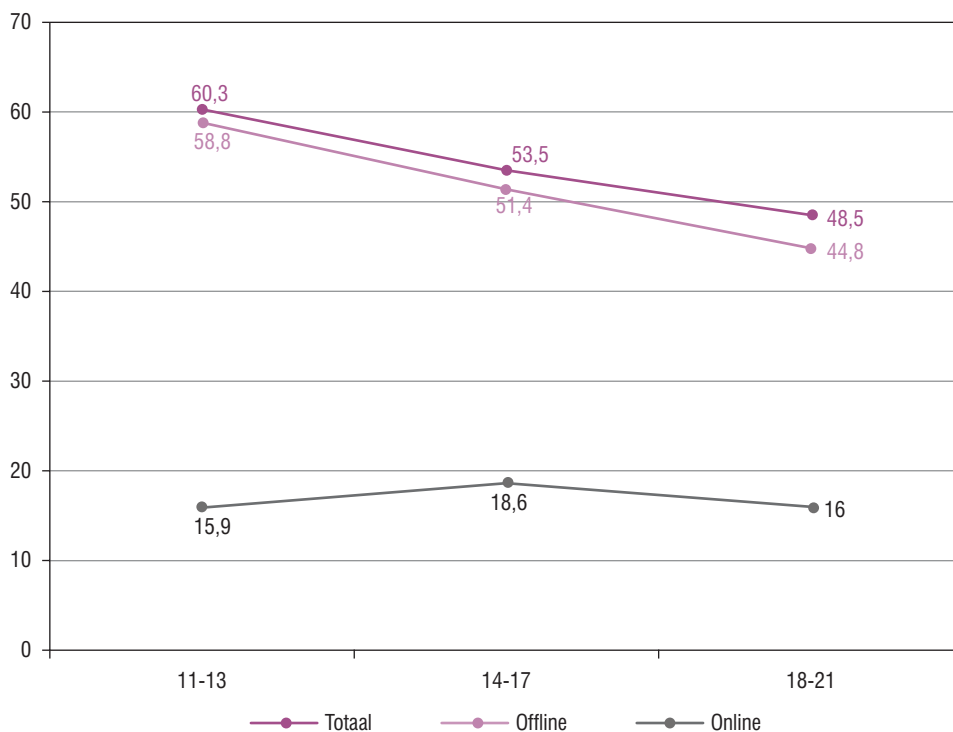
Figuur 3.3 Het percentage van jongens en meisjes dat aangaf minstens één delict te hebben gepleegd in de voorbije twaalf maanden, voor zowel alle bevraagde delicttypes samen als voor offline- en online-daderschap apart.

Bron: JOP-schoolmonitor 2, eerste, tweede en derde graad (2018)

Net zoals het verschil tussen jongens en meisjes, is de relatie tussen leeftijd en daderschap veelbesproken in de criminologische literatuur en kent ze een lang bestaan. De zogenaamde *age-crime curve* voorspelt een piek in delinquentie tijdens de adolescentie, waarna er zich opnieuw een daling inzet bij jongvolwassenen (Cops, 2014; Hirschi & Gottfredson, 1983). Figuur 3.4 laat zien dat er zich in de categorieën ‘totaal delicten’ en ‘offlinedelicten’ een daling in gerapporteerde delinquentie voordoet. De daling van de totale delinquentie zal waarschijnlijk gestuurd worden door de daling van offlinedelinquentie die wordt teruggevonden. Onlinedelinquentie, aan de andere kant, vertoont geen daling over de verschillende leeftijden, maar lijkt min of meer stabiel te zijn.

Figuur 3.4 Het percentage van jongeren dat aangaf minstens één delict te hebben gepleegd in de voorbije twaalf maanden volgens leeftijdscategorie, voor zowel alle bevraagde delicttypes samen als voor offline- en onlinedaderschap apart.

Bron: JOP-schoolmonitor 2, eerste, tweede en derde graad (2018)

Tot slot wordt in deze bijdrage gekeken naar het effect van een aantal factoren op de kans die iemand heeft om criminele feiten te hebben gepleegd. Daarbij wordt er gezocht naar verschillen in die effecten bij offline- en onlinedelinquenteit. Daaruit valt af te leiden dat de meeste factoren een soortgelijke invloed hebben op offline- en onlinedaderschap (zie tabel 3.2). De verschillen die waar te nemen zijn tussen beide delictsvormen, zijn minimaal. Voor beide delictstypes geldt dat meisjes en oudere jongeren een kleinere kans hebben op het stellen van dergelijk gedrag. Jongeren van wie de vader een hoger opleidingsniveau heeft, lijken minder vaak over te gaan tot offlinedelinquenteit, terwijl die factor geen invloed leek uit te oefenen op de mate van onlinedelinquenteit. Het opleidingsniveau van de moeder en de afkomst spelen beide geen rol in de verklaring van het delinquentieniveau. Hoewel bij beide delictsvormen relevant, lijkt geslacht minder sterk samen te hangen met onlinedaderschap dan met offlinedaderschap. Waar bij offlinedaderschap meisjes duidelijk een kleinere kans hebben om dader te zijn, is dat bij onlinedelicten minder uitgesproken. Het onderzoek van het WODC (Rokven et al., 2017) kwam tot een soortgelijk resultaat. Bij zowel offline- als onlinedelinquenteit werd vastgesteld dat een hogere delictfrequentie gerelateerd is

aan het volgen van tso/bsa (in vergelijking met aso/kso), het hebben van een slechtere relatie met leerkrachten en een hogere mate van spijbelgedrag. Tot slot, wanneer naar familiale factoren wordt gekeken, stelt men vast dat hogere delinquentiecijfers gerelateerd kunnen worden aan een slechtere relatie met de vader, minder opvolging en meer controle door de ouders.

Tabel 3.2 Niet-gestandaardiseerde bèta-coëfficiënten (en standaard error) voor de multilevel negatieve binomiale analyses op offline- en onlinedelinquentie.

	Offline	Online	Totaal
Sociodemografische kenmerken			
Geslacht (Ref. cat: jongen)	-0,668(0,053)***	-0,306(0,096)**	-0,620(0,054)***
Leeftijd	-0,118(0,019)***	-0,123(0,034)***	-0,117(0,019)***
Opleidingsniveau vader (Ref. cat: laag)			
Middelbaar diploma	-0,254(0,116)*	0,004(0,206)	-0,232(0,117)*
Hoger diploma (hogeschool of universiteit)	-0,261(0,121)*	-0,023(0,216)	-0,247(0,122)*
Opleidingsniveau moeder (Ref. cat: laag)			
Middelbaar diploma	0,117(0,116)	0,262(0,207)	0,133(0,116)
Hoger diploma (hogeschool of universiteit)	0,121(0,120)	0,134(0,216)	0,120(0,121)
Afkomst (ref. cat.: autochtoon)	0,007(0,056)	0,129(0,100)	0,029(0,057)
Schoolgerelateerde factoren			
Tso/bsa (Ref. cat: aso/kso)	0,173(0,062)**	0,418(0,106)***	0,199(0,057)***
Relatie met leerkrachten	-0,009(0,001)***	-0,007(0,002)***	-0,009(0,001)***
Spijbelgedrag	0,305(0,019)***	0,358(0,033)***	0,311(0,019)***
Familiale factoren			
Relatie met vader	-0,051(0,017)**	-0,108(0,029)***	-0,060(0,017)***
Relatie met moeder	-0,028(0,022)	0,041(0,040)	0,022(0,023)
Opvolging ouders	-0,016(0,002)***	-0,020(0,003)***	-0,016(0,002)***
Controle ouders	0,004(0,002)*	0,012(0,003)***	0,005(0,002)*
Gescheiden ouders (Ref. cat: ouders samen)	0,076(0,056)	-0,096(0,103)	0,054(0,057)
Variatie tussen scholen	0,054(0,017)**	0,077(0,037)*	0,052(0,017)**

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

Bron: JOP-schoolmonitor 2, tweede en derde graad (2018)

4. Besluit

In deze bijdrage werd gekeken naar daderschap onder (grootstedelijke) jongeren. Daarbij werd er rekening gehouden met offline- en onlinedaderschap, aangezien een verschuiving van de eerste naar de tweede vorm is voorgesteld als verklaring voor de vastgestelde daling van (klassieke) criminaliteit (Weerman, 2017). Daarbij is het niet enkel interessant om de prevalentie van beide types van delinquentie na te gaan, maar ook om te onderzoeken of er daarbij verschillen zijn tussen jongens en meisjes, of over de verschillende leeftijden heen. Daarnaast werd nagegaan of er zich verschillen voordeden in de profielen van jongeren die rapporteerden de voorbije twaalf maanden minstens één online- of offlinedelict te hebben gepleegd. Verschillen daarrin zouden interessant zijn voor de preventie en opsporing van die nieuwe vorm van criminaliteit. Wat werkt voor offlinecriminaliteit, werkt niet per definitie voor onlinefeiten.

Uit de resultaten kan afgeleid worden dat onlinedelinquentie gering blijft onder jongeren. In vergelijking met offlinedelinquentie, geeft slechts een klein deel van de jongeren in deze vragenlijst aan onlinedelicten te plegen (minder dan een jongere op vijf). Offlinecriminaliteit wordt veel vaker gerapporteerd. Daarbij zegt ongeveer de helft van de bevraagde jongeren minstens één feit te hebben gepleegd in de voorbije twaalf maanden. Het is belangrijk daarbij op te merken dat het zeker niet altijd over zware delicten gaat en dat door de vraagstelling ook kleine feiten konden worden aangegeven (bv. het stelen van snoep uit een winkel). Zo stelde men vast dat fysiek geweld zonder verwondingen de hoogste prevalentie heeft (met een op de drie jongeren die dat aangeeft), gevolgd door diefstal en vandalisme (met ongeveer een op de vier jongeren die dat aangeeft). Zwaardere feiten, zoals fysiek geweld dat leidde tot verwondingen, worden veel minder gerapporteerd (ongeveer 10% van de jongeren).

Opvallend is dat wanneer de groep 'bedreiging en lastigvallen' wordt opgesplitst in een offline- (op straat) en een onlinevariant (via e-mail, sms of sociale media), blijkt dat de onlinevariant meer voorkomt, wat tegenstrijdig lijkt met de lagere frequentie van onlinedaderschap in het algemeen. Terwijl ongeveer 8% van de jongeren aangeeft het laatste jaar iemand op straat te hebben bedreigd of te hebben lastiggevallen, ligt het percentage voor online bedreigen of online lastigvallen rond de 14%. Dat zou eventueel deels verklaard kunnen worden door het gemak waarmee beide feiten kunnen worden gepleegd. Online kan een dader zich verschuilen achter de anonimiteit die het internet biedt, waardoor de drempel minder hoog is. Dat is echter slechts een veronderstelling die niet getest kon worden met de huidige data. Verder onderzoek naar gedigitaliseerde criminaliteit kan wel interessant zijn op dat vlak en kan uitwijzen voor welke van de klassieke varianten van daderschap er een verschuiving is en voor welke vormen dat in mindere mate voorkomt.

Verder wordt, overeenkomstig ander onderzoek, vastgesteld dat jongens vaker aangeven een feit te hebben gepleegd, zowel voor offline- als voor onlinedaderschap, en dat zelf gerapporteerde delinquentie afneemt over de verschillende leeftijden heen. Dat

laatste klopt niet wanneer onlinedaderschap apart wordt bekeken, misschien doordat daarvan sowieso minder rapportages zijn. Dat er geen piek werd gevonden rond de leeftijd tussen 16 en 17 jaar, iets wat de 'age-crime'-curve wel voorspelt, kan te wijten zijn aan het feit dat de leeftijdscategorieën breder waren. Daarnaast is de delinquentiegraad veel stabielier over de leeftijden heen wanneer het item over fysiek geweld zonder verwondingen werd uitgesloten (zie figuur 3.6 in de bijlagen), wat aangeeft dat de gevonden daling in figuur 3.4 vooral gedreven wordt door dit item. Het zou kunnen dat jongere kinderen dat gewoon vaker rapporteren (overrapportage door een brede interpretatie) en dat oudere jongeren dat item anders interpreteren (bv. meer in het kader van voorgaande en achterstaande vragen over delinquentie) en minder rapporteren. Daarnaast spelen jonge kinderen nog meer, waardoor de kans op een duw of een klap per ongeluk groter is en het cijfer bijgevolg ook hoger kan liggen.

Over- en onderrapportage is altijd mogelijk bij zelfrapportage (zoals besproken in de inleiding) en de resultaten moeten daarom met de nodige voorzichtigheid worden gelezen. Verder werd in deze bijdrage gebruikgemaakt van data afkomstig uit de JOP-schoolmonitor 2, die focust op grootsteden (Antwerpen, Gent en Brussel). Dat is van belang, aangezien in een vorige JOP-bijdrage een hogere prevalentie werd gevonden in de schoolmonitor (JOP-schoolmonitor 1) dan in de postmonitor (JOP-monitor 3; Cops, 2014) en grootsteden geconfronteerd worden met een hogere criminaliteitsgraad dan andere gebieden (Hardyns, Van de Velde, Pauwels, & Ponsaers, 2010). De cijfers die hier gepresenteerd worden, zijn in hoofdzaak van toepassing op jongeren die naar school gaan in een grootstad en kunnen niet zomaar veralgemeend worden naar jongeren buiten een grootstedelijke context. De trends (verdeling over delictsvormen, geslacht, leeftijd) lopen gelijk tussen deze twee groepen, maar grootstedelijke jongeren rapporteren doorgaans een hogere prevalentie van daderschap.

Naast de prevalentie van online- en offlinedaderschap werd er gezocht naar verschillen in profielen van daders voor beide delictstypen. Wanneer er wordt gekeken naar een aantal van de factoren die uit onderzoek blijken samen te hangen met offlinedelicten, lijken er zich geen grote verschillen voor te doen tussen de online- en offlinedelicten. Daarnaast werd vastgesteld dat het opleidingsniveau van de vader, wat relevant was voor het voorspellen van offlinedelicten, geen rol speelde bij het voorspellen van onlinedelicten. Het geslacht bleek minder uitgesproken samen te hangen met online- dan met offlinedaderschap, maar die factor was voor beide delictstypes wel significant. Alles samengenomen lijken er slechts kleine verschillen in de profielen te bestaan tussen online- en offlinedaders. Daarnaast bleek dat daders zelden alleen onlinedelicten plegen (zie tabel 3.1). Op basis van die informatie zijn er weinig redenen om preventie of interventie die inzet op deze factoren (zoals spijbelen), aan te passen voor online-daders.

Als conclusie kan gesteld worden dat de bevraagde vormen van onlinecriminaliteit in vergelijking met offlinecriminaliteit niet zo vaak voorkomen. Het aantal Vlaamse en Brusselse scholieren dat onlinedelicten rapporteert, blijft relatief laag. Maar het is be-

langrijk om op te merken dat er slechts gepeild werd naar twee gedigitaliseerde delicten (online bedreigen en verspreiden van seksueel getinte foto's of filmpjes), waardoor cybercriminaliteit in de enge zin en een ruime variatie aan gedigitaliseerde criminaliteit niet in deze cijfers zijn opgenomen. Ondanks dat de prevalentie van onlinedelicten kleiner was dan offlinedelicten, bleek dat bedreiging meer voorkomt via e-mail, sms of sociale media dan op straat. Dat kan een indicatie zijn dat een aantal delictsvormen toch meer verschuiven naar onlinevormen, hoewel op basis van deze data geen trends onderzocht kunnen worden. Wanneer wordt gekeken naar de prevalentie van verschillende delictsvormen, bleken vooral lichtere delictsvormen voor te komen. De meestvoorkomende delictsvormen zijn volgens deze data fysiek geweld zonder verwondingen, diefstal (winkel- of gaudiefstal) en vandalisme, met ongeveer een jongere op de drie die de eerste delictsvorm rapporteert en een jongere op de vier die de laatste twee vormen rapporteert. Jongens blijken vaker over te gaan tot het plegen van feiten en oudere groepen jongeren rapporteren iets minder vaak daderschap. Tot slot werden er geen grote verschillen gevonden tussen de profielen van online- en offlinedaders.

Bibliografie

- Beerthuizen, M. G. C. J., & van der Laan, A. M. (2018). Jeugdige strafrechtelijke daders. In A. M. van der Laan & M. G. C. J. Beerthuizen (Red.), *Monitor Jeugdcriminaliteit 2017. Ontwikkelingen in de geregistreeerde jeugdcriminaliteit in de jaren 2000 tot 2017* (pp. 47-68).
- Cops, D. (2014). Criminaliteit en onveiligheidsgevoelens doorheen de tijd. Een analyse op basis van 10 jaar JOP-monitor. In L. Bradt, S. Pleysier, J. Put, J. Siongers, & B. Spruyt (Red.), *Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de JOP-monitor 3 en de JOP-schoolmonitor 2013* (1e druk, pp. 68-90). Leuven: Acco.
- Demanet, J., & Van Houtte, M. (2012). School belonging and school misconduct: The differing role of teacher and peer attachment. *Journal of Youth and Adolescence*, 41(4), 499-514. doi.org/10.1007/s10964-011-974-2
- Eurostat. (z.d.). Crime and criminal justice. In *Eurostat database [databank]*. Geraadpleegd via <https://ec.europa.eu/eurostat/web/crime/database>
- Farrington, D. P., Jolliffe, D., Loeber, R., & Homish, D. L. (2007). How many offenses are really committed per juvenile court offender? *Victims & Offenders*, 2(3), 227-249. doi.org/10.1080/15564880701403934
- Federale Overheidsdienst Justitie. (2018). *Justitie in cijfers 2011-2016*. Geraadpleegd via https://justitie.belgium.be/sites/default/files/jic_nl-2016_0.pdf
- Federale Politie. (2018). *Politie Criminaliteitsstatistieken Vlaams gewest 2000 – Kwartaal 1 2018*. Geraadpleegd via http://www.stat.policefederale.be/assets/pdf/crimestat/gewest/rapport_2018_trim1_gew_Vlaams_Gewest_nl.pdf
- Hardyns, W., Van de Velde, M., Pauwels, L., & Ponsaers, P. (2010). Veelvoorkomende criminaliteit, slachtofferschap en stedelijkheid in België: een criminografische analyse. In L. Pauwels, S. De Keulenaer, S. Deltenre, L. Deschamps, H. Elffers, J. Forceville, J. Goethals... E. Van Dael (Red.), *Criminografische ontwikkelingen: van (victim)-survey tot penitentiaire statistiek* (pp. 27-60). Antwerpen: Maklu.
- Hirschi, T., & Gottfredson, M. (1983). Age and the Explanation of Crime. *American Journal of Sociology*, 89(3), 552-584.

- Hoeve, M., Dubas, J. S., Eichelsheim, V. I., van der Laan, P. H., Smeenk, W., & Gerris, J. R. M. (2009). The Relationship between parenting and delinquency: A meta-analysis. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 37(6), 749-775. doi.org/10.1007/s10802-009-9310-8
- Jansen, H., & Hak, T. (1999). Nonresponse to mail surveys in a lower-class urban area – a two-stage exploration of access failure and refusal. *Bulletin de Méthodologie Sociologique*, 62(1), 5-27. doi.org/10.1177/075910639906200103
- Kruttschnitt, C. (2013). Gender and Crime. *Annual Review of Sociology*, 39, 291-308. doi.org/10.1146/annurev-soc-071312-145605
- Op de Beeck, H., & Cops, D. (2010). Jongeren en delinquentie. In N. Vettenbrug, J. Deklerck, & J. Siongers (Red.), *Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de JOP-monitor 2* (pp. 283-310). Leuven: Acco.
- Pauwels, L., & Pleyzier, S. (2005). Effecten van antwoordstijlen in etiologisch self-report onderzoek. Een “causale modellenbenadering”. *Tijdschrift voor Criminologie*, 47(1), 42-61.
- Rokven, J. J., Beerthuizen, M. G. C. J., & van der Laan, A. M. (2018). Internationale ontwikkelingen in de geregistreerde jeugdcriminaliteit. In A. M. van der Laan & M. G. C. J. Beerthuizen (Red.), *Monitor Jeugdcriminaliteit 2017. Ontwikkelingen in de geregistreerde jeugdcriminaliteit in de jaren 2000 tot 2017* (pp. 97-116).
- Rokven, J. J., Weijters, G., & van der Laan, A. M. (2017). *Jeugddelinquentie in de virtuele wereld. Een nieuw type daders of nieuwe mogelijkheden voor traditionele daders?* (No. Cahier 2017-2) (p. 118). Den Haag: Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatiecentrum.
- Statista. (2018). *Kriminalität in Deutschland*. Geraadpleegd via <https://de.statista.com/statistik/studie/id/7229/dokument/kriminalitaet-in-deutschland-statista-dossier/>
- Vanassche, S., Sodermans, A. K., Matthijs, K., & Swicegood, G. (2014). The effects of family type, family relationships and parental role models on delinquency and alcohol use among Flemish adolescents. *Journal of Child and Family Studies*, 23(1), 128-143. doi.org/10.1007/s10826-012-9699-5
- van der Laan, A. M., Beerthuizen, M. G. C. J., & Goudriaan, H. (2017). Ontwikkelingen in de jeugdcriminaliteit, 1997 tot 2015. *Justitiële verkenningen*, 43(1), 28-49. doi.org/10.5553/JV/016758502017043001003
- van der Laan, A. M., & Goudriaan, H. (2016). *Monitor Jeugdcriminaliteit. Ontwikkelingen in de jeugdcriminaliteit 1997 tot 2015* (No. Cahier 2016-1). Den Haag: Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatiecentrum.
- Vanhaeleweyn, B., & De Marez, L. (2017). *Imec. Digimeter 2017. Measuring digital media trends in Flanders*. imec. Geraadpleegd via <https://www.imec-int.com/digimeter>
- Vinther-Larsen, M., Riegels, M., Rod, M. H., Schiøtz, M., Curtis, T., & Grønbaek, M. (2010). The Danish Youth Cohort: Characteristics of participants and non-participants and determinants of attrition. *Scandinavian Journal of Public Health*, 38, 648-656. doi.org/10.1177/1403494810374222
- Weerman, F. (2017). Sociale media en smartphones als verklaring voor de daling in jeugdcriminaliteit? *Justitiële verkenningen*, 43(1), 71-87. doi.org/10.5553/JV/016758502017043001005
- Weerman, F., & van der Laan, P. H. (2006). Het verband tussen spijbelen, voortijdig schoolverlaten en criminaliteit. *Justitiële verkenningen*, 4(6), 39-53.
- Zebel, S., de Vries, P., Giebels, E., Kuttschreuter, M., & Stol, W. (2013). *Jeugdige daders van cybercrime in Nederland: Een empirische verkenning*. Enschede: Universiteit Twente/NHL Hogeschool/Politieacademie/Open Universiteit.

Bijlagen

Tabel 3.3 Items, factorladingen, verklaarde variantie (in percentage) en Cronbach α voor de schaal 'relatie leerkrachten'.

Item	Factorlading
De leerkrachten op school respecteren mij	0,812
Ik ben tevreden over de contacten met de leerkrachten	0,894
Ik kan openlijk mijn mening geven, ook als die verschilt van die van de leerkrachten	0,648
Verklaarde variantie	62,6
Cronbach α	0,819

Bron: JOP-schoolmonitor 2, tweede en derde graad (2018)

Tabel 3.4 Items, factorladingen, verklaarde variantie (in percentage) en Cronbach α voor de schaal 'opvolging ouders'.

Item	Factorlading
Mijn ouders weten waar ik ben als ik wegga	0,753
Mijn ouders weten wat ik doe als ik wegga	0,822
Mijn ouders weten bij welke vrienden ik ben als ik wegga	0,718
Mijn ouders weten welke websites ik bezoek als ik online ben	0,543
Mijn ouders weten met wie ik praat op sociale media (Facebook, Snapchat, Instagram, Whatsapp, E-mail...)	0,605
Verklaarde variantie	48,4
Cronbach α	0,804

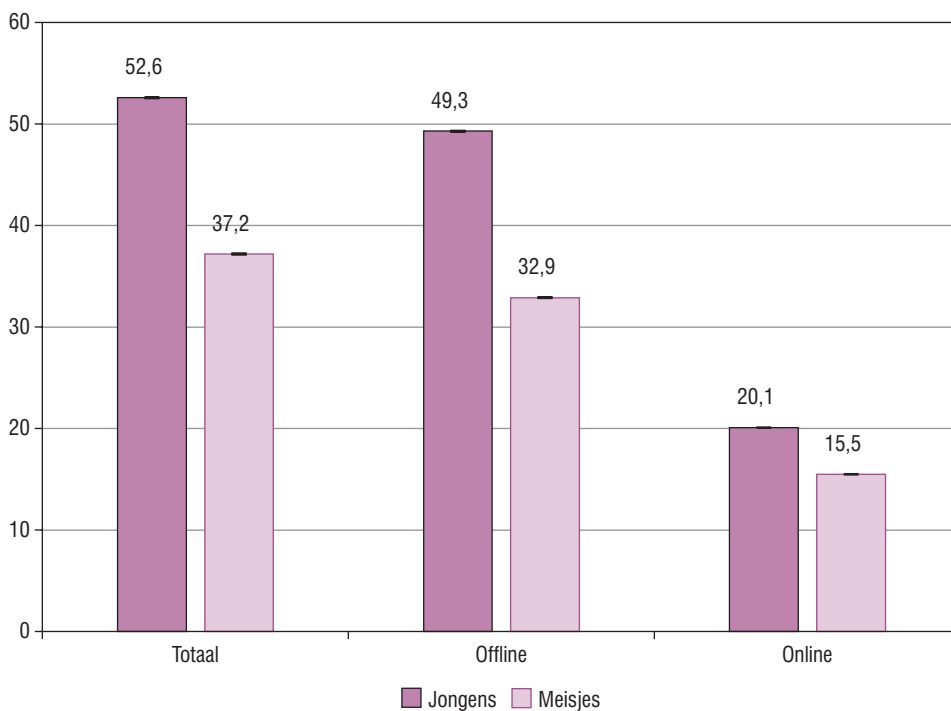
Bron: JOP-schoolmonitor 2, tweede en derde graad (2018)

Tabel 3.5 Items, factorladingen, verklaarde variantie (in percentage) en Cronbach α voor de schaal 'controle ouders'.

Item	Factorlading
Als ik weg ga, moet ik aan mijn ouders zeggen met wie ik wegga of waar ik naartoe ga	0,424
Als ik 's avonds uitga, zeggen mijn ouders me om welk uur ik thuis moet zijn	0,493
Mijn ouders controleren of ik mijn huiswerk heb gemaakt	0,625
Mijn ouders zeggen me wanneer of hoelang ik internet of sociale media mag gebruiken	0,726
Mijn ouders kijken na welke websites ik heb bezocht of wat ik heb gepost op het internet of sociale media	0,573
Verklaarde variantie	33,4
Cronbach α	0,7

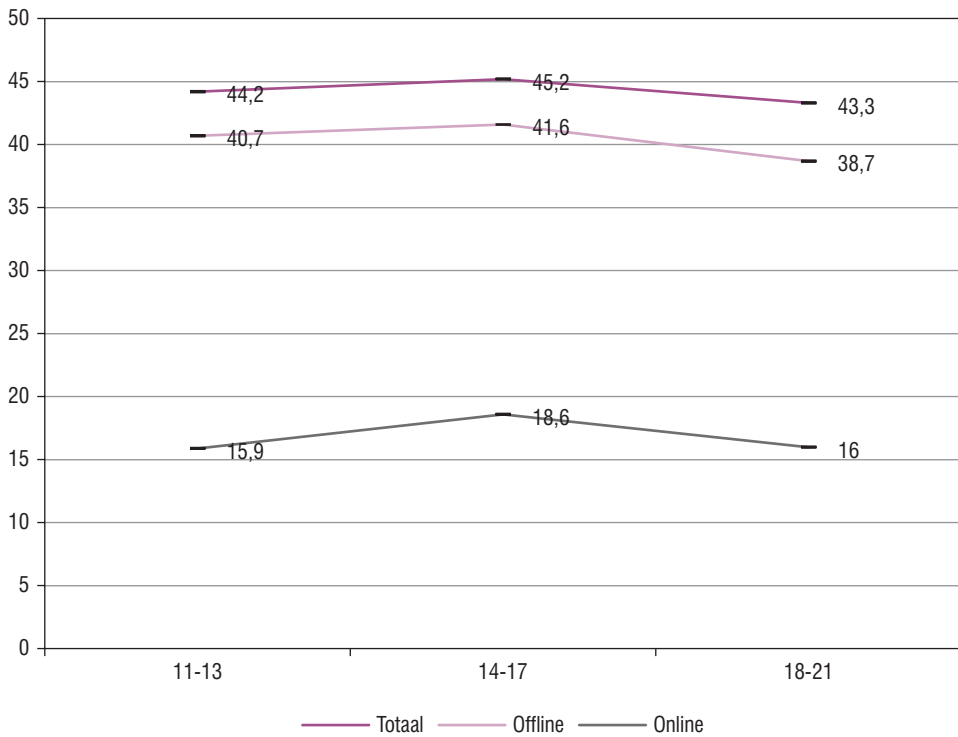
Bron: JOP-schoolmonitor 2, tweede en derde graad (2018)

Figuur 3.5 Het percentage van jongens en meisjes dat aangaf minstens één delict te hebben gepleegd in de voorbije twaalf maanden (zonder fysiek geweld, zonder verwondingen) voor zowel alle bevraagde delicttypes samen als voor offline- en onlinedaderschap apart.

Bron: JOP-schoolmonitor 2, eerste, tweede en derde graad (2018)

Figuur 3.6 Het percentage van jongeren dat aangaf minstens één delict te hebben gepleegd in de voorbije twaalf maanden naargelang leeftijdscategorie (zonder fysiek geweld, zonder verwondingen) voor zowel alle bevraagde delicttypes samen als voor offline- en onlinedaderschap apart.

Bron: JOP-schoolmonitor 2, eerste, tweede en derde graad (2018)

4. Etnische intergroepsrelaties bij jongeren in de superdiverse samenleving

Jessy Siongers

1. Inleiding

Migratie is van alle tijden, maar de aard van de migratie veranderde sterk de voorbije decennia. Vooral sinds het midden van de jaren negentig van de vorige eeuw traden er enkele duidelijke koerswijzigingen op in de immigratiestromen in ons land. Het aandeel migraties uit nieuwe EU-lidstaten zoals Polen, Bulgarije en Roemenië nam sterk toe, terwijl het aandeel migraties uit de EU-15 landen dan weer daalde. Sinds 2005 daalt in België ook het aantal immigraties uit Marokko en Turkije en zien we een sterke stijging van immigraties uit West-Aziatische landen zoals Syrië, Afghanistan en Irak. En waar migratiestromen in de vorige eeuw grotendeels afkomstig waren uit een beperkt aantal landen (Italië, Griekenland, Marokko en Turkije), stromen mensen nu toe vanuit heel de wereld (Myria – Federaal Migratiecentrum, 2017).

In het licht daarvan spreken we vandaag ook over de superdiverse samenleving, een samenleving waar de diversiteit binnen de diversiteit toeneemt (Geldof, 2013; Vertovec, 2007). Die superdiversiteit is het sterkst zichtbaar in grootstedelijke regio's (Geldof, 2016). Meer nog, steden zoals Antwerpen en Brussel kan men vandaag benoemen als *majority-minority cities*: steden waar de meerderheid van de bevolking bestaat uit minderheden. Een stad bestaat dan niet meer uit één meerderheidsgroep met daarnaast een aantal minderheidsgroepen, maar uit een veelheid aan minderheidsgroepen. Die trend is vooral waarneembaar bij de jongere populaties. Zowel in Antwerpen, Brussel als Gent heeft de meerderheid van de minderjarige populatie buitenlandse roots.

Dat gegeven maakt het interessant om bij jongeren houdingen ten aanzien van andere culturen te bestuderen en het maakt het bijzonder relevant om de vergelijking te maken tussen jongeren woonachtig in grootstedelijke contexten en jongeren die elders wonen. Zo'n vergelijking laat toe zicht te krijgen op de ontwikkelingen van groepsrelaties in een meer divers wordende samenleving. Over de houdingen ten aanzien van andere etnisch culturele groepen is al heel wat onderzoek voorhanden. Echter,

onderzoek dat niet alleen focust op de houding van meerderheidsgroepen ten aanzien van minderheidsgroepen, maar ook aandacht heeft voor de houding van minderheidsgroepen ten aanzien van de meerderheidsgroep of andere minderheidsgroepen en dat zich bovendien richt op jongeren, blijft vooralsnog schaars. Op basis van de eerste JOP-schoolmonitoren vulden we die leemte al deels in, maar het was vanwege de te beperkte aantallen nog niet mogelijk om sterk te differentiëren naar herkomst van de jongeren (zie bijvoorbeeld Siongers 2011a, 2013). De nieuwe JOP-schoolmonitor laat dat wel toe.

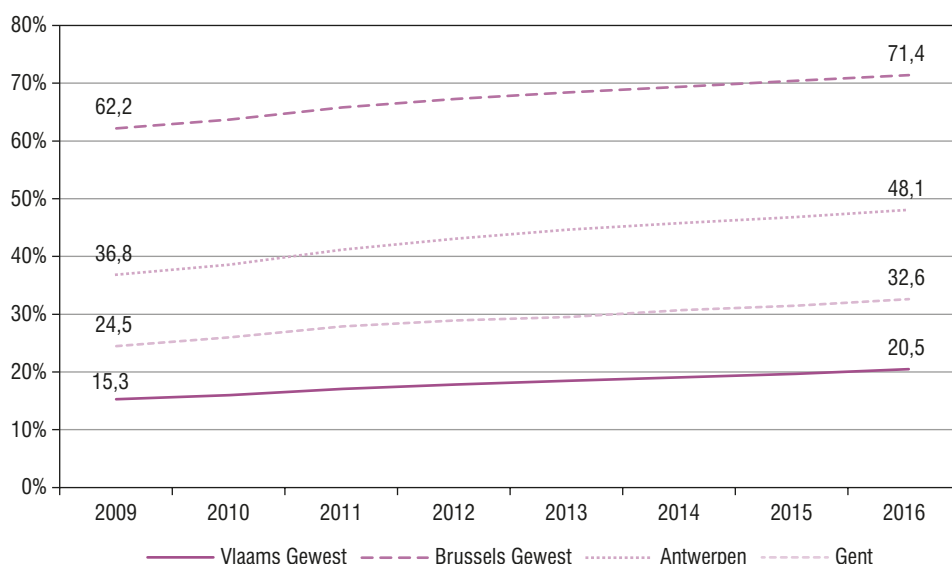
Alvorens we ons richten op de eigen JOP-data, schetsen we eerst de context en zoomen we op basis van beschikbare statistieken dieper in op de bevolkingssamenstelling in het Vlaamse en Brusselse Hoofdstedelijk Gewest, alsook in de steden Antwerpen en Gent. Vervolgens beschrijven en analyseren we op basis van de JOP-schoolmonitor 2 (2018) de reële en gewenste intergroepsrelaties bij jongeren van diverse herkomst. In een slotstuk resumeren we de voornaamste bevindingen en koppelen we hier enkele toekomstprognoses en denkrichtingen voor jeugdbeleid aan.

2. Portret van een superdiverse samenleving

Het aandeel personen van buitenlandse herkomst¹ is in het Vlaamse Gewest op nog geen tien jaar tijd, tussen 2009 en 2016, gestegen met vijf procentpunten. In 2009 was 15,3% van de bevolking van buitenlandse herkomst, in 2016 was dat al 20,5%. Ook in de steden Gent en Antwerpen, die al in 2009 meer divers waren samengesteld, deed zich een significante stijging voor van respectievelijk 24,5% en 36,8% in 2009 naar 32,6% en 48,1% in 2016. Antwerpen heeft wellicht in 2018 de kaap van 50% overschreden. In het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest vormde de bevolking van buitenlandse herkomst al in 2009 de meerderheid, maar zelfs hier is de bevolking van buitenlandse herkomst nog gestegen met negen procentpunten. Dat maakt dat anno 2016 maar liefst zeven op de tien inwoners van het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest van buitenlandse herkomst zijn.

1. Herkomst wordt bepaald aan de hand van de eerste nationaliteit van vader, de eerste nationaliteit van moeder, de eerste nationaliteit van het individu en de huidige nationaliteit van het individu. Een persoon is van buitenlandse herkomst als de huidige of eerste nationaliteit van de persoon zelf niet-Belgisch is of de eerste nationaliteit van de vader of de moeder niet-Belgisch is.

Figuur 4.1 Aandeel personen van buitenlandse herkomst in Antwerpen, Brussel en Gent (gegevens op 1 januari).

Bron: Statistiek Vlaanderen – Lokale Inburgerings- en Integratiemonitoren 2018²

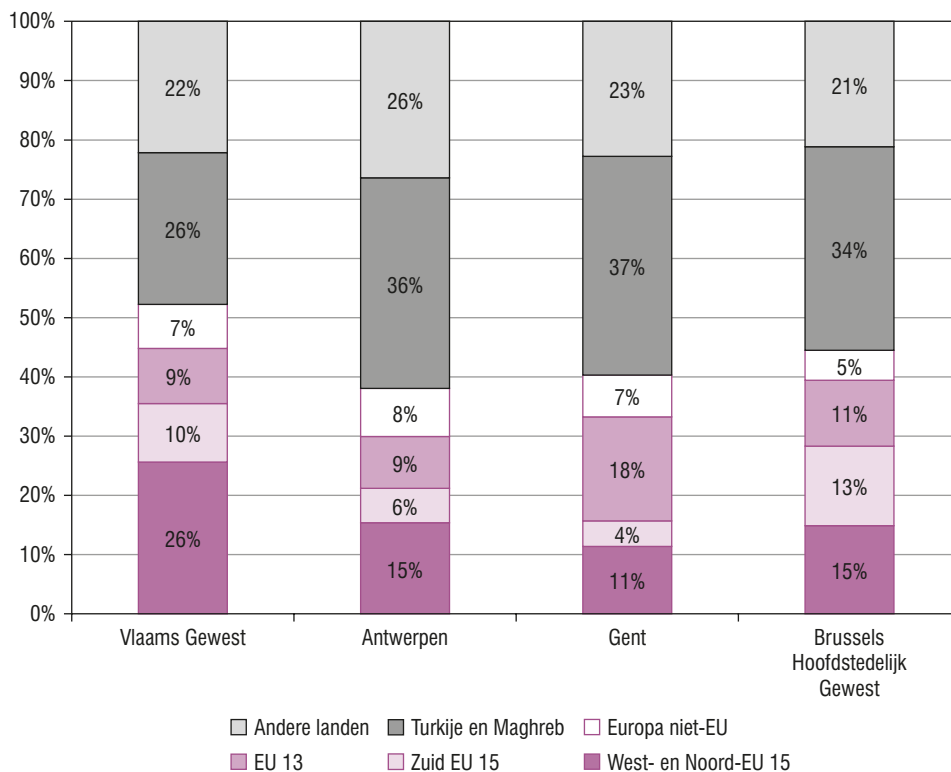
Deze cijfers maskeren grote lokale verschillen. In Antwerpen is in wijken zoals het Kiel en Stuivenberg meer dan drie kwart van de populatie van buitenlandse herkomst, terwijl in een district als Ekeren nog geen 20% van niet-Belgische herkomst is.³ In Gent telt vooral de negentiende-eeuwse gordel een hoog aandeel personen van vreemde herkomst en ook in het Gentse vormen in een aantal wijken (bv. Rabot, Dampoort, Muide) personen met een migratieachtergrond niet langer een minderheid.⁴

Niet alleen verschilt de omvang van de populatie van buitenlandse herkomst tussen en binnen deze grootsteden, ook de samenstelling is behoorlijk verschillend. In het Vlaamse Gewest is bijna de helft van de populatie van buitenlandse origine afkomstig uit EU-landen, waarvan een aanzienlijk deel uit de buurlanden. In de verstedelijkte gebieden is de meerderheid van de personen van buitenlandse herkomst afkomstig van Turkije of een niet-Europees land, ruim een derde in elk van deze steden is van Turkse of Maghrebijnse origine.

2. <https://www.statistiekvlaanderen.be/monitor-lokale-inburgering-en-integratie>

3. Cijfers zijn raadpleegbaar op <https://stadincijfers.antwerpen.be/databank/>

4. Cijfers zijn raadpleegbaar op <https://gent.buurtmonitor.be/>

Figuur 4.2 Aandeel personen van vreemde herkomst volgens herkomstgroep (gegevens 2018).⁵

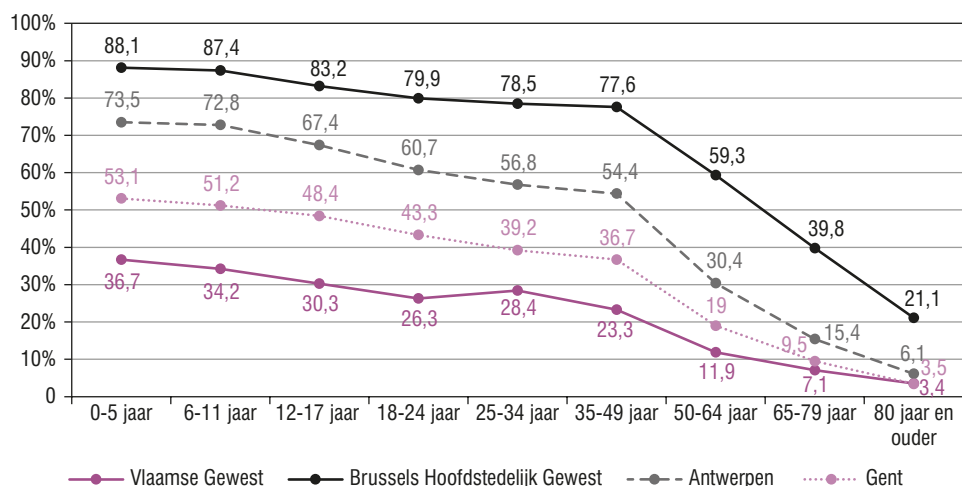
Bron: Statistiek Vlaanderen – Lokale Inburgerings- en Integratiemonitoren 2018

De net beschreven stijging van het aandeel personen dat van buitenlandse herkomst is, verschilt eveneens per herkomstgroep. Over het algemeen is het aantal personen met een niet-EU-herkomst sterker gestegen dan het aantal personen dat afkomstig is uit een van de EU-landen (*Vlaamse integratie- en migratiemonitor*, 2018). De grootste stijger is de groep met een EU13-herkomst (het gaat hier voornamelijk over Baltische, Centraal- en/of Oost-Europese landen). Dat aantal is tussen 2009 en 2016 meer dan verdubbeld. Nederland, Marokko en Turkije blijven vooralsnog de meestvoorkomende herkomstlanden, maar de genoemde trends maken dat de populatie van niet-Belgische herkomst meer en meer divers wordt.

5. West- en Noord-EU15: Nederland, Frankrijk, Duitsland, Luxemburg, Ierland, Verenigd Koninkrijk, Oostenrijk, Denemarken, Zweden en Finland; Zuid EU15: Italië, Spanje, Portugal en Griekenland; EU 13: Estland, Letland, Litouwen, Polen, Tsjechië, Slowakije, Hongarije, Slovenië, Bulgarije, Roemenië, Malta, Cyprus en Kroatië; Europa niet-EU: Zwitserland, Noorwegen, Albanië, Wit-Rusland, Kosovo, Moldavië, Rusland, Bosnië, Oekraïne, Liechtenstein, Andorra, Monaco, San Marino, Macedonië, IJsland, Servië en Montenegro; Turkije en Maghreb: Turkije, Marokko, Algerije, Tunesië, Libië en Mauritanië.

De groeiende diversiteit is het sterkst waarneembaar bij de jongere populaties. In het Vlaamse Gewest is meer dan drie op de tien jongeren van buitenlandse herkomst, in Gent gaat dat al om vijf op de tien jongeren. In Antwerpen en Brussel zelfs om respectievelijk zeven en acht op de tien jongeren. Het aandeel personen van buitenlandse origine ligt bij kinderen onder 12 jaar het hoogst, maar ook bij 12- tot 17-jarigen, de reguliere leeftijd van leerlingen in het secundair onderwijs, worden gelijkaardige cijfers gevonden.

Figuur 4.3 Aandeel personen van vreemde herkomst volgens leeftijd in Antwerpen, Brussel en Gent (gegevens 2016).

Bron: Statistiek Vlaanderen – Lokale Inburgerings- en Integratiemonitoren 2018 (eigen bewerking)

Dat maakt deze drie stedelijke contexten uitermate geschikt voor de studie van interetnische relaties. De analyses van intergroepsrelaties die werden uitgevoerd bij de Antwerpse, Brusselse en Gentse jongeren in 2011 en 2013, vormden hier al een eerste aanzet toe (Siongers, 2011a, 2011b, 2013; Mastari & Spruyt, 2018). Met de toenemende etnisch-culturele verscheidenheid die we in deze paragraaf beschreven, wordt het mogelijk om daarin nog een stap verder te zetten.

3. Superdiversiteit, interetnische contacten en bereidheid daartoe

De in de vorige paragraaf geïllustreerde superdiversiteit biedt aan jongeren vandaag heel wat mogelijkheden tot contacten met andere culturen. Dat betekent evenwel niet dat dergelijke kansen tot interculturele contacten benut worden. De empirische literatuur over intergroepscontacten levert al een aantal relevante inzichten die we ook wen-

sen te toetsen bij Vlaamse jongeren. Daarbij kijken we vooral naar studies die een meer gedifferentieerde benadering van interetnische groepsrelaties hanteren. Het gros van de studies over etnische relaties focust immers op de houdingen van de dominante groep of de meerderheidsgroep ten aanzien van een of meerdere minderheidsgroepen. Maar de houding van minderheidsgroepen zelf tegenover de meerderheidsgroep en de houding van de verschillende herkomstgroepen binnen de cluster van minderheidsgroepen tegenover elkaar vormen haast nooit het studieobject.

Veelal maakt onderzoek waarin intergroepsrelaties op een meer gedifferentieerde manier benaderd worden, gebruik van Bogardus' socialeafstandenmaat (Bogardus, 1925a & 1925b). In die afstandenmaat drukken respondenten de intimiteit uit die men bereid is te accepteren of goed te keuren in interacties met leden van andere groepen. Bovendien kan die manier van meten beschouwd worden als een neutralere manier om etnisch-culturele attitudes in kaart te brengen dan het voorleggen van stellingen die etnische vooroordelen inhouden. Dat blijkt onder meer uit het feit dat de wens om zich niet te binden met een welbepaalde groep, zich ook voordoet wanneer openlijke negatieve attitudes zwak of niet-bestaand zijn. Onderzoek toont immers aan dat onbevooroordeelde mensen net als bevooroordeelde mensen contacten met bepaalde groepen liever mijden en een duidelijke voorkeur hebben voor welbepaalde groepen (Hagendoorn, 2007). Het peilen naar de voorkeuren in de omgang met andere groepen is dus ook representatief voor een meer subtiel vorm van racisme.

Door de mate van contactbereidheid met specifieke groepen (gaande van helemaal niet bereid om personen van welbepaalde groepen toe te laten tot het eigen grondgebied tot het aangaan van vriendschappelijke of, meer nog, amoureuze relaties) te vergelijken, kunnen hiërarchieën worden opgesteld. Bovendien kan vergeleken worden of dergelijke ordeningen verschillen naargelang de herkomst van de beoordelaars. De socialeafstandenmaat maakt het in tegenstelling tot de doorgaans gehanteerde ethnocentrismeschalen dus mogelijk de wederzijdse vooroordelen van verschillende etnische of religieuze groepen te meten.

Uit het op basis daarvan gevoerde onderzoek blijkt dat er een duidelijke consensus bestaat over de hiërarchie in de beoordeling van groepen (Hagendoorn, 2007; Verkuyten, Hagendoorn, & Masson, 1996; Weaver, 2008). Aan de top van die hiërarchie prijken in Europese regio's de positief gestereotypeerde Noord-Europeanen, gevolgd door Zuid- en Oost-Europeanen. Aziaten, en nog meer de Afrikanen, nemen een lage plaats in de hiërarchie in. In het eigen JOP-scholenonderzoek in Brusselse scholen in 2012 en Antwerpse en Gentse scholen in 2013 vonden we een gelijkaardige hiërarchie terug (Siongers, 2011a, 2013). Volgens Hagendoorn (2007) zijn deze etnische hiërarchieën het resultaat van drie processen. Ten eerste is er altijd een duidelijke voorkeur voor de eigen groep, de 'in-groep'. Ten tweede bestaat er binnen deze in-groep steeds een consensus over de ordening van 'out-groepen' op het vlak van de bereidheid tot het aangaan van relaties. Maar tevens, en ten derde, bestaat er een intergroepsconsensus over de verschillende groepen heen. Minderheidsgroepen aanvaardden volgens Hagendoorn

doorgaans die hiërarchie (wellicht exclusief de positie van hun eigen groep). Voor- gaand JOP-onderzoek bevestigt dat grotendeels. De rangorde die jongeren hanteren, is zeer gelijkaardig bij de verschillende herkomstgroepen; wel worden herkomstland en landen met sterke verwantschap op vlak van taal, ligging en/of religie ook sterker gewaardeerd dan landen die op dat vlak verder afstaan (Siongers, 2011a; Mastari & Spruyt, 2018).

Er werden al heel wat studies gevoerd naar de ontwikkeling van etnische vooroordelen op jonge leeftijd. In de daarop gebaseerde empirische literatuur wijst men vaak op het voorkomen van een curvilineaire trend waarbij vooroordelen stijgen tot de leeftijd van 7 jaar, vervolgens dalen tot het einde van het basisonderwijs, en opnieuw stijgen tijdens de adolescentie (zie hiervoor de metastudie van Raabe & Beelmann, 2011). Onderzoek bij kinderen en jongeren toont eveneens aan dat in-groep favoritisme het hoogst is op jonge leeftijd (Aboud, 1988; Aboud, 2003; Bennett, Lyons, Sani, & Barrett, 1998; Verkuyten, 2007; Verkuyten & Kinket, 2000). Verklaringen voor de hogere plaatsing van de eigen in-groep worden gezocht in de ontwikkeling op zowel sociaal, cognitief als motivationeel vlak (Verkuyten, 2007). Vanuit een sociaal ontwikkelingsperspectief kijkt men vooral naar de rol van socialisatie en de uitbreiding van socialisatiecontexten met de leeftijd, waardoor kinderen ook met andere perspectieven en andere groepen worden geconfronteerd. Vanuit een cognitief ontwikkelingsperspectief wordt gesteld dat vooroordelen gerelateerd zijn aan de competentie om onderscheid binnen de eigen groep te maken en individuele kenmerken van groepskenmerken te kunnen onderscheiden. Vanuit een motivationeel perspectief wordt op basis van de sociale-identiteitstheorie (Tajfel & Turner, 1979; Verkuyten, 2007) vooral gewezen op de rol die verlangens en noden spelen bij het vooropstellen van de eigen etnische groep. Jonge leeftijdsgroepen hechten er meer belang aan dat ze een positieve sociale identiteit kunnen behouden of verwezenlijken en zouden daarom positiever staan ten opzichte van de eigen groep. Verkuyten (2007) bevestigde op basis van experimenteel onderzoek bij 10- tot 12-jarige kinderen van zowel Nederlandse als Turkse herkomst, dat het vooropstellen of verkiezen van de eigen groep boven andere groepen een positieve impact heeft op het collectieve zelfbeeld (de mate waarin men een positief imago ervaart bij de eigen groep). Wel stelde hij die impact enkel vast bij kinderen die zich sterk identificeerden met de eigen groep. Ook met betrekking tot de evaluatie van out-groepen gelden die drie perspectieven mogelijk als verklaringen.

De resultaten zijn evenwel niet altijd eenduidig, zeker niet wat jongeren betreft. Het gegeven dat vooroordelen al op vroege leeftijd worden waargenomen, heeft ertoe geleid dat er tal van studies werden gevoerd naar de ontwikkeling van vooroordelen bij zeer jonge kinderen, in de hoop vooroordelen en discriminatie op jonge leeftijd al in de kiem te smoren. Onderzoek naar vooroordelen bij jongeren gebeurde wel, maar met minder oog voor de ontwikkelingen in de adolescentie of de leeftijdsverschillen tijdens de adolescentie (Raabe & Beelmann, 2011). Augoustinos (1991) stelde wel vast dat jongere adolescenten (13- en 14-jarigen) sociale groepen meer clusteren. Pas op latere leeftijd zouden jongeren verschillende groepen hiërarchisch benaderen. Daarnaast stelde zij

dat de uitbreiding van sociale communicatie en interactie over de leeftijd heen ertoe leidt dat naarmate de leeftijd toeneemt er een meer consensuele representatie en evaluatie van de sociale wereld ontstaat (Augoustinos, 1991; Verkuyten & Kinket, 2000). Gezien de huidige alomtegenwoordigheid van sociale media bij jongeren, waarlangs vaak stereotype beelden van andere culturen worden gedeeld, en de vaststelling dat socialemediageletterdheid tijdens de adolescentiejaren nog sterk ontwikkelt (Livingstone, 2014), is het evenwel plausibel dat er ook tijdens de adolescentie leeftijdsverschillen optreden.

Uit voorgaand onderzoek bleek ook dat er enkele factoren sterk bepalend zijn voor de bereidheid tot sociale contacten en het feitelijk aangaan van vriendschappelijke relaties.

Een gegeven dat meermaals uit onderzoek naar voren komt, is de rol van interetnische contacten (Allport, 1954; Pettigrew & Tropp, 2006 & 2008). Aanvankelijk werd vooral onderzocht welke invloed interetnische contacten hebben op de houding van meerderheidsgroepen ten aanzien van minderheidsgroepen. Meer recent werd die contacthypothese ook onderzocht in de omgekeerde richting, zij het dat daar naar een specifieke vorm van contacten werd gekeken: vriendschapsrelaties. Munniksmas en collega's (2015) vonden dat vriendschappen met leeftijdsgenoten uit de meerderheidsgroep tot een sterkere identificatie met het gastland leiden, wat op zijn beurt weer positief gerelateerd is aan de houding ten opzichte van de meerderheidsgroep. Op basis van eigen JOP-onderzoek in Brusselse, Antwerpse en Gentse scholen vonden we dat contacten met andere culturen in een schoolcontext er minder toe deden dan de buurt waarin men woonde (Siongers, 2011b & 2013). In deze analyses keken we evenwel enkel naar jongeren in grootstedelijke omgevingen. Bovendien vonden we geen invloed van contacten op de houdingen bij jongeren van buitenlandse herkomst.

Daarnaast wijzen heel wat studies op een meer open en tolerante houding ten aanzien van andere culturen bij meisjes dan bij jongens (Elchardus & Siongers, 2009; Verkuyten & Kinket, 2000). Ook in eerdere studies van het JOP werden deze genderverschillen vastgesteld (Siongers, 2010; Vanhoutte, 2007). Verkuyten en Kinket (2000) zien als mogelijke verklaring dat jongens, meer dan meisjes, zich zorgen maken over de verschillen in status en prestige die gerelateerd zijn aan groepen in het algemeen en etnische groepen in het bijzonder. Jongens nemen volgens die auteurs meer deel aan (competitieve) activiteiten op basis van groepsidentiteiten, terwijl meisjes zich meer in kleinere groepen bewegen die meer gebaseerd zijn op wederzijdse interesses en interpersoonlijke relaties. In het verlengde daarvan wezen Elchardus en Siongers (2003) ook op de machocultuur bij jongens, die samengaat met zowel competitief gedrag als een sterkere geslotenheid ten opzichte van interpersoonlijke relaties.

Ten slotte wijst onderzoek stevast op de relatie tussen onderwijsvorm en etnisch-culturele houdingen (Elchardus, Herbots, & Spruyt, 2013; Elchardus & Siongers, 2009; Hooghe, Meeusen, & Quintellier, 2013; Mastari & Spruyt, 2018; Siongers, 2011b; 2013). De verschillen tussen onderwijsvormen worden toegeschreven aan de verschillende schoolculturen in de bestaande onderwijsvormen, waarbij er in het beroepsonderwijs meer een

cultuur heerst waarin vooroordelen ten aanzien van andere culturen worden gedeeld. De grote vatbaarheid voor groepsdruk tijdens de adolescentie (zie bijvoorbeeld Hjerm, Eger, & Danell, 2018) leidt ertoe dat jongeren, wanneer ze terechtkomen in een omgeving waarin negatieve houdingen ten aanzien van andere culturen meer worden getolereerd of zelfs als positief worden beschouwd, die houdingen ook meer zullen aannemen.

Op basis van de JOP-scholenmonitor zullen we de intergroepsrelaties bij Vlaamse jongeren in kaart brengen. We nemen daarbij de eerder genoemde determinanten mee in rekening, maar we willen de bestaande literatuur verrijken door te differentiëren naar zeer uiteenlopende herkomstgroepen. Daarnaast zullen we zowel reële als gewenste intergroepscontacten beschrijven.

4. Data en operationalisering

4.1 Data

Dit hoofdstuk maakt gebruik van de data verkregen via de JOP-schoolmonitor 2 (2018). Ze werden verzameld in secundaire scholen in Antwerpen, Gent en Brussel, en bij een vergelijkingsgroep van Vlaamse scholen buiten de grootsteden. In totaal werden 8439 leerlingen uit het secundair onderwijs bevestigd. De 2511 leerlingen uit de eerste graad kregen een verkorte versie van de vragenlijst.

Aangezien scholen uit de grootstedelijke regio's bij de afnames *oversampled* waren (6118 van de bevestigde jongeren gingen naar een school in een grootstad), werd via de JOP-scholenmonitor een groot aantal jongeren van buitenlandse herkomst bereikt: 63% van de jongeren die in Antwerpen, Gent of Brussel naar school gaan, heeft minstens één ouder die in het buitenland geboren werd. In de Vlaamse controlesteekproef is dat 27%.⁶

Meer informatie over de steekproeftrekking en *data cleaning* kan je vinden in het inleidende hoofdstuk en in het technische rapport op de website van het Jeugdonderzoeksplatform (www.jeugdonderzoeksplatform.be).

4.2 Indicatoren voor intergroepscontacten

In de analyses onderscheiden we twee types vragen over interetnische contacten. In eerste instantie worden de *reële contacten* die jongeren onderhouden met personen van andere culturen, onder de loep genomen. Een eerste indicator die we daarbij bekijken,

6. Omdat we aparte analyses uitvoeren naargelang het herkomstland van de jongeren, verkiezen we om niet te werken met gewogen cijfers.

betreft de aard van de contacten die jongeren onderhouden met personen van andere culturen. Aan de jongeren werd gevraagd of ze contact hebben met personen met een andere afkomst dan zichzelf en van welke aard die dan zijn. Op die vraag konden ze een van de volgende vijf antwoordcategorieën aanstippen: weinig of helemaal geen contacten, ik kom ze wel tegen in de buurt of op school, maar ik ken ze niet echt en spreek hen nooit aan, oppervlakkige contacten (je kent elkaar en groet elkaar wanneer je elkaar tegenkomt), praktische contacten (je helpt elkaar), vriendschappelijke contacten. Een tweede vraag peilde naar hoeveel van hun vrienden een andere afkomst hebben dan zichzelf. Ook hier werden vijf antwoordmogelijkheden aangeboden: niemand, minder dan de helft, de helft, meer dan de helft, allemaal.

Ruimtelijke segregatie kan jongeren van verscheidene achtergronden ervan weerhouden om vriendschapsbanden met elkaar op te bouwen en te onderhouden. Om die reden bestuderen we eveneens de bereidheid tot sociale contacten bij jongeren. Dat doen we, net zoals in de vorige schoolmonitoren, door te werken vanuit een multidimensionaal perspectief. Daartoe maken we opnieuw gebruik van Bogardus' socialeafstandenmaat (Bogardus, 1925a & 1925b). Op die afstandenmaat drukken respondenten de intimiteit uit die men bereid is te accepteren of goed te keuren in interacties die men onderhoudt met de leden van andere groepen. Bogardus zelf onderscheidde daarbij zeven gradaties van sociale afstand, gaande van een lid van de desbetreffende groep niet toelaten tot het land, over het acceptabel vinden om een dergelijke persoon tot buur te hebben, tot het mogelijk achten om ermee te huwen. Daarbij wordt aangenomen dat elk volgend niveau het voorgaande veronderstelt, met andere woorden dat iemand die aangeeft met een lid van de andere groep te willen huwen, ook bereid zal zijn om vriendschappelijke contacten met die persoon aan te gaan, hem of haar als buur te hebben enzovoort.

In het JOP-scholenonderzoek vroegen we de leerlingen van de tweede en derde graad eveneens hoever ze zouden willen gaan in een relatie met een aantal voorgedefinieerde groepen. We pasten de oorspronkelijke vraagstelling en antwoordcategorieën aan en vereenvoudigden ze ten opzichte van de voorgaande JOP-metingen⁷ om ze meer af te stemmen op een jeugdig publiek. De meest verregaande relatie moest aangeduid worden, waarbij de volgende opties werden voorgelegd:⁸

- 1) niet toelaten tot mijn land
- 2) toelaten als bezoeker in mijn land

7. Bij de vorige metingen in Brussel, Antwerpen en Gent werd er gevraagd om zich te richten op een 'gemiddeld' lid van die bevolkingsgroep. Daarbij werd expliciet vermeld het oordeel niet te baseren op de beste of slechtste leden die men ooit had gekend van die bevolkingsgroep. De antwoordcategorie 'hem of haar als buur hebben' – die tussen 'ermee samenwerken' en 'ermee vrienden worden' werd geordend – werd niet meer opgenomen, omdat jongeren zelf niet kunnen beslissen over hun woonplaats en het ook niet past in het ordinale karakter van de meetschaal. 'Ermee huwen' werd vervangen door 'er een vaste relatie mee hebben'.

8. De hier gehanteerde vraagstelling wijkt enigszins af van die van Bogardus. Hij vroeg alle contactvormen aan te kruisen waartoe men bereid was. Aangezien al meerdere studies het ordinale en cumulatieve karakter van de Bogardus-schaal hebben aangetoond, hebben we ervoor geopteerd om de ordinaliteit vooraf op te leggen. Dat maakt het beantwoorden van de vraag makkelijker. Om diezelfde reden werden de antwoordcategorieën omgedraaid. Strikt genomen, werd in de JOP-monitor dan ook niet zozeer de sociale afstand bevraagd, maar de bereidheid tot sociale 'intimiteit' of contacten.

- 3) toelaten als burger van mijn land
- 4) ermee samenwerken
- 5) ermee vrienden worden
- 6) er een vaste relatie mee hebben.

De volgende dertien groepen werden daarbij ter beoordeling voorgelegd: Belgen, Bulgaren, Chinezen, Congolezen, Duitsers, Fransen, Italianen, Koerden, Marokkanen, Nederlanders, Polen, Roma en Turken.⁹

Bij de leerlingen van de eerste graad werkten we vanwege de moeilijkheidsgraad van deze vraag met een alternatief meetinstrument. Bij hen maakten we gebruik van een visuele thermometer, gaande van een 'koude' naar een 'warme' temperatuur waarop de respondenten per groep op een elfpuntsschaal (0-10) konden aangeven of ze eerder niet graag (koude temperatuur) dan wel graag (warme temperatuur) met de desbetreffende groep (willen) omgaan. Bij de jongste leeftijdsgroep beperkten we ook het aantal groepen tot tien: Belgen, Bulgaren, Chinezen, Congolezen, Fransen, Italianen, Marokkanen, Nederlanders, Polen en Turken.¹⁰

We onderscheiden in deze bijdrage tien *herkomstregio's*: België, West- en Noord-Europa, Oost-Europa, Zuid-Europa, Marokko, Turkije, Maghreb en Midden-Oosten, Amerika en Australië, Azië en Afrika. De herkomstregio's worden bepaald op basis van het geboorteland van vader en moeder. Jongeren van wie beide ouders in België zijn geboren, beschouwen we in onze analyses als Belgen. Dat betekent dat derdegeneratiemigranten in onze analyses als Belgen worden beschouwd. Van het moment dat een van beide ouders behoort tot de bovengenoemde herkomstgroepen, wordt aan de jongere die herkomst toegekend. Dat betekent ook dat wanneer vader en moeder beiden in een ander land dan België geboren werden, de leerling bij beide herkomstlanden wordt ingedeeld. Dus als een jongere een vader heeft die in Duitsland is geboren en een moeder die in Turkije is geboren, dan wordt hij of zij zowel ingedeeld bij de jongeren van Duitse als bij de jongeren van Turkse herkomst. In tabel 4.1 worden de aantallen voor elk van die groepen weergegeven, zowel voor de databank van de eerste graad als de databank van de tweede en van de derde graad. Voor de tweede en derde graad tellen we bij elk van de onderscheiden herkomstregio's meer dan honderd cases, in de eerste graad is dat niet het geval voor de regio's Maghreb en Midden-Oosten en voor Amerika en Australië. Dat betekent dat bij de interpretatie van de onderzoeksresultaten in de eerste graad voor deze herkomstregio's toch enige voorzichtigheid aangewezen is.

9. Daarnaast werden ook vier levensbeschouwelijke groepen voorgelegd: joden, moslims, katholieken en niet-gelovigen. Omdat we die niet bevroegen in de eerste graad, nemen we ze niet op in dit hoofdstuk.

10. Roma en Koerden werden niet opgenomen in de lijst, omdat die groepen wellicht weinig bekend zijn bij vele jongeren in de eerste graad. Verder beperkten we de buurlanden tot Nederland en Frankrijk.

Tabel 4.1 Herkomst jongeren (meerdere herkomststanden mogelijk): aantallen.

	Eerste graad	Tweede en derde graad
België	1020	2824
West- en Noord-Europa	124	372
Oost-Europa	125	257
Zuid-Europa	115	257
Marokko	468	847
Turkije	235	356
Maghreb en Midden-Oosten	88	193
Amerika en Australië	71	158
Azië	162	275
Afrika	180	361

In een eerste stap beschrijven we de reële en gewenste intergroepscontacten met verschillende out-groepen naargelang de eigen herkomst (zie tabel 4.1). Nadien gaan we dieper in op de bereidheid van Belgische jongeren om sociale relaties met personen van een andere herkomst aan te gaan. In die analyses zullen we de bereidheid tot intergroepscontacten ook relateren aan gender, leeftijd, onderwijsvorm en regio. Omdat er op het vlak van leeftijd enkele *outliers* zijn en omdat de oudste leeftijdsgroepen selectiever samengesteld zijn,¹¹ werken we met het leerjaar waarin men zit als een *proxy* voor leeftijd. Leerlingen uit het zevende jaar ($n = 209$) nemen we niet mee in de analyses, omdat ze een zeer specifieke groep vormen.¹² In de eerste graad maken we op het vlak van onderwijsvorm onderscheid tussen de a-stroom en de b-stroom, of het beroepsvoorbereidende leerjaar. In de tweede graad maken we onderscheid tussen leerlingen in het aso of kso, leerlingen in het bso en leerlingen in het tso. Op het vlak van regio maken we onderscheid tussen jongeren die naar school gaan in een grootstad (Brussel, Antwerpen en Gent) en jongeren die elders naar school gaan.

5. Resultaten

5.1 Huidige intergroepscontacten

In 2013 rapporteerden we op basis van het toenmalige scholenonderzoek nog dat, ondanks de sterk multiculturele samenstelling van de bevolking, de leefwerelden van jongeren met verschillende herkomst sterk gescheiden bleven (Siongers, 2013). Slechts 40% en 45% van de respectievelijk Gentse en Antwerpse jongeren van Belgische origine gaven aan vriendschappelijke contacten te hebben met personen van een andere herkomst. En ruim de helft van de jongeren van Belgische herkomst in Antwerpen rapporteerde geen contact te heb-

11. Jongeren van 19 jaar en ouder zijn bijvoorbeeld bijna allemaal al een keer blijven zitten.

12. Het betreft hier enkel jongeren uit het beroepsonderwijs.

ben met andere culturen of dat die contacten zich beperken tot oppervlakkige contacten. Jongeren van buitenlandse herkomst deden het wat dat betreft wat beter en ook al deden er zich bij die jongeren significante verschillen voor naargelang hun levensbeschouwing, zowel moslims als niet-moslims rapporteerden significant meer vriendschappen met jongeren van een andere herkomst dan jongeren van Belgische origine. Van de niet-moslims in Antwerpen en Gent gaf bijna twee derde aan er vriendschappelijke contacten met personen van een andere herkomst op na te houden, van de moslimjongeren gaf in beide steden om en bij de 58% aan vriendschapsbanden te hebben met personen van een andere afkomst.

Die meting gebeurde amper vijf jaar geleden. Maar zoals daarnet geïllustreerd, is zelfs op die korte periode onze samenleving heel wat diverser geworden, in het bijzonder bij jongeren in grootstedelijke regio's. Dat blijkt ook uit onze data.¹³ Van de jongeren van Belgische herkomst die niet in een grootstad naar school gaan, rapporteert 48% vriendschappelijke contacten te hebben met personen van een andere herkomst; in de grootsteden is dat maar liefst 71%. Daarmee verschillen ze niet-significant van jongeren met een buitenlandse herkomst in grootstedelijke contexten, van wie 72% vriendschappelijke contacten met jongeren van een andere herkomst rapporteert. Jongeren van buitenlandse herkomst die buiten de grootsteden opgroeien, rapporteren wel significant meer vriendschappelijke contacten te hebben met personen van een andere herkomst dan jongeren van Belgische herkomst in die regio's.

Tabel 4.2 Contacten met personen van andere herkomst naargelang de woonplaats en de eigen herkomst (in percentages).

	Niet-grootstedelijke gebieden		Grootsteden	
	Belgen	Buitenlandse herkomst	Belgen	Buitenlandse herkomst
Weinig of helemaal geen contacten	10,9	7,0*	2,7°	5,2*
Ik kom ze wel tegen in de buurt of op school, maar ik ken ze niet echt en spreek hen nooit aan	11,9	6,1*	3,5°	4,4°
Oppervlakkige contacten (je kent elkaar en groet elkaar wanneer je elkaar tegenkomt)	21,9	14,8*	13,8°	10,9*°
Praktische contacten (je helpt elkaar)	7,3	6,9	9,1°	7,5*
Vriendschappelijke contacten	48,1	65,1*	70,9°	72,0°
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0

* significant verschil tussen Belgen en niet-Belgen binnen dezelfde regio ($p < 0,05$)

° significant verschil tussen regio's binnen dezelfde herkomstsgroep ($p < 0,05$)

Bron: JOP-schoolmonitor 2 (2018)

13. Enige voorzichtigheid bij het vergelijken van de datasets van 2018 en van 2013 is wel geboden. De samenstelling van de geselecteerde scholen kan immers sterk verschillen en de selectie van scholen kan een grote impact hebben op de samenstelling van de leerlingenpopulatie, in het bijzonder op het vlak van herkomst van de leerlingen en de daarmee samenhangende mogelijkheden voor interetnische contacten.

De lagere rapportering van vriendschapsrelaties met andere culturen bij Belgische jongeren woonachtig in Vlaanderen in vergelijking met jongeren van buitenlandse herkomst, komt ook tot uiting in tabel 4.3, waar specifiek wordt gekeken naar de verhouding tussen het aantal vriendschappen met jongeren van een andere herkomst en het aantal vrienden met eenzelfde herkomst. In niet-grootstedelijke regio's heeft een kwart van de jongeren van Belgische herkomst geen enkele vriend(in) van een andere herkomst, bij jongeren van buitenlandse herkomst is dat slechts bij 9% het geval. In een grootstedelijke omgeving neemt het aantal interculturele vriendschappen toe bij de jongeren van Belgische herkomst. Opvallend is evenwel dat ondanks het gegeven dat in grootstedelijke contexten de helft van de jongeren vandaag van vreemde herkomst is – en je dus zou verwachten dat het aandeel vriendschappen met personen van een andere herkomst gelijk is bij Belgische jongeren en jongeren van niet-Belgische herkomst – Belgische jongeren verhoudingsgewijs minder dan niet-Belgische jongeren vriendschappen vermelden met jongeren van een andere herkomst. Bij de jongeren van Belgische herkomst geeft een derde (33,8%) aan dat de helft of meer van zijn of haar vrienden van een andere afkomst is, bij de jongeren van buitenlandse herkomst geeft maar liefst 70% aan dat de helft of meer van zijn of haar vrienden van een andere afkomst is.

Tabel 4.3 Vrienden van andere herkomst naargelang de woonplaats en de eigen herkomst (in percentages).

	Niet-grootstedelijke gebieden		Grootsteden	
	Belgen	Buitenlandse herkomst	Belgen	Buitenlandse herkomst
Niemand	25,5	9,3*	7,1°	4,9*°
Minder dan de helft	62,7	36,0*	59,2°	25,1*°
De helft	7,6	21,8*	18,5°	26,6*°
Meer dan de helft	3,2	24,2*	12,4°	30,8*°
Allemaal	1,0	8,6*	2,9°	12,7*°
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0

* significant verschil tussen Belgen en niet-Belgen binnen dezelfde regio ($p < 0,05$)

° significant verschil tussen regio's binnen dezelfde herkomstsgroep ($p < 0,05$)

Bron: JOP-schoolmonitor 2 (2018)

5.2 Van reële sociale contacten naar de bereidheid tot sociale contacten

Reële sociale contacten zijn gerelateerd aan de omgeving waarin men opgroeit. Hoewel ook niet-stedelijke omgevingen almaar diverser worden, zijn de mogelijkheden tot contact toch nog steeds beduidend groter in stedelijke contexten. En hoewel er meer contacten en meer vriendschappelijke relaties gerapporteerd worden in grootstedelijke omgevingen, stellen we toch nog verschillen vast tussen jongeren van Belgische en van buitenlandse herkomst. Dat maakt het relevant om naar de bereidheid tot intergroepscontacten te kijken.

In tabellen 4.4 en 4.5 worden de gemiddelde scores weergegeven voor de openheid tot intergroepscontacten ten aanzien van elk van de voorgelegde groepen voor respectievelijk de eerstegraadsleerlingen en leerlingen van de bovenbouw (tweede en derde graad), en dat naargelang de eigen herkomst. Omdat andere meetinstrumenten werden gehanteerd bij leerlingen uit de eerste graad dan bij leerlingen uit de tweede en derde graad, kunnen de specifieke gemiddelde scores niet vergeleken worden tussen jongeren van de twee leeftijdsgroepen. Wel kunnen we de tendensen met elkaar vergelijken die we waarnemen in de beide tabellen. En dan blijkt duidelijk dat de resultaten in dezelfde lijn liggen. Ze bevestigen ook de resultaten uit vroegere JOP-analyses en uit internationaal onderzoek naar sociale afstanden (Hagendoorn, 1995 & 2007; Parrillo & Donoghue, 2005; Smith & Dempsey, 1983; Verkuyten & Kinket, 2000).

Zowel bij de jongste groep van respondenten als bij de jongeren in de tweede en derde graad stellen we in-groep favoritisme vast. Dat is het duidelijkst wanneer we kijken naar de herkomstgroepen die betrekking hebben op een specifiek land (bv. jongeren van Belgische herkomst beoordelen Belgen het positiefst, jongeren van Marokkaanse herkomst Marokkanen), maar dat is ook zichtbaar wanneer we kijken naar de ruimer gedefinieerde herkomstgroepen (bv. jongeren uit de eerste graad met Oost-Europese herkomst beoordelen Bulgaren het positiefst, jongeren uit de tweede en derde graad met Oost-Europese herkomst beoordelen Polen het positiefst;¹⁴ jongeren van Afrikaanse herkomst beoordelen Congolezen het positiefst).

Net als in de vorige JOP-studies wordt de in-groep gevolgd door groepen die qua taal, geografische ligging, cultuur en/of levensbeschouwing het meest nabij liggen (Siongers, 2011a, 2011b en 2013; Mastari & Spruyt, 2018). Zo zien we bij de jongeren van wie beide ouders in België geboren zijn bij de twee leeftijdsgroepen dat Belgen en Nederlanders het positiefst worden beoordeeld. Marokkaanse jongeren plaatsen Turkse jongeren hoog en Turkse jongeren plaatsen op hun beurt ook Marokkaanse jongeren hoog op de appreciatieladder. En bij jongeren van Afrikaanse herkomst behoren de Fransen tot de drie meest geapprecieerde populaties.

Daarnaast bestaat er zowel in de eerste graad als in de bovenbouw bij de jongeren een sterke consensus over de minst 'aantrekkelijke' groepen. Net als in vorige JOP-metingen bengelen de nieuwe immigratielanden alsook de minder bekende of vertrouwde groepen achteraan. In de eerste graad behalen Bulgaren, Polen en Chinezen bij nagenoeg alle herkomstgroepen de laagste scores. Een uitzondering hierop vormen uiteraard de jongeren die zelf uit die regio's afkomstig zijn, maar ook jongeren van Belgische herkomst. Bij hen behoren naast Bulgaren ook Marokkanen en Turken tot de minst geliefde populaties. Ten slotte valt het op dat Marokkaanse en Turkse herkomstgroepen enkel bij de Belgen bij de drie laagst gequoteerde groepen behoren. In de bovenbouw, waar we wat meer groepen voorlegden, vormen net als in 2011 en 2013

14. Mogelijk is dit verschil toe te schrijven aan het wat hogere aandeel van jongeren met Bulgaarse herkomst bij de leerlingen in de eerste graad.

Bulgaren, Koerden en Roma de groepen waarvan men de meeste afstand neemt (Siongers, 2011a, 2011b en 2013).

Tevens stellen we op basis van een vergelijking van de standaardafwijkingen vast dat er over de eigen groep en de groepen die enige verwantschap vertonen met de eigen groep een grotere mate van consensus bestaat in de beoordeling dan over de groepen die cultureel verder staan van de eigen groep.¹⁵

Verder blijkt bij alle groepen de positieve houding ten aanzien van de autochtone bevolking. In de tweede en derde graad behoren bij alle deelgroepen de Belgen tot de drie positiefst beoordeelde groepen. In de eerste graad is dat niet altijd het geval, maar ook daar behoren ze toch steeds bij de positiever beoordeelde groepen.

Het meetinstrument bij de tweede en derde graad laat ook toe te kijken of jongeren onderscheid maken naargelang de aard van de relatie. In figuur 4.4 geven we voor de drie meest afgebakende en tevens veelvoorkomende herkomstgroepen in onze steekproef de gedetailleerde frequentiecijfers weer voor een selectie van out-groepen. Figuur 4.4 illustreert dat vooral de bereidheid tot het aangaan van een vaste relatie een onderscheid vormt. Bij de drie herkomstgroepen valt op dat op het vlak van de liefde heel wat jongeren de voorkeur geven aan een persoon met eenzelfde herkomst. En de verschillen zijn aanzienlijk. Respectievelijk 63,5% (Marokkaanse herkomst), 71% (Belgische herkomst) en 72% (Turkse herkomst) van de jongeren geeft aan een vaste relatie te willen aangaan met iemand van de eigen in-groep. Kijkt men naar de out-groepen, dan zakt dat percentage al naar om en bij de 30% voor groepen die nog enige verwantschap vertonen met de eigen groep. Naarmate de out-groep verder afstaat van het eigen land van herkomst, daalt dat percentage tot onder de 20% of zelfs onder de 10%. Zo is slechts 14% van de jongeren van Belgische herkomst bereid om een vaste relatie met een Bulgaars persoon aan te gaan en bij jongeren van Turkse herkomst is nog geen 8% daartoe bereid. Op het vlak van het aangaan van vriendschapsrelaties, stellen we vast dat doorgaans een meerderheid zich daarvoor openstelt. Enkel met een nieuwe migratiegroep zoals de Bulgaren is minder dan de helft bereid om er vriendschappelijke relaties mee aan te gaan.

15. De standaardafwijkingen werden niet opgenomen in de tabellen om ze niet nodeloos complex en onoverzichtelijk te maken, maar ze kunnen worden opgevraagd bij de auteur.

Tabel 4.4 Gemiddelde scores op houdingen ten aanzien van andere etnisch-culturele groepen (range 0-10) naargelang de eigen herkomst bij jongeren uit de eerste graad secundair onderwijs.

	Belgen (n = 842)	West- en Noord- Europa (n = 97)	Oost-Europa (n = 94)	Zuid-Europa (n = 119)	Marokko (n = 329)	Turkije (n = 174)	Maghreb & Midden Oosten (n = 62)	Amerika (n = 50)	Azië (n = 111)	Afrika (n = 125)
Belgen	8,96	8,21	7,05	6,84	6,81	6,72	6,53	7,70	7,08	6,78
Nederlanders	7,93	8,50	6,95	6,74	7,20	6,30	6,80	7,48	6,82	7,61
Italianen	7,35	7,07	6,93	7,46	6,30	5,64	6,44	7,69	6,62	6,95
Fransen	6,90	6,42	6,36	6,52	6,88	5,59	6,16	7,05	5,78	7,22
Congolezen	6,18	5,81	6,12	6,61	6,96	5,50	6,46	7,35	6,25	8,23
Polen	6,01	5,37	6,72	5,46	4,78	5,10	5,02	6,26	5,35	5,09
Chinezen	5,93	5,20	6,18	5,25	5,25	4,80	5,73	6,30	6,13	5,13
Marokkanen	5,86	6,34	6,64	7,37	9,43	7,05	7,82	7,41	6,55	7,60
Turken	5,86	6,83	7,69	7,53	8,03	9,38	7,43	7,12	6,75	7,06
Bulgaren	5,50	4,81	7,57	5,97	4,84	4,67	5,21	5,73	5,16	4,98

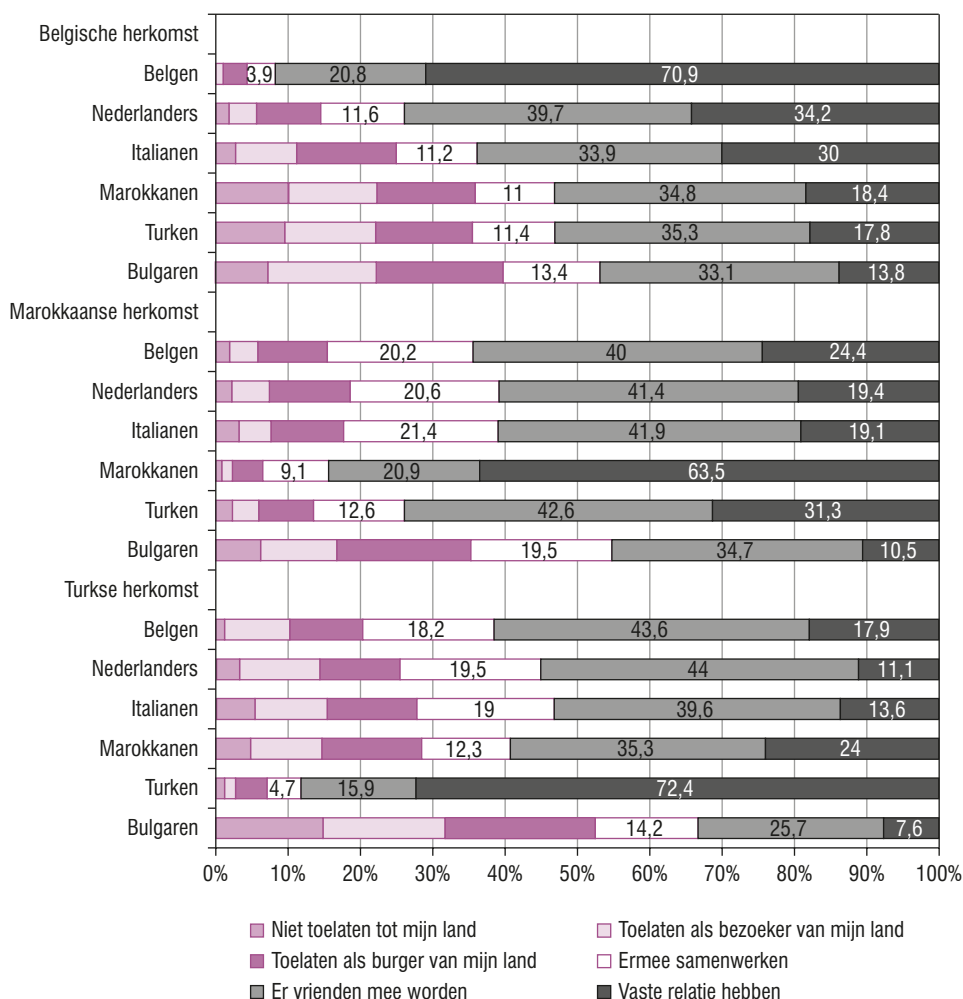
Bron: JOP-schoolmonitor 2 (2018)

Tabel 4.5 Gemiddelde scores op houdingen ten aanzien van andere etnisch-culturele groepen (range: 0-6) naargelang de eigen herkomst bij jongeren uit de tweede en derde graad secundair onderwijs.

	België (n=2737)	West- en Noord- Europa (n=350)	Oost-Europa (n=245)	Zuid-Europa (n=242)	Marokko (n=770)	Turkije (n=330)	Maghreb & Midden- Oosten (n=169)	Amerika (n=145)	Azië (n=249)	Afrika (n=333)
Belgen	5,57	5,27	4,94	4,93	4,65	4,48	4,83	4,78	4,90	4,81
Nederlanders	4,86	5,13	4,67	4,70	4,52	4,23	4,58	4,66	4,57	4,78
Fransen	4,79	4,49	4,59	4,71	4,56	4,14	4,50	4,55	4,56	4,88
Italianen	4,55	4,50	4,66	4,83	4,52	4,18	4,43	4,66	4,60	4,66
Duitsers	4,47	4,49	4,36	4,49	4,20	4,01	4,29	4,26	4,48	4,26
Congolezen	4,27	4,14	4,23	4,50	4,41	3,99	4,35	4,54	4,39	5,01
Polen	4,13	4,11	4,72	4,32	4,07	3,75	4,12	4,24	4,29	4,21
Chinezen	4,08	3,99	4,19	4,23	4,14	3,70	4,29	4,30	4,42	4,24
Roma	4,05	3,97	4,08	4,27	4,02	3,77	4,04	4,20	4,17	4,19
Marokkanen	4,04	4,04	4,09	4,41	5,38	4,35	4,62	4,29	4,25	4,48
Turken	4,04	4,08	4,37	4,52	4,84	5,50	4,55	4,24	4,35	4,37
Bulgaren	3,92	3,91	4,37	4,14	3,97	3,42	3,97	3,97	4,10	4,03
Koerden	3,80	3,74	3,77	4,06	4,02	3,08	4,04	3,77	4,00	3,99

Bron: JOP-schoolmonitor 2 (2018)

Figuur 4.4 Houdingen ten aanzien van andere etnisch-culturele groepen bij jongeren van Belgische, Marokkaanse en Turkse herkomst in de tweede en derde graad secundair onderwijs.

Bron: JOP-schoolmonitor 2 (2018)

5.3 Multivariate analyses

Op basis van multivariate analyses bekijken we ten slotte of we significante verschillen vinden wanneer we ook een aantal sociodemografische kenmerken (leerjaar, geslacht en onderwijsvorm) en de context (al dan niet wonend in een grootstad) in rekening brengen. We richten ons daarbij enkel op de bereidheid tot sociale contacten.

Onze analyses bevestigen de toleranter houding van meisjes. Meisjes staan positiever tegenover zowat alle etnisch-culturele groepen die we voorlegden. In de eerste graad

verschillen meisjes in positieve zin van jongens in hun houding ten aanzien van nauwelijks alle culturen. In de tweede en derde graad vinden we eveneens significante verschillen tussen jongens en meisjes, en telkens worden meisjes gekenmerkt door een meer open houding in vergelijking met jongens. In de tweede en derde graad worden bij drie groepen geen significante genderverschillen teruggevonden: Belgen, Duitsers en Polen.

Leeftijdverschillen worden in de eerste graad in beperkte mate vastgesteld. Slechts ten aanzien van twee groepen staan leerlingen in het tweede jaar minder uitgesproken positief dan leerlingen in het eerste jaar secundair onderwijs. Het betreft de twee meest nabije groepen: Belgen en Nederlanders. Dat lijkt erop te wijzen dat naarmate jongeren ouder worden, ze een kritischer houding aannemen ten aanzien van de in-groep. In de bovenbouw (tweede en derde graad) blijkt die tendens zich evenwel niet voort te zetten. Daar worden de houdingen ten aanzien van Belgen en Nederlanders positiever met elke overstap naar een volgend leerjaar. Ook blijken bij de leerlingen in de tweede en derde graad de houdingen ten aanzien van andere groepen significant samen te hangen met de leeftijd (of leerjaar dat hier als proxy wordt gebruikt). Over het algemeen stellen we vast dat jongeren een meer open attitude ontwikkelen naarmate ze in een hoger leerjaar zitten.

De analyses bevestigen tevens eerdere studies over de samenhang tussen opleiding en attitudes van de out-groep. Al in de eerste graad van het secundair onderwijs nemen leerlingen uit de b-stroom, ongeacht hun eigen herkomst, een killere houding aan ten aanzien van Bulgaren, Chinezen, Congolezen, Fransen, Italianen, Polen maar ook Belgen. Enkel ten aanzien van Nederlanders, Marokkanen en Turken verschillen de meningen niet. Met betrekking tot Marokkanen en Turken kan dat te maken hebben met de sterkere aanwezigheid van die groepen in het beroepsgeoriënteerd onderwijs, wat mogelijk kan leiden tot een meer open houding ten aanzien van die groepen. Maar dan zouden we verwachten dat we dat verschil evenmin terugvinden in de bovenbouw van het beroepsonderwijs, terwijl we daar wel significant minder positieve houdingen constateren, ook met betrekking tot die groepen. Voor elk van de voorgelegde groepen noteren we de meest open houding bij jongeren in het aso en de minst open houding bij jongeren in het bso. Jongeren in het tso nemen telkens een middenpositie in.

Houdingen ten aanzien van andere culturen zijn bijgevolg sterk gerelateerd aan een aantal sociodemografische persoonskenmerken. Ze blijken daarnaast ook sterk gerelateerd te zijn aan de woonomgeving. Jongeren die naar school gaan in een grootstad, staan over het algemeen positiever ten aanzien van andere culturen en met name ten aanzien van personen uit migratielanden. Zo uiten leerlingen uit de eerste graad significant warmere gevoelens ten aanzien van Bulgaren, Congolezen, Turken, Marokkanen en Polen. Bij leerlingen in de tweede en derde graad breiden die positieve houdingen zich nog uit naar andere groepen. Slechts ten aanzien van één groep zijn de houdingen significant negatiever in grootstedelijke dan in niet-grootstedelijke gebieden, zowel in de eerste graad als in de tweede en derde graad: de Belgen. Dat betekent ook dat in

de grootstad de attitudes ten aanzien van Belgen minder verschillen van de attitudes ten aanzien van andere culturen en dat de tendens tot in-groep favoritisme minder aanwezig is.

Ten slotte gaan we in deze multivariate analyses na of jongeren naargelang hun eigen herkomst een andere houding aannemen ten aanzien van andere culturen. We nemen daarbij de jongeren van Belgische herkomst als referentiegroep. Uit die vergelijking kunnen we een aantal zaken afleiden. Vooreerst stellen we ook in die multivariate analyses een sterkere voorkeur vast voor de eigen groep, bij alle herkomstgroepen. Dat in-groep favoritisme is zowel in de eerste als in de tweede en derde graad het sterkst aanwezig bij jongeren van Marokkaanse en Turkse herkomst.

Daarnaast stellen we bij de wat oudere adolescenten (tweede en derde graad) vast dat na controle van sociodemografische en contextkenmerken, jongeren afkomstig uit andere Europese landen en uit Amerikaanse landen zich nauwelijks onderscheiden van jongeren van Belgische herkomst in hun oordelen over andere herkomstgroepen. Alleen ten aanzien van landen die binnen hun eigen regio vallen, vellen ze in lijn met het hoger vermelde in-groep favoritisme een positiever oordeel. Ook bij jongeren met Marokkaanse, Maghrebijnse, Aziatische en Afrikaanse herkomst blijken de verschillen met jongeren van Belgische origine beperkt te zijn. Wel stellen we vast dat die groepen in vergelijking met jongeren van Belgische origine een wat grote afstand nemen van personen uit West-Europese landen.

Bij jongeren in de eerste graad zijn de bevindingen wat minder eenduidig. Wel lijken daar de verschillen tussen de verschillende herkomstgroepen groter dan bij de oudere jongeren. Ook Marokkaanse, Aziatische en Afrikaanse jongeren blijken daar negatievere oordelen te vellen dan Belgische jongeren ten aanzien van een aantal groepen. Dat is bijvoorbeeld het geval in de beoordeling van Polen en Bulgaren.

Ten slotte stellen we in beide leeftijdsgroepen net als Mastari en Spruyt (2018) vast dat jongeren van Turkse origine de meest gesloten groep vormen. Ten aanzien van nagenoeg alle out-groepen stellen ze zich significant geslotener op dan de jongeren van Belgische herkomst. Alleen in hun houding ten aanzien van Marokkanen verschillen ze niet van jongeren van Belgische origine.

Tabel 4.6 Houdingen ten aanzien van andere etnisch-culturele groepen naargelang de eigen herkomst bij jongeren in de eerste graad secundair onderwijs: multivariate analyses (schaal: 0-10; niet-gestandaardiseerde effectparameters).

	Belgen		Nederlanders		Italianen		Fransen		Congoleden		Polen		Chinezen		Marokkanen		Turken		Bulgaren	
	b	Sig.	b	Sig.	b	Sig.	b	Sig.	b	Sig.	b	Sig.	b	Sig.	b	Sig.	b	Sig.	b	Sig.
Intercept	9,493		8,484		7,484		7,334		5,768		6,038		5,752		5,346		5,381		5,573	
Geslacht																				
Meisje																				
Jongen	-0,322	**	-0,591	***	-0,609	***	-0,618	***	-0,382	**	-0,436	**	-0,169		-0,425	***	-0,375	**	-0,672	***
Leerjaar																				
1ste																				
2de	-0,295	**	-0,404	***	-0,069		-0,233		0,205		-0,239		0,082		0,117		0,033		0,020	
Vorm																				
A-stroom																				
B-stroom	-0,490	***	0,105		-0,619	***	-0,664	***	-0,708	***	-0,872	***	-1,016	***	0,036		0,131		-0,570	**
Regio																				
Niet-grootstedelijk gebied																				
Grootstad	-0,616	***	-0,233		0,339		0,303		1,066	**	0,604	*	0,512		1,646	***	1,555	***	0,591	*
Herkomst																				
Beide ouders geboren in België																				
West- en Noord-Europa	-0,211		0,822	**	-0,065		-0,166		-0,246		-0,409		-0,562		0,038		0,475		-0,566	
Oost-Europa	-1,397	***	-0,803	**	-0,221		-0,200		-0,063		0,707	*	0,377		0,102		1,027	***	1,880	***
Zuid-Europa	-1,405	***	-1,133	***	0,153		-0,569		-0,088		-0,144		-0,267		-0,003		0,731	*	0,359	
Marokko	-1,514	***	-0,512	**	-0,962	***	0,064		0,407	*	-1,183	***	-0,589	*	2,404	***	1,155	***	-0,832	***
Turkije	-1,705	***	-1,463	***	-1,515	***	-1,062	***	-0,620	*	-0,762	**	-0,946	***	0,267		2,375	***	-0,921	***
Maghreb	-1,478	***	-0,802	*	-0,537		-0,554		-0,073		-0,692		0,029		0,678	*	0,190		-0,277	
Amerika	-0,574		-0,184		0,147		-0,165		0,370		0,173		0,163		0,359		0,149		-0,185	
Azië	-1,360	***	-0,903	***	-0,776	**	-1,207	***	-0,458		-0,923	**	-0,033		-0,090		-0,252		-0,733	*
Afrika	-1,596	***	-0,169		-0,492		0,282		1,545	***	-0,673	**	-0,769	*	0,677	**	0,132		-0,838	*

ICC-nulmodel	13,57	2,46	9,09	9,03	14,11	6,74	10,78	21,19	18,83	4,93	
% Verklaarde variantie schoolniveau	84,26	71,34	35,45	15,70	30,06	54,97	38,78	64,20	54,09	29,94	
% Verklaarde variantie individueel niveau	6,83	4,80	4,14	4,82	4,88	2,41	2,04	8,32	6,32	5,35	
N	2272	2052	1928	2164	2084	1906	1938	2191	2036	1990	

* p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001

Bron: JOP-schoolmonitor 2 (2018)

Tabel 4.7 Houdingen ten aanzien van andere etnisch-culturele groepen naargelang de eigen herkomst bij jongeren in de tweede en derde graad secundair onderwijs: multivariate analyses (schaal: 1-6; niet-gestandaardiseerde effectparameters).

	Belgen		Nederlanders		Fransen		Italianen		Duitsers		Congolezen		Polen		Chinezen		Roma		Marokkanen		Turken		Bulgaren		Koerden	
	b	Sig.	b	Sig.	b	Sig.	b	Sig.	b	Sig.	b	Sig.	b	Sig.	b	Sig.	b	Sig.	b	Sig.	b	Sig.	b	Sig.	b	Sig.
Intercept	5,637		4,874		4,711		4,447		4,341		4,234		3,947		3,994		4,116		3,871		3,780		3,832		3,706	
Geslacht																										
Meisje																										
Jongen	-0,020		-0,104	**	-0,118	***	-0,095	*	0,025		-0,180	***	-0,065		-0,093	*	-0,222	***	-0,206	***	-0,134	***	-0,163	***	-0,218	***
Regio																										
Niet-grootstedelijk gebied																										
Grootstad	-0,258	***	0,008		0,239	**	0,360	***	0,195	*	0,414	***	0,395	***	0,378	***	0,273	**	0,697	***	0,763	***	0,388	***	0,461	***
Leerjaar																										
3 ^e leerjaar																										
4 ^e leerjaar	0,136	***	0,171	***	0,168	***	0,121	**	0,227	***	0,101	*	0,206	***	0,201	***	0,132	*	0,050		0,086		0,183	***	0,182	***
5 ^e leerjaar	0,240	***	0,262	***	0,279	***	0,211	***	0,338	***	0,174	***	0,277	***	0,296	***	0,194	***	0,048		0,091		0,257	***	0,235	***
6 ^e leerjaar	0,299	***	0,314	***	0,375	***	0,291	***	0,437	***	0,224	***	0,358	***	0,355	***	0,141	*	0,110	*	0,178	***	0,324	***	0,311	***
Vorm																										
aso/kso																										
bsa	-0,586	***	-0,627	***	-0,771	***	-0,758	***	-0,824	***	-0,786	***	-0,707	***	-0,904	***	-0,677	***	-0,591	***	-0,513	***	-0,787	***	-0,786	***
tso	-0,205	***	-0,225	***	-0,263	***	-0,298	***	-0,345	***	-0,342	***	-0,333	***	-0,399	***	-0,328	***	-0,224	***	-0,230	***	-0,357	***	-0,357	***
Herkomst																										
Beide ouders geboren in België																										
West- en Noord-Europa	-0,099		0,374	***	-0,176	*	0,019		0,112		-0,077		0,059		-0,039		-0,002		0,063		0,052		0,105		0,053	
Oost-Europa	-0,338	***	-0,080		-0,146		0,119		-0,030		-0,033		0,579	***	0,066		-0,009		-0,138		0,062		0,442	***	-0,083	
Zuid-Europa	-0,334	***	-0,080		-0,035		0,224	*	0,046		0,144		0,110		0,058		0,155		0,145		0,189	*	0,159		0,207	*
Marokko	-0,528	***	-0,184	***	-0,128	*	-0,019		-0,185	**	0,111		-0,085		0,039		-0,073		1,080	***	0,482	***	0,047		0,175	*
Turkije	-0,800	***	-0,512	***	-0,602	***	-0,392	***	-0,435	***	-0,367	***	-0,467	***	-0,415	***	-0,335	***	0,037		1,107	***	-0,525	***	-0,751	***
Maghreb	-0,309	***	-0,087		-0,201	*	-0,121		-0,061		0,042		-0,007		0,175		-0,006		0,221		0,175		0,031		0,185	
Amerika	-0,485	***	-0,133		-0,189		0,090		-0,164		0,212		0,057		0,199		0,159		0,068		-0,042		0,013		-0,032	
Azië	-0,387	***	-0,181	*	-0,210	**	0,004		0,045		-0,011		0,086		0,252	**	0,078		-0,021		0,051		0,116		0,104	
Afrika	-0,476	***	0,000		0,111		0,077		-0,165	*	0,687	***	0,014		0,093		0,074		0,229	**	0,081		0,032		0,104	
ICC-nulmodel	14,90		7,09		9,74		12,02		8,70		13,51		9,28		11,59		7,29		15,89		16,42		10,44		11,05	
% Verklaarde variantie schoolniveau	71,18		62,79		68,69		67,22		65,31		72,67		67,36		71,16		62,62		69,91		67,90		65,55		69,74	
% Verklaarde variantie individueel niveau	11,23		5,54		7,04		4,80		6,49		6,18		4,55		4,83		3,82		7,77		5,95		4,71		5,35	
N	5258		5245		5235		5210		5240		5225		5220		5201		5207		5230		5229		5198		5198	

* p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001
Bron: JOP-schoolmonitor 2 (2018)

6. Besluit

De ontwikkelingen naar een diversere samenleving worden vaak ontsierd door prognoses van botsende culturen, onverdraagzaamheid... De analyses in dit hoofdstuk geven echter aan dat het niet alleen kommer en kwel is. Ze lijken zelfs aan te geven dat het bij jongeren de goede richting uitgaat en dat naarmate steden diverser worden, jongeren ook positiever staan ten aanzien van andere culturen en meer bereid zijn om nauwere relaties met elkaar aan te gaan. Jongeren rapporteren meer vriendschappen met personen van een andere herkomst dan enkele jaren geleden en jongeren die naar school gaan in de diversere grootstedelijke regio's rapporteren meer vriendschappelijke relaties. Jongeren van niet-Belgische herkomst rapporteren zowel in grootstedelijke als in niet-grootstedelijke omgevingen verhoudingsgewijs wel nog altijd meer vriendschappen met personen van een andere herkomst dan dat jongeren van Belgische herkomst dat doen. Maar de ontwikkeling naar een diversere samenleving maakt dat de kansen op interculturele vriendschappen ook groter worden en het lijkt erop dat jongeren die kansen ook effectief grijpen. Die vaststelling wijst er ook op dat een blijvende aandacht voor het creëren van generieke ontmoetingsplaatsen waar jongeren los van culturele en sociale herkomst elkaar kunnen ontmoeten in de vrije tijd, noodzakelijk is.

Ondanks die positieve evolutie blijkt er bij jongeren toch ook nog enige terughoudendheid te bestaan ten aanzien van relaties met personen van een andere herkomst. Vooral met het oog op partnerschap gaat de voorkeur overduidelijk uit naar de eigen groep. Maar ook bij de jongere groep, waarbij we niet ingingen op de specificiteit van relaties, wordt een duidelijk favoritisme voor de eigen groep vastgesteld, gevolgd door een voorkeur voor gelijkende groepen. De resultaten bevestigen die van andere studies en het eigen JOP-onderzoek in Antwerpen, Gent en Brussel van vijf jaar geleden. Dat in-groep favoritisme is sterk aanwezig bij elk van de groepen en hangt niet noodzakelijk samen met een afwijzing van andere groepen. Toch stellen we bij de Turkse jongeren vast, waar overigens de hoogste mate van in-groep favoritisme wordt vastgesteld, dat ze zich ook het negatiefst opstellen ten aanzien van andere groepen. De meer collectivistische cultuur binnen de Turkse gemeenschap, waar een sterke klemtoon ligt op intragroepsbindingen, kan mogelijk een rem vormen op intergroepsbindingen (zie ook Mastari & Spruyt, 2018). Een krachtig signaal naar jongeren over de gelijkwaardigheid van culturen en een gelijkwaardige benadering van culturen vanuit de overheid blijft belangrijk zodat jongeren zich niet volledig terugplooiën op de eigen cultuur en zich in hun handelingen, om de waarde van hun eigen cultuur te verdedigen, niet afzetten tegen andere culturen.

Opvallend is dat zowel bij jongeren van Belgische herkomst als jongeren van buitenlandse herkomst, personen uit de recentere migratielanden in vergelijking met andere landen negatiever worden beoordeeld. Dat lijkt erop te wijzen dat de sociale status van minderheidsgroepen mogelijk wijzigt naarmate groepen langer aanwezig zijn. Echter, personen uit de traditionelere immigratielanden zoals Marokko en Turkije worden door jongeren van Belgische origine ook nog altijd minder goed beoordeeld. De segregatie

van leefwerelden en het beperkte contact met personen van die achtergrond kunnen daarvoor deels een verklaring bieden. In de grootsteden is de houding ten aanzien van elk van die groepen significant beter, maar vooral ten aanzien van personen van Turkse en Marokkaanse herkomst is de houding duidelijk positiever in de grootsteden. Ook dat wijst erop dat het belangrijk is dat jongeren uit verschillende culturen elkaar kunnen ontmoeten in contexten waar vriendschappelijke relaties kunnen groeien. Munniksmma en collega's (2015) wezen in dat verband op de rol van sociale identificatie. Jongeren die vriendschappen aangaan met personen van een andere herkomst, identificeren zich sterker met die out-groep. Een sterkere identificatie leidt vervolgens tot een positievere beeldvorming over die bevolkingsgroep.

We stellen in de tweede en derde graad ook leeftijdsverschillen vast, waarbij de wat oudere jongeren zich meer openstellen voor andere culturen. Hoewel het hier geen longitudinaal onderzoek betreft, lijkt die bevinding wel in te gaan tegen de vaak geponeerde stelling dat vooroordelen stijgen tot de leeftijd van 7 jaar, vervolgens dalen tot het einde van het basisonderwijs en opnieuw stijgen tijdens de adolescentie. Verschillende verklaringen dienen zich aan. De ontwikkelingen op sociaal, cognitief en motivationeel vlak die Verkuyten (2007) aanstipte als verklaringen voor de hoge mate van in-groep favoritisme, kunnen ook in het kader van de ontwikkeling van out-groepattitudes mogelijke verklaringen vormen. Vanuit een cognitief ontwikkelingsperspectief kan de ontwikkeling van etnische vooroordelen mogelijk gerelateerd worden aan de ontwikkeling van (sociale) mediageletterdheid, waarbij de jongere adolescenten de stereotype beelden die verspreid worden via sociale media, nog minder kritisch benaderen. Vanuit een sociaal ontwikkelingsperspectief kan gewezen worden op de uitbreiding en het heterogener worden van socialisatiecontexten tijdens de adolescentie. Kinderen die hun lagere schooltijd doorbrachten in minder stedelijke gebieden en in zeer homogene dorpsscholen, maken in het secundair onderwijs de overstap naar heterogenere scholen en komen op die manier meer in contact met andere culturen. En ook tijdens de vrije tijd dienen meer heterogene contexten (bv. in het uitgaansleven) zich aan. Die nieuwe socialisatiecontexten kunnen leiden tot een grotere openheid voor andere culturen. Vanuit een motivationeel ontwikkelingsperspectief ten slotte is het plausibel dat aanvaarding door de *peer group* crucialer wordt gevonden in het begin van de secundaire schoolloopbaan en dat jongere adolescenten daarom niet alleen de eigen groep positiever zullen bejegenen, maar zich tegelijkertijd ook meer zullen afzetten tegen andere groepen. Om dergelijke perspectieven tegenover elkaar te plaatsen, is echter diepgaander onderzoek nodig. Longitudinaal onderzoek is daarvoor de meest aangewezen methode, maar ook cross-sectioneel onderzoek naar onder meer de rol van mediageletterdheid, socialisatiecontexten, sociale identificatie en beeldvorming en de rol van interculturele contacten kan daar zinvolle inzichten opleveren.

Ondanks de groeiende openheid voor andere culturen tijdens de adolescentie, blijven een aantal sociale verschillen pertinent aanwezig. Jongens en jongeren in het beroeps-onderwijs blijken zich stevast, ook in onze resultaten, negatiever op te stellen ten opzichte van andere bevolkingsgroepen dan meisjes en jongeren in de andere onder-

wijsvormen. De vraag dringt zich op of, ondanks de groeiende openheid van jongeren tijdens de adolescentie, sociale verschillen niet net sterker worden. Ondanks de uitbreiding van socialisatiecontexten, is segregatie tijdens de adolescentie immers wellicht meer manifest aanwezig, omdat jongeren zich niet alleen in nieuwe socialisatiecontexten begeven, maar ook meer over de mogelijkheid beschikken om zowel in de vrije tijd als tijdens de schooltijd omgevingen te selecteren. Tegelijkertijd moeten die sociale verschillen in openheid voor andere culturen een blijvend aandachtspunt binnen jeugdbeleid vormen. De overheid verwacht veel van scholen op dat vlak. De manier waarop vooroordelen tot stand komen, overstijgt echter de schoolwereld. Voorgaand onderzoek heeft al aangewezen dat het veeleer gaat om onderwijs- en gendergerelateerde jeugdculturen gecombineerd met de sociale druk die uitgaat van peers om aan de dominante schoolcultuur te voldoen. Die jeugdculturen worden ook gevormd en onderhouden buiten de schoolcontext.

In dit hoofdstuk werden voornamelijk beschrijvende analyses gepresenteerd. Beschrijvende analyses hebben vooral tot doel een beeld van de samenleving te schetsen, of in dit specifieke geval, de staat van de jeugd op het vlak van intergroepscontacten weer te geven. Een logisch gevolg is dat de analyses in dit hoofdstuk vooral nieuwe verdiepende onderzoeksvragen oproepen. We schoven hierboven al een aantal pertinente onderzoeksmogelijkheden naar voren. Daarnaast is ook meer diepgravend onderzoek bij minderheidsgroepen een noodzaak. Een superdiverse samenleving vereist dat onderzoek naar vooroordelen en groepsrelaties niet enkel gebeurt vanuit het perspectief van de meerderheidsgroep, maar ook vanuit de houdingen van minderheidsgroepen ten aanzien van de meerderheidsgroep. Bovenal moet er aandacht zijn voor de houdingen tussen minderheidsgroepen onderling. Desalniettemin zijn een aantal tendensen en verklaringen groepsoverschrijdend. Het in dit hoofdstuk gepresenteerde onderzoek onderstreept zo ontegensprekelijk het belang van het creëren van mogelijkheden voor interetnische groepscontacten.

Bibliografie

- Aboud, F. E. (1988) *Children and prejudice*. New York: Blackwell.
- Aboud, F. E. (2003). The formation of in-group favoritism and out-group prejudice in young children: Are they distinct attitudes? *Developmental psychology*, 39(1), 48-60.
- Allport, G. (1954). *The nature of prejudice*. Reading: Addison-Wesley.
- Augoustinos, M. (1991). Consensual representations of social structure in different age groups. *British Journal of Social Psychology*, 30(3), 193-205.
- Bennett, M., Lyons, E., Sani, F., & Barrett, M. (1998). Children's subjective identification with the group and in-group favoritism. *Developmental psychology*, 34(5), 902-909.
- Bogardus, E. S. (1925a). Measuring social distance. *Journal of Applied Sociology*, 9, 299-308.
- Bogardus, E. S. (1925b). Social Distance and Its Origins. *Journal of Applied Sociology*, 9, 216-226.
- Elchardus, M., & Siongers, J. (2009). *Vreemden: naar een cultuursociologische benadering van etnocentrisme*. Leuven: LannooCampus.

- Elchardus, M., Herbots, S., & Spruyt, B. (2013). Keeping on track and growing apart: An empirical analysis of the role of education and media in attitude formation. *Poetics*, 41(5), 524-544.
- Geldof, D. (2013). *Superdiversiteit. Hoe migratie onze samenleving verandert*. Leuven/Den Haag: Acco.
- Geldof, D. (2016). Superdiversity and the City. In C. Williams (Red.), *Social Work and the City* (pp. 127-149). London: Palgrave Macmillan.
- Hagendoorn, L. (1995). Intergroup Biases in Multiple Group Systems: The Perception of Ethnic Hierarchies. *European Review of Social Psychology*, 6(1), 199-228.
- Hagendoorn, L. (2007). *De verhouding tussen culturen en groepen*. Afscheidscollege 7 november 2007.
- Hjerm, M., Eger, M. A., & Danell, R. (2018). Peer Attitudes and the Development of Prejudice in Adolescence. *Socius*, 4, 1-11.
- Hooghe, M., Meeusen, C., & Quintelier, E. (2012). The impact of education and intergroup friendship on the development of ethnocentrism. A latent growth curve model analysis of a five-year panel study among Belgian late adolescents. *European Sociological Review*, 29(6), 1109-1121.
- Livingstone, S. (2014). Developing social media literacy: How children learn to interpret risky opportunities on social network sites. *Communications*, 39(3), 283-303.
- Mastari, L., & Spruyt, B. (2018). Onder ons? Een onderzoek naar de bereidheid tot contacten met diverse etnische groepen bij jongeren van Marokkaanse en Turkse herkomst in Antwerpen en Gent. *Tijdschrift voor Jeugd en Kinderrechten*, 2018(2), 165-185.
- Munniksma, A., Verkuyten, M., Flache, A., Stark, T. H., & Veenstra, R. (2015). Friendships and outgroup attitudes among ethnic minority youth: The mediating role of ethnic and host society identification. *International Journal of Intercultural Relations*, 44, 88-99.
- Myria – Federaal Migratiecentrum (2017). *Migratie in cijfers en rechten*. Brussel: Myria.
- Parrillo, V. N., & Donoghue, C. (2005). Updating the Bogardus social distance studies: a new national survey. *The Social Science Journal*, 42(2), 257-271.
- Pettigrew, T. F., & Tropp, L. (2006). A meta-analytic test of intergroup contact theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90(5), 751-778.
- Pettigrew, T. F., & Tropp, L. (2008). How does intergroup contact reduce prejudice? Meta-analytic tests of three mediators. *European Journal of Social Psychology*, 38(6), 922-934.
- Raabe, T., & Beelmann, A. (2011). Development of ethnic, racial, and national prejudice in childhood and adolescence: A multinational meta-analysis of age differences. *Child development*, 82(6), 1715-1737.
- Siongers, J. (2011a). Brusselse scholieren over andere culturen: van vijand tot lief? In N. Vettenburg, M. Elchardus, & J. Put (Red.), *Jong in Brussel. Bevindingen uit de JOP-monitor Brussel* (pp. 217-238). Leuven: Acco.
- Siongers, J. (2011b). De contacthypothese getoetst bij Brusselse jongeren. In N. Vettenburg, M. Elchardus, & J. Put (Red.), *Jong in Brussel. Bevindingen uit de JOP-monitor Brussel* (pp. 239-264). Leuven: Acco.
- Siongers, J. (2013). Bruggen bouwen in Vlaamse grootsteden: op zoek naar verklaringen voor sociale afstanden tussen verschillende culturen bij Antwerpse en Gentse jongeren. In N. Vettenburg, M. Elchardus, J. Put, & S. Pleysier (Red.), *Jong in Antwerpen en Gent: bevindingen uit de JOP-monitor Antwerpen-Gent* (pp. 223-246). Leuven: Acco.
- Smith, T. W., & Dempsey, G. R. (1983). The Polls: Ethnic social distance and prejudice. *The Public Opinion Quarterly*, 47(4), 584-600.
- Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An Integrative Theory of Intergroup Conflict. In W. G. Austin, & S. Worchel (Red.), *The Social Psychology of Intergroup Relations* (pp. 33-47). Monterey, CA: Brooks/Cole.

- Vanhoutte, B. (2007). Allemaal anders, allemaal gelijk? Jongeren en etnocentrisme. In N. Vetenburg, M. Elchardus, & L. Walgrave (Red.), *Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de JOP-monitor 1* (pp. 209-215). Leuven: Acco.
- Verkuyten, M., Hagendoorn, L., & Masson, K. (1996). The ethnic hierarchy among majority and minority youth in the Netherlands. *Journal of Applied Social Psychology*, 26(12), 1104-1118.
- Verkuyten, M., & Kinket, B. (2000). Social Distances in a Multi Ethnic Society: The Ethnic Hierarchy among Dutch Preadolescents. *Social Psychology Quarterly*, 63(1), 75-85.
- Verkuyten, M. (2007). Ethnic in-group favoritism among minority and majority groups: Testing the self-esteem hypothesis among preadolescents. *Journal of applied social psychology*, 37(3), 486-500.
- Vertovec, S. (2007). Super-diversity and its implications. *Ethnic and racial studies*, 30(6), 1024-1054.
- Weaver, C. N. (2008). Social distance as a measure of prejudice among ethnic groups in the United States. *Journal of Applied Social Psychology*, 38(3), 779-795.

5. Het welbevinden van Vlaamse jongeren

Colinda Serie

1. Inleiding

De adolescentieperiode staat er al lang om bekend een turbulente levensfase te zijn met een hoger risico op mentale problemen en gedragsproblemen door de vele veranderingen op mentaal, fysiek en sociaal vlak (Arnett, 1999). Maar tegenwoordig maakt men zich steeds meer zorgen over de toenemende druk en stress die jongeren kunnen ervaren in onze hedendaagse maatschappij, die wordt gekenmerkt door snelle ontwikkelingen, digitalisering en globalisering. Mede door het toenemende gebruik van sociale media ervaren jongeren namelijk een grotere sociale druk. Daarnaast neemt ook de druk toe om steeds beter te presteren op school. Beide soorten druk kunnen vervolgens het risico op mentale problemen, zoals angst, depressie en eetstoornissen, verhogen (Elhai, Levine, Dvorak, & Hall, 2016; Ferguson, Muñoz, Garza, & Galindo, 2014; Moksnes, Løhre, Lillefjell, Byrne, & Haugan, 2016; Oberst, Wegmann, Stodt, Brand, & Chamarro, 2017).

Uit een recente bevraging in 2018 bij leerlingen en leerkrachten in Vlaanderen blijkt dat de helft van de Vlaamse jongeren tussen 16 en 18 jaar ooit problemen heeft ondervonden op het gebied van mentaal welzijn. De helft van de bevroagde leerkrachten gaf daarbij aan wekelijks te maken te hebben met leerlingen met psychische problemen (Rode Neuzen Dag, 2018). Niet alleen in Vlaanderen is dat het geval, wereldwijd kampt een op de vijf jongeren jaarlijks met mentale problemen (Rode Neuzen Dag, 2018; World Health Organization, 2003). Dat is een zorgwekkende ontwikkeling, aangezien diezelfde psychische problemen op hun beurt kunnen leiden tot ernstige gevolgen, waaronder alcohol- en drugsmisbruik, sociale isolatie, vroegtijdig schoolverlaten, automutilatie en zelfmoord (Fergusson & Woodward, 2002; Glied & Pine, 2002; Hawton, Saunders, & O'Connor, 2012).

De toenemende druk en de negatieve gevolgen ervan kunnen uiteindelijk ook resulteren in een lager globaal welbevinden, dat zich uit in een lagere algemene levenstevredenheid en meer negatieve gevoelens (Bartels, Cacioppo, van Beijsterveldt, & Boomsma, 2013; Ferguson et al., 2014; Moksnes et al., 2016; Shin, 2017). Studies tonen aan dat een laag globaal welbevinden opnieuw gerelateerd is aan meer gedragsproblemen, psychologische en sociale problemen, waardoor jongeren in een negatieve spiraal te

recht kunnen komen (Park, 2004). Een hoog welbevinden daarentegen kan als buffer dienen voor de mogelijke negatieve effecten van de ervaren druk en stress en is bovendien gerelateerd aan verschillende voordelen, zoals een goede gezondheid, een hogere levensverwachting, een hoger inkomen later, een betere productiviteit en een algehele positieve ontwikkeling (Diener & Ryan, 2009; Park, 2004). Voor een positieve ontwikkeling van jongeren in onze moderne maatschappij is het daarom van groot belang om voldoende aandacht te besteden aan hun welbevinden en om dat, waar nodig, te vergroten. Het effectief vergroten van het welbevinden van de Vlaamse jeugd vergt echter wel de nodige kennis over welke factoren daar een rol in kunnen spelen. Daarom zullen aan de hand van de JOP-schoolmonitor 2 (2018)¹ van het Jeugdonderzoeksplatform (JOP) in dit hoofdstuk het welbevinden van Vlaamse jongeren² (tussen 12 en 21 jaar) en de factoren die daaraan kunnen bijdragen, in kaart worden gebracht.

2. Conceptualisering van welbevinden

Sinds jaren buigen onderzoekers zich over de vraag wat het welbevinden van mensen kan bevorderen, waarbij steeds vaker specifiek aandacht wordt besteed aan jongerenwelzijn (Proctor, Linley, & Maltby, 2009). Een belangrijke eerste stap in die zoektocht naar wat bijdraagt aan het welbevinden, is het nagaan van wat welbevinden precies is en hoe je dat dan meet.

Daarover bestaat tot op heden nog geen consensus in de literatuur, maar grofweg kan de conceptualisering van welzijn of welbevinden door de verschillende onderzoekers worden onderverdeeld in twee benaderingen: een objectieve en een subjectieve benadering (Axford, Jodrell, & Hobbs, 2014; Wallander & Koot, 2016). De objectieve benadering beschrijft het welbevinden van mensen aan de hand van enkele objectieve indicatoren, namelijk materiele of sociale omstandigheden die worden geacht gerelateerd te zijn aan het welbevinden, zoals armoede/financiële situatie, opleidingsniveau, diagnoses, familiestructuren enzovoort. Er bestaat echter een veelbesproken kritiek op die objectieve benadering, omdat het de complexe en multidimensionale aard van het welbevinden onmogelijk zou kunnen omvatten als er slechts een beperkt aantal vaststaande factoren worden gebruikt om welbevinden te omschrijven. Bovendien wordt er in die benadering geen rekening gehouden met hoe een persoon zelf zijn of haar situatie en welbevinden ervaart en welke factoren voor hem of haar belangrijk zijn (Wallander & Koot, 2016).

1. De gewogen data (op basis van grootstad vs. Vlaanderen) van $n = 8392$ Vlaamse jongeren (48,1% jongens, 49,6% meisjes en 2,3% onbekend geslacht) van 12 tot en met 21 jaar ($M = 15,32$; $SD = 1,97$) werden gebruikt in de analyses. De totaalaantallen verderop in de tekst kunnen echter verschillen naargelang het aantal *missings*, doordat niet altijd alle jongeren alle vragen hebben beantwoord.

2. Wanneer er in dit hoofdstuk wordt gesproken over Vlaamse jongeren gaat het meer specifiek over jongeren die in Vlaanderen en Brussel naar een Nederlandstalige school gaan.

De subjectieve benadering daarentegen beoogt een vollediger beeld van het welbevinden te schetsen door te peilen naar de globale, persoonlijke ervaring en de beoordeling van het individu, waarbij er geen vooraf bepaalde weging wordt gegeven aan wat belangrijk zou kunnen zijn voor het welbevinden (Diener, Suh, Lucas, & Smith, 1999). Een veelgebruikte en gevalideerde conceptualisering van dat globale, subjectieve welbevinden omvat een cognitieve beoordeling van de algemene levenstevredenheid, waarbij het individu wordt gevraagd de tevredenheid met zijn of haar leven in het algemeen te evalueren (bv. op een schaal van 0 tot 10). Om niet alleen rekening te houden met de cognitieve evaluatie van het welbevinden (d.i. algemene levenstevredenheid) maar ook met de affectieve component of de gevoelscomponent van het welbevinden, wordt er dikwijls ook gevraagd naar hoe vaak men positieve en negatieve affectieve reacties op het leven ervaart (d.i. gevoelens van geluk en ongeluk, of emotioneel welbevinden) (Busseri & Sadava, 2011; Diener et al., 1999; Metler & Busseri, 2017). Die driedelige subjectieve conceptualisering van welbevinden (d.i. algemene levenstevredenheid, positieve gevoelens en negatieve gevoelens) werd daarom in de huidige JOP-schoolmonitor als leidraad genomen om het welbevinden van Vlaamse jongeren te meten en te omschrijven.

3. Bevindingen

3.1 Algemene levenstevredenheid (cognitieve component)

Om de algemene levenstevredenheid van Vlaamse jongeren na te gaan, werden in de JOP-schoolmonitor 2 (2018) de vijf items opgenomen van de Satisfaction with Life Scale – child version (SWLS-CV) (Diener, Emmons, Larsen, & Griffin, 1985; Gadermann, Schonert-Reichl, & Zumbo, 2010). We opteerden voor de kindversie zodat de vragen voor een brede leeftijdscategorie toegankelijk zouden zijn. De vijf items (zie tabel 5.1) uit die gevalideerde schaal meten de cognitieve evaluatie van de algemene levenstevredenheid vanuit een contextvrij perspectief op een vijfpunts-likertschaal (van ‘helemaal niet akkoord’ tot ‘helemaal akkoord’) en kunnen een somscore vormen van 5 tot 25 (Gadermann et al., 2010).³ De somscore is voor de huidige analyses tevens opgedeeld in een lage score (score 5 tot en met 11), een gemiddelde score (12 tot en met 18) en een hoge score (19 tot en met 25), waarbij een hogere score een hogere levenstevredenheid aangeeft (Gadermann et al., 2010).

Uit de data (zie tabel 5.1) blijkt vervolgens dat jongeren over het algemeen tevreden zijn met hun leven. Zo zien we dat de meerderheid van de jongeren aangeeft (helemaal) akkoord te gaan met de stellingen ‘Mijn leven is in de meeste opzichten bijna hoe ik het zou willen’ ($n = 4827$; 59,9%) en ‘De dingen in mijn leven zijn uitstekend’

3. Uit de betrouwbaarheidsanalyse van deze schaal blijkt een hoge interne consistentie (Cronbach $\alpha = 0,834$).

($n = 4271$; 53,4%). Slechts een minderheid is het (helemaal) niet eens met die stellingen (respectievelijk $n = 962$; 12% en $n = 1068$; 13,4%). Een grote meerderheid ($n = 6276$; 77,8%) geeft ook aan blij te zijn met hun leven, een stelling waar slechts 5,7% ($n = 460$) het (helemaal) niet mee eens is. Die overwegend positieve levensvisie wordt tegelijkertijd wat genuanceerd doordat een substantieel aantal jongeren ook aangeeft nog niet alles te hebben bereikt wat ze willen bereiken ($n = 2651$; 32,9%). Een derde geeft ook aan (helemaal) niet akkoord te zijn met de stelling ‘Als ik mijn leven opnieuw kon leven, zou ik het op dezelfde manier doen’ ($n = 2370$; 29,5%).

In studies waar slechts één item wordt gebruikt om levenstevredenheid aan te geven, wordt over het algemeen een (zeer) hoge levenstevredenheid waargenomen (Diener & Diener, 1996; Pavot & Diener, 1993). Die (zeer) hoge mate van welbevinden kan echter onderhevig zijn aan een sociaal wenselijkheidseffect, waardoor men niet zo snel geneigd is het eigen leven negatief te beoordelen (Cummins & Nistico, 2002). Het gebruik van meerdere items en verschillende verwoordingen moet die positieve bias wat tegengaan en een meer waarheidsgetrouw beeld geven (Pavot & Diener, 1993). Wanneer we kijken naar de somscores van de vijf items van de SWLS-CV, stellen we vast dat Vlaamse jongeren over het algemeen een gemiddelde ($n = 4096$; 51,9%) of hoge ($n = 3163$; 40,1%) levenstevredenheid aangeven. Een niet te verwaarlozen minderheid ($n = 638$; 8,1%) blijkt echter ook over het algemeen niet tevreden te zijn over zijn of haar leven.

Tabel 5.1 Algemene levenstevredenheid (SWLS-CV).

	(Helemaal) niet akkoord	Tussen beide	(Helemaal) akkoord
Mijn leven is in de meeste opzichten bijna hoe ik het zou willen ($n = 8052$)	12,0%	28,1%	59,9%
De dingen in mijn leven zijn uitstekend ($n = 8003$)	13,4%	33,3%	53,4%
Ik ben blij met mijn leven ($n = 8068$)	5,7%	16,5%	77,8%
Tot nu toe heb ik de belangrijkste dingen die ik wil in het leven ook bereikt ($n = 8064$)	32,9%	34,8%	32,3%
Als ik mijn leven opnieuw kon leven, zou ik het op dezelfde manier doen ($n = 8057$)	29,5%	30,6%	40,0%

Bron: JOP-schoolmonitor 2 (2018)

3.2 Sociodemografische verschillen in algemene levenstevredenheid

De gemiddelde somscore op de SWLS-CV van de Vlaamse jongeren ($n = 7898$) komt overeen met een gemiddelde algemene levenstevredenheid ($M = 17,30$, $SD = 3,94$). Eerder onderzoek heeft al aangetoond dat verschillende sociodemografische variabelen invloed kunnen hebben op het welbevinden, zoals geslacht (González-Carrasco, Casas, Malo, Viñas, & Dinisman, 2017; Savoye, Moreau, Brault, Leveque, & Godin,

2015), leeftijd (González-Carrasco et al., 2017; Proctor et al., 2009), onderwijsvorm (Engels, Aelterman, Van Petegem, Schepens, & Deconinck, 2004; Levin, Dallago, & Currie, 2012), sociaaleconomische status (SES) en gezinssituatie (Levin et al., 2012; Shoshani & Steinmetz, 2014).

Wanneer we daarom de algemene levenstevredenheid opsplitsen op basis van die sociodemografische variabelen (zie tabel 5.2), zien we dat jongens significant een beetje hoger scoren dan meisjes. Maar het is belangrijk bij die statistisch significante verschillen ook de daadwerkelijke vershilscores in acht te nemen, waarmee ook de effectgroottes kunnen worden berekend (Cohen, 1977).⁴ Daaruit blijkt dat het significante verschil tussen jongens en meisjes slechts gering is: een verschil in gemiddelde score van minder dan één punt (0,88) op een schaal van 5 tot 25, wat overeenkomt met een klein effect (Cohen's $D = 0,23$). Wat het verschil in leeftijd betreft, blijkt dat de oudste leeftijdsgroep het laagst en de jongste groep het hoogst scoort, met ongeveer anderhalf punt verschil. Ook dat verschil is klein te noemen (1,59; Cohen's $D = 0,40$). Tussen de onderwijsvormen zien we ook slechts zeer kleine verschillen, waarbij aso- en kso-leerlingen ongeveer een half punt hoger scoren dan tso-leerlingen (0,51; Cohen's $D = 0,13$) en nog minder verschillen van leerlingen uit het bso (0,36; Cohen's $D = 0,09$). Eenzelfde trend is te zien wanneer er onderscheid wordt gemaakt op basis van SES en men rekening houdt met het hoogst behaalde diploma van de ouder(s). Jongeren van wie de ouder(s) enkel een secundair, lager of helemaal geen diploma hebben, scoren het laagst. Daartegenover staan jongeren van wie de ouders hoger of universitair onderwijs hebben gevolgd. Maar opnieuw gaat het om zeer kleine verschillen: het verschil tussen de hoogste en de laagste groep bedraagt maar een half punt (0,50; Cohen's $D = 0,13$). Het grootste significante verschil – weliswaar nog altijd matig – zien we bij de gezinssituaties. Jongeren uit een intact gezin (van wie de beide ouders nog samen zijn) scoren twee punten hoger (1,93; Cohen's $D = 0,50$) op algemene levenstevredenheid dan jongeren uit de overige gezinssituaties (voornamelijk situaties waarbij de ouders apart wonen).

We kunnen ten slotte concluderen dat, ondanks de statistisch significante (maar over het algemeen kleine) verschillen, alle groepen een gemiddelde algemene levenstevredenheid aangeven met gemiddelde somscores tussen 15 en 18.

4. Cohen's $D = 0,20$ komt overeen met een klein effect, Cohen's $D = 0,50$ komt overeen met een matig effect en Cohen's $D = 0,80$ komt overeen met een groot effect (Cohen, 1977).

Tabel 5.2 Sociodemografische verschillen in algemene levenstevredenheid (gemiddelde SWLS-CV somscores).

	N	Gemiddelde (SD)	F	p-waarde	Verschilscores tussen de groepen ¹		
Geslacht					Jongens	Meisjes	
Jongens	3812	17,75 (3,76)			-		
Meisjes	3920	16,87 (4,05)	97,77	< 0,001	-0,88***	-	
Leeftijd					12-14	15-17	18-21
12-14	2863	18,12 (3,94)			-		
15-17	3771	16,93 (3,81)			-1,19***	-	
18-21	1143	16,53 (4,02)	103,20	< 0,001	-1,59***	-0,40**	-
Onderwijsvorm					Aso-kso	Tso	Bso
Aso-kso	2673	17,15 (3,72)			-		
Tso	1454	16,64 (3,78)			-0,51***	-	
Bso	1372	16,79 (4,15)	9,31	< 0,001	-0,36*	0,15	-
SES (hoogste diploma ouder(s))					Secundair of lager	Hoger onderwijs	Universitair
Secundair of lager	2711	17,01 (4,08)			-		
Hoger onderwijs	1863	17,18 (3,74)			0,17	-	
Universitair	2586	17,51 (3,86)	10,83	< 0,001	0,50***	0,33*	-
Gezinssituatie					Intact	Overige	
Intact gezin	5471	17,88 (3,77)			-		
Overige situaties	2382	15,95 (4,00)	422,10	< 0,001	-1,93***	-	

1 = Bij drie (i.p.v. twee) significant verschillende groepen werd een additionele Bonferonni-test uitgevoerd, die aangeeft welke groepen significant van elkaar verschillen

* = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$; *** = $p < 0,001$

Bron: JOP-schoolmonitor 2 (2018)

3.3 Emotioneel welbevinden (affectieve component)

Om de affectieve component van het subjectieve welbevinden van jongeren in kaart te brengen, werd de gevalideerde Scale of Positive and Negative Experience (SPANE) opgenomen (Diener et al., 2010; Jovanović, 2015; Telef, 2013) in de JOP-schoolmonitor 2 (2018) voor de tweede en derde graad. Die schaal bestaat uit zes positieve en zes negatieve emoties, waarbij men moet aangegeven hoe vaak die emoties werden ervaren in de afgelopen vier weken, gescoord op een vijfpunts-likertschaal (van 'heel zelden of nooit' tot 'heel vaak of altijd'). De scores kunnen worden opgeteld tot de subschalen 'positieve gevoelens' (SPANE-P) en 'negatieve gevoelens' (SPANE-N), elk met een mogelijke totaalscore van 6 tot en met 30. Een hogere score komt overeen met ofwel

meer positieve ofwel meer negatieve gevoelens.⁵ De somscores van beide schalen zijn voor de huidige analyses opgedeeld in ‘heel zelden of nooit’ (6 tot en met 10), ‘zelden’ (11 tot en met 15), ‘soms’ (16 tot en met 20), ‘vaak’ (21 tot en met 25) en ‘heel vaak of altijd’ (26 tot en met 30) en geven weer hoe vaak men positieve of negatieve gevoelens ervoer (Diener et al., 2010). Tot slot kan er een affectbalansschaal worden berekend door de score van de negatieve gevoelens (variërend van -24 tot 24) af te trekken van de positieve gevoelens. Een negatieve balansscore toont aan dat de negatieve gevoelens de overhand hadden, terwijl een hogere positieve score aangeeft dat er meer positieve dan negatieve gevoelens werden ervaren (Diener et al., 2010).

Uit de data (zie tabel 5.3) komt naar voren dat de meerderheid van de jongeren zegt in de vier weken voor het invullen van de vragenlijst (heel) vaak of altijd positieve gevoelens te hebben ervaren ($n = 3421$; 64,1%). Slechts een minderheid ($n = 352$; 6,6%) voelde (heel) zelden of nooit positieve gevoelens. Wat de negatieve gevoelens betreft, geeft ongeveer de helft aan ($n = 2938$; 53,8%) die (heel) zelden of nooit ervaren te hebben. Ongeveer een tiende ($n = 578$; 10,6%) van de jongeren geeft aan (heel) vaak of altijd negatieve gevoelens te hebben ervaren in de vier weken voor de afname van de monitor.

Tabel 5.3 Positieve en negatieve gevoelens in de vier weken voor het invullen van de vragenlijst (SPANE).

	(Heel) zelden of nooit	Soms	(Heel) vaak of altijd
Positieve gevoelens (d.i., positief, goed, aangenaam, vrolijk, opgewekt en voldaan; $n = 5343$)	6,6%	29,4%	64,1%
Negatieve gevoelens (d.i., negatief, slecht, onaangenaam, bedroefd, bang en boos; $n = 5460$)	53,8%	35,6%	10,6%

Bron: JOP-schoolmonitor 2 (2018)

3.4 Sociodemografische verschillen in emotioneel welbevinden

Uit de gemiddelde somscores van de SPANE blijkt dat Vlaamse jongeren zich vaak positief ($M = 21,54$; $SD = 3,87$; $n = 5343$) en zelden negatief ($M = 15,10$; $SD = 4,29$; $n = 5460$) hebben gevoeld in de vier weken voor de afname van de monitor. Wanneer we kijken naar de affectbalansschaal, zien we dat Vlaamse jongeren ($n = 5276$) zich over het algemeen vaker positief dan negatief voelden ($M = 6,42$; $SD = 7,13$).

Vervolgens wordt onderscheid gemaakt op basis van de volgende sociodemografische variabelen: geslacht, leeftijd, onderwijsvorm, sociaaleconomische status (SES) geba-

5. Uit de betrouwbaarheidsanalyse van de twee subschalen van de SPANE blijkt dat er voor beide een hoge interne consistentie is (Cronbach $\alpha = 0,825$ voor positieve gevoelens SPANE-P en Cronbach $\alpha = 0,828$ voor negatieve gevoelens SPANE-N). De Pearson-correlatie tussen de twee subschalen betreft $-0,52$ ($p < 0,001$).

seerd op het hoogst behaalde diploma van de ouder(s) en gezinssituaties (zie tabel 5.4). Uit die data blijkt, overeenkomstig met de trends in algemene levenstevredenheid, dat jongens significant wat hoger (positiever) scoren dan meisjes. Ook hier is het belangrijk de daadwerkelijke verschijscores en de effectgroottes in acht te nemen. In dit geval verschillen de jongens twee en een half punt (2,53) van de meisjes op een schaal van -24 tot 24, wat opnieuw een relatief kleine impact heeft (Cohen's D = 0,36).

Tabel 5.4 Sociodemografische verschillen in emotioneel welbevinden (gemiddelde scores van de affectbalansschaal van de SPANE).

	N	Gemiddelde (SD)	F	p-waarde	Verschijscores tussen de groepen ¹		
Geslacht					Jongens	Meisjes	
Jongens	2524	7,73 (6,79)			-		
Meisjes	2658	5,20 (7,22)	167,29	< 0,001	-2,53***	-	
Leeftijd					12-14	15-17	18-21
12-14	692	7,84 (6,98)			-		
15-17	3441	6,3 (7,09)			-1,32***	-	
18-21	1077	5,29 (7,16)	27,94	< 0,001	-2,55***	-1,24***	-
Onderwijsvorm					Aso-kso	Tso	Bso
Aso-kso	2588	7,18 (7,04)			-		
Tso	1397	6,12 (6,88)			-1,06***	-	
Bso	1262	5,24 (7,35)	33,59	< 0,001	-1,93***	-0,87**	-
SES (hoogste diploma ouder(s))					Secundair of lager	Hoger onderwijs	Universitair
Secundair of lager	1801	5,18 (7,36)			-		
Hoger onderwijs	1413	6,92 (6,89)			1,73***	-	
Universitair	1789	7,36 (6,96)	46,50	< 0,001	2,18***	0,44	-
Gezinssituatie					Intact	Overige	
Intact gezin	3582	7,16 (6,92)			-		
Overige situaties	1670	4,84 (7,32)	123,65	< 0,001	-2,32**	-	

1 = Bij drie (i.p.v. twee) significant verschillende groepen werd een additionele Bonferonni-test uitgevoerd, die aangeeft welke groepen significant van elkaar verschillen

* = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$; *** = $p < 0,001$

Bron: JOP-schoolmonitor 2 (2018)

Wat het verschil in leeftijd betreft, blijkt opnieuw dat de oudste leeftijdsgroep het laagst en de jongste groep het hoogst scoort, met een verschil van twee en een half punt

(2,55; Cohen's $D = 0,36$). Tussen de onderwijsvormen zien we ook weer wat kleine significante verschillen: leerlingen uit het aso en kso scoren ongeveer twee punten hoger (1,93; Cohen's $D = 0,27$) dan bso-leerlingen en één punt hoger (1,06; Cohen's $D = 0,15$) dan tso-leerlingen. Eenzelfde trend komt boven wanneer er onderscheid wordt gemaakt op basis van het hoogst behaalde diploma van de ouder(s). Jongeren van wie de ouder(s) enkel een secundair, lager of geen diploma hebben, scoren het laagst; jongeren van wie de ouders hoger of universitair onderwijs hebben gevolgd, scoren het hoogst. Dat verschil van iets meer dan twee punten is echter opnieuw klein te noemen (2,18; Cohen's $D = 0,30$). Ten slotte stellen we het grootste significante verschil opnieuw vast bij de gezinssituaties, al is het verschil voor emotioneel welbevinden relatief klein. Jongeren die in een intact gezin wonen (met beide ouders samen), scoren namelijk iets meer dan twee punten hoger (2,32; Cohen's $D = 0,33$) dan jongeren uit overige gezinssituaties (die voornamelijk bestaan uit situaties waarin de ouders apart wonen).

Net zoals bij algemene levenstevredenheid blijkt ook hier dat, ondanks de (relatief kleine) significante verschillen, alle groepen aangeven dat ze overwegend positieve gevoelens hebben, met gemiddelde affectbalansscores tussen 4 en 7.

3.5 Domeinspecifieke levenstevredenheid

Nu er een beeld is geschetst van het globale, subjectieve welbevinden van Vlaamse jongeren, is het van belang te weten welke factoren het welbevinden kunnen beïnvloeden. Daarom werd er als aanvulling op emotioneel welbevinden en algemene levenstevredenheid ook gevraagd naar de domeinspecifieke levenstevredenheid.

Meer specifiek werden er, aansluitend bij de vorige JOP-monitors en de huidige welzijnsliteratuur (Huebner, 2004; Proctor et al., 2009), in totaal zeventien items opgenomen die peilden naar de tevredenheid op verschillende levensdomeinen: lichamelijke en geestelijke gezondheid, familie, vrienden, uiterlijk, financiële situatie, woonsituatie, vrijetijdsbesteding, veiligheid, studies, informatietoegang, overige sociale contacten, liefdesleven, autonomie, plezier/genot, creativiteit en toekomstperspectief. Voor elk van die domeinen werd er gevraagd aan de respondenten om aan te geven op een vijfpunts-likertschaal hoe tevreden ze waren (van 'helemaal niet tevreden' tot 'heel tevreden'). De verwoording van de items werd gebaseerd op bestaande gevalideerde levenskwaliteitinstrumenten, zoals de Personal Well-being Index (PWI; Cummins, Eckersley, Pallant, Van Vugt, & Misajon, 2003), de Perceived Life Satisfaction Scale (Adelman, Taylor, & Nelson, 1989), (Brief) de Multidimensional Student's Life Satisfaction Scale (Huebner, Laughlin, Ash, & Gilman, 1998; Seligson, Huebner, & Valois, 2003) en de levenskwaliteitschaal van de World Health Organization (WHOQOL, 1994).

In tabel 5.5 worden de percentages weergegeven van de jongeren die ofwel (helemaal) niet tevreden ofwel (helemaal) tevreden zijn met de verschillende levensdomeinen,

of die zich daartussen bevinden. Zoals bij algemene levenstevredenheid zien we dat een meerderheid van de Vlaamse jongeren op de meeste levensdomeinen aangeeft (helemaal) tevreden te zijn. Vlaamse jongeren blijken vooral (helemaal) tevreden te zijn met hun toegang tot informatie (n = 6801; 85,4%), de sociale contacten met vrienden (n = 6788; 85%), hoeveel ze kunnen genieten (n = 6780; 85%), hoe veilig ze zich voelen (n = 6773; 84,8%), waar ze wonen (n = 6395; 79,9%), de relatie met hun familie (n = 6329; 79,3%), hun vrijetijdsbesteding (n = 6296; 78,8%) en hun toekomstmogelijkheden (n = 6116; 77%). Iets minder jongeren – maar nog altijd een grote meerderheid – geven aan (helemaal) tevreden te zijn met hun geestelijke gezondheid (n = 5872; 73,8%), de mate waarin ze zelf kunnen beslissen over hun eigen leven (n = 5834; 73,4%), hoeveel geld ze hebben (n = 5789; 72,4%), hoe creatief ze kunnen zijn (n = 5616; 70,5%), hun studies (n = 5511; 69%) en hun lichamelijke gezondheid (n = 5394; 67,5%). Het minst vaak (helemaal) tevreden zijn Vlaamse jongeren met hun overige sociale contacten (n = 5038; 63,3%), hun uiterlijk (n = 4736; 59,4%) en hun liefdesleven (n = 3736; 48,2%).

Tabel 5.5 Domeinspecifieke levenstevredenheid.

Hoe tevreden ben je over...	(Helemaal) niet tevreden	Tussen beide	(Helemaal) tevreden
1. ... hoeveel geld je hebt? (n = 7994)	9,9%	17,7%	72,4%
2. ... waar je woont? (n = 7996)	6,7%	13,4%	79,9%
3. ... hoe veilig je je voelt? (n = 7992)	3,8%	11,5%	84,8%
4. ... je studies? (n = 7993)	8,9%	22,1%	69,0%
5. ... je vrijetijdsbesteding (hobby's, sport, muziek...)? (n = 7985)	6,4%	14,8%	78,8%
6. ... je toegang tot informatie over dingen die jou interesseren (bv. via internet, tijdschriften, cursussen...)? (n = 7964)	3,0%	11,5%	85,4%
7. ... je sociale contacten met vrienden? (n = 7989)	3,8%	11,3%	85,0%
8. ... je overige sociale contacten (met mensen in de buurt, wijk, verenigingen...)? (n = 7961)	10,9%	25,9%	63,3%
9. ... je liefdesleven? (n = 7752)	23,4%	27,4%	48,2%
10. ... de relatie met je familie? (n = 7991)	6,8%	14,0%	79,3%
11. ... je lichamelijke gezondheid? (n = 7991)	11,3%	21,3%	67,5%
12. ... je geestelijke gezondheid? (n = 7960)	9,7%	16,6%	73,8%
13. ... je uiterlijk? (n = 7975)	13,9%	26,7%	59,4%
14. ... hoeveel jij zelf kunt beslissen over jouw leven? (n = 7952)	7,6%	19,1%	73,4%
15. ... hoeveel je kunt genieten (van bv. lekker eten, een uitstapje, een film...)? (n = 7982)	4,1%	11,0%	85,0%
16. ... hoe creatief je kunt zijn (nieuwe dingen uitproberen, kunst en muziek, problemen creatief oplossen)? (n = 7959)	7,7%	21,7%	70,5%
17. ... je toekomstmogelijkheden? (n = 7949)	4,8%	18,2%	77,0%

Bron: JOP-schoolmonitor 2 (2018)

3.6 Voorspellers van welbevinden

Uit de bovenstaande data kunnen we concluderen dat, hoewel de grote meerderheid van de Vlaamse jongeren aangeeft gelukkig te zijn, er een groep jongeren bestaat die zich ongelukkig en ontevreden voelt. Zo merkten we in paragraaf 3.1 op dat zo'n 8% van de steekproef ($n = 638$) aangeeft (helemaal) niet tevreden te zijn met zijn of haar leven. Om na te gaan waar die ontevredenheid vandaan komt en om een gedetailleerder beeld te krijgen van de levenstevredenheid van Vlaamse jongeren, werd er een logistische regressieanalyse uitgevoerd met de sociodemografische variabelen en de verschillende domeinspecifieke levenstevredenheden als mogelijke voorspellers van een lage algemene levenstevredenheid (zie tabellen 5.6 en 5.7). Aan de hand van die analyses kunnen we bovendien achterhalen wat de factoren zijn die de kans op een lage levenstevredenheid bij jongeren zouden kunnen verkleinen.

Uit de resultaten van de logistische regressie met enkel de sociodemografische variabelen als mogelijke voorspellers (zie tabel 5.6), blijkt allereerst dat het genderverschil in welbevinden dat we eerder vaststelden, ook hier terugkomt. In vergelijking met jongens hebben meisjes zo'n 50% meer kans om (helemaal) niet tevreden te zijn met hun leven ($OR = 1,57$; $p < 0,001$). Verder zien we dat in vergelijking met jongeren die in een gezin wonen waar beide ouders samen zijn, jongeren uit overige gezinssituaties (voornamelijk situaties waarin de ouders apart wonen) zo'n twee en een half keer meer kans hebben om (helemaal) niet tevreden te zijn met hun leven ($OR = 2,60$; $p < 0,001$). De overige sociodemografische variabelen blijken geen significante voorspellers te zijn van de ontevredenheid met het leven.

Vervolgens werden bovenop de sociodemografische variabelen, ook de verschillende domeinspecifieke levenstevredenheden als mogelijke voorspellers van een lage algemene levenstevredenheid toegevoegd aan de analyse (zie tabel 5.7). Na die toevoeging zien we dat van de sociodemografische variabelen enkel nog de gezinssituatie als significante voorspeller overblijft, waarbij jongeren die niet uit een intact gezin komen, nog altijd bijna twee keer zoveel kans hebben om (helemaal) niet tevreden te zijn met hun leven als jongeren die wel uit een intact gezin komen ($OR = 1,84$; $p < 0,001$). Dat de familiesituatie een belangrijke voorspeller is van de levenstevredenheid, blijkt ook uit de vaststelling dat de tevredenheid over de relatie met de familie de kans op een lage levenstevredenheid significant verlaagt ($OR = 0,66$; $p < 0,001$). Vervolgens blijkt de tevredenheid over de geestelijke/mentale gezondheid de belangrijkste factor voor algemene levenstevredenheid te zijn. Een hogere tevredenheid over de mentale gezondheid halveert telkens de kans op een lage levenstevredenheid ($OR = 0,50$; $p < 0,001$).

Andere factoren die de kans op een lage levenstevredenheid telkens met ongeveer 25% verkleinen, zijn tevredenheid over veiligheidsgevoelens ($OR = 0,73$; $p < 0,001$), uiterlijk ($OR = 0,76$; $p < 0,001$) en toekomstmogelijkheden ($OR = 0,78$; $p = 0,002$). In iets mindere mate (20% tot 15%) spelen ook de volgende factoren een rol: tevredenheid over woonplaats ($OR = 0,82$; $p = 0,008$), de mate waarin ze zelf kunnen beslissen

over hun leven (d.i., autonomie, OR = 0,82; $p = 0,01$) en de hoeveelheid geld die ze hebben (QR = 0,86; $p = 0,023$). Wat tot slot niet rechtstreeks blijkt samen te hangen met de algemene levenstevredenheid, zijn de tevredenheid over studies, vrijetijdsbesteding, toegang tot informatie, sociale contacten met vrienden, overige sociale contacten, liefdesleven, lichamelijke gezondheid, de mate waarin men kan genieten en de mate waarin men creatief kan zijn.

Tabel 5.6 Logistische regressie met sociodemografische variabelen als voorspellers van een lage algemene levenstevredenheid.

	B (S.E.)	Wald χ^2	Odds ratio [95% CI]
Geslacht (0 = jongen, 1 = meisje)	0,45 (0,11)	17,24***	1,57 [1,27 – 1,94]
Leeftijd	0,05 (0,04)	2,18	1,05 [0,98 – 1,13]
Gezinssituatie (0 = intact, 1 = overig)	0,96 (0,11)	82,21***	2,60 [2,12 – 3,20]
Onderwijsvorm (Ref. cat: 0 = aso-kso)			
Tso (1)	0,13 (0,13)	1,03	1,14 [0,89 – 1,47]
Bso (2)	0,11 (0,14)	0,59	1,11 [0,85 – 1,47]
SES (hoogste diploma ouder(s)) (Ref. cat: 0 = Universitair)			
Secundair of lager (1)	0,19 (0,13)	2,14	1,21 [0,94 – 1,56]
Hoger onderwijs (2)	-0,04 (0,14)	0,07	0,96 [0,73 – 1,27]

Note: $R^2 = 0,055$ (Nagelkerke). Model χ^2 (7) = 117,83; $p < 0,001$

* = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$; *** = $p < 0,001$

Bron: JOP-schoolmonitor 2 (2018)

Tabel 5.7 Logistische regressie met sociodemografische variabelen en domeinspecifieke levenstevredenheid als voorspellers van een lage algemene levenstevredenheid.

	B (S.E.)	Wald χ^2	Odds ratio [95% CI]
Geslacht (0 = jongen, 1 = meisje)	-0,10 (0,05)	0,05	0,99 [0,91 – 1,08]
Leeftijd	-0,22 (0,14)	2,43	0,81 [0,61 – 1,06]
Gezinssituatie (0 = intact, 1 = overig)	0,61 (0,13)	22,37***	1,84 [1,43 – 2,37]
Onderwijsvorm (Ref. cat: 0 = aso-kso)			
Tso (1)	0,14 (0,16)	0,79	1,15 [0,85 – 1,55]
Bso (2)	0,03 (0,18)	0,03	1,03 [0,73 – 1,45]
SES (hoogste diploma ouder(s)) (Ref. cat: 0 = Universitair)			
Secundair of lager (1)	-0,21 (0,16)	1,68	0,81 [0,60 – 1,11]
Hoger onderwijs (2)	-0,27 (0,17)	2,56	0,77 [0,55 – 1,06]
Domeinspecifieke levenstevredenheid over...			
... hoeveel geld je hebt.	-0,16 (0,07)	5,15*	0,86 [0,75 – 0,98]
... waar je woont.	-0,20 (0,07)	7,11**	0,82 [0,71 – 0,95]
... hoe veilig je je voelt.	-0,32 (0,08)	15,23***	0,73 [0,62 – 0,85]
... je studies.	-0,04 (0,07)	0,27	0,96 [0,83 – 1,11]
... je vrijetijdsbesteding (hobby's, sport, muziek...).	0,01 (0,07)	0,02	1,01 [0,88 – 1,17]
... je toegang tot informatie over dingen die jou interesseren (bv. via internet, tijdschriften, cursussen...).	0,03 (0,09)	0,11	1,03 [0,86 – 1,23]
... je sociale contacten met vrienden.	-0,08 (0,09)	0,80	0,93 [0,78 – 1,10]
... je overige sociale contacten (met mensen in de buurt, wijk, verenigingen...).	0,05 (0,08)	0,41	1,10 [0,90 – 1,22]
... je liefdesleven.	-0,09 (0,05)	3,05	0,92 [0,83 – 1,01]
... de relatie met je familie.	-0,42 (0,07)	41,95***	0,66 [0,58 – 0,75]
... je lichamelijke gezondheid.	-0,002 (0,07)	0,001	0,98 [0,87 – 1,15]
... je geestelijke gezondheid.	-0,70 (0,07)	97,49***	0,50 [0,43 – 0,57]
... je uiterlijk.	-0,27 (0,07)	13,85***	0,76 [0,66 – 0,88]
... hoeveel jij zelf kunt beslissen over jouw leven.	-0,20 (0,08)	6,59*	0,82 [0,71 – 0,96]
... hoeveel je kunt genieten (van bv. lekker eten, een uitstapje, een film...).	-0,16 (0,08)	3,59	0,85 [0,72 – 1,01]
... hoe creatief je kunt zijn (nieuwe dingen uitproberen, kunst en muziek, problemen creatief oplossen).	-0,04 (0,07)	0,23	0,97 [0,84 – 1,11]
... je toekomstmogelijkheden?	-0,25 (0,08)	9,18**	0,78 [0,67 – 0,92]

Note: $R^2 = 0,436$ (Nagelkerke). Model χ^2 (24) = 1023,78; $p < 0,001$

* = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$; *** = $p < 0,001$

Bron: JOP-schoolmonitor 2 (2018)

4. Besluit

Aan de hand van de bovenstaande data afkomstig uit de JOP-schoolmonitor 2 (2018), werd een beeld geschetst van het welbevinden van Vlaamse jongeren tussen 12 en 21 jaar oud. Zoals uit eerder onderzoek al vaak naar voren is gekomen, blijkt ook uit die gegevens dat de meerderheid van de Vlaamse jongeren over het algemeen aangeeft gelukkig te zijn, zowel op cognitief als op affectief vlak (Diener & Diener, 1996; Jacobs & Cops, 2013; Op de Beeck, 2010; Proctor et al., 2009). Het blijft echter belangrijk om bij de beoordeling van die cijfers rekening te houden met de mogelijkheid dat er een sociaal wenselijkheidseffect speelt dat ervoor zorgt dat men geneigd is een hoger welbevinden te rapporteren dan in werkelijkheid ervaren wordt (Cummins & Nistico, 2002; Proctor & Linley, 2014). Bovendien maken de cijfers duidelijk dat er naast de grote groep van gelukkige en tevreden jongeren ook een niet te verwaarlozen aantal jongeren (ongeveer een op de tien) zich overwegend ontevreden voelt over hun leven. Uit eerdere studies is al bekend dat een laag globaal welbevinden gerelateerd is aan psychologische en sociale problemen, en gedragsproblemen. Die kunnen op hun beurt leiden tot nog meer ernstige gevolgen, zoals angst, depressie, eetstoornissen, sociale isolatie enzovoort. Daardoor kunnen jongeren in een negatieve spiraal terechtkomen (Park, 2004). Een hoog welbevinden zou daarentegen als buffer kunnen dienen tegen de toenemende druk die jongeren tegenwoordig ervaren en uiteindelijk kunnen leiden tot een volledig positieve ontwikkeling (Diener & Ryan, 2009; Park, 2004). Het is daarom belangrijk om na te gaan welke factoren het welbevinden van jongeren kunnen bevorderen.

In de literatuur wordt vaak gesproken over de invloed van sociodemografische variabelen op het gerapporteerde welbevinden, zoals geslacht (González-Carrasco et al., 2017; Savoye et al., 2015; Van Droogenbroeck, Spruyt, & Keppens, 2018), leeftijd (González-Carrasco et al., 2017; Proctor et al., 2009), onderwijsvorm (Engels et al., 2004; Levin et al., 2012), gezinssituatie en sociaaleconomische status (SES; Levin et al., 2012; Shoshani & Steinmetz, 2014). Uit onze data blijkt dat die invloed echter slechts gering is met louter kleine effectgroottes en komt naar voren dat enkel twee van die variabelen significante voorspellers zijn van een lage levenstevredenheid, namelijk geslacht en gezinssituatie.

Om te beginnen stelden we een klein genderverschil vast, waarbij jongens een (iets) hoger welbevinden rapporteren dan meisjes. Meisjes hebben bovendien een significant groter risico op een lage levenstevredenheid dan jongens, als we enkel de sociodemografische variabelen als mogelijke voorspellers in acht nemen. Dat genderverschil komt overeen met eerdere studies, waarin de mogelijke verklaring voor het verschil wordt gezocht in het feit dat de pubertijd op jongens en meisjes verschillende effecten heeft. Meisjes zouden meer psychologische veranderingen ervaren en/of daar gevoeliger voor kunnen zijn, met meer mentale problemen als gevolg (González-Carrasco et al., 2017; Jacobs & Cops, 2013; Op de Beeck, 2010; Savoye et al., 2015; Van Droogenbroeck et al., 2018). Een interessante bevinding die in de lijn ligt van die mogelijke verklaring,

is dat, als het om de algemene levenstevredenheid gaat, de voorspellende waarde van het geslacht verdwijnt wanneer we de domeinspecifieke levenstevredenheid mee in acht nemen als mogelijke voorspeller. Voor de algemene levenstevredenheid is dan de belangrijkste voorspeller de tevredenheid over de geestelijke gezondheid. Die bevinding suggereert dat de gevonden genderverschillen waarschijnlijk voortvloeien uit de verschillen in de mate van tevredenheid op specifieke levensdomeinen, in hoofdzaak de tevredenheid over het mentale welzijn. Uit de vele studies over de relatie tussen mentaal welzijn en globaal welbevinden kan worden geconcludeerd dat er een verband bestaat tussen beide en dat ze elkaar zowel positief als negatief zouden kunnen versterken (Proctor et al., 2009; Proctor & Linley, 2014). Met name internaliserende symptomen zoals angststoornissen, depressies, stress en eetstoornissen, maar ook externaliserende problemen als ADHD en alcohol- en drugsmisbruik, worden gelinkt aan een lager globaal welbevinden, wat op zijn beurt weer kan resulteren in nog meer psychologische en sociale problemen, en gedragsproblemen (Bartels et al., 2013; Moksnes et al., 2016; Park, 2004; Proctor & Linley, 2014). In onze steekproef geeft ongeveer een kwart van de Vlaamse jongeren aan minder (tussen 'tevreden' en 'ontevreden') of (helemaal) niet tevreden te zijn over hun geestelijke gezondheid. Dat komt overeen met eerdere studies die vaststelden dat een op de vijf jongeren psychische problemen ondervindt (Rode Neuzen Dag, 2018; World Health Organization, 2003). Problemen met het mentale welzijn van jongeren zijn dus relatief veelvoorkomend. Gezien de grote impact die het mentale welzijn heeft op het globale welbevinden, is het van groot belang dat er aandacht is voor die problemen en dat er voldoende middelen worden vrijgemaakt om ze tegen te gaan.

De tweede sociodemografische variabele die gerelateerd blijkt te zijn aan het welbevinden, is de gezinssituatie. Overeenkomstig de bestaande literatuur (Bjarnason et al., 2012; Levin et al., 2012; Shoshani & Steinmetz, 2014; Turunen, 2013) constateerden we dat jongeren die niet in een intact gezin wonen (voornamelijk van wie de ouders apart wonen), een lager welbevinden ervaren en ongeveer twee keer zoveel kans hebben om ontevreden te zijn over hun leven als jongeren die wel in een intact gezin wonen (met beide ouders samen). De voorspellende waarde van de gezinssituatie blijft bovendien behouden wanneer er rekening wordt gehouden met domeinspecifieke levenstevredenheid. Tegelijkertijd wordt duidelijk dat, naast de tevredenheid over de geestelijke gezondheid, de tevredenheid over de familierelatie(s) ervoor zorgt dat de kans op een lage levenstevredenheid significant verlaagt. Een groot aantal studies ondersteunt de bevinding dat vooral de relatie met de familie van invloed is op jongerenwelzijn, doordat een goede communicatie tussen ouders en hun kinderen het welbevinden kan verhogen. Een van de mogelijke verklaringen daarvoor is dat jongeren, door die goede communicatie in hun familie, steun en vertrouwen ervaren en in een veilige omgeving hun gevoelens kunnen (leren) uiten (Cava, Buelga, & Musitu, 2014; Goswami, 2012; Levin et al., 2012; Proctor et al., 2009; Proctor & Linley, 2014; Turunen, 2013). De familiale context is dus een belangrijke omgeving, waar mogelijk zowel het mentale welzijn als het globale welbevinden van jongeren kan worden bevorderd.

Naast de belangrijkste voorspellers van het globale welbevinden van de Vlaamse jongeren die zonet werden besproken, kwamen er in de monitor nog enkele minder belangrijke maar wel significante factoren naar voren die het welbevinden van jongeren ook kunnen beïnvloeden. Een van die factoren die samen blijkt te hangen met algemene levenstevredenheid, is de tevredenheid over het uiterlijk. Uiterlijk speelt voor veel jongeren een grote rol in hun leven. Het is bovendien iets dat altijd en overal zichtbaar is en kan worden gezien als een weerspiegeling van de eigen identiteit. Met name tijdens de adolescentie, wanneer jongeren op zoek zijn naar hun eigen identiteit en er tegelijkertijd lichamelijke veranderingen optreden, kan het uiterlijk een grote invloed hebben op het welbevinden (Borges, Gaspar de Matos, & Diniz, 2013; Gongora, 2014). De andere factoren die een rol zouden kunnen spelen in het vergroten van het welbevinden van jongeren, zijn ten slotte het gevoel van veiligheid, tevredenheid over de financiële situatie, de toekomstmogelijkheden en de autonomie. Zoals zojuist benoemd, zijn adolescenten voornamelijk op zoek naar een eigen identiteit en beginnen ze aan het opbouwen van een eigen leven en toekomst (Proctor et al., 2009; Proctor & Linley, 2014). Studies tonen aan dat zelfontplooiing, autonomie en het werken aan een zinvol en succesvol leven belangrijke factoren zijn voor het globale welbevinden (Gonzalez-Carrasco et al., 2017; Proctor & Linley, 2014; Salmela-Aro & Tynkkynen, 2010). Het hebben van een veilige omgeving om zich te ontplooien en te ontwikkelen, zoals thuis, op school, in sportclubs of verenigingen, is dan een belangrijke voorwaarde. Vervolgens is het belangrijk voor de toekomst van jongeren dat ze een positief vooruitzicht hebben en dat ze langzaamaan kunnen toewerken naar zelfstandigheid op emotioneel en – zeker niet onbelangrijk – financieel vlak. Scholing en de mogelijkheid tot het opdoen van werkervaring zijn daarom belangrijke elementen om het welbevinden van jongeren te bevorderen (Ng, Huebner, & Hills, 2015; Proctor & Linley, 2014; Salmela-Aro & Tynkkynen, 2010).

Samengevat kunnen we concluderen dat de meeste Vlaamse jongeren hun leven positief beoordelen en zich goed voelen. Daar staat echter tegenover dat er ook een kleine maar noemenswaardige minderheid bestaat die ontevreden is met hun leven en kampt met negatieve gevoelens. Vooral het bevorderen van de geestelijke gezondheid, positieve familierelaties en het werken aan de bouwstenen van een zelfstandige, succesvolle toekomst zouden deze jongeren kunnen helpen om hun welbevinden te vergroten.

Bibliografie

- Adelman, H. S., Taylor, L., & Nelson, P. (1989). Minors' dissatisfaction with their life circumstances. *Child Psychiatry & Human Development*, 20(2), 135-147.
- Arnett, J. J. (1999). Adolescent storm and stress, reconsidered. *American psychologist*, 54(5), 317.
- Axford, N., Jodrell, D., & Hobbs, T. (2014). Objective or subjective Well-Being? In A. Ben-Arieh, F. Casas, I. Frønes, & J. E. Korbin (Red.), *Handbook of child Well-Being: Theories, methods and policies in global perspective* (pp. 2699-2738). Dordrecht: Springer Netherlands.

- Bartels, M., Cacioppo, J. T., van Beijsterveldt, T. C. E. M., & Boomsma, D. I. (2013). Exploring the association between well-being and psychopathology in adolescents. *Behavior Genetics*, 43(3), 177-190. doi:10.1007/s10519-013-9589-7
- Bjarnason, T., Bendtsen, P., Arnarsson, A. M., Borup, I., Iannotti, R. J., Lofstedt, P., ... Niclasen, B. (2012). Life satisfaction among children in different family structures: A comparative study of 36 Western societies. *Children & Society*, 26(1), 51-62. doi:10.1111/j.1099-0860.2010.00324.x
- Borges, A., Gaspar de Matos, M., & Diniz, J. A. (2013). Body image and subjective well-being in Portuguese adolescents. *Spanish Journal of Psychology*, 16, E17. doi:10.1017/sjp.2013.24
- Busseri, M. A., & Sadava, S. W. (2011). A review of the tripartite structure of subjective well-being: Implications for conceptualization, operationalization, analysis, and synthesis. *Personality and social psychology review*, 15(3), 290-314. doi:10.1177/1088868310391271
- Cava, M. J., Buelga, S., & Musitu, G. (2014). Parental communication and life satisfaction in adolescence. *Spanish Journal of Psychology*, 17, E98. doi:10.1017/sjp.2014.107
- Cohen, J. (1977). *Statistical power analysis for the behavioral sciences*. Londen: Routledge.
- Cummins, R. A., Eckersley, R., Pallant, J., Van Vugt, J., & Misajon, R. (2003). Developing a national index of subjective wellbeing: The Australian Unity Wellbeing Index. *Social Indicators Research*, 64(2), 159-190.
- Cummins, R. A., & Nistico, H. (2002). Maintaining life satisfaction: The role of positive cognitive bias. *Journal of Happiness Studies*, 3(1), 37-69.
- Diener, E., & Diener, C. (1996). Most people are happy. *Psychological Science*, 7(3), 181-185.
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71-75.
- Diener, E., & Ryan, K. (2009). Subjective well-being: A general overview. *South African Journal of Psychology*, 39(4), 391-406.
- Diener, E., Suh, E. M., Lucas, R. E., & Smith, H. L. (1999). Subjective well-being: Three decades of progress. *Psychological Bulletin*, 125(2), 276-302.
- Diener, E., Wirtz, D., Tov, W., Kim-Prieto, C., Choi, D.-w., Oishi, S., & Biswas-Diener, R. (2010). New well-being measures: Short scales to assess flourishing and positive and negative feelings. *Social Indicators Research*, 97(2), 143-156. doi:10.1007/s11205-009-9493-y
- Elhai, J. D., Levine, J. C., Dvorak, R. D., & Hall, B. J. (2016). Fear of missing out, need for touch, anxiety and depression are related to problematic smartphone use. *Computers in Human Behavior*, 63, 509-516. doi:10.1016/j.chb.2016.05.079
- Engels, N., Aelterman, A., Van Petegem, K., Schepens, A., & Deconinck, E. (2004). *Graag naar school. Een meetinstrument voor het welbevinden van leerlingen secundair onderwijs*. Brussel: VUB Press.
- Ferguson, C. J., Muñoz, M. E., Garza, A., & Galindo, M. (2014). Concurrent and prospective analyses of peer, television and social media influences on body dissatisfaction, eating disorder symptoms and life satisfaction in adolescent girls. *Journal of Youth and Adolescence*, 43(1), 1-14.
- Fergusson, D. M., & Woodward, L. J. (2002). Mental health, educational, and social role outcomes of adolescents with depression. *Archives of General Psychiatry*, 59(3), 225-231.
- Gadermann, A. M., Schonert-Reichl, K. A., & Zumbo, B. D. (2010). Investigating validity evidence of the Satisfaction with Life Scale adapted for children. *Social Indicators Research*, 96(2), 229-247. doi:10.1007/s11205-009-9474-1
- Glied, S., & Pine, D. S. (2002). Consequences and correlates of adolescent depression. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 156(10), 1009-1014.
- Gongora, V. C. (2014). Satisfaction with Life, well-Being, and meaning in life as protective factors of eating disorder symptoms and body dissatisfaction in adolescents. *Eating Disorders*, 22(5), 435-449. doi:10.1080/10640266.2014.931765
- González-Carrasco, M., Casas, F., Malo, S., Viñas, F., & Dinisman, T. (2017). Changes with age in subjective well-being through the adolescent years: Differences by gender. *Journal of Happiness Studies*, 18(1), 63-88. doi:10.1007/s10902-016-9717-1

- Gonzalez-Carrasco, M., Casas, F., Vinas, F., Malo, S., Gras, M. E., & Bedin, L. (2017). What leads subjective well-being to change throughout adolescence? An exploration of potential factors. *Child Indicators Research*, 10(1), 33-56. doi:10.1007/s12187-015-9359-6
- Goswami, H. (2012). Social Relationships and children's subjective well-Being. *Social Indicators Research*, 107(3), 575-588. doi:10.1007/s11205-011-9864-z
- Hawton, K., Saunders, K. E. A., & O'Connor, R. C. (2012). Self-harm and suicide in adolescents. *The Lancet*, 379(9834), 2373-2382. doi:10.1016/S0140-6736(12)60322-5
- Huebner, E. (2004). Research on assessment of life satisfaction of children and adolescents. *An International and Interdisciplinary Journal for Quality-of-Life Measurement*, 66(1), 3-33. doi:10.1023/B:SOCI.0000007497.57754.e3
- Huebner, S., Laughlin, J. E., Ash, C., & Gilman, R. (1998). Further validation of the multidimensional students' life satisfaction scale. *Journal of Psychoeducational Assessment*, 16(2), 118-134.
- Jacobs, L., & Cops, D. (2013). Het subjectief welbevinden van Antwerpse en Gentse scholieren. In N. Vettenburg, M. Elchardus, J. Put, & S. Pleysier (Red.), *Jong in Gent en Antwerpen. Bevindingen uit de JOP-monitor Antwerpen-Gent* (pp. 123-146). Leuven: Acco.
- Jovanović, V. (2015). Beyond the PANAS: Incremental validity of the Scale of Positive and Negative Experience (SPANE) in relation to well-being. *Personality and Individual Differences*, 86, 487-491.
- Levin, K., Dallago, L., & Currie, C. (2012). The association between adolescent life satisfaction, family structure, family affluence and gender differences in parent-child communication. *Social Indicators Research*, 106(2), 287-305. doi:10.1007/s11205-011-9804-y
- Metler, S. J., & Busseri, M. A. (2017). Further evaluation of the tripartite structure of subjective well-being: Evidence from longitudinal and experimental studies. *Journal of Personality*, 85(2), 192-206.
- Moksnes, U. K., Løhre, A., Lillefjell, M., Byrne, D. G., & Haugan, G. (2016). The association between school stress, life satisfaction and depressive symptoms in adolescents: Life satisfaction as a potential mediator. *Social Indicators Research*, 125(1), 339-357. doi:10.1007/s11205-014-0842-0
- Ng, Z. J., Huebner, E. S., & Hills, K. J. (2015). Life satisfaction and academic performance in early adolescents: Evidence for reciprocal association. *Journal of School Psychology*, 53(6), 479-491. doi:10.1016/j.jsp.2015.09.004
- Oberst, U., Wegmann, E., Stodt, B., Brand, M., & Chamarro, A. (2017). Negative consequences from heavy social networking in adolescents: The mediating role of fear of missing out. *Journal of Adolescence*, 55, 51-60. doi:https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2016.12.008
- Op de Beeck, H. (2010). Welbevinden van Vlaamse jongeren. In N. Vettenburg, J. Deklerck, & J. Siongers (Red.), *Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de JOP-monitor 2* (pp. 213-237). Leuven: Acco.
- Park, N. (2004). The role of subjective well-being in positive youth development. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 591(1), 25-39.
- Pavot, W., & Diener, E. (1993). The affective and cognitive context of self-reported measures of subjective well-being. *An International and Interdisciplinary Journal for Quality-of-Life Measurement*, 28(1), 1-20. doi:10.1007/BF01086714
- Proctor, C., Linley, P., & Maltby, J. (2009). Youth Life Satisfaction: A Review of the Literature. *Journal of Happiness Studies*, 10(5), 583-630. doi:10.1007/s10902-008-9110-9
- Proctor, C., & Linley, P. A. (2014). Life satisfaction in youth. In G. A. Fava, C. Ruini, G. A. Fava, & C. Ruini (Red.), *Increasing psychological well-being in clinical and educational settings: Interventions and cultural contexts*. (Vol. 8, pp. 199-215). New York: Springer Science + Business Media.
- Rode Neuzen dag (2018). *Derde Rode Neuzen Dag, op 30 november 2018, zet in op mentaal welzijn van jongeren op scholen*. Geraadpleegd via <https://rodeneuzendag.be/de-derde-editie-van-rode-neuzen-dag-zet-op-mentaal-welzijn-van-jongeren-op-school>

- Salmela-Aro, K., & Tynkkynen, L. (2010). Trajectories of life satisfaction across the transition to post-compulsory education: Do adolescents follow different pathways? *Journal of Youth and Adolescence*, 39(8), 870-881. doi:10.1007/s10964-009-9464-2
- Savoie, I., Moreau, N., Brault, M. C., Leveque, A., & Godin, I. (2015). Well-being, gender, and psychological health in school-aged children. *Archives of Public Health*, 73, 52. doi:10.1186/s13690-015-0104-x
- Seligson, J. L., Huebner, E. S., & Valois, R. F. (2003). Preliminary validation of the brief multidimensional students' life satisfaction scale (BMSLSS). *Social Indicators Research*, 61(2), 121-145.
- Shin, S. H. (2017). Mediating effect of perceived stress and mental health on subjective well-being in college students. *Journal of Korean Academy of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 26(3), 313-324.
- Shoshani, A., & Steinmetz, S. (2014). Positive psychology at school: A school-based intervention to promote adolescents' mental health and well-being. *Journal of Happiness Studies*, 15(6), 1289-1311. doi:10.1007/s10902-013-9476-1
- Telef, B. B. (2013). The Scale of Positive and Negative Experience: A validity and reliability study for adolescents. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 14(1), 62-68.
- Turunen, J. (2013). Family structure, gender, and adolescent emotional well-being. *Journal of Divorce & Remarriage*, 54(6), 476-504. doi:10.1080/10502556.2013.810982
- Van Droogenbroeck, F., Spruyt, B., & Keppens, G. (2018). Gender differences in mental health problems among adolescents and the role of social support: results from the Belgian health interview surveys 2008 and 2013. *Bmc Psychiatry*, 18(1), 6-15.
- Wallerander, J., & Koot, H. M. (2016). Quality of life in children: A critical examination of concepts, approaches, issues, and future directions. *Clinical Psychology Review*, 45, 131-143. doi:10.1016/j.cpr.2015.11.007
- WHOQOL. (1994). Development of the WHOQOL: Rationale and current status. *International Journal of Mental Health*, 23(3), 24-56.
- World Health Organization (2003). *Caring for children and adolescents with mental disorders: setting WHO directions*. Geneva: WHO.

6. Jongeren en politiek in turbulente tijden

Bram Spruyt, Laora Mastari & Filip Van Droogenbroeck

1. Inleiding

Tot voor kort bestond er weinig twijfel over dat de democratie zoals die zich na WOII heeft ontwikkeld, een van de blijvende en meest typerende kenmerken van westerse samenlevingen zou zijn. Landen met een sterke democratie bleken economisch welvarender te zijn en dus, zo ging de redenering, konden we er vrij zeker van zijn dat de liberale democratie zoals we die in westerse landen kennen, altijd zou blijven bestaan. Op dat punt had de geschiedenis een eindpunt bereikt (Fukuyama, 2018). Het tij is echter gekeerd. Het electoraal succes van (rechts)populistische partijen in Europa, de Brexit en vooral de verkiezing van Trump in de Verenigde Staten maken observatoren vandaag ongerust. Politicologen hebben altijd beseft dat een van de grote zwakheden van een democratie erin bestaat dat ze zichzelf democratisch ten val kan brengen. Waar tot voor kort naar de jaren 30 van de vorige eeuw verwezen moest worden om die stelling kracht bij te zetten, zien we op de actuele politieke scène akelig concrete indicaties van een dergelijk gevaar opduiken. De Amerikaans politicoloog Mounk (2018) spreekt van de opkomst van een zogenoemde ‘niet-liberale democratie’, een dictatuur van de meerderheid waarin alle ingebouwde beschermingsmaatregelen ten aanzien van minderheidsgroepen of de controle op de politiek via de journalistiek (media als vierde macht) stelselmatig afgebouwd worden. Wat rest, zijn autoritaire leiders die met een populistisch en extreem conflictgeladen discours hun kiezers in de ban houden en bevolkingsgroepen tegen elkaar uitspelen. Daarom pleiten sommige filosofen vandaag al onomwonden tegen het onvoorwaardelijk toekennen van stemrecht aan iedereen, ongeacht zijn of haar politieke kennis (Brennan, 2016).

Wat een dergelijke bezorgdheid vooral toont, is dat democratiseren geen eenrichtingsproces is. Democratie is geen eindstadium, het is iets waar permanent en hard aan gewerkt moet worden. Voor jongeren die leerplichtig zijn, gebeurt dat bijvoorbeeld via de vakoverschrijdende eindtermen ‘opvoeden tot burgerzin’ en via de talloze initiatieven en projecten rond burgerschapseducatie waar deze eindtermen naar leiden. In die zin is ook het monitoren van de opvattingen van jongeren over politiek en democratie belangrijk. In discussies over de staat van de democratie wordt er inderdaad vaak naar jongeren verwezen. Daar zijn verschillende redenen voor. Ten eerste blijven politieke opvattingen, een keer ze zijn gevormd, relatief stabiel doorheen de verdere levensloop

(Alwin, Cohen, & Newcomb, 1991). Daardoor wordt het bestuderen van jongeren een beetje zoals kijken in een glazen bol. Ten tweede weten we dat de politieke betrokkenheid van jongeren in vergelijking met volwassenen veeleer laag is (Garcia-Albacete, 2014). Geregeld duiken er dan ook discussies op over de vraag hoe we de politieke betrokkenheid van jongeren kunnen verhogen. Een van die discussies die in Vlaanderen, net zoals in andere landen, regelmatig stof doen opwaaien, betreft de verlaging van de stemgerechtigde leeftijd van 18 naar 16 jaar. Voorstanders van dat voorstel gaan uit van het ‘jong geleerd, oud gedaan’-principe en poneren dat politieke betrokkenheid niet vroeg genoeg kan starten. Volgens anderen moeten jongeren vooral jong kunnen zijn en moet men hen pas bij politiek betrekken wanneer ze er voldoende ‘klaar’ voor zijn. Dat laatste niet alleen voor hun eigen persoonlijke belang, maar in toenemende mate ook, zo benadrukt Brennan (2016), voor het algemeen maatschappelijk belang.

In het licht daarvan ligt het voor de hand dat politieke opvattingen en betrokkenheid binnen het Jeugdonderzoeksplatform (JOP) altijd een van de aandachtspunten is geweest. In dit hoofdstuk maken we voor de vierde keer een actuele schets van de opvattingen van Vlaamse jongeren over politiek (Elchardus & Herbots, 2010; Spruyt & Van Droogenbroeck, 2014; Vanhoutte, 2007). In vergelijking met eerdere hoofdstukken over dat thema, is dit hoofdstuk meer empirisch gezind. Centraal staan de data zoals ze zijn verzameld in de recentste JOP-monitor 4 (2018). Om die bevindingen te duiden, begint het vervolg van dit hoofdstuk met het situeren van Vlaamse jongeren in een internationaal perspectief.

2. Vlaamse jongeren en politiek: een internationale vergelijking

Een gedetailleerde studie van de concrete opvattingen over politiek bij Vlaamse jongeren wordt interessanter als we ook zicht hebben op *hoe* ze zich plaatsen ten opzichte van jongeren in andere landen. Data die toelaten de positie van Vlaamse jongeren internationaal te vergelijken, zijn schaars maar niet onbestaande. Zo nam Vlaanderen in 2016 (net als in 2009) samen met 24 andere landen en regio's deel aan de International Civic and Citizenship Education Study (verder: ICCS) (Sampermans, Maurissen, Louw, Hooghe, & Claes, 2017). Het gaat om een vergelijkend onderzoek bij 14-jarigen naar burgerschap en burgerschapseducatie. Politieke betrokkenheid vormt één aspect van dit onderzoek.

In vergelijking met de algemene internationale trend doen Vlaamse jongeren het qua politieke kennis significant beter (tabel 6.1). De politieke kennis nam bovendien tussen 2009 en 2016 duidelijk toe. Zodra die kennis in de praktijk moet worden omgezet naar politieke betrokkenheid, zijn de resultaten echter veel minder rooskleurig. Een van de vragen peilt naar hoe belangrijk jongeren bepaalde zaken vinden om als volwassene een ‘goede burger’ te zijn. De zeventien kenmerken zijn onder te verdelen in drie dimensies van burgerschap. Twee daarvan zijn voor onze doeleinden interessant. *Con-*

ventioneel burgerschap verwijst naar het belang dat gehecht wordt aan het gaan stemmen bij verkiezingen, het lid worden van een politieke partij, het volgen van politieke discussies enzovoort. *Sociaal burgerschap* verwijst naar het vreedzaam deelnemen aan protesten en aan activiteiten om mensenrechten te beschermen, een lokale gemeenschap te ondersteunen enzovoort. Op beide dimensies scoren Vlaamse jongeren onder het internationale gemiddelde. Op conventioneel burgerschap scoren ze zelfs ronduit laag en doen alleen Estland en Finland het nog slechter. Als vervolgens aan leerlingen gevraagd wordt in welke mate ze denken zelf politiek actief te zullen worden, wordt het algemene beeld bevestigd dat Vlaamse jongeren in vergelijking met andere landen (zeer) weinig politiek betrokken zijn.

Tabel 6.1 De politieke betrokkenheid van Vlaamse jongeren internationaal vergeleken. Gegevens gebaseerd op ICCS-studie (14-jarigen).

	Politieke kennis		Participatie tijdens verkiezingen		Politieke participatie		Participatie op school	
	Gem.	S.A.	Gem.	S.A.	Gem.	S.A.	Gem.	S.A.
Denemarken	586,25	92,32	Peru	9,15	Dom. Rep.	10,87	Dom. Rep	54,66
Taiwan	581,15	89,33	Noorwegen	10,62	Peru	10,57	Noorwegen	53,54
Zweden	579,24	101,65	Italië	9,72	Mexico	11,90	Peru	52,26
Finland	576,65	82,79	Zweden	9,90	Colombia	11,24	Colombia	52,20
Noorwegen	563,66	92,03	Colombia	10,20	Litouwen	10,03	Zweden	52,00
Estland	546,42	79,68	Dom. Rep.	10,21	Denemarken	8,01	Mexico	50,95
Rusland	544,68	81,88	Taiwan	9,71	Italië	9,72	Chili	50,91
Vlaanderen	537,23	81,42	Denemarken	9,50	Totaal	10,50	Rusland	50,28
Slovenië	532,10	79,57	Mexico	10,63	HRV	10,60	HRV	50,14
Kroatië	531,21	75,90	Litouwen	10,17	Rusland	11,71	Litouwen	49,90
Italië	524,43	85,37	HRV	10,10	Zweden	9,57	Malta	49,60
Nederland	522,87	91,45	Totaal	10,55	Taiwan	9,85	Totaal	49,32
Totaal	518,67	88,75	Rusland	10,63	Malta	10,10	Denemarken	48,88
Litouwen	517,76	80,87	Finland	9,92	Letland	10,28	Slovenië	48,81
Letland	492,15	80,46	Chili	12,67	Chili		Taiwan	48,68
Malta	491,22	103,24	Malta	11,04	Bulgarije		Bulgarije	48,55
Bulgarije	485,13	107,95	Slovenië	11,57	Slovenië	8,08	Finland	47,51
Chili	482,45	94,66	Bulgarije	11,65	Finland	13,01	Letland	47,22
Colombia	482,11	83,41	Letland	11,06	Noorwegen	11,91	Italië	46,44
Mexico	467,04	84,01	Vlaanderen	10,08	Estland	10,14	Vlaanderen	46,21
Peru	437,71	92,39	Estland	10,29	Nederland	9,61	Estland	46,19
Dom. Rep.	381,36	81,05	Nederland	10,72	Vlaanderen	10,00	Nederland	41,13

Bron: Tabel gereconstrueerd op basis van cijfers overgenomen uit Sampermans et al. (2017, p. 22 en 69). In Vlaanderen namen 2931 leerlingen uit 162 scholen deel.

Een beperking van de ICCS-data is dat het onderzoek betrekking heeft op zeer jonge jongeren (14 jaar oud). Zeker als het gaat over vormen van politieke betrokkenheid (bv. de bereidheid tot stemmen), is men genoodzaakt om hypothetische vragen te stellen. Daarom is het zinvol de ICCS-data aan te vullen met andere gegevens. De European Social Survey biedt op dat vlak interessante mogelijkheden. Die survey bevraagt in een groot aantal Europese landen een representatief staal van alle inwoners die minstens 15 jaar oud zijn. Als we uit de recentste *wave* waarover data beschikbaar zijn (2016), de groep 15- tot 25-jarigen (gemiddelde leeftijd: 20 jaar) selecteren, houden we voldoende respondenten over om Nederlandstalige Belgische jongeren te vergelijken met hun Europese leeftijdsgenoten. In totaal zijn er zes interessante indicatoren in de data ter beschikking: de mate van politieke interesse, de mate waarin men zichzelf voldoende bekwaam acht om aan politiek te doen (politiek zelfvertrouwen), de tevredenheid over de staat van de democratie in zijn land, de mate waarin men vertrouwen heeft in politici, of men in het afgelopen jaar een politicus gecontacteerd heeft en tot slot de mate waarin men op een laagdrempelige manier aan politiek participeerde. Tabel 6.2 vergelijkt voor die indicatoren de positie van Vlaamse jongeren met andere landen.¹

De cijfers bevestigen slechts deels de bevindingen uit de ICCS-data.² Vlaamse jongeren scoren weliswaar relatief laag – en lager dan het algemene gemiddelde – op politieke interesse en politiek zelfvertrouwen, maar op alle andere indicatoren scoort Vlaanderen veeleer goed en altijd boven het algemene Europese gemiddelde. In vergelijking met onze buurlanden scoren Vlaamse jongeren ongeveer hetzelfde als Nederland en Duitsland en veel beter dan Frankrijk. Specifiek op de laagdrempelige vormen van politieke participatie scoren Vlaamse jongeren opvallend beter dan jongeren uit onze buurlanden. Samengenomen en in het algemeen gesteld, suggereren beide studies dat Vlaamse jongeren, hoewel ze op jonge leeftijd vrij passief en weinig politiek betrokken zijn, tijdens hun jeugd een belangrijke inhaalbeweging maken.

1. De data werden gewogen zoals door het consortium werd voorgeschreven via de post-stratificatiegewichten (PSPWGHT).

2. Daarbij moet men rekening houden met het feit dat de landen die in de twee studies opgenomen werden, slechts partieel overlappen en dat de meetinstrumenten in beide surveys niet volledig identiek zijn. Om die reden beperken we de bespreking tot de meest algemene patronen.

Tabel 6.2 Opvattingen over politiek en politieke betrokkenheid bij jongeren in Europa, gebaseerd op gegevens van de European Social Survey (2016; 15- tot 25-jarigen).

	Politieke interesse ^a			Politiek zelfvertrouwen ^b			Tevredenheid democratie ^c			Vertrouwen in politici ^d			Reeds zelf een politicus gecontacteerd ^e		Politieke participatie ^f			
	Gem.	S.A.	N		Gem.	S.A.		Gem.	S.A.		Gem.	S.A.		Gem.	S.A.		Gem.	S.A.
Zweden	0,58	0,49	237	IJsland	0,60	0,49	Noorwegen	7,71	1,87	Noorwegen	5,78	1,77	IJsland	0,17	0,38	Hongarije	0,62	0,36
IJsland	0,57	0,50	156	Noorwegen	0,57	0,50	Zwitserland	7,62	1,62	Nederland	5,62	1,52	Noorwegen	0,13	0,34	Litouwen	0,52	0,57
Ver. Koninkrijk	0,54	0,50	306	Zweden	0,54	0,50	Zweden	7,29	1,85	Zweden	5,43	2,06	Duitsland	0,13	0,34	Rusland	0,40	0,64
Finland	0,51	0,50	300	Duitsland	0,53	0,50	Finland	6,73	2,00	Vlaanderen	5,41	1,67	Nederland	0,13	0,33	Slovenië	0,32	0,69
Nederland	0,47	0,50	293	Zwitserland	0,50	0,50	Nederland	6,60	1,89	Zwitserland	5,41	1,89	Estland	0,12	0,32	Italië	0,27	0,79
Duitsland	0,44	0,50	456	Frankrijk	0,45	0,50	IJsland	6,53	1,93	Finland	5,21	2,14	Vlaanderen	0,11	0,32	Polen	0,26	0,91
Portugal	0,44	0,50	157	Oostenrijk	0,42	0,49	Duitsland	6,39	2,16	Duitsland	4,79	2,06	Zweden	0,11	0,32	Vlaanderen	0,24	0,76
Israël	0,43	0,50	647	Ver. Koninkrijk	0,42	0,49	Vlaanderen	6,28	1,65	IJsland	4,72	2,05	Oostenrijk	0,11	0,31	Tsjechië	0,22	0,98
Oostenrijk	0,42	0,49	277	Totaal	0,35	0,48	Oostenrijk	6,24	2,19	Rusland	4,37	2,47	Ierland	0,10	0,30	Estland	0,18	0,82
Zwitserland	0,39	0,49	240	Spanje	0,34	0,47	Ver. Koninkrijk	5,86	2,11	Ver. Koninkrijk	4,18	2,08	Ver. Koninkrijk	0,09	0,29	Israël	0,15	0,99
Spanje	0,39	0,49	277	Italië	0,33	0,47	Totaal	5,74	2,36	Estland	4,16	2,14	Portugal	0,09	0,29	Portugal	0,11	0,73
Rusland	0,37	0,48	479	Polen	0,33	0,47	Tsjechië	5,63	2,22	Totaal	4,09	2,36	Spanje	0,09	0,28	Zwitserland	0,05	0,94
Estland	0,37	0,48	254	Finland	0,32	0,47	Litouwen	5,63	2,47	Oostenrijk	4,08	2,35	Totaal	0,08	0,27	Ierland	0,04	0,98
Totaal	0,36	0,48	6908	Israël	0,31	0,46	Ierland	5,62	1,88	Ierland	3,94	2,25	Finland	0,08	0,27	Nederland	0,02	0,79
Frankrijk	0,35	0,48	322	Estland	0,30	0,46	Estland	5,59	2,06	Tsjechië	3,72	2,36	Zwitserland	0,07	0,26	Totaal	0,00	1,00
Noorwegen	0,33	0,47	294	Nederland	0,29	0,45	Portugal	5,16	1,85	Hongarije	3,69	2,49	Frankrijk	0,07	0,25	Oostenrijk	-0,14	1,07
Vlaanderen	0,33	0,47	161	Vlaanderen	0,29	0,45	Slovenië	5,12	2,27	Litouwen	3,48	2,31	Israël	0,07	0,25	Duitsland	-0,24	1,04
Polen	0,29	0,46	253	Ierland	0,27	0,45	Hongarije	5,06	2,23	Portugal	3,43	1,96	Polen	0,07	0,25	Ver. Koninkrijk	-0,30	1,01
Ierland	0,29	0,46	427	Rusland	0,27	0,44	Israël	4,96	2,88	Israël	3,38	2,54	Italië	0,06	0,23	Frankrijk	-0,35	1,06
Italië	0,23	0,42	351	Slovenië	0,26	0,44	Polen	4,96	2,06	Frankrijk	3,26	1,82	Slovenië	0,05	0,21	Spanje	-0,40	1,22

Slovenië	0,22	0,42	183	Hongarije	0,25	0,43	Frankrijk	4,94	2,33	Slovenië	3,15	2,19	Tsjechië	0,04	0,20	Finland	-0,48	1,13
Hongarije	0,12	0,33	215	Portugal	0,21	0,41	Rusland	4,92	1,87	Polen	2,78	1,98	Litouwen	0,03	0,17	Zweden	-0,50	1,18
Litouwen	0,10	0,30	320	Tsjechië	0,11	0,32	Italië	4,45	2,31	Italië	2,68	2,23	Rusland	0,03	0,16	Noorwegen	-0,55	1,10
Tsjechië	0,09	0,28	303	Litouwen	0,09	0,29	Spanje	4,13	2,39	Spanje	2,49	2,16	Hongarije	0,01	0,10	IJsland	-0,80	1,20

^a Beoordeeld op schaal 1-4, proportie die 1 (zeer geïnteresseerd) of 2 (tamelijk geïnteresseerd) scoort

^b Beoordeeld op schaal 1-5, proportie die 3 (tamelijk) – 5 (volledig) scoort

^c Beoordeeld op schaal 1 (zeer ontevreden)-10 (zeer tevreden), gemiddelde score

^d Beoordeeld op schaal 1 (geen vertrouwen)-10 (volledig vertrouwen), gemiddelde score

^e Beoordeeld Ja/Nee, proportie Ja

^f Factorscore op CATPCA, vijf kenmerken (het tekenen van een pettie, een politieke boodschap op internet gepost of gedeeld, deelgenomen aan betoging, een product bewust niet gekocht), een hoge score wijst op meer politieke participatie

3. Vlaamse jongeren en politiek: een detailperspectief

De voorgaande cijfers gaven een indicatie van hoe Vlaamse jongeren in internationaal vergelijkend perspectief scoren wat betreft hun opvattingen over politiek en vormen van politieke betrokkenheid. Internationale data kampen echter met twee grote beperkingen. Ten eerste is het aantal beschikbare meetinstrumenten doorgaans beperkt. Houdingen ten aanzien van de politiek en vormen van politieke betrokkenheid zijn complex en de gegevens van de JOP-monitor laten toe om die complexiteit beter te bevragen. Een bijkomend voordeel van de JOP-monitor is, ten tweede, dat hij bij uitstek geschikt is om diversiteit *binnen* de groep jongeren te bestuderen. In totaal worden in het vervolg van dit hoofdstuk negen opvattingen of gedragingen in kaart gebracht. De werkwijze is daarbij identiek. Eerst stellen we elke opvatting kort voor door onder meer duiding te geven bij de relevantie ervan, vervolgens beschrijven we de verspreiding van de opvatting en de sociale verschillen die zich met betrekking tot de opvatting in Vlaanderen onder jongeren voordoen.

3.1 Politieke interesse en competentie

De interesse in politiek is een kenmerk dat vaak bestudeerd wordt. Het is relatief eenvoudig te meten en het blijkt vooral een goede voorspeller te zijn voor tal van andere politieke opvattingen en gedragingen. Politieke interesse wordt daarbij vaak gezien als een ‘minimale’ manier om als burger bij de politiek betrokken te zijn. Mede om die reden wordt het kenmerk al sinds de eerste JOP-monitor³ bevraagd. De items waarmee we politieke interesse meten, variëren en hebben niet uitsluitend betrekking op de interesse, maar verwijzen ook naar de zelf ingeschatte competentie (tabel 6.3). Het spreekt voor zich dat beide elementen nauw met elkaar samenhangen: mensen zijn doorgaans weinig geïnteresseerd in dingen die ze niet begrijpen, en omgekeerd bevordert interesse hebben in iets de competentie. Sinds JOP-monitor 3 (2013) werden twee extra items toegevoegd die de politieke interesse afleiden uit gedrag: het lezen over politiek en het kijken naar een politieke discussie op de televisie.

Over de tijd heen vertoont de algemene interesse in politiek en de zelf ingeschatte competentie een grote mate van stabiliteit. De sterke toename van het aandeel jongeren dat in 2013 aangaf niet geïnteresseerd te zijn in politiek, is in 2018 grotendeels afgevlakt. In het algemeen bevestigen die gegevens dat jongeren veeleer weinig geïnteresseerd zijn in politiek. Bijna een op de twee jongeren zapt weg als hij of zij bij het tv-kijken per ongeluk op een politieke discussie terechtkomt en slechts een kwart leest wel eens iets over politiek. Afgaand op deze stellingen, lijkt politiek bij jongeren inderdaad een weinig prominente plaats in te nemen. Uit voorgaand onderzoek weten we bovendien

3. De eerste en de vierde monitor hadden betrekking op een beperktere leeftijdsgroep (14 tot 25 jaar) dan JOP-monitor 2 (2008) en JOP-monitor 3 (2013), waarin jongeren tot 30 jaar bevraagd werden. Voor vergelijkingen over de tijd heen worden jongeren ouder dan 25 jaar buiten beschouwing gelaten.

dat de politieke interesse bij jongeren lager ligt dan bij de bevolking tussen 25 en 65 jaar oud (Vanhoutte, 2007).

Een aanzienlijk gedeelte van de jongeren heeft het gevoel maar weinig van politiek te begrijpen. Onderzoek toont aan dat politiek bij jongeren zelden het gespreksthema vormt. In vergelijking met volwassenen hanteren jongeren ook een engere invulling van wat politiek is. Jongeren hebben bijvoorbeeld een minder goed zicht op hoe politiek hun dagelijkse leven beïnvloedt (Quintelier, 2007, p. 177). Dat inzicht maakt het eenvoudiger om te begrijpen waarom slechts 16% van de jongeren het gevoel heeft meer te weten over politiek dan hun leeftijdsgenoten en het reikt meteen een ankerpunt aan waarop een beleid of onderwijs kan ingrijpen. Mogelijk worden jongeren meer in politiek geïnteresseerd naarmate ze beter begrijpen hoe politiek facetten van hun dagelijkse ervaringen beïnvloedt. Ondanks de veeleer geringe interesse in politiek geeft toch bijna een op de drie jongeren aan een eigen mening te hebben over diverse politieke thema's. Dat percentage ligt dan weer wel enkele procentpunten lager in vergelijking met voorgaande JOP-monitors.

Tabel 6.3 Vergelijking tussen politieke interesse en competentie bij jongeren tussen 2006 en 2018 in Vlaanderen (14- tot 25-jarigen, rijpercentages).

Items		(Helemaal) niet akkoord	Tussen beide	(Helemaal) akkoord	N
Ik weet meer over politiek dan de meeste mensen van mijn leeftijd	JOP 1	64,1	20,8	15,1	2475
	JOP 2	60,3	23,3	16,3	2057
	JOP 3	59,7	21,2	19,1	2048
	JOP 4	62,0	21,7	16,3	1330
Wanneer er over politieke thema's of problemen gepraat wordt, heb ik daar gewoonlijk een mening over	JOP 1	37,1	25,4	37,4	2468
	JOP 2	33,1	30,5	36,4	2057
	JOP 3	37,0	25,0	38,0	2036
	JOP 4	38,3	28,0	33,8	1321
De meeste politieke thema's begrijp ik nauwelijks	JOP 1	42,6	25,7	31,7	2470
	JOP 2	38,3	31,3	30,4	2057
	JOP 3	38,7	27,8	33,5	2027
	JOP 4	34,1	32,3	33,6	1315
Ik ben niet geïnteresseerd in politiek	JOP 1	32,8	23,8	43,4	2475
	JOP 2	30,5	26,3	43,2	2059
	JOP 3	29,0	22,5	48,5	2038
	JOP 4	28,5	26,3	45,3	1299
Ik lees soms over politiek	JOP 3	49,7	22,9	27,4	2033
	JOP 4	47,3	26,6	26,1	1325
Als er op de tv een politieke discussie bezig is, dan schakel ik snel over naar een ander kanaal	JOP 3	20,6	24,3	55,1	2033
	JOP 4	23,4	27,7	48,9	1297

Bron: JOP-monitor 1 (2006), JOP-monitor 2 (2008), JOP-monitor 3 (2013), JOP-monitor 4 (2018)

De voorgaande cijfers hebben betrekking op de groep jongeren in haar geheel. Dat is enigszins misleidend, omdat we weten dat politieke interesse sterk varieert naargelang de leeftijd (tabel 6.4).⁴ Dat is in Vlaanderen zo (zie ook Vanhoutte, 2007), maar dat blijkt ook uit overzichtsstudies (Neundorf, Smets, & Garcia-Albacete, 2013; Niemi & Hepburn, 1995): tussen de leeftijd van 14 en 25 jaar neemt de politieke interesse gestaag toe, waarna ze stabiliseert en gedurende de verdere levensloop relatief constant blijft (Prior, 2010). Voor de politieke competentie vinden we een gelijkaardig verband. Alleen voor politieke interesse stellen we een duidelijke breuk vast tussen jongeren die jonger en jongeren die ouder zijn dan 20 jaar, waarbij de laatste groep veel meer in politiek geïnteresseerd is. Voor politieke competentie is die breuk er ook, maar veel minder uitgesproken. Bovendien is het vooral opvallend dat de politieke interesse en de politieke competentie in de oudste leeftijdsgroep (24 tot 25 jaar) nog substantieel hoger liggen dan bij de voorgaande leeftijdsgroep.

Tabel 6.4 Politieke interesse en competentie uitgezet volgens leeftijd in Vlaanderen (somschaal 0-100, 14- tot 25-jarigen).

Leeftijd	Politieke interesse ^a	Politieke competentie ^b
14-15 jaar	31,61	37,19
16-17 jaar	40,92	42,07
18-19 jaar	39,54	42,56
20-21 jaar	43,61	44,38
22-23 jaar	43,87	43,84
24-25 jaar	45,28	46,61
Algemeen gemiddelde	40,74	42,72
Eta	0,183	0,124
P	0,000	0,001
N	1303	1328

^a Cronbach α : 0,784

^b Cronbach α : 0,799

Bron: JOP-monitor 4 (2018)

Vervolgens brengen we de sociale verschillen voor beide opvattingen in kaart (tabel 6.5). Naast de leeftijd en het geslacht nemen we de volgende criteria op in de analyse: de gevolgde onderwijsvorm in het secundair onderwijs, het opleidingsniveau van de ouders, het subjectief rondkomen (1: zeer gemakkelijk tot 6: zeer moeilijk)⁵ en de levensbeschouwing. Ook of men al dan niet in België werd geboren, nemen we mee in de

4. Een gelijkaardig patroon werd in elke JOP-monitor teruggevonden (Spruyt & Van Droogenbroeck, 2014).

5. Deze variabele kreeg in vergelijking met de bevraging een andere scoretabel (oorspronkelijke codering: 1, zeer moeilijk – 6, zeer gemakkelijk).

analyse. Het gaat om kenmerken waarvan ruim gedocumenteerd is dat ze verschillen in politieke opvattingen afbakenen.

Tabel 6.5 Resultaten van lineaire regressie politieke interesse en politieke competentie bij jongeren (14- tot 25-jarigen).

	Politieke interesse	Politieke competentie
Vrouw (0: man)	-0,200 ^a ***	-0,265***
Meerderjarig (0: neen)	0,145***	0,099***
Onderwijsvorm (0: aso)		
– Tso	-0,169***	-0,167***
– Bso	-0,183***	-0,189***
Ten minste één ouder heeft hoger diploma (0: geen ouder heeft hoger diploma)	0,013	-0,028
Subjectief rondkomen (1-6)	-0,041	-0,064*
In België geboren (0: ja)	0,019	-0,012
Geloofsovertuiging (0: katholiek)		
– Christelijk, niet-katholiek	0,023	0,012
– Moslim	0,050	0,007
– Vrijzinnig	0,040	0,014
– Niet-gelovig	-0,021	-0,020
N	1247	1270
adj. R ²	0,099	0,109

* $p < 0,050$; ** $p < 0,010$; *** $p < 0,001$

^a Gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten

Bron: JOP-monitor 4 (2018)

Politieke interesse en ingeschatte competentie blijken op een zeer gelijkaardige wijze sociaal verankerd te zijn. Vrouwen scoren op beide indicatoren lager. Die vaststelling werd al eerder gedaan op basis van voorgaande JOP-monitoren: genderverschillen zijn de belangrijkste sociale verschillen die voor politieke interesse en zelf ingeschatte politieke competentie worden gevonden. Ook leerlingen uit het bso en tso scoren in vergelijking met hun collega's uit het aso op politieke interesse en zelf ingeschatte politieke competentie. Na controle van de eigen onderwijspositie, heeft de onderwijsachtergrond van de ouders geen duidelijke toegevoegde waarde meer. Alle andere kenmerken – subjectief rondkomen, migratiegeschiedenis en levensbeschouwelijke overtuiging – bieden geen verklaring voor verschillen in politieke interesse en zelf ingeschatte politieke competentie.

3.2 Politieke machteloosheid

Mensen die het gevoel hebben dat hun stem en mening om welke reden dan ook door politici niet wordt gehoord, zullen weinig geneigd zijn die mening te laten horen en te onderbouwen. Gevoelens van politieke machteloosheid worden dan ook vaak aangehaald als een verklaring voor geringe politieke interesse en betrokkenheid. Gevoelens van politieke machteloosheid kunnen uiteraard ingegeven zijn door verschillende zaken, wat soms wordt aangeduid als het verschil tussen ‘interne’ en ‘externe’ politieke machteloosheid. De eerste term verwijst naar het gevoel dat de eigen stem niet opvalt in de massa en daardoor onbelangrijk is. In dat geval zijn de ‘regels van het spel’, het feit dat er zoveel mensen meedoen, de bron van machteloosheid. Dat gevoel (of het gebrek eraan) wordt uitgedrukt in het eerste item (tabel 6.6). Politieke machteloosheid kan, ten tweede, ook stoelen op de idee dat de politieke partijen niet luisteren naar mensen of alleszins weinig doen met hun verhaal. Een dergelijke, zogenoemde externe machteloosheid wordt vooral in de laatste drie items uitgedrukt, waarin politici en politieke partijen een gebrek aan responsiviteit verweten wordt, en houdt meer dan de interne variant een systeemkritiek in.

Tabel 6.6 Stellingen die verwijzen naar politieke machteloosheid bij jongeren in Vlaanderen (14- tot 25-jarigen, rijpercentages).

Items	(Helemaal) niet akkoord	Tussen beide	(Helemaal) akkoord	N
Er stemmen zoveel mensen bij verkiezingen dat mijn stem er niet toe doet	54,2	28,8	17,0	1334
De politieke partijen zijn alleen maar geïnteresseerd in mijn stem en niet in mijn mening	15,0	36,1	48,9	1327
Zodra ze verkozen zijn, voelen de meeste politici zich te goed voor mensen zoals ik	21,9	39,9	38,3	1324
Stemmen heeft geen zin. De partijen doen toch wat ze willen	30,7	35,3	34,0	1328

Bron: JOP-monitor 4 (2018)

Een vergelijking van de mate van instemming toont aan dat politieke machteloosheid bij jongeren vooral ingegeven wordt door het gevoel dat politici en politieke partijen onvoldoende responsief zijn. Zo vindt bijna de helft van de jongeren (48,9%) dat politieke partijen vooral op zoek zijn naar stemmen veeleer dan meningen. Een groot gedeelte (38,3%) vindt bovendien dat zodra ze verkozen zijn, politici zich te goed voelen voor mensen zoals zij. Desondanks zijn jongeren verdeeld over de vraag of stemmen dan geen zin heeft. Een gedeelte van de jongeren (30,7%) beseft blijkbaar dat zelfs als partijen alleen om strategische redenen naar kiezers luisteren, die kiezers als collectief in het stemhokje partijen en politici tot de orde kunnen roepen.

Tabel 6.7 Politieke machteloosheid uitgezet naargelang de leeftijd bij Vlaamse jongeren (14- tot 25-jarigen).

Leeftijdscategorieën	Gemiddelde (0-100) ^a
14-15 jaar	55,15
16-17 jaar	51,20
18-19 jaar	51,28
20-21 jaar	51,31
22-23 jaar	51,88
24-25 jaar	48,89
Algemeen gemiddelde	51,65
Eta	0,093
P	0,043
N	1326

^a Cronbach α : 0,790**Bron:** JOP-monitor 4 (2018)

Leeftijdsverschillen in politieke machteloosheid blijken eerder beperkt te zijn (tabel 6.7). Alleen de jongste leeftijdsgroep (14-15 jaar) voelt zich in vergelijking met oudere jongeren echt politiek machtelozer.

Tabel 6.8 Lineaire regressie politieke machteloosheid bij jongeren (14- tot 25-jarigen).

	Politieke machteloosheid
Vrouw (0: man)	0,028 ^a
Meerderjarig (0: neen)	-0,072 **
Onderwijsvorm (0: aso)	
– Tso	0,135 ***
– Bso	0,234 ***
Ten minste één ouder heeft hoger diploma (0: geen ouder heeft hoger diploma)	-0,085 **
Subjectief rondkomen (1-6)	0,101 ***
In België geboren (0: ja)	-0,016
Geloofsovertuiging (0: katholiek)	
– Christelijk, niet-katholiek	0,067 *
– Moslim	-0,067 *
– Vrijzinnig	0,001
– Niet-gelovig	0,058
N	1267
adj. R ²	0,098

* $p < 0,050$; ** $p < 0,010$; *** $p < 0,001$ ^a Gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten**Bron:** JOP-monitor 4 (2018)

Politieke machteloosheid blijkt op een enigszins andere wijze sociaal verankerd te zijn dan politieke interesse en competentie (tabel 6.8). Zo vinden we bijvoorbeeld geen genderverschil terug. Wel zijn er verschillen naargelang de gevolgde onderwijsvorm. Leerlingen uit het bso voelen zich het meest machteloos, leerlingen die tso volgen, voelen dat in mindere mate en leerlingen uit het aso voelen dat het minst. Terwijl er zich voor politieke competentie en interesse een duidelijke breuk aftekende tussen aso enerzijds en tso en bso anderzijds, stellen we voor politieke machteloosheid een meer gradueel verschil tussen de drie onderwijsvormen vast. Voor politieke machteloosheid merken we, ten slotte, een klein additioneel effect van het opleidingsniveau van het gezin waarin jongeren opgroeien: hoe hoger opgeleid de ouders zijn, hoe minder sterk het gevoel van politieke machteloosheid is. Na controle van die kenmerken is er een zwak positief effect van de leeftijd, waarbij jongeren die meerderjarig zijn, zich minder politiek machteloos voelen dan minderjarige jongeren. Politieke machteloosheid heeft ook een materiële voedingsbodem. Jongeren die aangeven dat men thuis financieel gemakkelijk rondkomt, voelen zich minder politiek machteloos, onafhankelijk van andere kenmerken. In vergelijking met jongeren die zich katholiek noemen, voelen moslimjongeren zich minder politiek machteloos. Jongeren die zich als christelijk maar niet als katholiek omschrijven, voelen zich meer machteloos. Die verschillen zijn echter klein.

3.3 Politiek populisme

Een van de argumenten tegen een verlaging van de stemgerechtigde leeftijd heeft te maken met de vrees voor beïnvloeding van jongeren. Jongeren die slechts in geringe mate in politiek geïnteresseerd zijn en zelf aangeven dat ze relatief weinig van politiek weten, slagen er mogelijk onvoldoende in om hun opvattingen over mens en maatschappij te vertalen naar een stem voor een partij die een gelijkaardig mens- en maatschappijbeeld aanhangt. Zij zouden gemakkelijk beïnvloedbaar zijn en daardoor vaker een extreme stem uitbrengen zonder de impact daarvan voldoende in te schatten. In onderzoek naar dat thema wordt de gevoeligheid voor extremisme en beïnvloeding nagenoeg nooit rechtstreeks onderzocht. Toch is het mogelijk dat wel te doen en de gevoeligheid voor populisme lijkt in dat geval een interessante optie. Alvorens die te meten, verduidelijken we kort wat we begrijpen onder populisme.

Hoewel het geen nieuw verschijnsel is, wordt populisme vandaag druk besproken. Populisme heeft een duidelijke affiniteit met democratie en vindt in de verantwoording van de democratie altijd een verantwoording voor zichzelf (Stanley, 2008). In die zin wordt populisme wel eens de ‘schaduw van de democratie genoemd’ (Canovan, 1993, p. 3). Verantwoordingen van de democratie balanceren inderdaad tussen constitutionalisme en volkssoevereiniteit, tussen een klemtoon op rechten, basisregels en procedures enerzijds en de wil van het volk anderzijds. Populisme klaagt een ver-

meend gebrek aan inspraak van ‘gewone mensen’ aan (Elchardus, 2002). Het is het verhaal waarin wij, het volk, de zuiveren, h t gezond verstand, staan tegenover zij, de corrupte elite, de bureaucratie, de macht (Canovan, 1999, p. 3; Hawkins & Riding, 2010; Mudde, 2007; Stanley, 2008, p. 102). Op die manier wordt het ‘gezond verstand’ voorgesteld als de legitieme en wenselijke grondslag van beleid (Diani, 1996; Mudde, 2004, p. 547). In die hoedanigheid bestaat populisme uit twee componenten: volkscentrisme (het gewone volk als enige referentie voor politici) en anti-establishment-denken.

In de context van discussies over de groei naar politieke volwassenheid zijn het precies (1) de nauwe affiniteit tussen populisme en de democratie, het feit dat populisme vertrekt vanuit een appel aan volkssoevereiniteit, en (2) het dunne aan deze ideologie (populisme combineert zichzelf altijd met een meer volle ‘linkse’ of ‘rechtse’ ideologie) die het interessant maken om te kijken naar de gevoeligheid voor populisme. Als jongeren werkelijk zo gemakkelijk te beïnvloeden of te verleiden zijn door extreme ideeën, dan verwachten we dat ze zeer gevoelig zijn voor populisme, niet in het minst omdat populistten claimen de belichaming te zijn van een goed werkende democratie waarin de mening van de gewone man gehoord en gerespecteerd wordt.

De afgelopen jaren werd er veel vooruitgang geboekt in de ontwikkeling van een schaal die de steun voor populisme op een zo zuiver mogelijke wijze in kaart brengt. In de JOP-monitor 4 (2018) werden de items opgenomen zoals ze werden voorgesteld door Akkerman en collega’s (2014). De frequentieverdeling van de items die we gebruiken om de steun voor populisme te meten, geeft een genuanceerd beeld (tabel 6.9). Bijna 58% van de jongeren gaat akkoord met de stelling dat politici te veel praten en te weinig doen, net geen 40% vindt dat de gevestigde politici en elite de gewone mensen al vaak bedrogen hebben en bijna 38% vindt dat politici vooral voor zichzelf zorgen. Jongeren sluiten op dat punt aan bij anti-establishment gevoelens, die in de Vlaamse bevolking breed worden gedragen (Spruyt, Keppens, & Van Droogenbroeck, 2016). Toch slaat een dergelijke opvatting niet om in een blind vertrouwen in ‘het volk’ als ultieme referentie voor politiek. Zo is slechts een derde van de jongeren te vinden voor de idee dat politici zich uitsluitend moeten laten leiden door de mening van het volk of dat het volk alle beslissingen moet nemen. Minder dan 30% ziet zichzelf liever door een gewone burger vertegenwoordigd dan door een beroepspoliticus en slechts 22% kant zich tegen het sluiten van politieke compromissen. Terugkoppeland naar de algemene componenten van populisme, stellen we vast dat het anti-establishmentdenken onder jongeren aanzienlijk ruimer verspreid is dan het volkscentrisme.

Het beeld dat men zo krijgt, stemt opvallend overeen met de bevindingen over politieke machteloosheid. Ook daar bleken gevoelens van machteloosheid niet zozeer verbonden te zijn met het politieke bedrijf zelf (i.c. het grote aantal kiezers), maar wel met een gepercipieerd gebrek aan responsiviteit bij politici en politieke partijen.

Tabel 6.9 Frequentieverdeling van stellingen die peilen naar populisme in Vlaanderen (14- tot 25-jarigen).

Items	(Helemaal) niet akkoord	Tussen beide	(Helemaal) akkoord	N
Politici moeten zich uitsluitend laten leiden door de mening van het volk	24,4	41,8	33,8	1313
De belangrijkste politieke beslissingen zouden gemaakt moeten worden door het volk en niet door politici	25,4	42,5	32,1	1311
De politieke tegenstellingen zijn groter tussen de elite en gewone burgers dan tussen gewone burgers onderling	15,6	51,6	32,9	1285
Ik word liever vertegenwoordigd door een gewone burger dan door een beroepspoliticus	29,2	42,8	28,0	1294
Politici praten te veel en doen te weinig	10,1	32,2	57,6	1308
In de politiek is het sluiten van compromissen vaak een ander woord voor het verraden van je principes	28,9	48,8	22,3	1286
Politici zeggen dat ze voor onze belangen opkomen, maar ze zorgen vooral voor zichzelf	20,6	41,7	37,7	1302
De gevestigde elites en politici hebben de gewone mensen al vaak bedrogen	14,7	45,6	39,7	1295

Bron: JOP-monitor 4 (2018)

Tabel 6.10 Politiek populisme uitgezet naargelang de leeftijd bij jongeren in Vlaanderen (14- tot 25-jarigen).

Leeftijdscategorieën	Gemiddelde (0-100) ^a
14-15 jaar	56,15
16-17 jaar	55,22
18-19 jaar	55,32
20-21 jaar	54,03
22-23 jaar	54,66
24-25 jaar	55,06
Algemeen gemiddelde	55,07
Eta	0,041
p	0,822
N	1302

^a Cronbach α : 0,852

Bron: JOP-monitor 4 (2018)

Dat neemt natuurlijk niet weg dat het nog altijd om een toch wel harde kritiek gaat op de huidige werking van de democratie. In het licht van de discussie over politieke volwassenheid zou men kunnen verwachten dat met name jongeren het onderscheid moeilijk kunnen maken tussen democratie als een politiek principe en de populistische

sche kritiek erop. Als dat het geval is, dan verwacht men een negatieve relatie met de leeftijd. Dat blijkt echter niet het geval te zijn (tabel 6.10). Bivariaat is er geen relatie tussen de leeftijd en de steun voor populisme. Na een controle van andere kenmerken, constateren we een significant maar zwak verband (tabel 6.11). Het argument dat een verlaging van de opkomstplicht niet wenselijk is door de grotere gevoeligheid voor beïnvloeding en extremisme bij jongeren, wordt dan ook niet overtuigend gesteund, afgaand op de gevoeligheid voor populisme.

Tabel 6.11 Lineaire regressie politiek populisme bij jongeren (14- tot 25-jarigen).

	Politiek populisme
Vrouw (0: man)	0,006 ^a
Meerderjarig (0: neen)	-0,053 *
Onderwijsvorm (0: aso)	
– tso	0,155 ***
– bso	0,206 ***
Ten minste één ouder heeft hoger diploma (0: geen ouder heeft hoger diploma)	-0,078 **
Subjectief rondkomen (1-6)	0,162 ***
In België geboren (0: ja)	-0,005
Geloofsovertuiging (0: katholiek)	
– Christelijk, niet-katholiek	0,047
– Moslim	-0,046
– Vrijzinnig	0,069 *
– Niet-gelovig	0,080 *
N	1249
adj. R ²	0,102

* $p < 0,050$; ** $p < 0,010$; *** $p < 0,001$

^a Gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten

Bron: JOP-monitor 4 (2018)

De steun voor populisme is binnen de groep jongeren ongelijk verdeeld (tabel 6.11). Net zoals bij politieke machteloosheid vinden we voor de steun voor populisme geen genderverschillen. Jongeren die beroepsonderwijs volgen, zijn het meest populistisch, jongeren uit het aso het minst. Zij die technisch onderwijs volgen, nemen een tussenpositie in. Jongeren die opgroeien in hoogopgeleide gezinnen, zijn minder gevoelig voor populisme dan jongeren die geen ouder hebben met een diploma hoger onderwijs. Op basis van die cijfers valt niet uit te maken waar dergelijke opleidingsverschillen precies hun oorsprong vinden. In die context is het wel belangrijk dat het gaat om verschillen *na* een controle van meer materiële achterstelling. Om het resterende opleidingsverschil te proberen begrijpen, wordt in de recente literatuur steeds vaker verwezen naar de zeer sterke

dominantie van hogeschoolden op het politieke bedrijf en de mogelijke vervreemding die dat voor lager geschoolden teweegbrengt (Bovens & Wille, 2017). Er zijn indicaties dat er over opleidingsverschillen een zekere politieke bewustwording groeit, waarvan het succes van populistische partijen één uiting is (Spruyt et al., 2016; Stubager, 2009). Onderzoek toont ook aan dat ongeveer een op de vijf jongeren uit het tso en vooral het bso het gevoel heeft dat er op hem of haar wordt neergekeken vanwege die studiekeuze en dat dat gevoel samenhangt met andere politieke opvattingen (Spruyt, Kavadias, & Van Droogenbroeck, 2015). Steun voor populisme blijkt onder jongeren minder aanwezig te zijn in hoogopgeleide gezinnen en gezinnen die het financieel beter hebben. Steun voor populisme blijkt sterker bij vrijzinnigen te zijn en bij niet-gelovige jongeren.

3.4 Alternatieve politieke participatie

Alternatieve politieke acties en nieuwe media laten jongeren toe om zich op een toegankelijke manier, die beter past bij de levensstijl en waarden van jongeren dan van klassieke, traditionele partijen, gericht in te zetten voor specifieke politieke problemen, zoals het milieu, gerechtigheid en armoedebestrijding. Alternatieve politieke participatie gaat enerzijds om meer subtiele vormen van politieke betrokkenheid (zoals praten over politiek) en anderzijds om minder conventionele vormen van betrokkenheid (zoals het tekenen van een petitie, het boycotten of steunen van bepaalde producten). Door de opkomst van nieuwe media zijn nieuwe en toegankelijker manieren van politieke participatie mogelijk, die meer aansluiten bij de leefwereld van jongeren. Facebook werd opgericht in 2004 en werd pas in 2006 volledig openbaar. Op een Nederlandse versie was het wachten tot 2008. Sindsdien kende het aantal gebruikers van sociale media een fabuleuze groei. Die media worden voor verschillende zaken gebruikt. Protestacties zijn er één voorbeeld van. In tabel 6.12 wordt voor zeven vormen van politieke betrokkenheid het percentage jongeren weergegeven dat eraan deelneemt. Die vraag werd noodgedwongen grondig herwerkt ten opzichte van vorige monitors, waardoor we geen vergelijking over de tijd heen maken.

Tabel 6.12 Frequentieverdeling van alternatieve politieke actie (14- tot 25-jarigen, rijpercentages).

	Neen	Ja (offline)	Online
Petitie ondertekend	71,1	14,2	15,1
Protestactie gesteund	87,7	7,0	5,5
Politieke stelling geuit	81,1	16,5	2,6
Aan een betoging deelgenomen	95,3	3,7	1,0
Geld aan goed doel gegeven	45,2	54,8	
Product bewust niet gekocht	74,0	26,0	
Product gekocht omdat het milieu- of diervriendelijk gemaakt is	63,2	36,8	

Bron: JOP-monitor 4 (2018)

Van de zeven vormen van politieke participatie is geld doneren voor een goed doel onder Vlaamse jongeren het populairst (54,8%). Iets minder dan vier op de tien jongeren (36,8%) probeerden ook een impact te hebben door bepaalde projecten te steunen die milieu- of diervriendelijk zijn. Dat is gevoelig meer dan het kwart van de jongeren (26%) dat bepaalde producten bewust niet kocht. Het is vooral ook meer dan de klassiekere vormen van alternatieve politieke participatie, zoals het tekenen van petities, het steunen van protestacties, het uiten van een politieke stelling en het deelnemen aan betogingen.

Tabel 6.13 Lineaire regressie JOP-monitor 4 politieke participatie bij jongeren (14- tot 25-jarigen).

	Politieke participatie	
Vrouw (0: man)	0,111 ^a	***
Meerderjarig (0: neen)	0,117	**
Onderwijsvorm (0: aso)		
– tso	-0,078	*
– bso	-0,188	***
Ten minste één ouder heeft hoger diploma (0: geen ouder heeft hoger diploma)	0,024	
Subjectief rondkomen (1-6)	-0,040	
In België geboren (0: ja)	-0,023	
Geloofsovertuiging (0: katholiek)		
– Christelijk, niet-katholiek	0,005	
– Moslim	0,042	
– Vrijzinnig	0,063	*
– Niet-gelovig	0,031	
N	1253	
adj. R ²	0,060	

* $p < 0,050$; ** $p < 0,010$; *** $p < 0,001$

^a Gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten

Bron: JOP-monitor 4 (2018)

Alternatieve politieke participatie is binnen de groep jongeren ongelijk verdeeld (tabel 6.13). Opmerkelijk – zeker in vergelijking met de eerder bestudeerde lagere score voor politieke interesse en zelf ingeschatte politieke competentie bij meisjes – is dat meisjes op de alternatieve kanalen actiever zijn dan jongens. Voor het overige liggen de verschillen heel sterk in het verlengde van de verschillen die we terugvinden voor conventionele vormen van participatie en opvattingen over de betrokkenheid bij politiek. Zo ondernemen jongeren die aso volg(d)en het vaakst alternatieve politieke actie en jongeren die beroepsonderwijs volg(d)en het minst. Na controle van de eigen onderwijspositie biedt de onderwijsachtergrond van de ouders geen verdere verklaringskracht voor de geobserveerde verschillen in politieke participatie. Jongeren

die meerderjarig zijn, zijn politiek actiever dan minderjarigen. Voor het overige zorgen bijvoorbeeld de materiële positie (subjectief rondkomen) en de religieuze overtuiging niet voor substantiële verschillen.

3.5 Houding tegenover stemmen

Mensen kunnen op verschillende manieren politiek actief zijn. Lid worden van een partij of zich verkiesbaar stellen, zijn zonder twijfel de sterkste vormen van conventionele politieke participatie. Ze blijven echter beperkt tot een kleine groep. Voor de meerderheid van de bevolking vormt stemmen de belangrijkste wijze van conventionele politieke participatie. Dat stemmen is niet onbesproken. We haalden eerder al discussies aan over het verlagen van de stemgerechtigde leeftijd. Dikwijls worden er ook vragen gesteld over de wenselijkheid van de opkomstplicht. België is een van de weinige landen waar officieel een opkomstplicht geldt, dat is de verplichting om zich aan te melden bij een stembureau. Wat door de een gezien wordt als een elementaire betrokkenheid bij de samenleving en dus als een burgerschapsplicht, staat voor de ander voor een beknotting van de individuele vrijheid. Recent kwam daar nog de vaststelling bij dat er ondanks de opkomstplicht een aanzienlijk feitelijk absenteïsme bestaat (De Maesschalck, 2013).⁶

In deze paragraaf bekijken we een aantal kernopvattingen/gedragingen over stemmen bij jongeren: de houding tegenover de stemplicht, het hebben van een geldige stemintentie, de bereidheid om te gaan stemmen als er geen stemplicht zou zijn en houdingen tegenover het stemmen op 16-jarige leeftijd (tabel 6.14). Die laatste indicator werd in 2018 voor het eerst opgenomen in de vragenlijst, voornamelijk ingegeven door het aantrekkende maatschappelijke debat over dat topic. Omdat er voor elk van die opvattingen aanzienlijke verschillen naargelang de leeftijd zijn (tabel 6.15), bespreken we het algemene patroon samen met de vastgestelde leeftijdsverschillen.

Van de jongeren blijkt 44,5% een uitgesproken voorstander te zijn van het behoud van de opkomstplicht (tabel 6.14). Dat percentage is sinds 2008 stelselmatig gedaald. Dat betekent overigens niet dat een meerderheid van de jongeren de stemplicht zou afschaffen. Slechts 22% is die mening toegedaan en dat percentage bleef de afgelopen 10 jaar opmerkelijk stabiel. Als minder jongeren een uitgesproken voorstander zijn van het behoud van de opkomstplicht, dan komt dat omdat een groter aandeel van de jongeren er geen uitgesproken mening over heeft. Anno 2018 zegt een op de drie jongeren geen mening te hebben over de wenselijkheid van de verplichting om zich aan te melden bij een stemlokaal. Dat percentage is vooral hoog onder de jongste groepen. Bij oudere jongeren zien we dat de helft van de jongeren en meer een uitgesproken

6. Bij de recentste gemeenteraadsverkiezingen stemde in Vlaanderen 88,9% van de stemgerechtigden. In Brussel bedroeg dat minder dan 80% (De Standaard Online, laatst geconsulteerd 18/11/2018).

voorkeur heeft voor het behoud van de stemplicht en dat slechts een minderheid over dit thema geen mening heeft. Het percentage jongeren dat resoluut pleit voor het afschaffen van de stemplicht, is in de verschillende leeftijdsgroepen opmerkelijk stabiel en schommelt rond de 20 à 23 %.

Zonder stemplicht zou minder dan 55 % van de 14- tot 25-jarigen gaan stemmen. Dat algemene percentage wordt wel sterk gedrukt door de zeer lage bereidheid tot stemmen bij de twee jongste groepen (tabel 6.14). Opkomstcijfers bij jongeren zijn in het algemeen lager (European Commission, 2013). In landen als Zweden, Luxemburg of de UK stemt minder dan de helft van de jongeren onder 30 jaar. In internationale rapporten zoals die van de Europese Commissie, geldt België vaak als een van de landen waar de opkomst bij verkiezingen van jongeren hoog is. Gezien de opkomstplicht verwondert dat niet echt. In die zin nuanceren onze cijfers de goede score van België toch enigszins: als er geen opkomstplicht zou zijn, zou het aandeel jongeren dat stemt bij verkiezingen ook in Vlaanderen aanzienlijk lager liggen. Toch zijn jongeren, zoals aangegeven, zelf geen uitgesproken voorstander van het afschaffen van de opkomstplicht.

Twee op de drie jongeren hebben een geldige partijvoorkeur, dat is ongeveer zeven à negen procentpunten lager dan in de vorige monitors. De andere jongeren zouden in ongeveer gelijke mate niet of blanco stemmen. Ongeldig stemmen, komt nagenoeg niet voor. Het algemene patroon wordt wel heel sterk doorkruist door aanzienlijke leeftijdsverschillen. Er is een nagenoeg lineair verband tussen de leeftijd en het hebben van een geldige stemvoorkeur. Onder 14- en 15-jarigen heeft de helft (48,6 %) een geldige stemvoorkeur, bij 24- en 25-jarigen is dat meer dan acht op de tien.

Geregeld duikt in het politieke debat de discussie over stemrecht op 16 jaar op. Verschillende politieke partijen spraken er ook al hun steun voor uit of keurden het af. Bij jongeren zelf is er geen meerderheid voor te vinden. Dat geldt in het bijzonder als stemrecht ook opkomstplicht zou betekenen (en 16-jarigen dus dezelfde rechten maar ook dezelfde plichten als volwassenen zouden hebben). Amper 2 % van de jongeren steunt stemrecht gekoppeld aan een opkomstplicht vanaf 16 jaar, 44 % kan zich wel vinden in stemrecht zonder opkomstplicht voor jongeren. De leeftijdsverschillen met betrekking tot die vraag tonen een opmerkelijk patroon. De steun voor stemrecht op 16 ligt het laagst bij jongeren tussen 16 en 21 jaar. In die leeftijdscategorieën is minder dan vier op de tien jongeren te vinden voor stemmen op 16. Dat is veel minder dan de twee jongste en oudste leeftijdscategorieën. Belangrijk daarbij is dat ook bij de leeftijdscategorie waarop stemmen op 16 de grootste impact zou hebben – namelijk 16- en 17-jarigen – er geen meerderheid voor dit idee is.

Tabel 6.14 Mening over de stemplicht en geldige stemintentie in Vlaanderen (14- tot 25-jarigen, kolom-percentages).

Wat denk jij over de verplichting om te gaan stemmen?	JOP 4	JOP 3	JOP 2	JOP 1	N (2018)
Ik zou de stemplicht afschaffen	22,0	24,2	23,1	^a /	294
Ik zou de stemplicht behouden	44,5	47,6	51,1	/	595
Ik heb hier geen mening over	33,6	28,2	25,8	/	494
Stel dat er morgen verkiezingen zouden zijn, voor welke partij zou je dan stemmen?					
Geldige stem	66,7	74,8	76,8	74,9	876
Zou niet, ongeldig of blanco stemmen		25,2	23,2	25,1	436
– Blanco of ongeldig	17,3	13,5	14,5	14,4	226
– Niet	16,0	11,7	8,7	10,7	210
Stel dat er geen verplichting zou zijn om te gaan stemmen, zou je dan gaan stemmen?					
Ja	54,8	58,8	58,8	/	726
Neen	45,2	41,2	41,2	/	600
Sommige mensen vinden dat jongeren vanaf 16 jaar ook moeten kunnen stemmen (stemrecht). Vind jij dat ook?					
Neen	53,4	/	/	/	718
Ja, maar alleen wie dat wil (stemrecht)	44,4	/	/	/	596
Ja, alle 16 en 17 jarigen moeten ook gaan stemmen (opkomstplicht)	2,1	/	/	/	28

^a Niet opgenomen in deze monitor**Bron:** JOP-monitor 1 (2006), JOP-monitor 2 (2008), JOP-monitor 3 (2013), JOP-monitor 4 (2018)**Tabel 6.15** Percentage van geldige stemvoorkeur uitgezet naargelang de leeftijd van jongeren in Vlaanderen (14- tot 25 jarigen).

			Behouden stemplicht (rijpercentages)			Stemmen op 16
	% dat zou gaan stemmen indien er geen stemplicht was	% Geldige stem	Afschaffen	Behouden	Geen mening	Ja
14-15 jaar	41,8	48,6	19,4	27,9	52,7	58,3
16-17 jaar	47,6	55,9	21,5	35,7	42,7	47,5
18-19 jaar	56,6	68,1	22,3	52,7	25,0	35,0
20-21 jaar	57,1	70,7	23,3	48,1	28,7	38,0
22-23 jaar	61,0	76,3	19,8	49,0	31,2	50,4
24-25 jaar	65,2	81,2	25,9	53,9	20,0	49,9
Totaal	54,8	66,7	22,1	44,4	33,6	46,5

Bron: JOP-monitor 4 (2018)

Ter afsluiting worden in tabel 6.16 de opvattingen over conventionele politieke participatie voorspeld op basis van sociodemografische kenmerken (tabel 6.15). Die oefening

geeft een antwoord op de vragen ‘Wie heeft er een geldige stemvoorkeur?’, ‘Wie is bereid op vrijwillige basis te gaan stemmen?’, ‘Welke jongeren zijn voor het behoud of de afschaffing van die stemplicht?’ en ‘Welke jongeren zijn te vinden voor stemmen op 16 jaar?’

Tabel 6.16 Logistische regressie geldige stemvoorkeur, bereid te stemmen op vrijwillige basis en houding tegenover de stemplicht bij jongeren in Vlaanderen (14- tot 25-jarigen).

	Geldige stem		Gaan stemmen indien niet verplicht		Stemplicht afschaffen		Stemplicht behouden		Stemplicht op 16	
	exp(b)	p	exp(b)	p	exp(b)	p	exp(b)	p	exp(b)	p
Vrouw (0: man)	0,887		0,722	**	1,012		0,975		1,182	
Meerderjarig (0: neen)	2,590	***	2,015	***	1,054		1,994	***	0,854	
Onderwijsvorm (0: aso)										
– tso	0,787		0,536	***	1,118		0,581	***	1,080	
– bso	0,601	**	0,382	***	1,522	*	0,343	***	0,765	
Ten minste één ouder heeft hoger diploma (0: geen ouder heeft hoger diploma)	1,078		1,302	*	0,785		1,068		1,011	
Subjectief rondkomen (1-6)	0,919		0,944		1,056		0,970		1,085	
In België geboren (0: ja)	0,315	***	0,822		1,252		0,697		1,349	
Geloofsovertuiging (0: katholiek)										
– Christelijk, niet-katholiek	0,848		1,100		0,796		1,284		1,123	
– Moslim	0,537	*	1,593		0,473		0,413	**	0,645	
– Vrijzinnig	1,363		1,519		1,280		1,295		0,852	
– Niet-gelovig	0,717	*	0,856		1,622	**	0,936		1,009	
Constante	2,558	***	1,483		0,193	***	0,884		0,729	
Nagelkerke R ²	0,121		0,115		0,043		0,118		0,018	
N	1251		1262		1278		1278		1278	

* $p < 0,050$; ** $p < 0,010$; *** $p < 0,001$

Bron: JOP-monitor 4 (2018)

Genderverschillen zijn er alleen bij het gaan stemmen zonder opkomstplicht. Meisjes zijn minder geneigd om in dat geval te gaan stemmen. Het al dan niet meerderjarig zijn, hangt sterk samen met alle kenmerken, behalve met de houding tegenover stemmen op 16 en het afschaffen van de stemplicht. Het patroon is daarbij altijd identiek:

meerderjarige jongeren hebben veel vaker een geldige stemvoorkeur, zijn meer geneigd te gaan stemmen als er geen opkomstplicht zou zijn en zouden de opkomstplicht ook gewoon behouden. De grootste verschillen in opvattingen over stemgerelateerde thema's doen zich voor tussen jongeren die een andere onderwijsvorm volg(d)en. De resultaten bevestigen de veel lagere mate van betrokkenheid bij jongeren uit het bso, en in mindere mate het tso, die we eerder al hebben vastgesteld. Jongeren uit het aso hebben vaker een geldige stemvoorkeur, zijn meer geneigd te gaan stemmen als dat niet verplicht zou zijn, zijn meer tegen het afschaffen van de opkomstplicht en meer uitgesproken voor het behoud ervan. Het enige kenmerk waar we geen verschillen zien naargelang de onderwijsvorm, is de houding tegenover stemmen op 16.

Voor de overige kenmerken die in het model worden opgenomen, zijn de verschillen klein en meestal niet significant. Het is niet echt verwonderlijk dat mensen die zelf niet geboren werden in België, minder vaak een geldige partijvoorkeur hebben. Het effect van de onderwijsachtergrond van de ouders verloopt voornamelijk via de gevolgde onderwijsvorm. Alleen voor het gaan stemmen als er geen stemplicht is, blijkt er een rechtstreeks verband te zijn, waarbij jongeren met hoogopgeleide ouders onafhankelijk van hun eigen onderwijspositie meer geneigd zijn te gaan stemmen als er geen opkomstplicht zou zijn. Qua geloofsovertuiging stellen we vast dat jongeren die zichzelf als niet-gelovig beschouwen, in vergelijking met katholieke jongeren minder vaak een geldige stemvoorkeur hebben en meer voorstander zijn van het afschaffen van de stemplicht. Moslimjongeren vertonen een zeer gelijkaardig patroon, al mondt hun mindere steun om de stemplicht niet te behouden, niet uit in expliciete steun om de stemplicht af te schaffen (maar ze leidt wel tot een grotere proportie die over dit thema geen mening heeft).

Bekijkt men de resultaten vanuit een heel algemeen perspectief, dan valt vooral op dat er voor de houdingen tegenover stemmen op 16 geen enkel significant sociaal verschil is. Er is onder Vlaamse jongeren dus niet alleen geen meerderheid voor stemmen op 16, in termen van sociale verschillen zijn Vlaamse jongeren daar ook nog eens in belangrijke mate eensgezind over.

4. Besluit

Dit hoofdstuk bouwt voort op eerdere JOP-bijdragen door een actuele schets te maken van de opvattingen van Vlaamse jongeren over politiek aan de hand van de gegevens van de JOP-monitor 4 (2018). Om de bevindingen te duiden, startten we met een algemene schets van de positie die Vlaamse jongeren innemen in verband met politieke betrokkenheid en participatie in een vergelijkend perspectief. Daaruit leerden we dat op de leeftijd van 14 jaar Vlaamse jongeren wel hoog scoren op politieke kennis, maar dat hun score veel lager is zodra het gaat over het aangaan van een politiek engagement en het ondernemen van politieke actie. Toch zien we dat ongeveer zes jaar later,

op 20-jarige leeftijd, Vlaamse jongeren veel beter scoren op diverse indicatoren voor politieke betrokkenheid. Uiteraard is er enige voorzichtigheid geboden omdat het gaat om twee verschillende datasets met daarin indicatoren die niet precies hetzelfde meten, maar de cijfers van de European Social Survey nuanceren toch het sombere beeld van de ICCS-data.

Zoomen we aan de hand van de JOP-monitors vervolgens in op de specifiek Vlaamse situatie, dan stellen we vast dat de opvattingen over politiek opmerkelijk stabiel blijven. Over de afgelopen jaren heen zijn de verschuivingen beperkt. Bovendien zit in de vastgestelde verschillen geen eenduidig patroon. Ondanks de aangekondigde veranderingen in zowel de wijze waarop politiek vandaag bedreven wordt als in de leefwereld van burgers, blijkt de impact ervan al bij al beperkt te zijn, afgaande op de hier bestudeerde indicatoren. Dat betekent niet dat het politieke onbehagen niet ernstig moet worden genomen. Het impliceert wel dat verklaringen ervoor niet meteen gezocht moeten worden in relatief recente gebeurtenissen. Mogelijk is onbehagen ten aanzien van het politieke bedrijf, net zoals populisme, eigen aan een democratie, waar een groep het nooit helemaal voor het zeggen heeft. Het komt er daarom op aan de energie van het politieke onbehagen te kanaliseren en te sturen naar positieve maatschappelijke projecten, eerder dan te proberen het politieke onbehagen volledig weg te werken.

Bekijkt men die verschillende vormen van politiek ongenoegen, dan blijken jongeren juist een heel consistente en heldere boodschap te brengen. Jongeren zijn niet tegen de politiek. Grote groepen jongeren zouden ook gaan stemmen als de stemplicht afgeschaft zou worden en een meerderheid wil de stemplicht behouden. De kritiek die jongeren op het politieke bedrijf geven, is een kritiek *van binnenuit*. Zo blijkt dat politieke machteloosheid bij jongeren vooral voortvloeit uit hun perceptie dat politieke partijen onvoldoende responsief zijn, en dus niet uit de vaststelling dat er simpelweg te veel mensen stemmen bij verkiezingen, waardoor de eigen stem in het niets valt. Een gelijkaardig patroon tekent zich af bij populisme. Jongeren ervaren een kloof tussen het gewone volk en politici. Ze verwijten politici ook achterkamerpolitiek en zelfs bedrog. Maar ze zijn niet te vinden voor de idee dat de mening van de gewone man of vrouw het enige is waarmee politici rekening moeten houden en ze vinden ook niet dat die mening veel meer waard zou zijn dan die van politici of experts.

Onze resultaten bevestigen een vaststelling die ook al bij de drie voorgaande JOP-monitors naar voren kwam: in de periode tussen 14 en 22 jaar voltrekken zich belangrijke verschuivingen in de opvattingen over politiek. Een dergelijke vaststelling wordt in andere onderzoeken bevestigd. Die periode is 'maatschappelijk' interessant, omdat een groot gedeelte van de jongeren tijdens die periode onderwijs volgt. Dat onderwijs slaagt er voorlopig niet in politieke betrokkenheid aan te wakkeren bij *alle* leerlingen. Verschillen in opleiding die samengaan met verschillen in politieke betrokkenheid en opvattingen over politiek, vormen inderdaad een constante in dit hoofdstuk en in alle voorgaande JOP-hoofdstukken over dat thema. Alle talloze initiatieven rond burgerschapseducatie ten spijt, blijven jongeren die beroepsoponderwijs volgen veel minder be-

trokken bij politiek dan jongeren die technisch of algemeen secundair onderwijs volg(d) en. Terwijl heel lang gedacht werd dat dat een gevolg was van een gebrek aan kennis of direct aan te leren vaardigheden, wordt in de literatuur in toenemende mate gewezen in de richting van de rol van status en sociale identiteiten (Spruyt & Kuppens, 2015). Jongeren uit het beroepsonderwijs hebben vaak het gevoel dat er op hen wordt neergekeken vanwege hun studierichting. De neerbuigendheid die ze ervaren, tast hun gevoel van *entitlement* aan. Gevoelens van entitlement hebben niet zozeer te maken met vragen als 'Kan ik het?' (technische competentie), maar verwijzen veeleer naar vragen als 'Zou ik moeten?', 'Is het aan mij om deel te nemen aan politiek, om in het publiek een opinie te uiten?' Een gebrek aan gevoelens van entitlement leidt tot vermijdingsgedrag en zelfuitsluiting. Er zijn steeds meer indicaties dat de verklaring voor de persistente opleidingsverschillen met betrekking tot diverse vormen van politieke betrokkenheid gezocht moet worden in de verschillende wijze waarop de publieke opinie kijkt naar onderwijsvormen en opleidingsgebonden groepsverschillen (laag- versus hoogopgeleiden).

Aandacht voor de opvattingen over politiek bij jongeren wordt vaak verantwoord in termen van de recente discussie over de verdere verlaging van de stemgerechtigde leeftijd. Men kan in die discussie vertrekken van twee vragen: (1) 'Zijn jongeren er klaar voor?' en (2) 'Willen jongeren het zelf?' Met betrekking tot de eerste vraag ondersteunen onze bevindingen eerdere JOP-monitors: leeftijdsverschillen zijn vooral substantieel voor kenmerken die nauw betrekking hebben op het effectief mogen stemmen (bv. het hebben van een geldige stemvoorkeur, houding tegenover opkomstplicht, politieke interesse). Wanneer er gepeild wordt naar meer algemene opvattingen over het politieke bedrijf, dan zijn de leeftijdsverschillen veel kleiner of zelfs totaal afwezig. Mogelijk is het effectief mogen meedoen met het politieke spel ook een reden om over de concrete spelregels en spelvoorkeuren een opvatting te hebben. Dat suggereren buitenlandse ervaringen waarbij vastgesteld werd dat na de verlaging van de stemgerechtigde leeftijd, de politieke interesse van 16- tot 18-jarigen toenam.

In JOP-monitor 4 (2018) werd ook voor het eerst rechtstreeks gepeild naar de houding tegenover stemmen op 16. Slechts 44% van de jongeren is te vinden voor *stemrecht* zonder *opkomstplicht* voor jongeren vanaf 16 en nagenoeg niemand (2%) is te vinden voor *stemrecht* met *opkomstplicht*, 54% is zelfs resoluut tegen stemmen op 16. Op basis van die resultaten kan men niet anders dan besluiten dat er onder jongeren geen meerderheid is voor het stemmen op 16 én dat de eensgezindheid daarover onder Vlaamse jongeren groot is.

Bibliografie

- Akkerman, A., Mudde, C., & Zaslove, A. (2014). How Populist Are the People? Measuring Populist Attitudes in Voters. *Comparative Political Studies*, 47(9), 1324-1353.
- Alwin, D. F., Cohen, R. L., & Newcomb, T. M. (1991). *Political attitudes over the life span: The Bennington women after fifty years*. Madison: The University of Wisconsin press.

- Bovens, M., & Wille, A. (2017). *Diploma democracy: The rise of political meritocracy*. Oxford: Oxford University Press.
- Brennan, J. (2016). *Against democracy*. Princeton: Princeton University Press.
- Canovan, M. (1999). Trust the people! Populism and the two faces of democracy. *Political Studies*, 47(1), 2-16.
- De Maesschalck, F. (2013). De niet gemaakte keuze. *Samenleving en Politiek*, 20(8), 38-49.
- Elchardus, M. (2002). *De dramademocratie*. Tiel: Lannoo.
- Elchardus, M., & Herbots, S. (2010). Jongeren en democratisch burgerschap. Conventionele, alternatieve en aanvullende participatie. In N. Vettenburg, J. Deklerck, & J. Siongers (Red.), *Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de JOP-monitor 2* (pp. 181-212). Leuven: Acco.
- European Commission. (2013). *European youth: participation in democratic life*. Flash Europabarometer 375. Retrieved from http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_375_en.pdf
- Fukuyama, F. (2018). *Identity: the demand for dignity and the politics of resentment*. London: Profile Books.
- Garcia-Albacete, G. M. (2014). *Young people's political participation in Western Europe. Continuity or generational change?* Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Mounk, Y. (2018). *The people vs. democracy: Why our freedom is in danger and how to save it*. Cambridge: Harvard University Press.
- Neundorff, A., Smets, K., & Garcia-Albacete, G. M. (2013). Homemade citizens: The development of political interest during adolescence and young adulthood. *Acta Politica*, 48(1), 92-116.
- Niemi, R. G., & Hepburn, M. A. (1995). The rebirth of political socialization. *Perspectives on Political Science*, 24(1), 7-16.
- Prior, M. (2010). You've either got it or you don't? The stability of political interest over the life cycle. *The Journal of Politics*, 72(3), 747-766.
- Quintelier, E. (2007). Differences in political participation between young and old people. *Contemporary Politics*, 13(2), 165-180.
- Sampermans, D., Maurissen, L., Louw, G., Hooghe, M., & Claes, E. (2017). *ICCS 2016 Rapport Vlaanderen. Een onderzoek naar burgerschapseducatie in Vlaanderen. Eindrapport november 2017*. Leuven: KU Leuven, Centrum voor Politicologie.
- Spruyt, B., Keppens, G., & Van Droogenbroeck, F. (2016). Who Supports Populism and What Attracts People to It? *Political Research Quarterly*, 69(2), 335-346.
- Spruyt, B., & Kuppens, T. (2015). Education-based thinking and acting? Towards an identity perspective for studying education differentials in public opinion and political participation. *European Journal of Cultural and Political Sociology*, 2(3-4), 291-312.
- Spruyt, B., Kavadias, D., & Van Droogenbroeck, F. (2015). Educational tracking and sense of futility: a matter of stigma consciousness? *Oxford Review of Education*, 41(6), 747-765.
- Spruyt, B., & Van Droogenbroeck, F. (2014). Jongeren over politiek: een situatieschets en vergelijking met bevindingen uit eerdere JOP-monitors. In L. Bradt, S. Pleysier, J. Siongers, & B. Spruyt (Red.), *Jongeren in cijfers en letters 3. Bevindingen uit de JOP-monitor 3 en de JOP-schoolmonitor 2013* (pp. 160-183). Leuven: Acco.
- Stanley, B. (2008). The thin ideology of populism. *Journal of Political Ideologies*, 13(1), 95-110.
- Stubager, R. (2009). Education-based group identity and consciousness in the authoritarian-libertarian value conflict. *European Journal of Political Research*, 48(2), 204-233.
- Vanhoutte, B. (2007). Niet in een (stem)hokje te duwen? Jongeren en politiek. In N. Vettenburg, M. Elchardus, & L. Walgrave (Red.), *Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de JOP-monitor 1* (pp. 191-208). Tiel: LannooCampus.

7. Slachtofferschap onder adolescenten: risicokenmerken, context en relatie met welbevinden

Arne De Boeck

1. Inleiding

Zeggen dat jeugddelinquentie de maatschappelijke gemoederen weet te beroeren, is een platitude geworden in criminologische bijdragen. Maar ze blijft wel waar. Denk maar aan de heisa die vorig jaar ontstond over de ‘Zehbi’s’, een meisjesbende die de stationsbuurt van Brugge onveilig maakte, of aan de rellen op het Brusselse Muntplein naar aanleiding van het optreden van de sociale mediaster Vargasss 92. Minder banaal is de vaststelling dat de aandacht of bezorgdheid zich vaak eenzijdig richt op de jongere als *dader*; de aandacht voor slachtofferschap onder jongeren is veel minder groot. Dat is onterecht, want jongeren hebben in vergelijking met andere groepen van de bevolking een disproportioneel grote kans om slachtoffer te worden van criminaliteit, geweld en misbruik (Finkelhor, 2014).

Criminologisch onderzoek naar slachtofferschap onder jongeren is helaas schaars in Vlaanderen. In 2010 spraken een aantal Gentse criminologen in dat verband nog over een “criminografische blind spot” (Vynckier, Pauwels, & Van Damme, 2010). Op een aantal uitzonderingen na is er aan deze situatie weinig veranderd. Enkele grootschalige kwantitatieve onderzoeken zagen wel het licht, onder andere op basis van de International Self-Report Delinquency Study (Enzmann et al., 2018; Vettenburg, Gavray, & Born, 2010) – een internationale bevraging waaraan België participeert – en onze eigen JOP-monitoren (Cops, 2014; Op de Beeck & Cops, 2010). Dit hoofdstuk moet worden gezien als een vervolg op die eerdere JOP-bijdragen. We besteden opnieuw aandacht aan enkele risicokenmerken van slachtofferschap onder adolescenten, maar dan op basis van de recentste JOP-schoolmonitor 2 (2018). Die monitor werd enerzijds afgenomen bij een grootstedelijke steekproef van 6038 adolescenten uit 59 scholen in Antwerpen, Brussel en Gent,

en anderzijds bij een representatieve controlesteekproef van 2400 adolescenten uit 21 Vlaamse scholen buiten de grootsteden. Dit onderzoeksdesign laat ons toe om slachtofferschap onder adolescenten die naar school gaan in een grootstad, te vergelijken met slachtofferschap onder adolescenten die naar school gaan in een niet-grootstedelijke context.

Omdat we ook voorbij de *status quo* willen gaan, focussen we in deze bijdrage tevens op twee thema's die nog niet eerder aan bod kwamen. Ten eerste is dat de sociale context waarbinnen slachtofferschap plaatsvindt. Daarbij onderzoeken we de mate waarin slachtofferschap onder adolescenten zich voordoet op verschillende locaties. Worden jongeren vooral slachtoffer in de publieke ruimte (bv. op straat) of eerder op school, of zelfs thuis? Daarnaast kijken we ook naar de relatie tussen dader en slachtoffer. Kennen jeugdige slachtoffers hun daders of zijn ze doorgaans vreemden voor elkaar? We bespreken de relevantie van deze contextuele factoren voor een beter begrip van het fenomeen 'slachtofferschap'. Ten tweede gaan we kort de gevolgen van (herhaald) slachtofferschap na voor het subjectieve welbevinden van jongeren. Daarbij kijken we onder andere naar de algemene levenstevredenheid van slachtoffers, de mate waarin ze negatieve emoties ervaren en hun veiligheidsgevoel. We sluiten de bijdrage af met een drietal beleidsimplicaties van onze bevindingen. Beginnen doen we echter met een korte (theoretische) uiteenzetting over de manier waarop we gegevens uit slachtofferenquêtes kunnen interpreteren. Dat is immers minder vanzelfsprekend dan op het eerste gezicht lijkt.

2. Over de interpretatie van gegevens uit slachtofferenquêtes

Bij een slachtofferenquête wordt aan een steekproef van respondenten gevraagd of en in welke mate ze tijdens een bepaalde referentieperiode (bv. het voorbije jaar) het slachtoffer werden van een reeks misdrijven. De bedoeling is om via deze zelf gerapporteerde gegevens een beter zicht te krijgen op de aard en omvang van de criminaliteit onder de bevolking. De eerste slachtofferenquêtes werden tijdens de tweede helft van de jaren '60 in de Verenigde Staten ontwikkeld door twee studie bureaus die financiering wilden losweken bij de administratie van toenmalig president Lyndon B. Johnson (Castelbajac, 2017). In de daaropvolgende jaren groeiden slachtofferenquêtes snel uit tot een populair onderzoeksinstrument onder criminologen, niet in het minst omdat ze een goed alternatief leken te bieden voor de officiële criminaliteitsstatistieken. Die laatste kampen immers met een 'dark number'-probleem: ze houden enkel rekening met zaken die officieel geregistreerd worden door politie en/of justitie, terwijl natuurlijk lang niet elk misdrijf ter kennis komt van deze instanties (Elffers & van der Kemp, 2016).¹ Een tweede reden voor

1. Slachtoffers willen niet altijd aangifte doen bij de politie, bijvoorbeeld omdat ze het nut er niet van inzien, omdat ze zich schamen of omdat ze geen vertrouwen hebben in de politie. Daarnaast zijn er ook heel wat slachtofferloze delicten (bv. drugs- of wapenhandel) die politie en justitie onmogelijk allemaal zelf kunnen opsporen (zie Elffers & van der Kemp, 2016, voor een uitgebreide bespreking).

de populariteit van de slachtofferenquêtes lag in de mogelijkheid die ze boden om bijkomende vragen te stellen, bijvoorbeeld over het profiel van het slachtoffer of de omstandigheden waarin het misdrijf plaatsvond. Over het gebruik en de interpretatie van zowel officiële als zelf gerapporteerde criminaliteitsgegevens bestaan echter verschillende visies in de criminologie (Hebberecht, 2008; Jupp, 1989). Hieronder zetten we de belangrijkste posities kort uiteen en lichten we vervolgens de in deze bijdrage gehanteerde visie toe.

Criminologen die vertrekken vanuit een 'realistisch-positivistische' visie gaan ervan uit dat politie- en justitiestatistieken minstens *deels* de aard en omvang van de werkelijke criminaliteit weerspiegelen (Jupp, 1989). Ze erkennen echter de 'dark number'-problematiek van de officiële statistieken en zien slachtofferenquêtes als een belangrijk aanvullend instrument om inzage te krijgen in de niet-officieel geregistreerde criminaliteit. Via gegevens verkregen uit slachtofferenquêtes, willen ze de officiële criminaliteitsstatistieken aanvullen of corrigeren om een realistisch beeld te krijgen van de totale hoeveelheid criminaliteit in de samenleving. In het licht van de vele tekortkomingen waarmee slachtofferenquêtes kampen, kan men zich echter ernstige vragen stellen bij deze strategie (Elffers & Averdijk, 2012; Hindelang, Gottfredson, & Garofalo, 1978; Sparks, 1981; Van Dijk, 1992). In het kader van deze bijdrage volstaat een beknopte bespreking van de belangrijkste tekortkomingen, waar mogelijk geïllustreerd aan de hand van de JOP-schoolmonitor.

Vooreerst ontsnappen slachtofferenquêtes niet aan een aantal beperkingen die eigen zijn aan elk surveyonderzoek (Elffers & Averdijk, 2012). Zo sluipt er per definitie een foutenmarge in de resultaten, omdat niet de gehele populatie, maar slechts een steekproef bevestigd wordt. Daarnaast zijn er altijd bepaalde groepen in de populatie die geen (of een veel kleinere) kans hebben om in die steekproef te komen. Voor de JOP-schoolmonitor konden jongeren uit het deeltijds beroepsonderwijs of het buitengewoon secundair onderwijs bijvoorbeeld niet geselecteerd worden. Al moet hier direct bij gezegd worden dat het slechts om beperkte groepen gaat in de totale populatie van schoolgaande adolescenten. Ten slotte lukt het niet altijd om alle geselecteerde respondenten ook daadwerkelijk te bevestigen. Zo waren er scholen die weigerden om deel te nemen aan de JOP-schoolmonitor. Tevens waren er binnen de deelnemende scholen jongeren die afwezig waren tijdens de afname van de enquête of weigerden om deel te nemen. Die non-respons wordt echter maar problematisch in de mate dat er een samenhang is met slachtofferschap. Op het niveau van de scholen is niet-deelname vooral te wijten aan organisatorische factoren, waarvan we niet weten of er een samenhang is met de prevalentie van slachtofferschap. Op het niveau van de leerlingen suggereren studies wel dat schoolse afwezigheid gelinkt kan zijn aan slachtofferschap (Gastic, 2008). Maar ook hier moeten we zeggen dat de non-respons in de JOP-schoolmonitor relatief beperkt is.²

2. Meer informatie is te vinden in het inleidend hoofdstuk en het technische rapport op de website van het jeugdonderzoeksplatform (www.jeugdonderzoeksplatform.be).

Problematischer voor de realistisch-positivistische visie zijn een aantal specifieke beperkingen eigen aan slachtofferenquêtes (Elffers & Averdijk, 2012). Zo is er het gegeven dat men nooit alle mogelijke delicten kan voorleggen aan de respondenten (dan zou de lijst te lang worden). De lijst van potentiële delicten is bovendien sowieso al beperkt omdat er – logischerwijs – geen ‘slachtofferloze’ delicten in kunnen worden opgenomen (bv. wapenhandel of belastingfraude). In vele enquêtes – de JOP-schoolmonitor inclusief – wordt daarom slechts gefocust op enkele veelvoorkomende vormen van criminaliteit, zoals diefstal, vandalisme of bedreiging. Verder toont onderzoek aan dat er getwijfeld kan worden aan de nauwkeurigheid waarmee respondenten slachtofferincidenten rapporteren (Averdijk & Elffers, 2012; Van Dijk, 1992). Geheugenfouten zijn legio; sommige (kleinere) incidenten worden al eens vergeten, terwijl andere die buiten de referentieperiode vallen, toch gerapporteerd worden. Daarbij komen dan ook nog eens definitieproblemen, omdat niet alle respondenten het misdrijf op dezelfde manier interpreteren als de onderzoeker voor ogen had. Wat wordt er precies verstaan onder ‘belaging’ of ‘bedreiging’? De onderzoeker kan voorbeelden geven, maar die kunnen op hun beurt dan weer de blik van de respondent verenigen. Ten slotte kan men zich afvragen of respondenten wel alle slachtofferincidenten *willen* rapporteren. Bepaalde incidenten kunnen pijnlijk of beschamend zijn, waardoor de respondent er liever niet aan herinnerd wordt. Met andere woorden, ook slachtofferenquêtes hebben een dark number.

Een diametraal tegengestelde visie op de interpretatie van criminaliteitsgegevens is de ‘institutionele’ visie. Realistisch-positivistische criminologen gaan ervan uit dat criminaliteit een objectieve realiteit heeft, onafhankelijk van wie haar definieert of registreert (bv. politie of slachtoffer). Criminologen die vertrekken vanuit een institutionele visie, zien dat volledig anders (Jupp, 1989). Zij benadrukken dat criminaliteit haar betekenis enkel krijgt door de institutionele reactie van de samenleving op bepaalde gedragingen. Met andere woorden, criminaliteit is criminaliteit omdat bepaalde gedragingen zo gedefinieerd en geregistreerd worden door de wetgever, politieagent, parketmagistraat of rechter. Officiële criminaliteitsstatistieken weerspiegelen volgens hen vooral de activiteiten van deze instanties, eerder dan de criminaliteit als dusdanig. Als bijvoorbeeld het aantal gevallen van huiselijk geweld stijgt in de statistieken, dan zegt dat vooral iets over de toegenomen aandacht van politie en justitie voor dat fenomeen. Binnen een institutionele visie verliest de ‘dark number’-problematiek van de officiële statistieken dan ook haar relevantie. Officiële statistieken geven immers het beste zicht op datgene wat binnen een institutionele visie centraal staat: de hoeveelheid mensen en gedragingen die op verschillende niveaus van de strafrechtsbedeling als ‘crimineel’ gedefinieerd wordt (Kitsuse & Cicourel, 1963). Eerder dan de officiële statistieken aan te vullen met slachtofferenquêtes om de ‘werkelijke’ criminaliteit te achterhalen, moeten criminologen binnen deze visie vooral onderzoek doen naar de selectieve praktijken waardoor bepaalde personen of gedragingen als crimineel bestempeld worden (en dus in de statistieken terechtkomen). Het gevaar van de constructivistische visie is echter dat ze zich beperkt tot een studie van de criminaliteit

voor zover die vorm krijgt in de activiteiten van officiële instanties. Dat de feiten die al dan niet geregistreerd worden in officiële statistieken en slachtofferenquêtes, ook *werkelijk* gepleegde feiten zijn met daders en in veel gevallen ook slachtoffers, verdwijnt daarbij naar de achtergrond (Hebberecht, 2008, p. 151). De focus komt te liggen op de definitieaspecten eerder dan op de gedragingsaspecten van criminaliteit.

In het licht van de bovenstaande bedenkingen bij zowel de realistisch-positivistische als de institutionele visie, lijkt een 'kritisch-realistische' visie op de slachtoffergegevens verzameld via de JOP-schoolmonitor, ons de meest vruchtbare (Hebberecht, 2008; Lea, 2002). Naar de werkelijke aard en omvang van criminaliteit en slachtofferschap onder adolescenten blijft het gissen; slachtofferenquêtes kunnen vanwege de eerder aangehaalde gebreken geen soelaas brengen (Elffers & van der Kemp, 2016). Dat betekent echter niet dat ze nutteloos zouden zijn. Het belangrijkste product van die enquêtes is niet de inschatting van het *absolute* aantal delicten of slachtoffers, maar wel het *slachtofferpercentage*: een "maat van de mate waarin burgers als individu of gezinslid met criminaliteit worden geconfronteerd" (Van Dijk, 1992, p.60). Dat slachtofferpercentage kan voor verschillende doeleinden gebruikt worden, waarvan er één centraal staat in deze bijdrage: de identificatie van risicokenmerken van slachtofferschap (bv.: ligt het slachtofferpercentage hoger bij jongeren uit kansarme gezinnen?).

Tegelijkertijd is men binnen een kritisch-realistische visie niet blind voor de definiëeringsaspecten van criminaliteit (Hebberecht, 2008; Lea, 2002).³ Criminaliteit en slachtofferschap zijn niet louter feiten die klaarliggen om ontdekt te worden, maar ook altijd evaluaties van gedrag als strafbaar of strafwaardig (Black, 1979). Zoals Lea (2002) terecht benadrukt, mogen we er dan ook niet zomaar van uitgaan dat alle incidenten die slachtoffers in een enquête rapporteren, ook door politie en justitie als 'criminaliteit' bestempeld zouden worden. Denk bijvoorbeeld aan een student die zijn smartphone moet afgeven aan de leerkracht wegens het verstoren van de les en daags nadien in onze enquête slachtofferschap van een 'afpersing' of 'illegale inbeslagname' rapporteert. Evenmin mogen we ervan uitgaan dat slachtoffers zelf vinden dat alle incidenten die zij in onze enquêtes rapporteren, een zaak zijn voor politie en justitie. Intrafamiliaal geweld, bijvoorbeeld, wordt door vele slachtoffers als een 'privéaangelegenheid' eerder dan als een 'misdrijf' beschouwd. Wat we ontdekken in slachtofferenquêtes, is daarom niet zozeer "the dark figure of unrecorded crime", dan wel "some of the silences and power effects of the social relations of crime control" (Lea, 2002, p.19). We komen daar later in onze bijdrage op terug wanneer we kijken naar de sociale context waarbinnen slachtofferincidenten plaatsvinden.

3. Hierin onderscheidt een *kritisch* realisme zich van een *naïef* realisme, dat zich beperkt tot een technische kritiek van de 'accuraatheid' van officiële criminaliteitscijfers en slachtofferenquêtes.

3. Risicokenmerken van slachtofferschap

Volgens de Schotse criminoloog David Garland (1996) leven we in een tijd waarin criminaliteit tot op zekere hoogte ‘genormaliseerd’ is. Hoeveel mensen zouden nog écht verbijsterd zijn als ze zouden horen dat de gsm van een vriend of vriendin gestolen werd? De criminaliteitsdreiging is het moderne bewustzijn binnengeslopen en maakt er ondertussen op routineuze wijze deel van uit. We zetten zonder nadenken onze fiets op slot, vermijden intuïtief donkere straatjes in vreemde buurten en knikken vriendelijk naar het Securail-personeel op de trein. Desalniettemin, en dat erkent Garland ook, is slachtofferschap van criminaliteit niet evenredig verdeeld over de bevolking. Uit onderzoek weten we dat sommige mensen een grotere kans hebben om slachtoffer te worden dan andere, en dat er verschillen zijn tussen mensen betreffende de hoeveelheid en de aard van de incidenten waar ze mee te maken krijgen (Hope & Trickett, 2008).

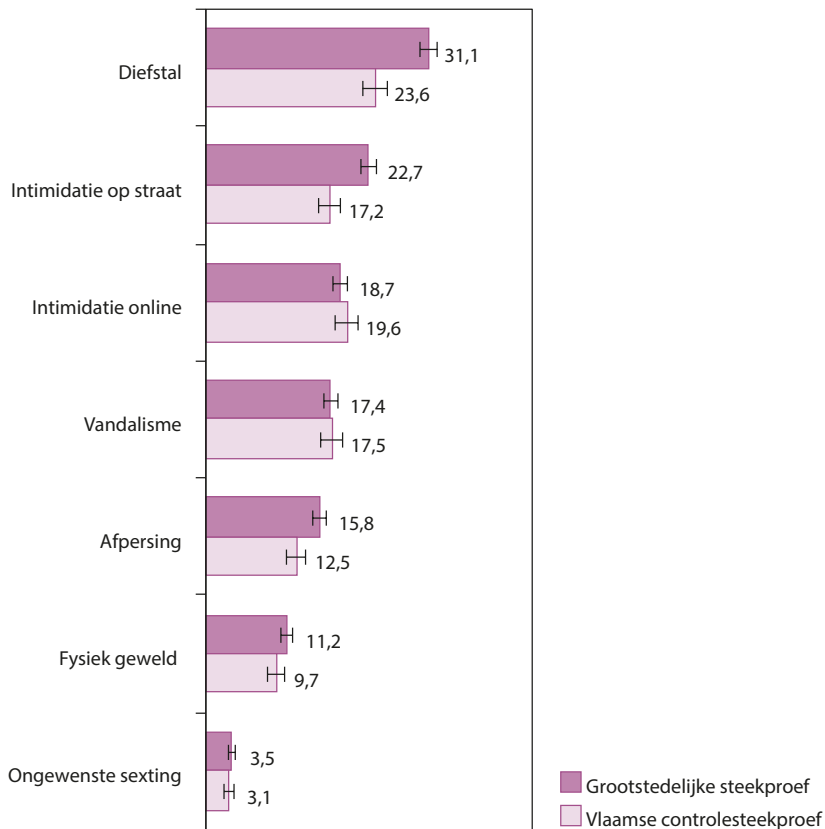
Zo meteen bespreken we een aantal risicokenmerken van slachtofferschap onder adolescenten uit het Nederlandstalige secundair onderwijs. Maar eerst gaan we na hoe het zit met de algemene prevalentie van slachtofferschap in de twee steekproeven van het JOP-scholenonderzoek 2018: enerzijds de steekproef van jongeren die naar school gaan in drie grootsteden (Antwerpen, Brussel en Gent) en anderzijds de controlesteekproef van jongeren die naar school gaan in een niet-grootstedelijke Vlaamse school. Meer specifiek vroegen we aan 6038 adolescenten uit 59 grootstedelijke scholen en 2400 adolescenten uit 21 niet-grootstedelijke Vlaamse scholen of ze het voorbije jaar slachtoffer werden van de volgende zeven incidenten:

- diefstal (‘Werd er iets gepikt of gestolen van jou, zonder dwang of geweld?’);
- intimidatie op straat (‘Werd je lastiggevalen of bedreigd op straat?’);
- intimidatie online (‘Werd je lastiggevalen of bedreigd via e-mail, sms of sociale media?’);
- vandalisme (‘Werd er met opzet iets beschadigd van jou?’);
- afpersing (‘Werd je door anderen gedwongen om iets af te geven, zoals geld, gsm of uurwerk?’);
- fysiek geweld (‘Werd je geslagen zodat je verwondingen had?’);
- ongewenste *sexting* (‘Werden er seksueel getinte foto’s of filmpjes van jou online verspreid zonder jouw toestemming?’).

Figuur 7.1 presenteert voor elk misdrijf het percentage jongeren uit de grootstedelijke en Vlaamse controlesteekproef dat minstens één keer slachtoffer werd het voorbije jaar. In beide steekproeven is diefstal het incident met het hoogste slachtofferpercentage – een vaak terugkerende bevinding in (inter)nationaal slachtofferonderzoek bij jongeren (Enzmann et al., 2018). Desalniettemin zien we dat jongeren uit de grootstedelijke scholen meer slachtofferschap van diefstal rapporteren dan jongeren uit de Vlaamse controlesteekproef. Dat is ook het geval voor slachtofferschap van intimidatie op straat en, weliswaar in mindere mate, voor afpersing. Wat de andere misdrijven betreft, zijn er geen wezenlijke verschillen in de slachtofferpercentages tussen de grootstedelijke en Vlaamse steekproef. In beide steekproeven geeft ongeveer een op de zes jongeren

aan dat hij of zij het voorbije jaar slachtoffer werd van vandalisme. Wat fysiek geweld met verwondingen tot gevolg betreft, is dat ongeveer een op de tien jongeren. Nieuw in deze JOP-schoolmonitor is de focus op twee vormen van onlineslachtofferschap. In beide steekproeven geeft ongeveer een op de zes jongeren aan dat hij of zij het voorbije jaar lastiggevallen of bedreigd werd via e-mail, sms of sociale media. Slachtofferschap van ongewenste sexting, ten slotte, wordt het minst gerapporteerd; ongeveer drie op de honderd jongeren geven aan dat ze hier het voorbije jaar mee te maken kregen.

Figuur 7.1 Prevalentie van slachtofferschap onder adolescenten in het Nederlandstalig secundair onderwijs (in percentages).

Eerder onderzoek in Vlaanderen en Brussel heeft aangetoond dat niet alle jongeren in gelijke mate met slachtofferschap geconfronteerd worden (Cops & Op de Beeck, 2011; Op de Beeck & Cops, 2010; Vynckier et al., 2010). Zo blijkt dat de slachtofferkans verschilt naargelang het geslacht en de leeftijd van de jongere, alsook naargelang de onderwijsvorm waarin hij of zij les volgt. Die studies dateren ondertussen alweer van

een poos geleden en kennen een aantal beperkingen. Ten eerste besteedde men geen aandacht aan armoede-indicatoren, terwijl buitenlands onderzoek suggereert dat zij die opgroeien in materieel gedepriveerde gezinnen en buurten, een hogere slachtofferkans hebben (Anderson, Kinsey, Loader, & Smith, 1994; Kinsey, Lea, & Young, 1986; McVie, Norris, & Pillinger, 2015). Ten tweede bekeek men in die studies de effecten van de verschillende achtergrondkenmerken telkens afzonderlijk van elkaar. Daardoor weten we weinig over het relatieve belang van het ene kenmerk tegenover het andere of over hun gezamenlijke effect op slachtofferschap.

In deze bijdrage gaan we via een logistische regressieanalyse na of de slachtofferkans van adolescenten verschilt naargelang geslacht, leeftijd, gevolgde onderwijsvorm en armoederisico.⁴ We vergelijken jongens met meisjes en gaan na in welke mate de slachtofferkans verandert per jaar dat men jonger is. Wat de onderwijsvorm betreft, vergelijken we jongeren uit de b-stroom of het bso met jongeren uit de andere onderwijsvormen (a-stroom: aso, tso en kso). Om het armoederisico te meten, vroegen we de jongeren of hun gezin in staat is om (1) de courante rekeningen te betalen (huur, water enzovoort), (2) onverwachts een grote rekening te betalen, (3) elk jaar ergens een week op vakantie te gaan en (4) het huis of appartement voldoende te verwarmen. Als de jongere op minstens twee van de vier vragen ontkennend antwoordt, dan wordt hij of zij beschouwd als een jongere uit een gezin met een armoederisico.⁵ In onze steekproef is dit het geval voor ongeveer 10% van de jongeren uit de niet-grootstedelijke scholen en 14% van de jongeren uit de grootstedelijke scholen. Ten slotte houden we ook rekening met de locatie van de school (grootstedelijke school versus niet-grootstedelijke, Vlaamse school).

In figuren 7.2 en 7.3 presenteren we de *odds ratio's* (OR) voor verschillende incidenten volgens de achtergrondkenmerken van de jongere. Die OR's zijn een maat voor het effect dat het achtergrondkenmerk in kwestie heeft op de kans om slachtoffer te worden van een bepaald incident.⁶ Een OR van 1 betekent dat het kenmerk *geen* effect heeft op de slachtofferkans, een OR groter dan 1 betekent dat het kenmerk de kans op slachtofferschap *vergroot* en een OR kleiner dan 1 betekent dat het kenmerk de kans op slachtofferschap *verkleint*. Rond elke OR zit bovendien een lijn, het betrouwbaarheidsinterval, waarvan de lengte de precisie van onze schatting weerspiegelt. Hoe korter

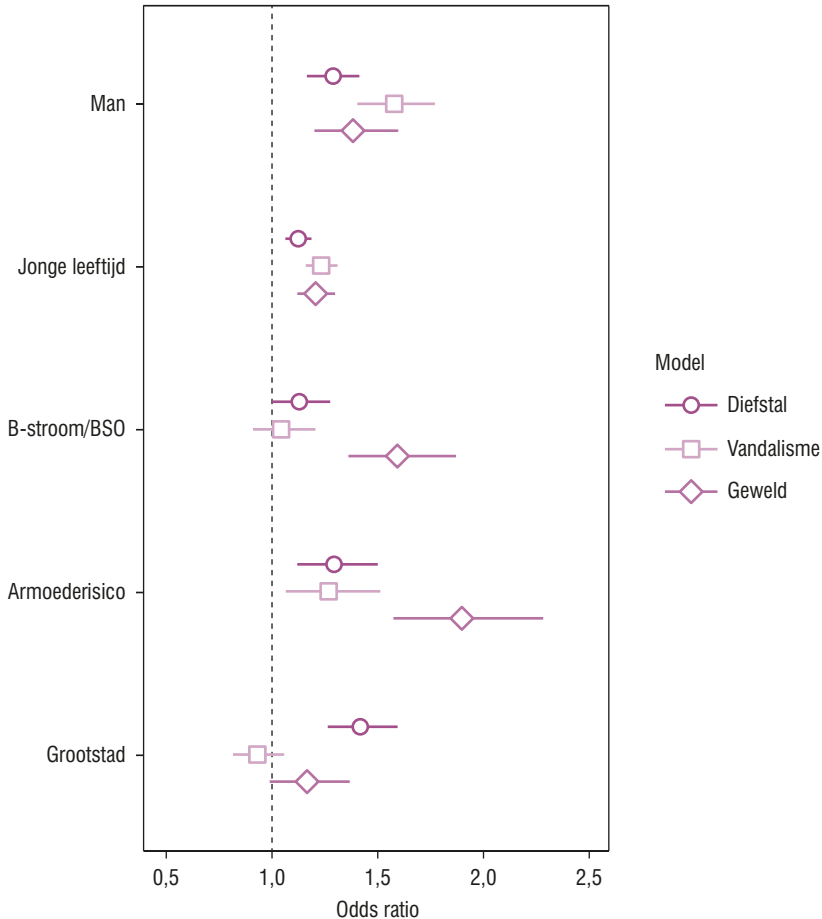
4. In de analyses werd rekening gehouden met de clustering van de studenten in scholen door middel van *cluster-robust standard errors*.

5. Die vier items komen uit een index die in de EU-SILC 2017-enquête gebruikt wordt om de materiële deprivatie van gezinnen te meten. Voor meer info zie <https://statbel.fgov.be/nl/themas/huishoudens/armoede-en-levensomstandigheden/materiele-deprivatie>. De bedoeling is hier niet zozeer om voor elke jongere het 'werkelijke' armoederisico correct in te schatten, dan wel om jongeren met een hoger armoederisico te vergelijken met jongeren die een lager armoederisico hebben.

6. We interpretern de *odds ratio's* hier als relatieve risico's, dus als verhoudingen tussen twee risico's of kansen: de kans dat slachtofferschap zich voordoet in de ene groep (bv. meisjes) versus de kans dat het zich voordoet in de andere groep (bv. jongens). Odds ratio's (verhoudingen tussen twee odds) en relatieve risico's (verhoudingen tussen twee risico's of kansen) kunnen verschillen, maar die verschillen zullen zelden leiden tot een andere inhoudelijke interpretatie van de resultaten, en al zeker niet in deze studie (zie Davies, Crombie, & Tavakoli, 1998, voor meer uitleg).

deze lijn, hoe preciezer onze schatting van de OR. Als het betrouwbaarheidsinterval rond een OR de verticale stippellijn op de grafiek doorkruist, dan is het effect van die OR niet-significant verschillend van 1.

Figuur 7.2 Risicokenmerken voor slachtofferschap van diefstal, vandalisme en fysiek geweld.

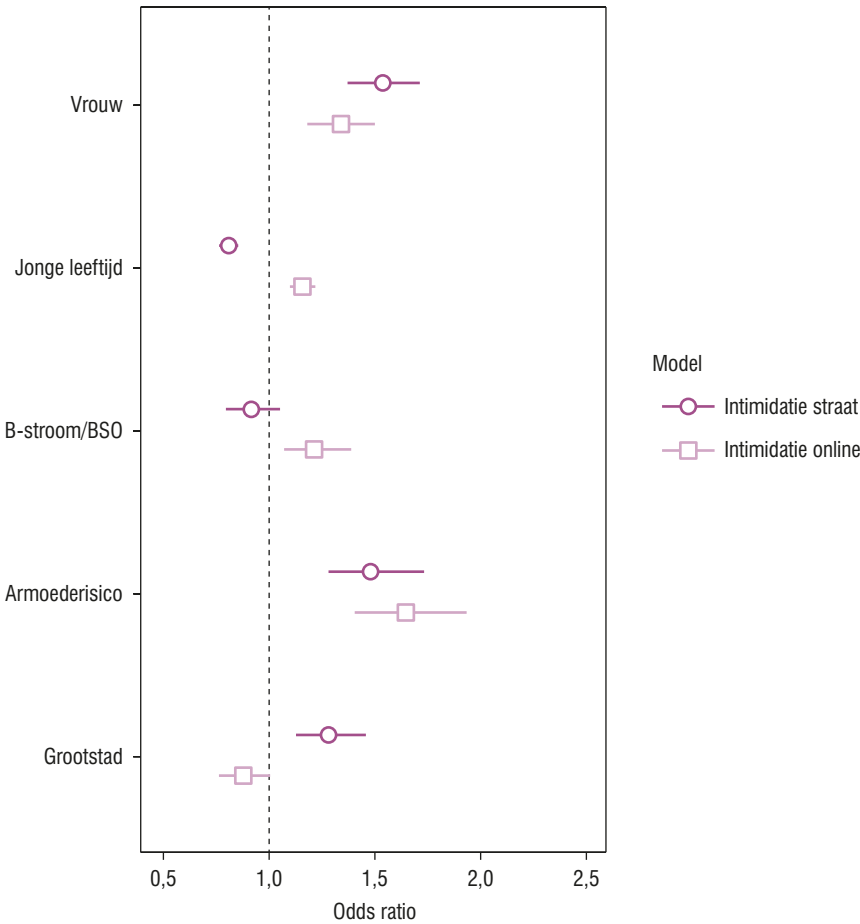

In figuur 7.2 kunnen we zien dat jongens een iets groter risico lopen om het slachtoffer te worden van diefstal, vandalisme en fysiek geweld dan meisjes. Voorts neemt het risico op slachtofferschap van deze drie misdrijven toe naarmate men jonger is. Wat de onderwijsvorm en het armoederisico betreft, stellen we vooral een duidelijke samenhang vast met slachtofferschap van fysiek geweld. De kans om zelf met geweld geconfronteerd te worden, ligt ongeveer anderhalve keer hoger bij jongeren uit de b-stroom of een bso-richting dan bij jongeren uit andere onderwijsvormen. Een gelijkaardige vaststelling geldt voor jongeren die opgroeien in een gezin met een hoger armoederi-

sico: zij lopen tot twee keer zoveel risico om slachtoffer van geweld te worden als meer gefortuneerde leeftijdsgenoten.⁷

Het gecombineerde effect van een aantal achtergrondkenmerken verduidelijken we door de slachtofferkansen voor twee fictieve profielen van jongeren met elkaar te vergelijken. De kansen voor jongeren met een ‘risicoprofiel’ (zijnde jonge mannen die in een gezin met een armoederisico opgroeien en in de b-stroom of bso-richting zitten) om slachtoffer te worden van diefstal en geweld liggen respectievelijk rond de 45% en de 20%. Voor jongeren zonder deze risicokenmerken liggen die kansen respectievelijk slechts rond de 20% en de 8%.

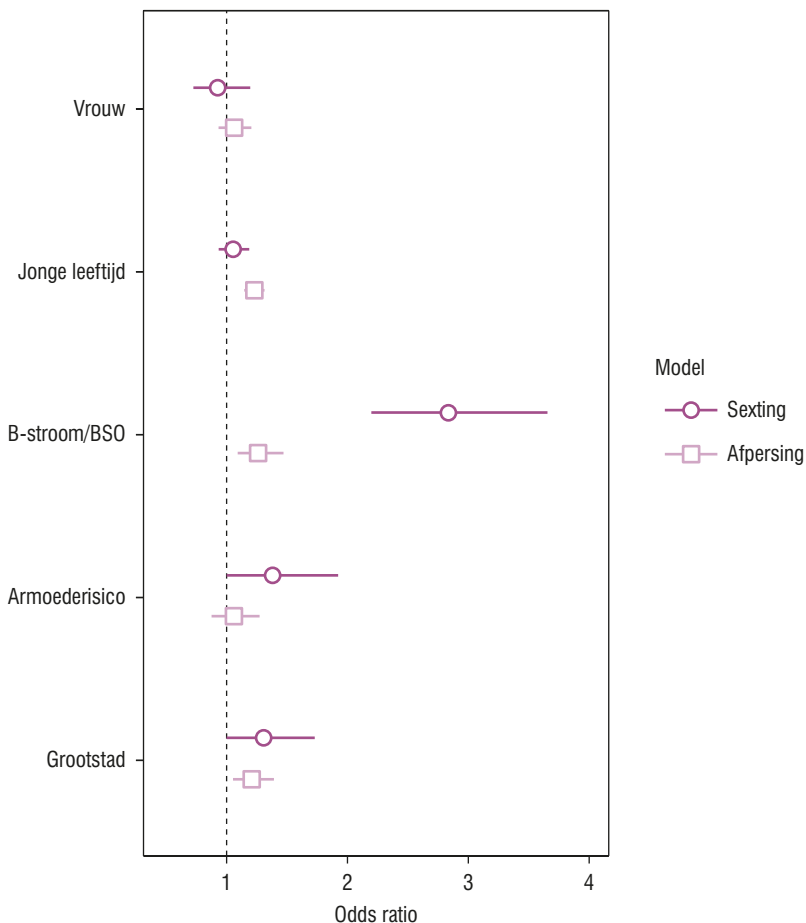
Figuur 7.3 Risicokenmerken voor slachtofferschap van intimidatie.

7. De betrouwbaarheidsintervallen suggereren dat er wat onzekerheid is in onze dataset over deze laatste twee effecten: mogelijk zijn ze iets kleiner, maar misschien ook iets groter.

In figuur 7.3 presenteren we de odds ratio's voor intimidatie op straat en online. Net zoals vorige onderzoeken stellen we vast dat meisjes een iets groter kans hebben dan jongens om lastiggevalen of bedreigd te worden op straat (Cops & Op de Beeck, 2011). Een gelijkaardig geslachtsverschil tekent zich af in de digitale wereld: meisjes hebben ook een iets groter risico om lastiggevalen of bedreigd te worden via e-mail, sms of sociale media. Intimidatie op straat blijkt het enige onderzochte incident waarvan de slachtofferkans *afneemt* met de leeftijd. De routine-activiteitentheorie (Cohen and Felson, 1979) biedt daarvoor een plausibele verklaring door te wijzen op het belang van de locaties waar jongeren hun vrije tijd doorbrengen. De jongste adolescenten brengen allicht minder tijd door op de straat en hebben daardoor ook minder kans om op die plaats slachtoffer te worden. Wel hebben ze een iets grotere kans om lastiggevalen of bedreigd te worden via e-mail, sms of sociale media. Ten slotte kunnen we zien dat het risico om lastiggevalen of bedreigd te worden – hetzij op straat, hetzij online – anderhalve tot twee keer hoger ligt bij jongeren die opgroeien in een gezin met een verhoogd armoederisico. Dat onderstreept opnieuw het belang van deze variabele.

Figuur 7.4 Risicokenmerken voor afpersing en sexting.

Het gecombineerde effect van een aantal achtergrondkenmerken illustreren we door de slachtofferkansen voor twee profielen met elkaar te vergelijken.⁸ We beperken ons hier tot slachtofferschap van online-intimidatie. De kans voor jongeren met een 'risicoprofiel' (jonge meisjes die in een gezin met een armoederisico opgroeien en in de b-stroom of bso-richting zitten) om lastiggevalen of bedreigd te worden via e-mail, sms of sociale media ligt rond de 35%. Voor jongeren zonder deze risicokenmerken ligt die kans slechts rond de 15%.

Ten slotte presenteren we in figuur 7.4 de odds ratio's voor sexting en afpersing. De slachtofferkans voor die misdrijven verschilt nauwelijks naargelang de leeftijd en het geslacht, al hebben jongere adolescenten iets meer kans om het slachtoffer te worden van afpersing. Ongetwijfeld het opvallendste resultaat in deze figuur is dat jongeren uit de b-stroom of een bso-richting tot twee à drie keer meer kans hebben om slachtoffer te worden van sexting dan jongeren uit andere onderwijsvormen. Het grote betrouwbaarheidsinterval geeft aan dat er wat onzekerheid over dat effect is, maar het is alleszins substantieel te noemen. Over het verband tussen armoederisico en slachtofferschap van sexting bestaat ook onzekerheid. Mogelijk is het verband verwaarloosbaar en misschien lopen jongeren die in een gezin met een armoederisico opgroeien tot twee keer zoveel risico. Het probleem is allicht deels te wijten aan de lage prevalentie van sexting in onze steekproef. Daardoor is het moeilijk om effecten met de nodige precisie in te schatten.

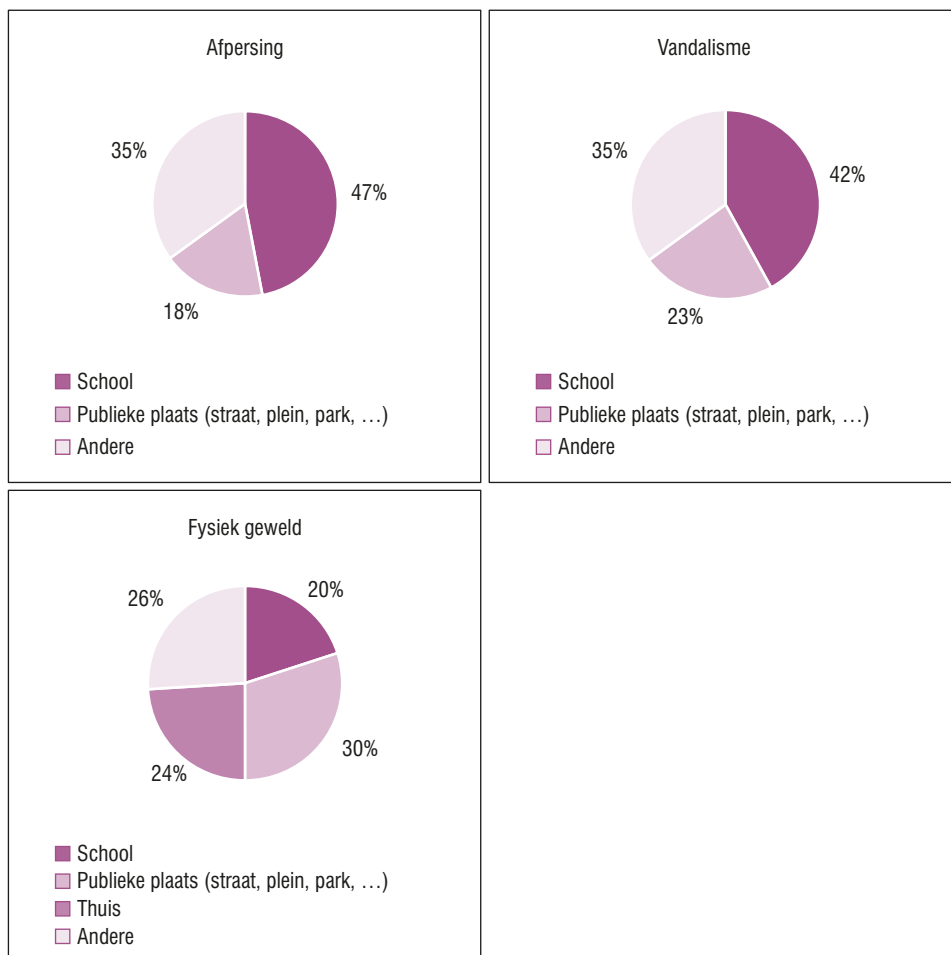
4. De context van slachtofferschap nader onderzocht

Kwantitatieve slachtofferstudies maken doorgaans abstractie van de context waarbinnen incidenten zich voordoen. Als gevolg is er, zeker in de Belgische criminologie, weinig geweten over de locaties waar jongeren zoal slachtoffer worden of over dader-slachtofferrelaties. Toch zijn die contextuele factoren belangrijk. Zo wordt het aangiftegedrag van slachtoffers bijvoorbeeld sterk gecompliceerd wanneer ze de dader goed kennen of regelmatig tegen het lijf kunnen lopen (Felson, Messner, Hoskin, & Deane, 2002; Kang & Lynch, 2014; Kaukinen, 2002). Onder die omstandigheden moeten slachtoffers hun behoefte aan zelfbescherming dikwijls balanceren met andere overwegingen, zoals de angst dat het slachtoffer wraak zal nemen of dat een tussenkomst van de politie de kans op een verzoening zal verkleinen. Incidenten die in de huiselijke sfeer plaatsvinden, worden vaak als een 'privéaangelegenheid' gedefinieerd, eerder dan als een 'misdrijf' waarvoor men hulp zoekt bij externen (Felson et al., 2002), zoals al eerder gezegd. Ook incidenten die zich binnen de school afspelen én waarbij de dader een medestudent is, hebben een lage kans om aan de politie

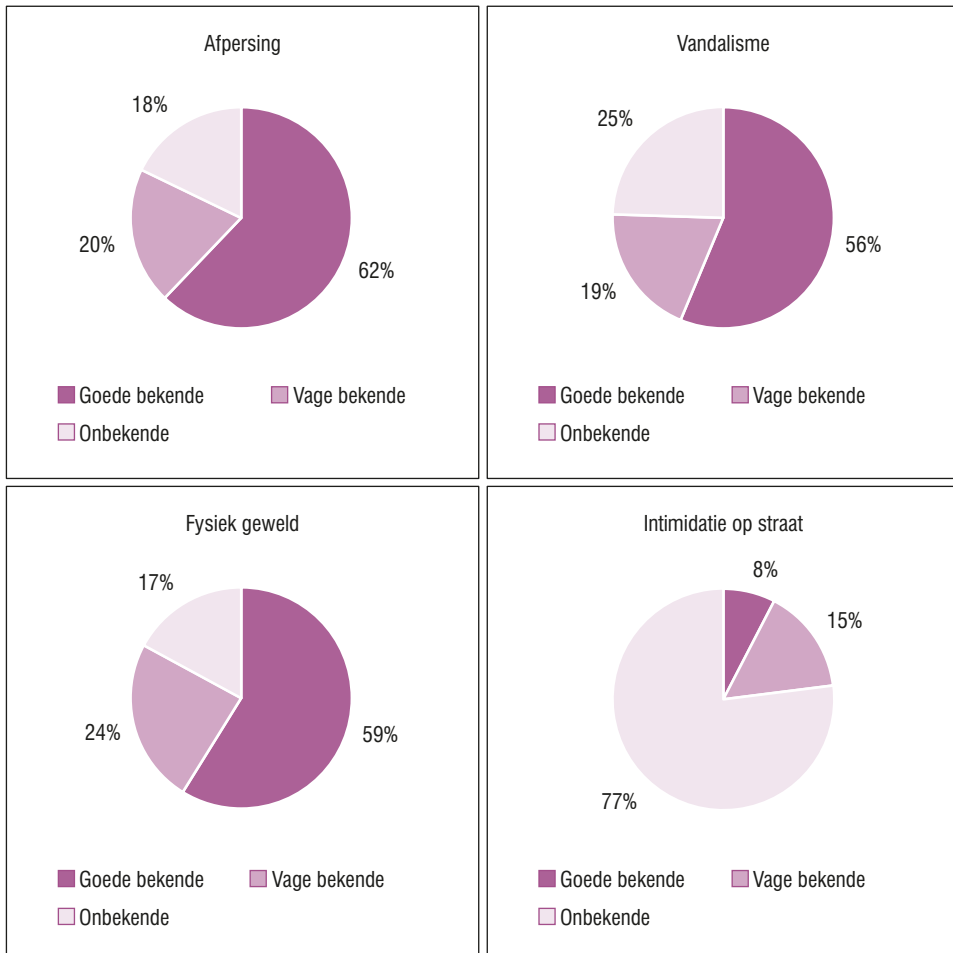
8. Deze slachtofferkansen kunnen berekend worden op basis van het logistische regressiemodel.

gemeld te worden, zo blijkt uit een studie bij middelbare scholieren in Nederland (Goudriaan & Nieuwbeerta, 2005). In het geval van slachtofferschap bij kinderen of jonge adolescenten zullen het sowieso vaak anderen zijn – denk aan ouders of leerkrachten – die de definiëring en de afhandeling van incidenten bepalen (Finkelhor, Wolak, & Berliner, 2001). Verder zijn locaties en dader-slachtofferrelaties niet alleen belangrijk omdat ze de definiëring en de afhandeling van incidenten beïnvloeden, maar ook omdat ze een rol spelen in het fenomeen van herhaald slachtofferschap. De kans op herhaald slachtofferschap stijgt namelijk als dader en slachtoffer elkaar goed kennen en regelmatig tijd in dezelfde setting doorbrengen (Farrell, Phillips, & Pease, 1995).

In de JOP-schoolmonitor 2 (2018) vroegen we jongeren die het voorbije jaar het slachtoffer werden van vandalisme, afpersing en geweld naar de locatie van het laatste incident. Wat vandalisme en afpersing betreft, konden ze daarbij kiezen tussen de volgende locaties: op school, op een publieke plaats (bv. straat, plein of park) of op een andere locatie. Voor fysiek geweld kwam daar nog de optie ‘thuis’ bij. Zoals blijkt uit figuur 7.5, vond een groter deel van de incidenten plaats op school dan in de publieke ruimte. Maar liefst 47% van de gevallen van afpersing en 42% van de gevallen van vandalisme vond plaats op school (versus respectievelijk 18% en 23% in de publieke ruimte). Ook wat slachtofferschap van fysiek geweld betreft, vond slechts 30% van de laatst meegemaakte incidenten plaats in de publieke ruimte. Bijna de helft van de incidenten vond plaats op school (20%) of thuis (24%). De overige incidenten vonden op een andere locatie plaats. Men kan daarbij bijvoorbeeld denken aan semipublieke locaties, zoals sportclubs, winkelcentra, dancings of cafés.

Figuur 7.5 Locatie van laatste geval van slachtofferschap.

We vroegen jongeren niet alleen naar de locatie van het laatste incident dat ze meemaakten, maar ook naar hun relatie met de dader. Slachtoffers van afpersing, vandalisme, fysiek geweld en intimidatie op straat konden in een bijvraag kiezen uit de volgende antwoordmogelijkheden: 'Ja, ik kende de dader(s) heel goed', 'Ja, ik kende de dader(s), maar niet zo goed' of 'Nee, ik kende de dader(s) niet'. Uit figuur 7.6 blijkt dat de dader in de meerderheid van de recentste gevallen van afpersing, vandalisme en fysiek geweld goed gekend was door het slachtoffer. Die resultaten zijn in overeenstemming met de eerder gemaakte vaststelling dat een substantieel deel van het slachtofferschap van jongeren zich op een vertrouwde plaats afspeelt (bv. thuis of op school). De enige uitzondering hierop is intimidatie op straat, waar de dader in de grote meerderheid van de gevallen (77%) een onbekende is.

Figuur 7.6 Bekendheid van het slachtoffer met de dader tijdens het laatste incident.

Enerzijds zijn die bevindingen niet zo verwonderlijk, wetend dat jongeren het grootste deel van hun tijd thuis of op school doorbrengen. Anderzijds roepen ze toch vragen op, omdat net deze twee plaatsen veilig horen te zijn voor hen. De bevinding dat fysiek geweld vaak thuis plaatsvindt, in combinatie met de bevinding dat de jongere de dader vaak goed kent, suggereert dat het hier gaat over intrafamiliaal geweld door (stief-) ouders, broers of zussen. Die resultaten zijn in overeenstemming met eerder onderzoek waaruit bijvoorbeeld blijkt dat het gebruik van fysiek geweld door ouders een significant probleem blijft. In de International Self-Report Delinquency Study, een grootschalige, internationale bevraging bij adolescenten uit 27 landen, werden vragen gesteld over ernstig fysiek geweld gepleegd door ouders. Het ging daarbij niet over de spreekwoordelijke pedagogische tik, maar wel over jongeren stampen, boksen of slaan met een voorwerp. De Belgische steekproef bestond uit 3492 schoolgaande adolescen-

ten uit vier steden (Aalst, Gent, Luik en Verviers). De resultaten gaven aan dat ongeveer 5% van hen het voorbije jaar met dergelijk geweld geconfronteerd werd (Enzmann et al., 2018).

Voorts zijn deze resultaten interessant omdat ze een nieuw licht werpen op een aantal eerdere onderzoeksbevindingen over slachtofferschap onder schoolgaande jongeren in ons land. Ten eerste wijzen studies uit dat jonge slachtoffers zelden aangifte doen van hun incident bij de politie (Enzmann et al., 2018; Vynckier, 2012). Bovendien blijkt dat dit niet zozeer – of althans niet in de eerste plaats – komt door een gebrek aan vertrouwen in de politie, maar wel grotendeels doordat jongeren het incident in kwestie dikwijls niet ‘ernstig’ genoeg vinden. Ongetwijfeld zal de lichamelijk en/of materiële schade veroorzaakt door het incident, een rol spelen. Maar onze resultaten, in combinatie met eerder onderzoek, suggereren dat men voor een verklaring van het lage aangiftegedrag ook rekening moet houden met het feit dat veel incidenten plaatsvinden tussen daders en slachtoffers die elkaar goed kennen, in een context waar ze elkaar regelmatig tegen het lijf lopen en waar andere gezaghebbende figuren (ouders en leerkrachten) een invloed uitoefenen op de definiëring en afhandeling van het incident.

Ten tweede blijkt uit eerdere studies dat het niet eenvoudig is om slachtofferschap onder jongeren te verklaren. Een populaire theorie stelt dat individuele verschillen in slachtofferschap deels te wijten zijn aan de specifieke levensstijl die mensen eropna houden (Hindelang et al., 1978). Sommige levensstijlen zijn bijvoorbeeld meer ‘risicovol’, in die zin dat ze de kans vergroten dat het individu op bepaalde plaatsen of in bepaalde omstandigheden terechtkomt waar delinquent gedrag, en dus ook slachtofferschap, regelmatig voorkomt. In studies wordt onder een risicovolle levensstijl doorgaans verstaan dat de jongere regelmatig optrekt met delinquente vrienden, bij voorkeur op plaatsen waar weinig toezicht of controle van volwassenen is, of waar de moraal al eens wat losser wordt (bv. cafés, festivals of dancings) (Wikström, Oberwittler, Treiber, & Hardie, 2012). Uit verschillende studies onder Vlaamse en Brusselse jongeren blijkt echter dat een risicovolle levensstijl wel samenhangt met daderschap van jeugddelinquentie, maar weinig impact heeft op slachtofferschap (Cops & Op de Beeck, 2011; Cops & Pleysier, 2014; Pauwels & Svensson, 2011). Onze resultaten bieden een verklaring voor die bevindingen door erop te wijzen dat slachtofferschap slechts deels plaatsvindt in de publieke ruimte. Heel wat incidenten gebeuren thuis of op school en vooronderstellen dus geen ‘risicovolle’ maar eerder ‘routineuze’ activiteiten van het slachtoffer.

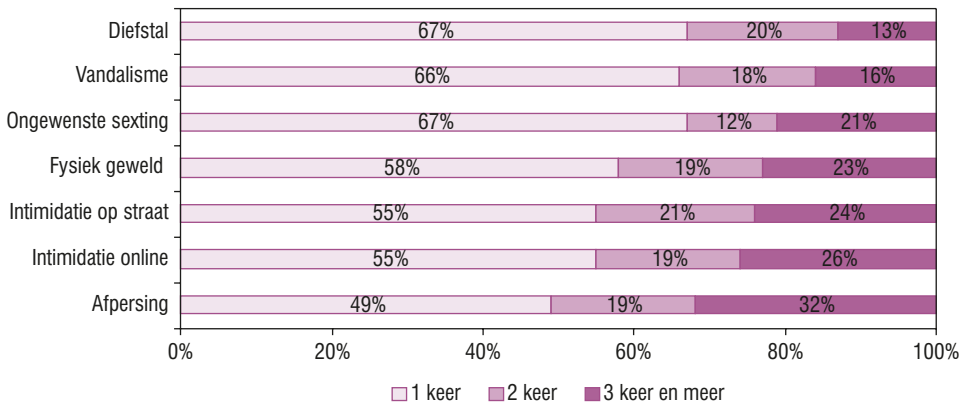
5. Meervoudig slachtofferschap en de relatie met welbevinden

Terwijl de meeste mensen nooit of slechts in beperkte mate slachtoffer worden van misdrijven, is er een kleine doch niet te verwaarlozen subgroep die geconfronteerd wordt met herhaald of zelfs chronisch slachtofferschap (Hope & Trickett, 2008). We haalden hierboven al aan dat de kans op herhaald slachtofferschap stijgt wanneer da-

der en slachtoffer elkaar kennen en veel tijd in dezelfde setting doorbrengen (Farrell et al., 1995). Op basis van eerdere ervaringen kan de dader het gedrag van het slachtoffer, en dus ook de potentiële kosten en baten van zijn eigen (mis)daden, beter inschatten. Het kan bijvoorbeeld zijn dat de dader in de gaten krijgt dat het slachtoffer geen aangifte doet of hulp zoekt. Dat maakt het slachtoffer aantrekkelijker.

In de JOP-schoolmonitor vroegen we jongeren niet alleen *of* ze het voorbije jaar slachtoffer werden, maar ook *in welke mate* (één keer, twee keer, drie keer of meer dan drie keer). Op basis van die frequenties kunnen we voor de verschillende types van incidenten nagaan hoeveel percent van de slachtoffers het voorbije jaar herhaaldelijk slachtoffer werd. Uit figuur 7.7 blijkt dat de helft (in het geval van afpersing) tot twee derde (in het geval van diefstal) van de slachtoffers van een bepaald incident het voorbije jaar slechts eenmaal het slachtoffer werd van dat incident. Tegelijkertijd zien we dat er bij elk type van incident een kleine maar significante groep van slachtoffers is die het voorbije jaar herhaaldelijk het slachtoffer werd. De prevalentie van herhaald slachtofferschap ligt hoger bij incidenten tegen de persoon (afpersing, intimidatie op straat en online, fysiek geweld en ongewenste sexting) dan bij incidenten tegen de eigendom (vandalisme en diefstal).

Figuur 7.7 Percentage van slachtoffers dat een of meerdere keren slachtoffer werd.

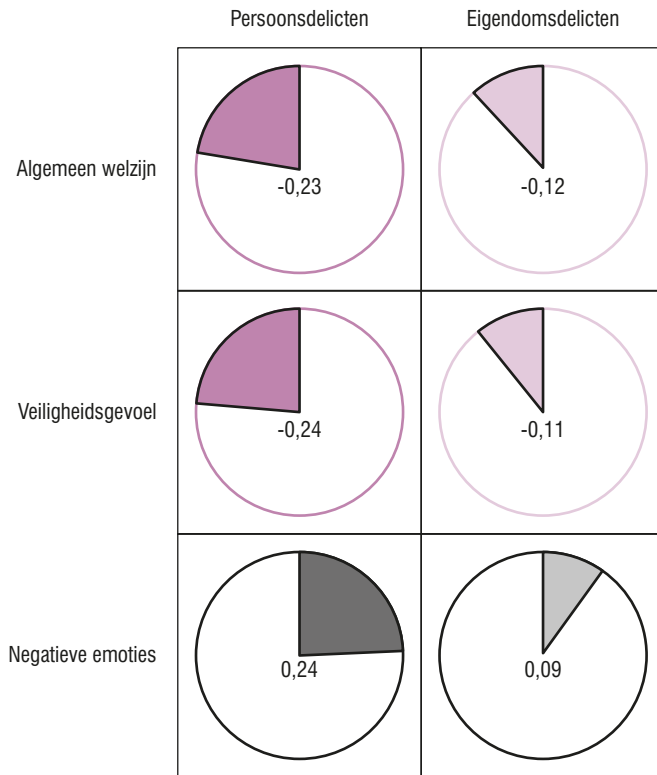

Als laatste bekijken we de samenhang tussen herhaald slachtofferschap en het welbevinden van adolescenten. Buitenlands onderzoek suggereert dat slachtofferschap het welbevinden ernstig kan aantasten. Dat geldt *a fortiori* voor herhaald slachtofferschap in het algemeen en voor herhaald slachtofferschap van ernstige persoonsdelicten zoals geweld in het bijzonder (Lamet & Wittebrood, 2009; Turner, Finkelhor, & Ormrod, 2006). Daarom maken we in onze analyses onderscheid tussen slachtofferschap van incidenten tegen de persoon en incidenten tegen de eigendom. We construeren die twee variabelen door de slachtoffersfrequenties van respectievelijk de vijf persoonsdelicten (afpersing, intimidatie op straat en online, fysiek geweld en ongewenste sexting) en de twee eigendomsdelicten (diefstal en vandalisme) op te tellen. Het welbevinden

van jongeren onderzoeken we via drie indicatoren: de algemene levenstevredenheid, het ervaren van negatieve emoties en de tevredenheid over de persoonlijke veiligheid.

Om de algemene levenstevredenheid van jongeren te meten, gebruiken we vijf stellingen uit de Satisfaction with Life Scale (Gadermann, Schonert-Reichl, & Zumbo, 2010). De stellingen uit die schaal (bv. 'De dingen in mijn leven zijn uitstekend') meten de cognitieve evaluatie van de levenstevredenheid via een vijfpuntsantwoordschaal (van 'helemaal niet akkoord' tot 'helemaal akkoord'). De antwoorden worden samengeteld tot een somscore, waarbij hogere scores wijzen op een hogere levenstevredenheid. Om de affectieve component van het welbevinden van jongeren in kaart te brengen, gebruiken we de Scale of Positive and Negative Experience (Diener et al., 2010). De subschaal voor negatieve emoties bestaat uit een lijst van zes stemmings- en emotiewoorden (negatief, slecht, onaangenaam, bedroefd, bang en boos), waarbij jongeren telkens moeten aangegeven hoe vaak ze die gevoelens tijdens de afgelopen vier weken hebben ervaren (van 'heel zelden' tot 'heel vaak'). De antwoorden worden samengeteld tot een somscore, waarbij hogere scores wijzen op het vaker ervaren van negatieve emoties. Ten slotte vroegen we jongeren in welke mate ze tevreden zijn over hoe veilig ze zich voelen via een vijfpuntsantwoordschaal (van 'helemaal niet tevreden' tot 'heel tevreden'). Hogere scores wijzen op een hoger veiligheidsgevoel.

Figuur 7.8 Slachtofferschap van persoons- en eigendomsdelicten: partiële correlaties met indicatoren van welbevinden.

Figuur 7.8 presenteert de partiële correlaties tussen herhaald slachtofferschap en onze drie indicatoren van subjectief welbevinden (gecontroleerd voor geslacht, leeftijd, onderwijsvorm en armoederisico), opgesplitst volgens het type delict. In lijn met eerdere studies stellen we vast dat vooral herhaald slachtofferschap van persoonsdelicten samenhangt met een lager welbevinden. Hoe vaker men het slachtoffer wordt van incidenten tegen de persoon, hoe lager de algemene levenstevredenheid ($r = -0,23$), hoe lager de tevredenheid over de persoonlijke veiligheid ($-0,24$) en hoe vaker men negatieve emoties ervaart ($0,24$). In de sociale wetenschappen gelden deze correlaties als gemiddeld tot zwak. Dat de samenhang niet sterker is – zoals in sommige andere onderzoeken – komt mogelijk omdat er nog een aantal belangrijke factoren zijn die we niet in rekening gebracht hebben (denk bijvoorbeeld aan het verschil in lichamelijke schade bij incidenten of aan de verschillende mate van steun die de slachtoffers krijgen van hun sociale netwerk). Verder hebben we enkel gepeild naar de negatieve emoties die jongeren ervaren tijdens de vier weken voorafgaand aan de bevraging, terwijl het slachtofferschap van een andere periode kan dateren. Verder onderzoek naar de negatieve emoties die slachtoffers ervaren, is wenselijk. Onderzoek suggereert bijvoorbeeld

dat angst ertoe kan leiden dat jongeren hulp zoeken, terwijl woede een voorspeller is van vergelding (Kochenderfer-Ladd, 2004). Angst voor slachtofferschap kan ook leiden tot concentratieproblemen in de klas (Boulton, Trueman, & Murray, 2008). Ten slotte is het belangrijk om te benadrukken dat die correlaties niet noodzakelijk impliceren dat slachtofferschap de oorzaak is van een lager welbevinden bij jongeren. Het kan ook zijn dat jongeren die zich minder goed in hun vel voelen, sneller slachtoffer worden (bv. omdat ze een gemakkelijke prooi vormen). Allicht spelen beide processen een rol en is er sprake van wederzijdse causaliteit (Finkelhor, 2014).

6. Beleidsimplicaties

De resultaten van ons onderzoek naar slachtofferschap onder middelbare scholieren hebben een aantal duidelijke beleidsimplicaties. Ten eerste suggereren onze resultaten dat, hoewel slachtofferschap onder alle jongeren voorkomt, bepaalde groepen van jongeren toch een substantieel hogere kans hebben om slachtoffer te worden van bepaalde misdrijven. Vooral de combinatie van een aantal risicokenmerken kan de slachtofferkansen substantieel verhogen. Preventie-initiatieven kunnen zich specifiek tot die groepen richten. Zo zijn jonge, mannelijke adolescenten die opgroeien in gezinnen met een verhoogd armoederisico en les volgen in de b-stroom of een bso-richting, extra kwetsbaar voor slachtofferschap van ernstig fysiek geweld. Vrouwelijke adolescenten die opgroeien in gezinnen met een verhoogd armoederisico, zijn dan weer extra kwetsbaar om lastiggevallen of bedreigd te worden op straat, zeker in de grootsteden. Het risico op slachtofferschap van ongewenste sexting, ten slotte, waarbij seksueel getinte foto's of filmpjes van de jongere verspreid worden, ligt twee tot drie keer hoger bij jongeren uit de b-stroom of een bso-richting dan bij jongeren uit andere studierichtingen. De vrij consistente relatie tussen armoederisico en slachtofferschap wijst op de noodzaak van een sociaal beleid dat (kans)armoede bij jongeren kan terugdringen.

Ten tweede suggereren onze resultaten dat het clichébeeld van de jongere die in het donker op straat door een vreemde bedreigd of bestolen wordt, vertekend is. Heel wat slachtofferschap vindt gewoon thuis plaats of op de school, onder bekenden. Het gaat hier allicht om slachtofferschap van intrafamiliaal geweld enerzijds en slachtofferschap van diefstal, geweld en pesterijen door schoolgenoten anderzijds. Het is van belang dat men ervoor zorgt dat jonge slachtoffers op een laagdrempelige manier ergens terecht kunnen. Als het slachtoffer geen hulp zoekt, vergroot de kans dat hij of zij opnieuw slachtoffer wordt (Farrell et al., 1995). De Vlaamse overheid heeft een hulplijn voor geweld, misbruik en kindermishandeling, maar het is niet duidelijk in welke mate dat initiatief bekend is onder jongeren. Verder wijst onderzoek uit dat jonge slachtoffers zelden met hun problemen naar de leerkracht stappen (Slocum, Esbensen, & Taylor, 2017; Vynckier, 2012). Op dat vlak kunnen scholen dus nog terreinwinst boeken door te werken aan een open sfeer waarin incidenten gemakkelijk bespreekbaar zijn. Door

middel van protocollen en vormingsmomenten kunnen leerkrachten en andere professionals leren hoe ze signalen van (intrafamiliaal) geweld en pesterijen kunnen herkennen. Wanneer dader en slachtoffer medeleerlingen van elkaar zijn, en elkaar in de toekomst dus nog regelmatig op de school zullen tegenkomen, kan men, als dat mogelijk is, voor een herstelrechtelijke eerder dan een strafrechtelijke afhandeling van het incident opteren. Op dit moment is er echter geen duidelijk zicht op hoeveel scholen in Vlaanderen al herstelgericht werken (Vanfraechem, 2017).

Ten derde suggereren onze resultaten dat herhaald slachtofferschap van persoonsdelicten kwalijke gevolgen kan hebben voor het emotionele welbevinden. Een toegankelijke eerstelijns hulpverlening en een gespecialiseerde tweedelijns hulpverlening voor jonge slachtoffers zijn in dat opzicht onontbeerlijk.

Bibliografie

- Anderson, S., Kinsey, R., Loader, I., & Smith, C. (1994). *Cautionary tales: Young people, crime, and policing in Edinburgh*. Aldershot: Avebury.
- Averdijk, M., & Elffers, H. (2012). The discrepancy between survey-based victim accounts and police reports revisited. *International Review of Victimology*, 18(2), 91-107.
- Black, D. (1979). Common Sense in the Sociology of Law. *American Sociological Review*, 44(1), 18-27.
- Boulton, M. J., Trueman, M., & Murray, L. (2008). Associations between peer victimization, fear of future victimization and disrupted concentration on class work among junior school pupils. *British Journal of Educational Psychology*, 78(3), 473-489.
- Castelbajac, M. (2017). The genesis of victimization surveys and of the realist-constructionist divide. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 53(4), 332-346.
- Cohen, L. E., & Felson, M. (1979). Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach. *American Sociological Review*, 44(4), 588-608.
- Cops, D. (2014). Criminaliteit en onveiligheidsgevoelens doorheen de tijd. Een analyse op basis van 10 jaar JOP-monitor. In L. Bradt, S. Pleysier, B. Spruyt, J. Siongers, & J. Put (Red.), *Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de JOP-monitor 3 en de JOP-schoolmonitor 2013* (pp. 71-93). Leuven: Acco.
- Cops, D., & Op de Beeck, H. (2011). Dader- en slachtofferschap onder Brusselse scholieren. In N. Vettenburg, M. Elchardus, & J. Put (Red.), *Jong in Brussel. Bevindingen uit de JOP-monitor Brussel*. (pp. 297-328). Leuven: Acco.
- Cops, Diederik, & Pleysier, S. (2014). Usual suspects, ideal victims and vice versa: The relationship between youth offending and victimization and the mediating influence of risky lifestyles. *European Journal of Criminology*, 11(3), 361-378.
- Davies, H. T. O., Crombie, I. K., & Tavakoli, M. (1998). When can odds ratios mislead? *British Medical Journal*, 316(7136), 989-991.
- Diener, E., Wirtz, D., Tov, W., Kim-Prieto, C., Choi, D., Oishi, S., & Biswas-Diener, R. (2010). New Well-being Measures: Short Scales to Assess Flourishing and Positive and Negative Feelings. *Social Indicators Research*, 97(2), 143-156.
- Elffers, H., & Averdijk, M. (2012). Slachtofferenquêtes overschatten het misdaadniveau nogal stevig. In L. Pauwels, S. De Keulenaer, S. Delterne, E. Devroe, H. Elffers, J. Forceville, ... P. Ponsaers (Red.), *Criminografische ontwikkelingen II: van (victim)-survey tot penitentiaire statistiek* (pp. 27-38). Antwerpen: Maklu.

- Elffers, H., & van der Kemp, J. J. (2016). Als je nou politiecijfers combineert met slachtofferenquêtes, dan... ben je nog nergens. Wat nu? *Cahiers Politiestudies*, 41(4), 43-55.
- Enzmann, D., Kivivuori, J., Haen Marshall, I., Steketee, M., Hough, M., & Killias, M. (2018). Young People as Victims of Crime. In D. Enzmann, J. Kivivuori, I. Haen Marshall, M. Steketee, M. Hough, & M. Killias (Red.), *A Global Perspective on Young People as Offenders and Victims* (pp. 29-64). Cham: Springer International Publishing.
- Farrell, G., Phillips, C., & Pease, K. (1995). Like Taking Candy: Why does Repeat Victimization Occur? *The British Journal of Criminology*, 35(3), 384-399.
- Felson, R. B., Messner, S. F., Hoskin, A. W., & Deane, G. (2002). Reasons for Reporting and Not Reporting Domestic Violence to the Police. *Criminology*, 40(3), 617-648.
- Finkelhor, D. (2014). *Childhood victimization: Violence, crime, and abuse in the lives of young people*. Oxford: Oxford University Press.
- Finkelhor, D., Wolak, J., & Berliner, L. (2001). Police Reporting and Professional Help Seeking for Child Crime Victims: A Review. *Child Maltreatment*, 6(1), 17-30.
- Gadermann, A. M., Schonert-Reichl, K. A., & Zumbo, B. D. (2010). Investigating Validity Evidence of the Satisfaction with Life Scale Adapted for Children. *Social Indicators Research*, 96(2), 229-247.
- Garland, D. (1996). The Limits of the Sovereign State: Strategies of Crime Control in Contemporary Society. *The British Journal of Criminology*, 36(4), 445-471.
- Gastic, B. (2008). School truancy and the disciplinary problems of bullying victims. *Educational Review*, 60(4), 391-404.
- Goudriaan, H., & Nieuwbeerta, P. (2005). Contextuele invloeden op de bereidheid geweldsdelicten te melden. Een vignettenonderzoek onder middelbare scholieren. *Tijdschrift voor Criminologie* 47(3), 269-283.
- Hebberecht, P. (2008). Conclusies. In C. Vanneste, E. Goedseels, & I. Detry (Red.), *De "nieuwe" statistiek van de jeugdparketten: een belichting van de eerste analyseresultaten vanuit verschillende invalshoeken* (pp. 149-153). Gent: Academic Press.
- Hindelang, M. J., Gottfredson, M. R., & Garofalo, J. (1978). *Victims of personal crime: An empirical foundation for a theory of personal victimization*. Cambridge: Ballinger Publishing Company.
- Hope, T., & Trickett, A. (2008). The Distribution of Crime Victimization in the Population. *International Review of Victimology*, 15(1), 37-58.
- Jupp, V. (1989). *Methods of criminological research*. London: Unwin Hyman.
- Kang, J. H., & Lynch, J. P. (2014). Calling the Police in Instances of Family Violence: Effects of Victim – Offender Relationship and Life Stages. *Crime & Delinquency*, 60(1), 34-59.
- Kaukinen, C. (2002). The Help-Seeking Decisions of Violent Crime Victims: An Examination of the Direct and Conditional Effects of Gender and the Victim-Offender Relationship. *Journal of Interpersonal Violence*, 17(4), 432-456.
- Kinsey, R., Lea, J., & Young, J. (1986). *Losing the fight against crime*. Oxford: Basil Blackwell.
- Kitsuse, J. I., & Cicourel, A. V. (1963). A Note on the Uses of Official Statistics. *Social Problems*, 11(2), 131-139.
- Kochenderfer-Ladd, B. (2004). Peer Victimization: The Role of Emotions in Adaptive and Maladaptive Coping. *Social Development*, 13(3), 329-349.
- Lamet, W., & Wittebrood, K. (2009). *Nooit meer Dezelfde. Gevolgen van Misdrijven voor Slachtoffers*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Lea, J. (2002). *Crime & modernity: Continuities in left realist criminology*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- McVie, S., Norris, P., & Pillinger, R. (2015). Is poverty reflected in changing patterns of victimisation in Scotland? *Scottish Justice Matters*, 3(3), 6-7.

- Op de Beeck, H., & Cops, D. (2010). Jongeren en delinquentie. In N. Vettenburg, J. Deklerck, & J. Siongers (Red.), *Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de JOP-monitor 2* (pp. 283-310). Leuven: Acco.
- Pauwels, L. J. R., & Svensson, R. (2011). Exploring the Relationship Between Offending and Victimization: What is the Role of Risky Lifestyles and Low Self-Control? A Test in Two Urban Samples. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 17(3), 163-177.
- Slocum, L. A., Esbensen, F.-A., & Taylor, T. J. (2017). The Code of Silence in Schools: An Assessment of a Socio-Ecological Model of Youth's Willingness to Report School Misbehavior. *Youth & Society*, 49(2), 123-149.
- Sparks, R. F. (1981). Surveys of Victimization-An Optimistic Assessment. *Crime and Justice*, 3, 1-60.
- Turner, H. A., Finkelhor, D., & Ormrod, R. (2006). The effect of lifetime victimization on the mental health of children and adolescents. *Social Science & Medicine*, 62(1), 13-27.
- Van Dijk, J. J. M. (1992). Als de dag van gisteren: Over de betrouwbaarheid van het slachtofferverhaal. *Justitiële Verkenningen*, 18(3), 47-65.
- Vanfraechem, I. (2017). Naar herstelgerichte scholen in Vlaanderen? Een blik op de evolutie in de praktijk. *Tijdschrift voor Herstelrecht*, 17(2), 12-18.
- Vettenburg, N., Gavray, C., & Born, M. (2010). Belgium. In J. Junger-Tas, I. H. Marshall, D. Enzmann, M. Killias, M. Steketee, & B. Gruszczynska (Red.), *Juvenile Delinquency in Europe and Beyond* (pp. 29-46). New York, NY: Springer New York.
- Vynckier, G. (2012). Mid-adolescent victims: (Un)willing for help? *International Review of Victimology*, 18(2), 109-132.
- Vynckier, G., Pauwels, L., & Van Damme, A. (2010). Slachtofferschap onder eerstegraads leerlingen. Een beschrijvende schets op basis van slachtofferenquêtes in Sint-Niklaas en Lokeren. In L. Pauwels, S. De Keulenaer, S. Deltenre, S. Deschamps, H. Elffers, J. Forceville, J. Goethals... E. Van Dael (Red.), *Criminografische ontwikkelingen: van (victim)-survey tot penitentiaire statistiek*. (pp. 61-82). Antwerpen: Maklu.
- Wikström, P.-O. H., Oberwittler, D., Treiber, K., & Hardie, B. (Red.). (2012). *Breaking rules: the social and situational dynamics of young people's urban crime*. Oxford: Oxford University Press.

8. Georganiseerde en ongeorganiseerde vrijetijdsbesteding van kinderen en jongeren

Juno Tourne & Lieve Bradt

1. Inleiding

Kinderen en jongeren hebben bijzonder veel vrije tijd, enkel 55-plussers hebben meer vrije tijd ter beschikking (Glorieux & van Tienoven, 2016). Omdat kinderen en jongeren zich in een cruciale ontwikkelingsfase bevinden, wordt de manier waarop ze die vrije tijd invullen door verschillende onderzoeksdomeinen als interessant beschouwd. Traditioneel wordt in onderzoek naar vrije tijd onderscheid gemaakt tussen ‘ongeorganiseerde’ en ‘georganiseerde’ vrijetijdsbesteding bij jongeren. Onder ongeorganiseerde activiteiten worden niet-gestructureerde activiteiten zonder toezicht van volwassenen verstaan, hetzij individueel, hetzij in los verband met anderen (Gilman, Meyers, & Perez, 2004). Georganiseerde activiteiten zijn dan weer gestructureerd, collaboratief en gesuperviseerd. Terwijl ongeorganiseerde vrijetijdsbesteding gelinkt wordt aan probleemgedrag en negatieve uitkomsten (Persson, Kerr, & Stattin, 2007; Bohnert & Garber, 2007; Feldman & Matjasko, 2005; Oropesa, Moreno, Perez, & Munoz-Tinoco, 2014), wordt georganiseerde vrijetijdsbesteding belangrijk geacht voor de ontwikkeling en het latere leven van jongeren. Zo wordt het deelnemen aan georganiseerde vrijetijdactiviteiten onder meer gerelateerd aan betere schoolresultaten (Fredericks & Eccles, 2006; Conway & Carbonaro, 2010), een betere mentale gezondheid (Mahony, Schweder, & Stattin, 2002), de ontwikkeling van sociaal en cultureel kapitaal (Dworkin, Larson, & Hansen, 2003) en actief burgerschap (Williamson, 1997). Andere onderzoekers nuanceren dat en geven aan dat verschillende vormen van ongeorganiseerde vrijetijdsbesteding ook belangrijk zijn in de ontwikkeling van kinderen en jongeren (Caldwell & Faulk, 2013; Kleiber, 1999). Zo krijgen ze namelijk de kans om nieuwe dingen te ontdekken en om te experimenteren (Osgood, Ruth, Eccles, Jacobs, & Barber, 2005). Uit verschillende onderzoeken blijkt dan ook dat het net die kinderen en jongeren zijn die hun vrije tijd besteden aan een grotere variëteit aan georganiseerde zowel als ongeorganiseerde vrijetijdsactiviteiten, die de beste ontwikkeling doormaken op persoonlijk, academisch en maatschappelijk vlak (Shanahan & Flaherty, 2001; Oropesa, et al., 2014; Morris & Kalil, 2006; Aumètre & Poulin, 2018). Dat stelt hen namelijk in staat een bredere *skillset* te ontwikkelen en zichzelf beter te ontdekken (Fredericks & Eccles, 2006). Onderzoek

toont bovendien aan dat kinderen die breed betrokken zijn in georganiseerde vrijetijdsbesteding, ook breder actief zijn in ongeorganiseerde vrijetijdsactiviteiten (Sharp, Tucker, Baril, Van Gundy, & Rebellon, 2014). We zien in hedendaags onderzoek dus voornamelijk twee groepen van kinderen en jongeren ontstaan: een groep die betrokken is in allerlei vrijetijdsactiviteiten (zowel georganiseerd als ongeorganiseerd) en een andere groep die daar grotendeels uitvalt.

Logischerwijs is er in de afgelopen decennia in toenemende mate aandacht besteed aan de vrijetijdsbesteding van kinderen en jongeren. Vanuit het beleid wordt er voornamelijk gefocust op de deelname van alle kinderen en jongeren aan georganiseerde vrijetijdsactiviteiten. Dat is ook het geval in de beleidsnota *Jeugd* van Sven Gatz, Vlaams minister van Cultuur, Media, Jeugd en Brussel. Die nota maakt van het deelnemen aan jeugdverenigingen en jeugdwerk een prioriteit, uitgaande van de meerwaarde daarvan voor zowel de jongeren zelf als voor de samenleving in haar geheel (Vlaams Parlement, 2014). Ook in het *Vlaams Jeugd- en Kinderrechtenbeleidsplan 2015-2019* neemt de toeleiding naar verenigingen een centrale plaats in, om zo invulling te geven aan het recht van kinderen en jongeren op ‘jong zijn’ (Vlaamse Overheid, 2015).

Het mag duidelijk zijn dat het bevorderen van participatie een centrale plaats inneemt in het jeugdbeleid. Daartoe is het belangrijk om allereerst inzicht te krijgen in het huidige participatiegedrag en in de overige vrijetijdsbesteding van kinderen en jongeren. Pas daarna kunnen, via het beleid en de praktijk, interventies georganiseerd worden om te komen tot meer of andere vormen van participatie. In dit hoofdstuk wordt eerst geprobeerd om zicht te krijgen op wat jongeren in hun vrije tijd doen, waarbij we achtereenvolgens ingaan op het lidmaatschap van verenigingen, de ongeorganiseerde vrijetijdsbesteding en het onlinegedrag van kinderen en jongeren. In het laatste deel kijken we, voor de eerste keer binnen het JOP, naar hoe kinderen en jongeren hun vrije tijd zelf waarderen. Dat geeft ons een inkijk in hoe kinderen en jongeren hun vrije tijd zelf ervaren. Bovendien kan het ons iets vertellen over de mogelijke redenen van (non-)participatie. Waar dat mogelijk is, worden er ook vergelijkingen gemaakt met de vorige JOP-monitors (2006, 2008, 2013). Op die manier kunnen we een beeld krijgen van eventuele trends in de vrijetijdsbesteding van jongeren.

De cijfergegevens in dit hoofdstuk zijn afkomstig uit de JOP-kindmonitor en de JOP-monitor 4 (2018). Dat zijn vragenlijsten die kinderen en jongeren van respectievelijk 10 tot 13 jaar en van 14 tot 25 jaar thuis toegestuurd kregen. De JOP-kindmonitor is een nieuwe aanvulling op de postmonitor om ook een jongere leeftijdscategorie, met name leerlingen uit het lager onderwijs, in beeld te brengen.

2. Georganiseerde vrijetijdsbesteding

De huidige generatie kinderen en jongeren wordt vaak negatief beschreven. Het zou een generatie zijn die ‘niet meer buitenkomt’, ‘alleen maar op het internet zit’, ‘steeds meer individualiseert’ enzovoort. Toch start de beleidsnota *Jeugd* van minister Gatz met “ons jeugdwerk leeft en staat sterk” (Vlaams Parlement, 2014). Het eerste deel schetst een beeld van het verenigingsleven van de Vlaamse jeugd. Hoeveel kinderen en jongeren nemen daaraan deel? Welke verenigingen zijn het populairst? Is er een groei of een daling waar te nemen ten opzichte van de vorige JOP-monitors?

2.1 Georganiseerde vrijetijdsbesteding van 10- tot 13-jarigen

De deelname aan het verenigingsleven werd in de JOP-kindmonitor (2018) niet expliciet bevraagd. Wel werd er, als onderdeel van een ruimere vraag, gepeild naar de participatie aan twee types van verenigingen: de jeugdbeweging en de sportclub. Kinderen duiden voor die verenigingen aan of ze hieraan nooit, minder dan één keer per maand, één keer per maand, meerdere keren per maand, één keer per week, meerdere keren per week of elke dag deelnemen. Omwille van de overzichtelijkheid werden in tabel 8.1 de antwoorden ‘één keer per maand’ en ‘meerdere keren per maand’ en de antwoorden ‘één keer per week’ en ‘meerdere keren per week’ samengevoegd.

Van de 10- tot 13-jarigen neemt 38,4% minstens één keer in de maand deel aan activiteiten van de jeugdbeweging. Bovendien geeft 71,9% van de kinderen aan minstens wekelijks aan sport te doen, van wie 4,3% zelfs dagelijks. Slechts 18,2% van die leeftijdscategorie geeft aan nooit deel te nemen aan activiteiten van een jeugdbeweging of sportclub. Met 81,8% liggen de participatiecijfers voor die leeftijdscategorie bijzonder hoog.

Tabel 8.1 Frequentietabel voor participatie aan het verenigingsleven bij Vlaamse 10- tot 13-jarigen (in percentages).

	Nooit	Minder dan één keer per maand	Eén keer of meermaals per maand	Eén keer of meermaals per week	Elke dag
Naar de jeugdbeweging gaan (zoals de Chiro, scouts...)	58,0	3,7	9,0	29,3	0,1
Sporten in een club (voetbalclub, turnkring, zwemclub...)	23,0	2,2	2,9	67,6	4,3

Bron: JOP-kindmonitor 4 (2018)

2.2 Georganiseerde vrijetijdsbesteding van 14- tot 25-jarigen

De verenigingsdeelname van jongeren werd uitgebreider bevraagd. Dat gebeurde door aan jongeren een lijst met verschillende verenigingen voor te leggen. Voor elke verenigingsvorm konden jongeren kiezen tussen de volgende antwoorden: nooit deelnemer geweest, vroeger deelnemer geweest, nu passief deelnemer, nu actief deelnemer of nu organiserend deelnemer. Bij de beschrijving van de resultaten worden enkel de jongeren die 'nu actief deelnemer' en 'nu organiserend deelnemer' hebben aangeduid, als actieve deelnemers beschouwd.

Analoog met de vorige afnames van de JOP-monitor zijn sportverenigingen veruit het populairst bij jongeren. 37,2% geeft aan lid te zijn van een sportvereniging, ofwel als actief ofwel als organiserend deelnemer. Hoewel dat een lichte daling is in vergelijking met de JOP-monitor 3 (2013), waarin 38,4% aangaf een actief deelnemer te zijn, valt op dat over alle JOP-monitors heen het percentage jongeren dat nooit deel uitmaakte van een sportclub, iedere keer daalt. Waar dat in JOP-monitor 1 (2006) nog 21,8% was, bedraagt dat nu 13,7%. Daaruit kan afgeleid worden dat sportclubs een almaar groter en breder bereik hebben. Het aantal actieve leden daarentegen vertoont niet zo'n sterke evolutie: van 35,5% in de JOP-monitor 1 (2006) naar 37,2% in 2018. Hoewel er dus meer jongeren worden toegeleid naar sportverenigingen, lijkt er ook sprake te zijn van een grotere drop-out. Dat betekent dat het interessant kan zijn om niet enkel te focussen op non-participatie, maar ook om aandacht te besteden aan de groep van jongeren die uitvalt en aan mogelijke redenen voor die drop-out.

Net als sportverenigingen, bereiken ook jeugdbewegingen een grote groep jongeren en zijn ze veruit de populairste vereniging in de categorie 'jeugd'. Meer dan de helft van de jongeren (58%) nam ooit deel aan de activiteiten van een jeugdbeweging, van wie er nu nog altijd 9,1% actief deelneemt en 5,9% een organiserende rol opneemt. Die 15% actieve deelnemers blijft ongeveer gelijk ten opzichte van de JOP-monitor 3 (2013). Kenmerkend voor jeugdbewegingen is de grote doorstroom naar het opnemen van een organiserende rol, waarbij veel deelnemers uiteindelijk doorgroeien naar de leiding. Dat geldt ook voor speelpleinwerkingen en andere gemeentelijke jeugdwerkinitiatieven, waar het percentage jongeren dat organiserend deelnemer is (2%), ongeveer even groot is als het percentage actieve deelnemers (1,9%). Jeugthuizen of jeugdclubs kennen een gelijklopende populariteit, daar neemt 4% van de jongeren een actieve of organiserende rol op. De categorie die bestaat uit tienerwerking, meisjeshuis, jeugdwelzijnswerking of werking voor kansarme jeugd, bereikt met slechts 1,3% actieve deelnemers veruit het kleinste aantal jongeren in de categorie jeugdwerk. Dat roept de vraag op of het bereik van dat type van verenigingen eerder beperkt is, of dat dergelijke verenigingen moeilijkheden ondervinden om jongeren te bereiken. Het is echter ook mogelijk dat de deelnemende jongeren die werkingen niet als dusdanig definiëren, waardoor ze hun deelname bij een andere categorie onderbrengen.

Hobby- en cultuurverenigingen bereiken respectievelijk 4,1% en 9,5% van de jongeren. Bij hobbyverenigingen zien we in vergelijking met de JOP-monitor 3 (2013) een daling van 5,7% naar 4,1% actieve deelnemers. De deelname aan cultuurverenigingen is dan weer gestegen, van 7,6% in 2013 naar 9,5% in 2018. Verenigingen die betrekking hebben op mens en milieu bereiken slechts een beperkt aantal 14- tot 25-jarigen. Daar waar nog 3,2% van de jongeren aangeeft actief lid te zijn van verenigingen die anderen helpen, is dat bij verenigingen rond milieu en dierenwelzijn minder dan 1%. Een klein percentage (4,5%) van de jongeren geeft wel aan passief lid te zijn van een dergelijke vereniging. Daaruit kan afgeleid worden dat jongeren meer geneigd zijn door middel van passief lidmaatschap dergelijke organisaties te steunen, eerder dan door een actieve rol op te nemen. Dat betekent echter niet dat jongeren onverschillig staan tegenover die thema's. Zo zien we dat meer dan de helft van de jongeren (54,8%) in het laatste jaar geld aan een goed doel heeft gegeven, 26% een product bewust niet kocht en 36% een product net wel kocht omdat het op een milieu- of diervriendelijke manier werd gemaakt (tabel 8.8 in de bijlagen). Mogelijk zetten jongeren zich voor dergelijke bewegingen in toenemende mate online in; in internationale literatuur wordt dat fenomeen omschreven als *digital activism*. Uit onderzoek blijkt dat jongeren eerder geneigd zijn te participeren aan onlineactivisme en dat ze geloven in de impact daarvan (Stoch & Roodt, 2016). Zo zien we in de JOP-data dat 15% van de jongeren in het afgelopen jaar online een petitie ondertekende, al blijven andere bevraagde vormen van onlineactivisme eerder beperkt. Met het oog op de volgende JOP-monitor kan het interessant zijn om te bekijken of dat soort van activisme al dan niet toeneemt.

Een behoorlijk aandeel van de jongeren heeft ervaring met het opkomen voor de eigen belangen of die van een ander. Bijna 30% van de jongeren was ooit lid van een leerlingenraad, scholierenparlement of studentenraad en 11,2% zetelde in een jeugdraad, een gemeenteraad of in een ander soort van adviesraad. Die aantallen lopen gelijk met die van de JOP-monitor 3 (2013). Politieke verenigingen samen met verenigingen die betrekking hebben op de religieuze of levensbeschouwelijke voorkeur van jongeren en allochtone jeugdverenigingen of zelforganisaties van migranten zijn dan weer het minst populair. Ze bereiken respectievelijk slechts 1,1%, 1,5% en 0,5% van de jongeren. Dat allochtone jeugdbewegingen en andere verenigingen die werken rond de levensbeschouwelijke voorkeur van jongeren slechts een dergelijk laag percentage hebben, zou erop kunnen wijzen dat die doelgroep door de JOP-monitor in mindere mate bereikt wordt (cf. het eerste hoofdstuk van dit boek). Tot slot geeft 7,1% van de jongeren aan actief lid te zijn van een vereniging die niet in de lijst staat. Dat gaat onder meer over studentenverenigingen, carnavalsverenigingen en de jongerenafdeling van een mutualiteit.

Tabel 8.2 Frequentietabel voor participatie aan het verenigingsleven bij Vlaamse 14- tot 25-jarigen (in percentages).

		Nooit deelnemer geweest	Vroeger deelnemer geweest	Nu passief deelnemer	Nu actief deelnemer	Nu organiserend deelnemer
Sport						
Sportverenigingen, sportclubs...		13,7	47,0	5,0	33,8	3,4
Jeugd						
Jeugdbeweging of jongerenbeweging (o.a. scouts, Chiro, KAJ, KSA, KLJ, JNM...)		43,7	41,0	2,0	9,1	5,9
Jeugdhuis of jeugdclub		82,4	10,6	3,4	2,8	1,2
Speelplein, grabbelpas/Swappas, Roefel... of andere gemeentelijke jeugdwerkinitiatieven		58,6	36,5	1,3	1,9	2,0
Tienerwerking, meisjeshuis, jeugdwelzijnswerking of werking voor kansarme jeugd		95,1	3,8	1,0	0,4	0,9
Hobby						
Hobbyverenigingen (o.a. knutselclub, gamingclub, computerclub, schaakclub, quizen...)		83,3	11,5	1,1	3,4	0,7
Cultuur						
Ik volg les in (de) muziekschool, tekenacademie, beeldende kunst, toneel, dans, woordkunst... (na de schooluren)		53,6	36,4	1,0	8,8	0,7
Mens en Milieu						
Vereniging die anderen helpt (o.a. Rode Kruis, Broederlijk Delen, verenigingen of actiegroepen rond de derde wereld, vrede, mensenrechten of antiracistische organisaties zoals 11-11-11, Amnesty, Liga voor de mensenrechten, KifKif, Forum voor vredesactie...)		87,4	7,1	2,6	2,7	0,5
Verenigingen of actiegroepen die zich bezighouden met milieu, dierenrechten of duurzame voeding (o.a. WWF, Greenpeace, Natuurpunt, EVA, voedselteams...)		91,5	3,3	4,5	0,9	0
Belangen						
Leerlingenraad, scholierenparlement, studentenraad, schoolraad...		70,4	25,7	1,4	1,8	1,0

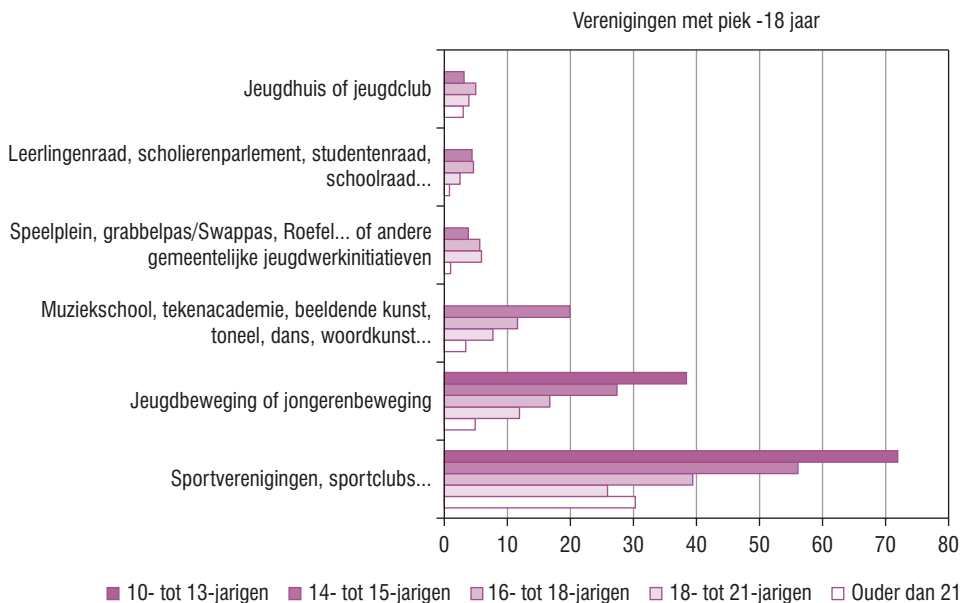
Jeugdraad, (kinder-)gemeenteraad, cultuurraad, sportraad...	89,1	8,0	0,8	1,3	1,1
Politieke jongerenbeweging	97,2	1,2	0,6	0,8	0,3
Andere categorieën					
Allochtone jeugdverenigingen, zelforganisaties van migranten (o.a. Turkse, Marokkaanse of Afrikaanse verenigingen...)	98,1	1,2	0,3	0,3	0,2
Religieuze of levensbeschouwelijke verenigingen (o.a. Moskeevereniging, Humanistische Jongeren, Plus-werking, JoKri...)	93,9	3,8	0,8	1,1	0,4
Een vereniging of groepsgerichte vrijetijdswerking die niet in de lijst staat	89,7	2,2	1,6	3,7	3,4

Bron: JOP-monitor 4 (2018)

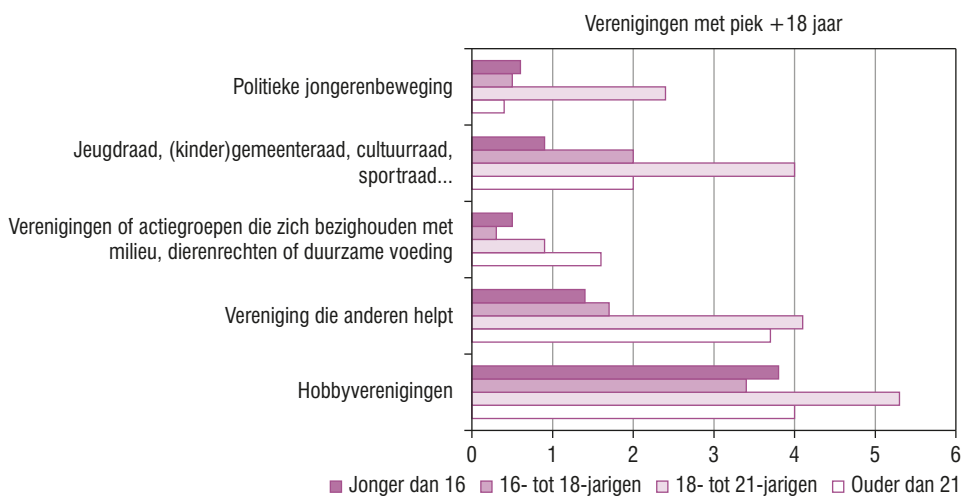
2.3 Participatie in relatie tot leeftijd

Op basis van de participatiecijfers kunnen verenigingen ingedeeld worden in twee verschillende leeftijdscategorieën: verenigingen die op jongere leeftijd (-18) populair zijn (figuur 8.1) en verenigingen die op latere leeftijd (+18) populair worden (figuur 8.2). Op basis van de JOP-kindmonitor (2018) en de JOP-monitor 4 (2018) kunnen we besluiten dat jeugd- en sportbewegingen veruit het populairst zijn bij kinderen van 10 tot 13 jaar en daarna geleidelijk aan populariteit verliezen. Waar er bij 10- tot 13-jarigen nog 71,9% actief lid is van een sportclub, bedraagt dat bij 14- tot 25-jarigen nog 37,2%. Eenzelfde evolutie doet zich voor bij jeugdbewegingen, waar nog 38,4% van de kinderen aan deelneemt, terwijl dat percentage bij jongeren terugloopt tot 15%. Op basis van de retrospectieve bevraging in JOP-monitor 1 (2006) kunnen daar ook cultuurverenigingen en het gemeentelijk jeugdwerk aan toegevoegd worden. Ook in deze JOP-monitor zien we dat veel jongeren bij dat soort van verenigingen het vakje 'vroeger deelnemer geweest' aankruisen. Zo heeft bijvoorbeeld 36,4% ooit deelgenomen aan cultuurverenigingen. Op 14-15 jaar schiet daar nog slechts 19,9% van over, waarna dat verder afneemt tot amper 3,4% deelnemers bij de plus-21-jarigen. Een gelijkaardige evolutie zien we bij speelpleinwerkingen en andere gemeentelijke jeugdwerkinitiatieven, al is er daar opnieuw een kleine opleving bij 16- tot 21-jarigen, wanneer verschillende jongeren er als begeleider aan de slag gaan. Deze verenigingen kennen dus allemaal een piek voor de leeftijd van 14 jaar, waarna participatie geleidelijk aan afneemt. Dat is niet zo verwonderlijk. Uit JOP-monitor 1 (2006) weten we immers al dat de leeftijd tussen 10 en 12 jaar een piekleeftijd is wat participatie aan het verenigingsleven betreft (Vanhoutte, 2007) en dat de participatie daalt met de leeftijd, het zogenoemde leeftijdseffect (Vanhoutte, 2007; Elchardus & Herbots, 2010; Van de Walle, 2013). Maar sporten is ook belangrijk voor de fysieke gezondheid. Het is daarom belangrijk om te bekijken of zich werkelijk een daling in het sportgedrag voordoet of dat jongeren op een bepaald moment eerder individueel sporten en niet langer in clubverband, wat in het volgende onderdeel wordt bekeken. Ook jeugdhuizen of jeugdclubs, en leerlingenraden kennen hun piek onder 18 jaar en zijn met name populair bij 16- tot 18-jarigen.

Tot de verenigingen die op latere leeftijd (18+) populair worden, behoren onder andere hobbyverenigingen. Ook verenigingen die anderen helpen en verenigingen die zich inzetten voor het milieu of voor dierenwelzijn kennen een piek in populariteit na de leeftijd van 18. Mogelijk hebben jongeren op die leeftijd een duidelijk visie op dergelijke onderwerpen en willen ze daar ook voor opkomen. Verenigingen die zich bezighouden met milieu en dierenwelzijn hebben als enige de meeste participanten in de leeftijdscategorie van 21 tot 25 jaar. Het zetelen in een jeugdraad of het actief zijn in een politieke jongerenbeweging piekt bij 18- tot 21-jarigen. Jongeren lijken op die leeftijd een politieke mening te ontwikkelen die ze willen laten horen. De participatiecijfers zijn voor al deze verenigingen wel eerder laag, tussen 0,3% en 5,3%. Daarom moeten we voorzichtig zijn met dergelijke conclusies.

Figuur 8.1 Participatie aan verenigingen per leeftijdscategorie (in percentages).

Bron: JOP-kindmonitor 4 (2018) en JOP-monitor 4 (2018)

Figuur 8.2 Participatie aan verenigingen per leeftijdscategorie (in percentages).

Bron: JOP-monitor 4 (2018)

2.4 Besluit

Op basis van de cijfers kunnen we besluiten dat het goed gaat met het verenigingsleven van Vlaamse kinderen en jongeren. Over de verschillende types van verenigingen heen zien we grote percentages jongeren die deelnemen aan het georganiseerde vrijetijdsaanbod. Hoewel er ten opzichte van de JOP-monitor 3 (2013) iets minder actieve deelnemers zijn (57,9% versus 55,6%), is er van een terugval van het verenigingsleven geen sprake. We bemerken hier wel opnieuw het *spill-overeffect*, waarbij participatie in één netwerk leidt tot participatie in andere, gelijkaardige netwerken (Smits, Lievens, & Scheerder, 2011). Van de 55,6% jongeren die actief participeert, combineert 23,6% deze deelname met ten minste nog één andere vereniging. Het is dus belangrijk om niet uit het oog te verliezen dat bijna 45% van de jongeren op geen enkele manier actief is in het verenigingsleven en dat 4,9% daar ook in het verleden nooit aan heeft deelgenomen. Dat lijkt te bevestigen dat er een groep jongeren is die aan allerlei activiteiten deelneemt en een andere groep die dat helemaal niet doet. Achterhalen wie deze jongeren zijn, zicht krijgen op de redenen waarom zij geen toegang vinden tot of geen lid blijven van dergelijke verenigingen en ontdekken hoe zij invulling geven aan hun vrije tijd, is cruciaal om ook deze jongeren in hun vrije tijd te kunnen ondersteunen (zie ook hoofdstuk 9). We concluderen eveneens dat verenigingsparticipatie drastisch afneemt met de leeftijd. Verder in dit hoofdstuk wordt bekeken hoe kinderen en jongeren hun vrije tijd zelf evalueren en gaan we na of daarin verklaringen gevonden kunnen worden voor de participatiecijfers. In het volgende luik gaan we eerst in op de bredere vrijetijdsbesteding van jongeren: wat doen ze in plaats van of als aanvulling op georganiseerde vrije tijd?

3. Ongeorganiseerde vrije tijd

Om verder inzicht te krijgen in wat jongeren doen in hun vrije tijd werd bij kinderen en jongeren gepeild naar de frequentie van andere vrijetijdsactiviteiten. Er werd hun gevraagd om voor de verschillende activiteiten aan te duiden of ze die nooit, minder dan één keer per maand, één keer of meermaals per maand, één keer per week, meerdere keren per week of elke dag doen in hun vrije tijd. Naar analogie met de JOP-kindmonitor in tabel 8.1 werden de antwoordmogelijkheden 'één keer per week' en 'meerdere keren per week' samengevoegd (tabel 8.3 en tabel 8.4).

3.1 Ongeorganiseerde vrijetijdsbesteding bij 10- tot 13-jarigen

Het percentage van kinderen dat buiten een club aan sport doet, is bij 10- tot 13-jarigen behoorlijk wat kleiner dan het percentage leeftijdsgenoten dat in clubverband sport. Waar 71,7% van de kinderen aangaf minstens wekelijks te sporten in een club, doet maar 28,3% dit buiten clubverband. Verder geven de kinderen aan meer buiten te

spelen met vrienden dan binnen. 36,1% tegenover 24% van de kinderen geeft aan op die manier minstens één keer per week vrienden te ontmoeten. Die tijd met vrienden wordt het vaakst besteed aan fietsen, skaten en rondhangen in de buurt, gevolgd door naar het park, bos of pleintje gaan. Naar een speelplein, sportplein of skatepark gaan, blijkt minder populair te zijn bij deze leeftijdscategorie.

Tabel 8.3 Frequentietabel voor participatie aan het verenigingsleven bij Vlaamse 10- tot 13-jarigen (in percentages).

	Doe ik niet	Minder dan één keer per maand	Eén keer of meermaals per maand	Eén keer of meermaals per week	Elke dag
Sport en spel					
Sporten maar niet in een clubverband (alleen, met vrienden, familie...)	30,2	15,9	25,6	23,7	4,6
Binnen met vrienden en vriendinnen spelen	10,2	20,4	45,4	20,1	3,9
Buiten met vrienden en vriendinnen spelen	10,0	15,5	38,4	26,7	9,4
Fietsen, skaten, rondhangen... in de buurt	27,4	17,4	27,7	22,2	5,2
Naar het park, bos of pleintje (geen sport- of speelplein) gaan	17,2	26,4	39,5	15,1	1,9
Naar een speelplein gaan in de buurt	32,9	26,9	27,9	10,8	1,5
Naar een sportpleintje of skatepark gaan in de buurt	44,2	24,5	19,9	10,5	0,8
Culturele activiteiten					
Een boek lezen	15,7	23,4	22,9	27,1	10,9
Een stripboek lezen	19,7	15,6	28,7	25,1	10,9
Naar de bioscoop gaan	6,2	64,8	27,6	1,4	0
Naar de bibliotheek gaan	26,7	30,8	35,6	6,7	0,3
Naar een toneel- of dansvoorstelling gaan	47,9	43,8	7,3	0,9	0,1
Naar een museum gaan	49,4	44,0	5,8	0,7	0,1
Schrijven (bv. verhalen of gedichtjes)	39,3	24,8	23,7	9,1	3,1
Een muziekinstrument spelen	62,8	9,4	6,4	14,9	6,5
Zingen	32,2	6,9	11,5	20,1	28,9
Tekenen, knutselen of schilderen	14,9	11,7	27,7	37,5	7,0
Dansen	38,1	10,8	13,3	25,6	12,2
Toneel spelen, woordkunst, musical	65,3	12,0	9,3	11,7	1,8
Creatieve dingen maken met de computer, laptop... (bv. Youtube-filmpjes maken, musicals maken, stop-motionfilmpjes maken, blogs of vlogs maken...)	32,8	13,0	18,5	23,9	11,8
Familie					
Een familie-uitstapje doen	4,3	19,4	58,0	17,9	0,5
Naar grootouders of andere familie gaan	3,2	9,3	39,4	42,8	5,3

Bron: JOP-kindmonitor 4 (2018)

Van de kinderen leest minstens 60,9% maandelijks een boek en 64,7% een strip. Het bijwonen van toneel- of dansvoorstellingen of naar musea gaan, gebeurt niet frequent in de vrije tijd van 10- tot 13-jarigen. Bijna de helft (respectievelijk 46,9% en 49,4%) doet dat nooit. Naar de bibliotheek gaan, doen dan weer meer kinderen, al is dat voor de meesten (66,4%) iets wat slechts enkele keren per maand of minder gebeurt, wat te vergelijken is met een bezoek aan de bioscoop. Verder tonen de cijfers aan dat een groot aantal kinderen graag creatief bezig is met, in volgorde van populariteit: tekenen, knutselen of schilderen (83,9%), zingen, creatieve dingen met de computer maken, dansen, schrijven en een muziekinstrument spelen (37,2%). Deze leeftijdscategorie brengt daarnaast relatief veel tijd door met familie. 76,4% maakt minstens maandelijks een familie-uitstapje en 87,5% gaat minstens maandelijks op bezoek bij familie.

Het is duidelijk dat kinderen veel doen buiten clubverband. Op dagelijkse basis houden ze zich vooral bezig met zingen, dansen, creatieve dingen maken met de computer, een boek of strip lezen en buiten spelen met vrienden en vriendinnen.

3.2 Ongeorganiseerde vrijetijdsbesteding bij 14- tot 25-jarigen

De cijfers in tabel 8.4 bevestigen de veronderstellingen over de sportgewoonten van 14- tot 25-jarigen. Waar 37,2% van de jongeren aangaf wekelijks of vaker te sporten in clubverband, geeft 61,4% aan wekelijks te sporten in het algemeen. Hier zien we dus een omgekeerde verdeling ten opzichte van de 10- tot 13-jarigen. We kunnen wel degelijk besluiten dat jongeren voornamelijk sporten buiten clubverband.

Meer dan drie kwart van de jongeren spreekt minstens wekelijks af met hun vrienden of met hun lief (79,7%). Het percentage van jongeren dat vrienden buiten verenigingen om ontmoet, is hier dus heel wat groter dan bij de 10- tot 13-jarigen (36,1%). Vriendengroepen zijn op deze leeftijd dan ook veel gedifferentieerder, terwijl ze op jongere leeftijd nog voornamelijk bestaan uit klas- of verenigingsgenoten. Jongeren ontmoeten elkaar eerder op straat dan op café: 80% van de jongeren ontmoet elkaar weleens op straat, op pleinen of in de stad tegenover 70,6% op café of in een bar. Uitgaan is voor meer dan de helft van de jongeren (52,9%) iets wat ze niet of minder dan één keer per maand doen. Binnen deze leeftijdscategorie zijn er grote verschillen. Bij de min-16-jarigen gaat 35,3% één keer of meer per maand uit, terwijl dat bij de 16- tot 18-jarigen oploopt tot 56,4% en bij de plus-18-jarigen opnieuw daalt naar 49,8%. Muziekfestivals of muziekconcerten worden door iets minder dan de helft van de jongeren (45,6%) bijgewoond, meestal enkele keren per jaar.

We zien dat, gelijklopend met 10- tot 13-jarigen, de helft van de jongeren (46,5%) aan geeft nooit culturele uitstappen te maken en zegt nooit naar het theater, naar musea of naar andere cultuurvoorzieningen te gaan. Slechts 14,4% van de jongeren neemt maandelijks of meer deel aan cultuur. Bijna een op de vijf is wel op regelmatige basis

bezig met het beoefenen van een creatieve hobby, zoals het bespelen van een muziek-instrument, fotografie, toneel enzovoort.

38,7% van de jongeren geeft aan minstens maandelijks een boek of een strip te lezen. Dat percentage ligt iets hoger dan het percentage van jongeren (34,6%) dat aangeeft nooit te lezen. Hier ligt het aantal lezers aanzienlijk lager dan bij 10- tot 13-jarige kinderen, waar nog 60,9% maandelijks een boek of een strip las. Kinderen worden op de lagere school uiteraard sterker aangemoedigd of zelfs verplicht om boeken te lezen, terwijl die druk bij een behoorlijk deel van deze leeftijdscategorie lijkt weg te vallen en er andere manieren van ontspanning op het toneel verschijnen. We zien dat 65,8% van de leerlingen uit het laatste jaar basisonderwijs minstens maandelijks een boek leest en dat dat in het eerste jaar secundair daalt met bijna 20%, tot 46,7%. In vergelijking met de JOP-monitor 3 (2013) lijken we ook een algemene daling van het lezen bij jongeren vast te stellen. In 2013 las nog 47,3% van de jongeren maandelijks een boek, nu is dat slechts 38,7%. En waar nu 34,6% aangeeft nooit te lezen, was dat toen slechts 27,7%. Over de verschillende JOP-monitors heen vinden we grote schommelingen terug als het gaat om de leesactiviteit van jongeren. In 2006 gaf 31,3% aan nooit te lezen, in 2008 was dat nog maar 20,8% en in 2013 en 2018 stijgt dat weer naar respectievelijk 27,7% en 34,6%. Ondanks die grote schommelingen is het belangrijk om op te merken dat dit het hoogste percentage niet-lezers is dat tot nu toe werd geregistreerd door de JOP-monitor.

Jongeren brengen daarnaast relatief veel tijd door met familie. 61,2% van de jongeren doet minstens wekelijks thuis mee aan vrijetijdsactiviteiten met het gezin en 24,8% doet dat ook buitenshuis. Daarbij is het belangrijk om op te merken dat 11,1% van de jongeren nooit buitenshuis samen met familie dingen doet en dat 9,1% zelfs thuis nooit tijd doorbrengt met familie. Het uitvoeren van klusjes en huishoudelijke taken komt op de tweede plaats in de lijst van activiteiten die het vaakst worden uitgeoefend op wekelijkse basis: 70,2% van de jongeren is elke week één of meerdere keren bezig met huishoudelijke taken of klusjes en voor meer dan 20% van die jongeren is dat zelfs een dagelijkse bezigheid. Uiteraard is er een groot verschil tussen jongeren die thuis wonen, van wie 67,1% aangeeft daar wekelijks tijd aan te besteden, en zelfstandig wonende jongeren, bij wie het percentage 90,1% bedraagt. Jongeren blijken tot slot veel waarde te hechten aan hun uiterlijk, aangezien 68% aangeeft daar minstens wekelijks mee bezig te zijn, al is het niet duidelijk wat jongeren daar precies onder verstaan.

We stellen vast dat jongeren met heel wat zaken bezig zijn naast de georganiseerde vrijetijdsbesteding. Op dagelijkse basis besteden jongeren dus vooral veel tijd aan hun uiterlijk, houden ze zich bezig met klusjes en huishoudelijke taken en doen ze thuis mee aan vrijetijdsactiviteiten met hun gezin. Tot slot doen ze ook aan sport en brengen ze tijd door met vrienden of met het lief.

Tabel 8.4 Frequentietabel voor vrijetijdsactiviteiten bij Vlaamse 14- tot 25-jarigen (in percentages).

	Nooit	Minder dan één keer per maand	Eén keer of meermaals per maand	Eén keer of meermaals per week	Elke dag
Sport en Spel					
Sporten (ook fitness, powertraining, skaten...)	14,1	11,5	12,7	52,3	9,4
Naar een sportwedstrijd gaan kijken	49,7	25,5	12,4	11,5	0,9
Buiten spelen, wandelen of picknicken (na de schooluren)	15,0	21,4	25,5	34,4	3,7
Uitgaan					
Langsgaan bij vrienden of lief, of samen iets met de vrienden of lief doen	4,4	10,3	25,3	54,4	5,7
Vrienden ontmoeten op straat, op pleinen, in de stad...	19,9	22,0	23,5	31,9	2,6
Uitgaan (naar een fuif of feestje gaan, een discotheek, club of (mega)dancing)	24,0	28,9	25,8	21,0	0,4
Op café gaan, naar een bar gaan	29,3	19,7	24,9	25,3	0,7
Naar een muziekfestival of muziekconcert gaan (bv. Pukkelpop, Rock Werchter, Graspop, Dour...)	46,8	45,6	6,0	1,3	0,3
Culturele activiteiten					
Culturele uitstappen, cultuurbezoek (bv. naar het theater, een museum, een boekvoordracht... gaan)	46,5	41,1	10,4	1,8	0,2
Creatieve hobby's (muziekinstrumenten bespelen, muzieksamples maken, schilderen, fotograferen, workshops en cursussen over dans, muziek, kunst... volgen)	55,7	16,7	7,7	14,9	4,9
Een boek of strip lezen als ontspanning	34,6	26,8	17,9	16,1	4,7
Vrijwilligerswerk doen (bv. klusjes voor bejaarde burens, initiatieven op school helpen te organiseren, je inzetten voor goede doelen...)	65,1	18,1	8,1	8,0	0,6
Organisatie van een muziekfestival, cultureel evenement, fuif, buurtfeest...	53,0	26,5	14,0	6,3	0,2
Familie					
Samen met het gezin thuis vrijetijdsactiviteiten doen (spelletjes spelen, tv-kijken, op het terras zitten, hobby's uitoefenen...)	9,1	12,6	17,0	49,0	12,2
Samen met het gezin vrijetijdsactiviteiten doen buitenshuis (wandelen, naar de film gaan, samen sporten, uit eten gaan, naar een pretpark gaan...)	11,1	30,0	34,1	23,7	1,1
Samen met familie iets doen (naar familiefeestjes gaan, naar bruiloften van familie gaan, op bezoek gaan bij familieleden)	6,9	37,5	36,4	18,4	0,9
Andere					
Klusjes thuis/huishoudelijke taken (het gras maaien, poetsen, opruimen, afwassen...)	3,9	10,0	15,8	48,1	22,1
Met het uiterlijk bezig zijn	8,2	11,6	12,3	34,4	33,6
Winkelen/shoppen	4,7	37,8	39,3	17,5	0,8

Bron: JOP-monitor 4 (2018)

4. Onlinevrijetijdsbesteding

In het bovenstaande overzicht van de vrijetijdsactiviteiten van kinderen en jongeren is tot nu toe één belangrijke speler buiten beeld gebleven: de onlinetijdsbesteding. Sociale media en andere onlineplatformen slopen meer en meer tijd op van iedereen, maar specifiek bij kinderen en jongeren lijkt dat een bijzonder groot deel van hun dagelijkse leven uit te maken. In de JOP-monitor 3 (2013) werd al door Van de Walle (2013) vastgesteld dat het gebruik van internet en sociale media sterk gestegen was ten opzichte van JOP-monitor 2 (2008) en JOP-monitor 1 (2006). Hoewel die elementen in deze JOP-monitor niet op dezelfde manier werden bevraagd, kan ervan uitgegaan worden dat het gebruik nog meer gestegen zal zijn, zoals ook bevestigd wordt in andere studies (Mediaraven & Mediawijs, 2018). In de media wordt sterk gefocust op het internetgebruik van jongeren, waarbij we opmerken dat vooral de negatieve aspecten worden benadrukt. Toch wijst heel wat (Europees) onderzoek vanuit een juridisch, psychologisch én didactisch oogpunt op het belang van deelname door kinderen en jongeren aan digitale media en op het feit dat de negatieve gevolgen en de onlineriesico's en -gevaaren worden overdreven (Keki, 2016; Schols, 2015; Vandoninck, 2016). In wat volgt, maken we een overzicht van het reële onlinegedrag van kinderen en jongeren.

4.1 Onlinevrijetijdsbesteding bij 10- tot 13-jarigen

Naast het feit dat jongeren steeds vaker online zijn, gebeurt dat ook almaar vroeger. Wij proberen hier meer zicht te krijgen op hoe sterk sociale media en onlineplatformen aanwezig zijn in het leven van 10- tot 13-jarige kinderen. Er werd hun gevraagd het gebruik van verschillende onlinetoepassingen aan te duiden. Bij die vragen werden opnieuw bepaalde antwoordcategorieën samengevoegd om de lezer een meer overzichtelijk beeld te bezorgen in tabel 8.5.

Kinderen zijn vanaf jonge leeftijd vertrouwd met of in het bezit van een gsm, tablet, spelconsole of computer. Bijna de helft van de kinderen in de lagere school (46,9%) heeft al een smartphone, voor de kinderen in de eerste graad van het secundair onderwijs loopt dat percentage op tot 95,6%. 38,1% van de kinderen kijkt dagelijks naar tv of video's. Heel veel kinderen (86,3%) spelen regelmatig, dat wil zeggen maandelijks of meer, computerspelletjes of appspelletjes. Een grote meerderheid van de kinderen (79,4%) geeft aan gebruik te maken van technologie om met anderen te communiceren, hetzij via SMS, hetzij via onlinecommunicatieapps, waarvan bijna de helft van de Vlaamse kinderen dagelijks gebruikmaakt. Bijna drie kwart van de kinderen heeft ook ervaring met bellen of onlinevideogesprekken via Skype, FaceTime enzovoort.

Uit de resultaten blijkt dat 71,6% van de 10- tot 13-jarigen actief is op of ervaring heeft met sociale media. Die worden vooral gebruikt om foto's van anderen te bekijken – dat doet 30,5% dagelijks – en om online te reageren, wat door 24,6% dagelijks wordt gedaan. Een aanzienlijk percentage, namelijk 42,5%, bekijkt ook wekelijks of meer de

inhoud van bloggers en vloggers. Dat wijst op een nieuwe trend bij kinderen waarbij onlinepersoonlijkheden steeds populairder worden. Dat kan ook afgeleid worden uit de idolen die kinderen opgeven bij een andere vraag uit de JOP-monitor. Met name de jongste kinderen verwijzen bijzonder vaak naar Musical.ly- en YouTube-sterren. Zelf bloggen of vloggen lijkt voor veel kinderen op deze leeftijd dan weer een stap te ver: 82,9% van de kinderen geeft aan hier (nog) niet mee bezig te zijn.

In vergelijking met andere media, worden artikels of nieuwsitems slechts in beperkte mate op het internet gevolgd door deze leeftijdscategorie. Iets minder dan een derde van de kinderen (30,8%) gebruikt daar wekelijks het internet voor. Ze maken daarentegen wel meer gebruik van het internet om dingen op te zoeken die hen interesseren (63,1%) en om dingen op te zoeken voor school (57,5%).

Tabel 8.5 Frequentietabel voor onlinetijdsbesteding bij Vlaamse 10- tot 13-jarigen (in percentages).

	Nooit	Minder dan één keer per maand	Eén keer per maand tot meerdere keren per maand	Eén keer per week tot meerdere keren per week	Elke dag
Televisie en video's					
Films, tv-shows of series kijken	6,0	4,1	10,9	40,9	38,1
Spelletjes					
Alleen spelletjes spelen	7,7	6,1	16,2	46,0	24,1
Online spelletjes spelen met anderen	40,9	7,0	8,2	30,0	13,9
Communicatie					
Sms'en of chatberichten sturen via WhatsApp, Facebook, Messenger...	20,8	3,1	5,9	26,6	43,8
Bellen, facetimen of skypen	27,7	10,5	20,9	29,9	10,9
Sociale Media					
Profiel bewerken op Facebook, Instagram...	43,3	17,7	20,2	13,5	5,3
Foto's bekijken van anderen door te scrollen op Facebook, Instagram...	37,0	3,7	7,2	21,5	30,5
Online reageren op iets (like, reactie...)	30,3	5,0	10,6	29,6	24,6
Foto's of video's delen, posten of naar andere vrienden sturen	28,5	9,6	16,6	28,7	16,7
Zelf een blog schrijven of een vlog maken	82,9	5,4	5,9	4,2	1,5
Mensen volgen die filmpjes of foto's online posten (vloggers en bloggers)	36,6	7,6	13,3	26,1	16,4
Muziek					
Muziek beluisteren of downloaden	10,9	6,3	18,4	35,7	28,8
Radio luisteren	25,0	7,4	10,9	23,0	33,8
Informatie					
Artikels of nieuwsberichten lezen	34,3	14,0	21,0	24,1	6,7
Dingen opzoeken die me interesseren	6,7	7,0	23,3	43,9	19,2
Dingen opzoeken voor school	8,0	8,5	26,0	46,1	11,4
Fotografie					
Foto's nemen, filmpjes maken en die bewerken	24,9	12,7	21,0	29,6	11,9

Bron: JOP-kindmonitor 4

4.2 Onlinevrijetijdsbesteding bij 14- tot 25-jarigen

Waar er bij de 10- tot 13-jarigen een gedetailleerd beeld verkregen werd van hun onlineactiviteiten, werd aan de 14- tot 25-jarigen gevraagd een schatting te maken van de tijd die ze gemiddeld besteden aan het kijken naar televisie of video's, het spelen van spelletjes of het bezoeken van sociale media, zowel op week- als op weekenddagen. Het gemiddelde aantal uren per dag is weergegeven in tabel 8.6.

De resultaten laten zien dat een behoorlijk deel van de vrije tijd van jongeren gaat naar 'beeldscherm'-activiteiten. Op een weekdag besteden jongeren gemiddeld 2,53 uur aan het kijken naar televisie of video's. Sociale media nemen vandaag al bijna evenveel tijd in bij jongeren, daar besteden ze gemiddeld 2,52 uur van hun vrije tijd op een weekdag aan. Aan spelletjes spelen wordt iets minder tijd besteed, met gemiddeld 1,32 uur per weekdag. Wanneer we deze cijfers optellen, stellen we vast dat een gemiddelde jongere 6,37 uur op een weekdag besteed aan beeldschermactiviteiten. Dat betekent het merendeel van hun vrije tijd. Het is echter weinig waarschijnlijk dat ze daar werkelijk zoveel tijd aan besteden. Jongeren combineren die verschillende beeldschermactiviteiten wellicht met elkaar en misschien zelfs met nog andere activiteiten. Hoe dan ook blijven het bijzonder hoge cijfers die impliceren dat televisie en internet een aanzienlijk deel van de vrije tijd van jongeren in beslag nemen. Het is opvallend dat de uren die jongeren daaraan besteden, in het weekend niet evenredig met de toegenomen vrije tijd stijgen: aan elk van die activiteiten wordt minder dan één uur extra besteed, wat het totaal op minder dan twee uur extra brengt, namelijk 8,31 uur.

Tabel 8.6 Frequentietabel voor onlinetijdsbesteding bij Vlaamse 14- tot 25-jarigen.

Activiteit	Uren/dag
Naar televisie, video's (YouTube, Netflix...), dvd's en andere ontspanning kijken	
– Weekdag	2,53
– Weekenddag	3,41
Spelletjes spelen op een computer, spelconsole, tablet (bv. iPad), smartphone of ander toestel	
– Weekdag	1,32
– Weekenddag	1,92
Tijd doorbrengen op sociale media (WhatsApp, Facebook, Snapchat, Instagram, Twitter, Pinterest, Musical.ly...)	
– Weekdag	2,52
– Weekenddag	2,98

Bron: JOP-monitor 4 (2018)

4.3 Besluit

We zien dat het gebruik van het internet en sociale media al wijdverspreid is onder kinderen en jongeren. Het overgrote deel van de kinderen is actief op sociale media en elke dag bezig met hun gsm, tablet, spelconsole of computer, en ook bij de oudere leeftijdscategorie wordt daar veel tijd aan besteed. Toch lijkt op basis van de resultaten uit deze monitor de voortdurende toename van het gebruik van internet en sociale media niet ten koste te gaan van deelname aan het verenigingsleven, in tegenstelling tot wat algemeen wordt aangenomen. Die nieuwe ontwikkelingen lijken voornamelijk een aanvulling te zijn in de vrije tijd van kinderen en jongeren. Vergelijkingen tussen deze en eerdere JOP-monitors doen ons bovendien vermoeden dat de onlineactiviteiten eerder in de plaats komen van traditionele ontspanningsvormen binnenshuis, zoals lezen, met het gezin thuis tijd doorbrengen enzovoort. De online- en offlinewereld van kinderen en jongeren vormt dan ook geen dichotomie, die twee werelden kennen een dynamische onderlinge samenhang en vloeien voortdurend in elkaar over (KeKi, 2016). Bovendien geeft onderzoek van Schols (2015) aan dat het internetgebruik van jongeren juist bijdraagt aan hun integratie in sociale netwerken en aan hun participatie aan de samenleving. Zo geven dan ook bijna alle jongeren (92,4%) aan dat ze sociale media gebruiken om in contact te blijven met vrienden (tabel 8.9 in de bijlagen). Voor hen zijn sociale media iets wat hen in staat stelt om een sociaal netwerk op te bouwen en te onderhouden.

5. Verveling versus tijdstekort in de vrije tijd

Tot slot werd aan kinderen en jongeren gevraagd wat ze zelf van hun vrijetijdsbesteding vinden. De kinderen en jongeren kregen opnieuw stellingen voorgelegd. Daarbij moesten ze aangeven in welke mate ze ermee akkoord gaan. De eerste vijf peilen naar de verveling die kinderen en jongeren ervaren in hun vrije tijd. Daarvoor werd gebruikgemaakt van de Leisure Boredom Scale (Iso-Ahola & Weissinger, 1990). De laatste drie peilen naar het gevoel van tijdstekort. Daarvan komt één item uit het onderzoek van Kind & Samenleving *Vrijetijdsbesteding en -beleving van leerlingen uit het Nederlandstalig Onderwijs in het Brussels hoofdstedelijk gewest* (Berten & Piessens, 2014), de overige twee werden zelf bedacht. De antwoorden van zowel de kinderen als de jongeren worden weergegeven in tabel 8.7.

Er is niet zoveel verschil tussen de mening van beide leeftijdscategorieën over vrije tijd. Over het algemeen stellen we vast dat de jongere leeftijdscategorie zich net iets sneller verveelt (12,1% versus 7,2%), dat vrije tijd voor hen iets te lang kan duren (8,9% versus 5,9%) en dat het moeilijker is om iets leuks te vinden om te doen in hun vrije tijd (8,6% versus 7,5%). Dat is mogelijk een gevolg van het verschil in de hoeveelheid vrije tijd: de oudste leeftijdscategorie heeft over het algemeen minder vrije tijd dan de

leeftijdscategorie 10- tot 13-jarigen. Bovendien krijgen deze jongeren zelf steeds meer controle over de manier waarop ze hun vrije tijd invullen. Eerder onderzoek op basis van data uit de JOP-schoolmonitor 1 (2013) bevestigt dat verveling afneemt naarmate de leeftijd stijgt (Spruyt, Vandenbossche, Keppens, Siongers, & Van Droogenbroeck, 2016). Daarnaast toont deze studie dat verveling ook samenhangt met een klein sociaal netwerk en minder ouderlijke supervisie, en dat verveling een belangrijke voorspeller is van een lage levenstevredenheid. Inzetten op het reduceren van gevoelens van verveling door te onderzoeken hoe alle kinderen hun vrije tijd op een voor henzelf betekenisvolle manier kunnen invullen, is dan ook cruciaal. Een gelijkaardig beeld krijgen we bij de vraag 'Ik heb veel te weinig vrije tijd', waar in de oudste leeftijdscategorie 35,9% mee akkoord gaat tegenover 22,7% bij de jongste categorie. Bovendien geeft bij de 14- tot 25-jarigen 19% aan te weinig tijd te hebben om te doen wat ze willen in hun vrije tijd en 21,8% van die jongeren vindt dat ze meer moeten doen in hun vrije tijd dan ze willen. Het is opvallend dat meer dan 35% van de jongeren aangeeft veel te weinig vrije tijd te hebben. Dat gevoel van tijdstekort stemt dus overeen met de afnemende participatie met de leeftijd. Krijgt de jeugd hier te maken met een (te) grote(re) studie- of werkdruk, waardoor hun vrije tijd in het gedrang komt, of gaat het hier om jongeren die 'altijd nog meer willen doen'?

Tabel 8.7 Frequentietabel voor tevredenheid over vrijetijdsbesteding bij Vlaamse 10- tot 13-jarigen en 14- tot 25-jarigen (in percentages).

	Leeftijd	(Helemaal) niet akkoord	Tussen beide	(Helemaal) akkoord
Vrije tijd lijkt voor mij vaak heel lang te duren	10-13	71,4	19,7	8,9
	14-25	75,4	18,8	5,9
Ik verveel me vaak tijdens mijn vrije tijd	10-13	63,5	24,4	12,1
	14-25	68,6	24,2	7,2
Ik vind het moeilijk om me te amuseren in mijn vrije tijd	10-13	77,3	15,7	7,0
	14-25	76,3	17,6	6,2
Tijdens mijn vrije tijd vind ik altijd wel iets leuks om te doen	10-13	8,6	19,6	71,7
	14-25	7,5	27,5	65
Als ik in mijn vrije tijd met iets bezig ben, denk ik doorgaans aan niets anders	10-13	24,3	36,1	39,5
	14-25	26,5	36,1	37,5
Ik heb veel te weinig vrije tijd	10-13	47,0	30,3	22,7
	14-25	29,7	34,4	35,9
Ik heb geen tijd om de dingen te doen die ik wil doen	10-13	65,7	23,4	10,8
	14-25	47,3	33,7	19
In mijn vrije tijd moet ik meer doen dan ik wil doen	10-13	60,2	25,6	14,2
	14-25	46,7	31,4	21,8

Bron: JOP-kindmonitor 4 (2018) en JOP-monitor 4 (2018)

6. Besluit

Met dit hoofdstuk wensten we een overzicht te bieden van de vrijetijdsbesteding van kinderen en jongeren tussen 10 en 25 jaar. 55,6% van de jongeren van 14 tot 25 jaar participeert actief aan het verenigingsleven, waarbij vooral sportverenigingen en jeugdbewegingen een hoog aantal jongeren bereiken. Die cijfers liggen echter lager dan bij 10- tot 13-jarigen, van wie meer dan 70% wekelijks sport in clubverband en meer dan 30% actief lid is van een jeugdbeweging. We merken dus op dat hoewel veel jongeren ooit participeerden aan het verenigingsleven – minder dan 5% nam nooit deel – participatie sterk afneemt naarmate jongeren ouder worden. Daarnaast stellen we ook vast dat een groot deel van de participerende jongeren lid is van meerdere verenigingen, waardoor er een groep ontstaat die aan een variëteit aan verenigingen deelneemt en een groep die niet deelneemt.

Naast eventuele deelname aan georganiseerde vrijetijdsbesteding doen kinderen en jongeren nog heel wat andere zaken tijdens hun vrije tijd. Kinderen doen voornamelijk aan zingen, dansen, creatieve dingen maken met de computer, lezen en buiten met vrienden en vriendinnen spelen. Jongeren besteden dan weer veel tijd aan hun uiterlijk, houden zich bezig met klusjes en huishoudelijke taken, doen thuis vrijetijdsactiviteiten met hun gezin, sporten en brengen tijd door met hun vrienden of lief. Daarnaast brengen kinderen en jongeren bijzonder veel tijd online door. Internet en sociale media maken bovendien steeds vroeger een essentieel onderdeel uit van het leven van kinderen en jongeren. Toch lijkt dat niet ten koste te gaan van hun participatie aan het verenigingsleven, wat toch vaak een bezorgdheid is.

Kinderen blijken zich in hun vrije tijd iets sneller te vervelen dan jongeren, mogelijk omdat ze meer vrije tijd hebben en zelf minder beslissingen kunnen nemen over de invulling ervan. Onderzoek toont ook aan dat verveling samenhangt met een klein sociaal netwerk en minder ouderlijke supervisie. Gezien de negatieve gevolgen die gelinkt zijn aan verveling (lagere levenstevredenheid), is het belangrijk te onderzoeken hoe kinderen hun vrije tijd op een voor henzelf betekenisvolle manier kunnen invullen en welke factoren dat eventueel bemoeilijken.

Besluitend is het duidelijk dat kinderen en jongeren met veel verschillende activiteiten bezig zijn in hun vrije tijd, zowel in georganiseerd als in niet-georganiseerd verband. Met het oog op het toeleiden van alle jeugd naar vrijetijdsorganisaties, zoals vooropgesteld in de beleidsnota *Jeugd* en het *Vlaams Jeugd- en Kinderrechtenbeleidsplan*, biedt dit hoofdstuk een belangrijk overzicht van de huidige situatie. Tegelijk nuanceert dit hoofdstuk ook die beleidsdoelstelling. Ondanks de voordelen die gelinkt zijn aan participeren aan georganiseerde vrijetijdsbesteding, is in de inleiding immers aangetoond dat ook ongeorganiseerde vrijetijdsbesteding van belang is. Het is dan ook belangrijk om zich als overheid niet blind te staren op het toeleiden van alle kinderen naar georganiseerde vrijetijdsbesteding, maar om ook aandacht te hebben voor de diversiteit in de vrijetijdsbesteding van kinderen en jongeren. Daarnaast zou de overheid zich de vraag

moeten stellen of, en zo ja, hoe ook meer ongeorganiseerde vormen van vrijetijdsbesteding vanuit de overheid ondersteund kunnen worden.

Bibliografie

- Aumètre, F., & Poulin, F. (2018). Academic and behavioral outcomes associated with organized activity participation trajectories during childhood. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 54, 33-41. doi: 10.1016/j.appdev.2017.11.003
- Berten, H., & Piessens, A. (2014). Vrijetijdsbesteding en – beleving van leerlingen uit het Nederlandstalig Onderwijs in het Brussels hoofdstedelijk gewest. *Kind & Samenleving*. Elsene.
- Bohnert, A. M., & Garber, J. (2007). Prospective relation between organized activity participation and psychopathology during adolescence. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 35(6), 1021-1033. doi: 10.1007/s10802-007-9152-1
- Caldwell, L. L., & Faulk, M. (2013). Adolescent leisure from a developmental and prevention perspective. In T. Freire (Red.), *Positive leisure science: From subjective experience to social contexts* (pp. 41-60). New York: Springer Science + Business Media.
- Coussée, F. (2009). Youth work and its forgotten history: A view from Flanders. In G. Verschelden, F. Coussée, T. Vandewalle, & H. Williamson (Red.), *The history of youth work in Europe and its relevance for youth work policy today* (pp. 41-55). Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Coussée, F., & Boonaert, T. (2010). Jongeren en vrije tijd. In: N. Vettenburg, J. Deklerck, & J. Siongers (Red.), *Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de JOP-monitor 2* (pp. 91-110). Leuven: Acco.
- Covay, E., & Carbonaro, W. (2010). After the Bell: Participation in Extracurricular Activities, Classroom Behavior, and Academic Achievement. *Sociology of Education*, 83(1), 20-45. doi: 10.1177/0038040709356565
- Dworkin, J., Larson, R., & Hansen, D. (2003). Adolescents' Accounts of Growth Experiences in Youth Activities. *Journal of Youth and Adolescence*, 32(1), 17-26. doi:10.1023/A:1021076222321
- Elchardus, M., & Herbots, S. (2010). Participatie van Vlaamse jongeren aan het verenigingsleven. In: N. Vettenburg, J. Deklerck & J. Siongers. (Red.), *Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de JOP-monitor 2* (pp. 111-134). Leuven: Acco.
- Feldman, A. F., & Matjasko, J. L. (2005). The Role of School-Based Extracurricular Activities in Adolescent Development: A Comprehensive Review and Future Directions. *Review of Educational Research*, 75(2), 159-210. doi: 10.3102/00346543075002159
- Fredricks, J., & Eccles, J. (2006). Is Extracurricular Participation Associated with Beneficial Outcomes? Concurrent and Longitudinal Relations. *Developmental Psychology*, 42(4), 698-713. doi:10.1037/0012-1649.42.4.698
- Gilman, R., Meyers, J., & Perez, L. (2004). Structured extracurricular activities among adolescents: Findings and implications for school psychologists. *Psychology in the Schools*, 41(1), 31-41. doi:10.1016/j.sbspro.2012.06.338
- Glorieux, I., & van Tienoven, T. P. (2016). *Gender en tijdsbesteding. De (on)wankelbaarheid van genderstereotypen 1999, 2005 en 2013* (rapport). Brussel: Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen.
- Iso-Ahola, S., & Weissinger, E. (1990). Perceptions of Boredom in Leisure: Conceptualization, Reliability and Validity of the Leisure Boredom Scale. *Journal of Leisure Research*, 22, 1-17. doi: 10.1080/00222216.1990.11969811.
- Kenniscentrum Kinderrechten. (2016). *Digitale media en kinderrechten*. Gent: Kenniscentrum Kinderrechten.
- Kleiber, D. A. (1999). *Leisure experience and human development: A dialectical interpretation*. New York: Basic Books.

- Mahoney, J., Schweder, A., & Stattin, H. (2002). Structured after-school activities as a moderator of depressed mood for adolescents with detached relations to their parents. *Journal of Community Psychology*, 30(1), 69-86. doi:10.1002/jcop.1051
- Mediaraven & Mediawijs. (2018). *Apestaartjaren. De digitale leefwereld van kinderen en jongeren*. Geraadpleegd op 13 november 2018 via <https://drive.google.com/file/d/1ArMVpbG55Qm-NWcOTz6ScjFWBBnrDClxm/view>
- Morris, P., & Kalil, A. (2006). Out-of-School Time Use During Middle Childhood in a Low-Income Sample: Do Combinations of Activities Affect Achievement and Behavior? In A. C. Huston, & M. N. Ripke (Red.), *Cambridge studies in social and emotional development. Developmental contexts in middle childhood: Bridges to adolescence and adulthood* (pp. 237-259). New York: Cambridge University Press.
- Oropesa, F., Moreno, C., Pérez, P., & Munoz-Tinoco, V. (2014). Routine leisure activities: Opportunity and risk in adolescence. *Culture and education*, 26(1), 159-183. doi: 10.1080/11356405.2014.908670
- Osgood, D. W., Ruth, G., Eccles, J. S., Jacobs, J. E., & Barber, B. L. (2005). Six Paths to Adulthood: Fast Starters, Parents without Careers, Educated Partners, Educated Singles, Working Singles, and Slow Starters. In R. A. Settersten, Jr., F. F. Furstenberg, Jr., & R. G. Rumbaut (Red.), *The John D. and Catherine T. MacArthur foundation series on mental health and development. Research network on transitions to adulthood and public policy*. On the frontier of adulthood: Theory, research, and public policy (pp. 320-355). Chicago: University of Chicago Press.
- Persson, A., Kerr, M., & Stattin, H. (2007). Staying in or moving away from structured activities: Explanations involving parents and peers. *Developmental Psychology*, 43(1), 197-207. doi:10.1037/0012-1649.43.1.197
- Schols, M. (2015). *Young, online and connected* (Thesis). Erasmus University Rotterdam, Rotterdam.
- Shanahan, M.J., & Flaherty, B.P. (2001). Dynamic Patterns of Time Use in Adolescence. *Child Development*, 72(2), 385-401. doi:10.1111/1467-8624.00285
- Sharp, E.H., Tucker, C.J., Baril, M.E., Van Gundy, K.T., & Rebellon, C.J. (2015). Breath of participation in organized and unstructured leisure activities over time and rural adolescents' functioning. *Journal of Youth and Adolescence*, 44(1), 62-76. doi: 10.1007/s10964-014-0153-4
- Smits, W., Lievens, J., & Scheerder, J. (2011). Wat staat er op de vrijetijdsagenda? Een typologie van hoe sociale, culturele en sportieve participatie met elkaar samengaan. In J. Lievens & H. Waeghe (Red.), *Participatie in Vlaanderen. Eerste analyses van de Participatiesurvey 2009* (pp. 467-483). Leuven: Acco.
- Spruyt, B., Vandenbossche, L., Keppens, G., Siongers, J., & Van Droogenbroeck, F. (2016). Social Differences in Leisure Boredom and its Consequences for Life Satisfaction Among Young People. *Child Indicators Research*, 11(1), 225-243. doi:10.1007/s12187-016-9430-y
- Stoch, L., & Roodt, S. (2016). The Net Generation's Perceptions of Digital Activism. In C. Bernadas, & D. Minchella (Red.), *Proceedings of The 3rd European Conference on Social Media* (pp. 369-403). France: EM Normandie.
- Van de Walle, T. (2013). Deelnemen aan jeugdverenigingen en 'andere dingen doen'. Licht op de vrijetijdsbesteding van jongeren als beleidsvraagstuk. In: L. Bradt, S. Pleysier, J. Put, J. Siongers, & B. Spruyt (Red.), *Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de JOP-monitor 3 en de JOP-schoolmonitor 2013* (pp. 184-216). Leuven: Acco.
- Vandonick, S. (2016). Dealing with online risks: How to develop adequate coping strategies and preventive measures with a focus on vulnerable children. Leuven: KU Leuven.
- Vanhoutte, B. (2007). Doe je mee? Jongeren en participatie aan het verenigingsleven. In N. Vetenburg, M. Elchardus, & L. Walgrave (Red.), *Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de JOP-monitor 1* (pp. 175-187). Leuven: Lannoo.
- Vlaamse Regering. (2014). *Beleidsnota Jeugd 2014-2019*. Brussel: Vlaamse Regering.
- Vlaamse Regering. (2015). *Vlaams jeugd- en kinderrechtenbeleidsplan 2014-2019*. Brussel: Vlaamse Regering.

- Williamson, H. (1997). Youth Work and Citizenship. In: J. Bynner, L. Chisholm, & A. Furlong (Red.), *Youth, Citizenship and Social Change in a European Context* (pp. 196-213). Aldershot: Ashgate.
- Zeijl, E., Du Bois, M., & te Poel, Y. (2001). Young Adolescents' Leisure Patterns. *Loisir et Société*, 24(2), 379-402. doi: 10.7202/000188arr

Bijlagen

Tabel 8.8 Frequentietabel voor politieke betrokkenheid bij Vlaamse 14- tot 25-jarigen (in percentages).

Heb je het laatste jaar...	Nee	Ja	Ja, online
... een petitie ondertekend?	71,1	14,2	15,1
... een protestactie gesteund?	87,7	7,0	5,5
... een politieke stelling geuit?	81,1	16,5	2,6
... aan een betoging deelgenomen?	95,3	3,7	1,0
... geld gegeven aan een goed doel?	45,2	54,8	/
... een product van een bepaald bedrijf of uit een bepaald land bewust niet gekocht omdat je problemen hebt met het bedrijf, het land of de manier waarop het is gemaakt?	74,0	26,0	/
... een product gekocht niet omdat het op een milieu- of diervriendelijke manier gemaakt is of omdat het in goede arbeidsomstandigheden gemaakt is?	63,2	36,8	/

Bron: JOP-monitor 4 (2018)

Tabel 8.9 Frequentietabel voor redenen van het gebruik van sociale media bij Vlaamse 14- tot 25-jarigen (in percentages).

Ik gebruik sociale media...	(Helemaal) niet waar	Tussen beide	(Helemaal) waar
... om de leuke dingen in mijn leven te delen met anderen	32,7	28,8	38,5
... om bij te leren over zaken die me interesseren	20,0	27,9	52,0
... om in contact te blijven met vrienden (chatten, whatsappen...)	1,5	6,2	92,4
... om me bezig te houden wanneer ik me verveel	11,4	19,1	69,5
... om me minder alleen te voelen	64,2	19,2	16,6
... om spelletjes te spelen/te gamen	65,4	16,7	17,9
... om te ontspannen	14,4	29,1	56,5
... omdat het me een prettig gevoel geeft wanneer mensen reageren op posts, foto's, statussen...	35,6	29,9	34,5
... om de actualiteit te volgen	18,0	25,9	56,1

Bron: JOP-monitor 4 (2018)

9. De betekenis die jongeren geven aan hun vrijetijdsactiviteiten

Annelore Van der Eecken & Lieve Bradt

1. Inleiding

Zowel Vlaamse als Europese beleidsmakers en onderzoekers besteden vandaag veel aandacht aan de deelname van jongeren aan georganiseerde vrijetijdsactiviteiten zoals de jeugdbeweging, sportclub en muziekschool (Europese Commissie, 2015; Gatz, 2014; Muyters, 2014). Aangenomen wordt dat jongeren in georganiseerde vrijetijdscontexten vaardigheden, waarden en normen zullen verwerven die onder andere belangrijk zijn voor hun latere positie op de arbeidsmarkt en in de samenleving. Zo stelt Vlaams minister van Werk, Economie, Innovatie en Sport, Philippe Muyters, in de beleidsnota *Sport 2014-2019* dat sportdeelname belangrijk is omdat het bijdraagt aan de competenties en arbeidsattitudes van jongeren en zo hun doorstroom naar de arbeidsmarkt ondersteunt: “De Vlaamse Regering is ervan overtuigd dat jongeren door te sporten en door te functioneren binnen de sportcontext van sportclubs, competenties verwerven en attitudes opbouwen die van pas komen om de toegang tot de arbeidsmarkt te faciliteren.” (p. 34). Daarnaast verwijst de Europese Commissie naar de belangrijke rol die het jeugdwerk speelt in de transitie van opleiding naar werk: “Een van de voordelen die jongeren die participeren in jeugdwerk ervaren is dat zij een brede reeks van vaardigheden en competenties verwerven die gevraagd worden op de arbeidsmarkt.” (Europese Commissie, 2015, p. 20, eigen vertaling).

Vanwege het belang dat gehecht wordt aan georganiseerde vrijetijdsparticipatie hebben Vlaamse en Europese beleidsmakers de laatste jaren dan ook inspanningen gedaan om jongeren toe te leiden naar het georganiseerde vrijetijdsaanbod (Europese Commissie, 2015; Gatz, 2014; Muyters, 2014). Bijzondere aandacht gaat daarbij uit naar jongeren in maatschappelijk kwetsbare situaties, omdat ze verondersteld worden het meeste voordeel te hebben bij georganiseerde vrijetijdsparticipatie. Zo verwees Coussée (2006a, 2006b, 2009) naar het doorstromingsdiscours waarin gepleit werd voor meer informele vormen van jeugdwerk, zoals open jeugdcentra en jeugdobbouwwerk, om de moeilijk te bereiken jongeren aan te trekken en hen vervolgens te laten doorstromen naar de zogenoemde reguliere vormen van jeugdwerk (d.i. de jeugdbeweging). Daarnaast stellen we vast dat er de laatste jaren meer aandacht gaat naar de rol van ouders om kinderen

en jongeren toe te leiden naar specifieke vrijetijdsactiviteiten (zie o.a. Europese Unie, 2008; Kenniscentrum Sport, 2015; Moreel, Nys, & Van Leeuwen, 2015; ODiCe, 2010; Rosenbacker, Bamps, Steyaert, Nuytemans, & Berghmans, 2016; Van der Eecken, 2018).

Ondanks de inspanningen die gedaan worden om jongeren toe te leiden naar het bestaande georganiseerde vrijetijdsaanbod, wordt er maar relatief recent meer aandacht besteed aan wat jongeren zelf belangrijk vinden in hun vrije tijd (zie verder o.a. Coussée, 2006a, 2006b; Roets, Coussée, Bouverne-de Bie, & Vettenburg, 2011; Schraepen, Maelstaf, Dehertogh, Halsberghe, & Van De Mosselaer, 2016). In deze bijdrage zullen we focussen op de betekenis die jongeren zelf toekennen aan hun vrijetijdsactiviteiten. Wat zoeken jongeren in hun vrije tijd? Verschillen jongeren onderling in wat zij zoeken in de vrije tijd? En hoe hangt wat zij zoeken in de vrije tijd samen met hun deelname aan georganiseerde en ongeorganiseerde vrijetijdsactiviteiten?

In wat volgt, geven we eerst een overzicht van de literatuur. Daarna staan we stil bij de methodologie van onze studie. We beschrijven de gebruikte variabelen en lichten toe hoe we de data verwerkt hebben. Vervolgens rapporteren we de bevindingen op basis van onze data uit de JOP-schoolmonitor 2018. In het laatste deel ronden we af met een besluit.

2. Literatuurstudie

In dit overzicht van de literatuur focussen we in de eerste plaats op wat we al weten over de betekenis die jongeren toekennen aan hun vrijetijdsactiviteiten.

2.1 De betekenis die jongeren toekennen aan hun vrijetijdsactiviteiten

Een aantal (vooral kwalitatieve) studies hebben al aandacht besteed aan de betekenis die jongeren toekennen aan hun vrijetijdsactiviteiten (zie bijvoorbeeld Berten & Piesens, 2014; Coussée, 2006a; 2006b; De Wit, Kessen, Christoffels, Hendriks, Vandael, Snyers, & Boelen, 2014; Haudenhuyse, Theeboom, & Coalter, 2012; Holt, 2011; Luyten, Loots, & De Koster, 2014; Roets et al., 2011; Schraepen et al., 2016; Turtiainen, Karvonen, & Rahkonen, 2007). Enerzijds hebben de voorgaande studies gefocust op de betekenis die jongeren toekennen aan *een specifieke vrijetijdsactiviteit*, zoals deelname aan jeugdwerk, rondhangen met vrienden en het ondernemen van activiteiten in gezinsverband. Zo interviewde Coussée (2006a, 2006b) een diverse groep jongeren in Genk over de betekenis die zij geven aan jeugdwerk. De jongeren omschreven het belang van jeugdwerk als volgt (Coussée, 2006b, p. 33): “In het jeugdwerk kun je je thuis voelen en tegelijkertijd dingen doen die je thuis niet kan doen.” Coussée (2006b) gaf aan dat het eerste aspect verwijst naar het ontmoeten van vrienden en het doen van dingen die je graag doet. Het tweede aspect doelt volgens hem op het leren van nieuwe dingen en vooral

ook op het leren kennen van nieuwe mensen. Hogeschool PXL voerde in opdracht van Provincie Limburg een onderzoek uit naar hoe jongeren hun vrijetijdsbesteding in de publieke ruimte beleven. Daarbij werden jongeren onder andere geïnterviewd over hun redenen van ‘rondhangen’. In het rapport staat beschreven dat de geïnterviewde jongeren het belangrijk vinden om deel uit te maken van een hechte vriendengroep. Sommige jongeren, en vooral jongeren met een migratieachtergrond, gaven aan in wijken te wonen waar er veel sociaal contact is tussen bewoners en benoemden hun gedrag niet als ‘rondhangen’ maar als ‘buiten zijn’ en ‘elkaar ontmoeten’. Soms is het ook gewoon om thuis even weg te zijn, aldus de geïnterviewde jongeren. Verder waren er jongeren die aangeven rond te hangen uit verveling, omdat ze weinig om handen hebben of geen werk hebben. Tot slot waren er jongeren die vermelden dat ze zich op openbare plekken en in institutionele voorzieningen bekeken en gewantrouwd voelen. Ze trekken zich dan terug in de eigen vriendengroep, waar ze zichzelf kunnen zijn en kunnen ontspannen (De Wit et al., 2014). Turtiainen en collega’s (2007) interviewden een socio-economisch diverse groep van jongeren in Finland over de betekenis die zij toekennen aan gezins(vrijetijds)activiteiten. De auteurs vonden dat het gezin een belangrijke (vrijetijds-)context is voor jongeren omdat het gezin hun een veilige haven biedt en de plek bij uitstek is waar jongeren zich in alle rust even kunnen terugtrekken.

Anderzijds heeft eerder onderzoek gefocust op de betekenis die *een specifieke groep van kinderen en jongeren* toekent aan vrijetijdsactiviteiten, zoals kinderen en jongeren in armoede, kinderen in gezinnen met een lager inkomen en jongeren in residentiële voorzieningen. Roets en collega’s (2011) voerden een onderzoek uit naar de vrijetijdsbeleving van kinderen in armoede. De auteurs stelden vast dat participatie aan vrijetijdsinitiatieven zoals jeugdwelzijnswerk en buurtsport door kinderen in armoede ervaren wordt als bruikbaar als ze er nieuwe ervaringen kunnen opdoen en er ruimte is om essentiële en existentiële zaken met andere kinderen en volwassenen te bediscussieren, om zo nieuwe perspectieven in hun huidige situatie te ontdekken. Vele kinderen waren in de vrije tijd ook bezig met hun toekomstdromen (bv. profvoetballer of dokter worden) en zochten naar strategieën om die te realiseren (Roets et al., 2011). Holt (2011) heeft een onderzoek in Canada verricht naar de betekenis die toegekend wordt aan jeugdsportparticipatie door kinderen en ouders uit lagere-inkomensgezinnen. Uit zijn bevindingen blijkt dat zowel ouders als kinderen in die gezinnen benadrukken dat sportparticipatie belangrijk is voor de persoonlijke en sociale ontwikkeling van kinderen. In verband met de sociale ontwikkeling verwezen de kinderen en hun ouders naar de relatie met coaches, het maken van nieuwe vrienden, het in groep leren samenwerken en het verwerven van sociale vaardigheden. Met betrekking tot de persoonlijke ontwikkeling verwezen de respondenten naar het onder controle houden van emoties, meer zelfvertrouwen krijgen, discipline ontwikkelen, het verbeteren van schoolprestaties, zorg dragen voor de gezondheid (bv. op gewicht blijven) en bezig zijn. Schraepen en collega’s (2016) voerden een onderzoek uit naar de vrijetijdsbesteding- en beleving van jongeren in residentiële voorzieningen. De auteurs stelden vast dat vrije tijd voor deze jongeren vooral verwijst naar het doorbrengen van tijd met vrienden of familie.

Het gaat vaak om activiteiten die niet door de voorzieningen worden georganiseerd, activiteiten waar niets moet (bv. men hoeft niet met therapie bezig te zijn), waarbij ze kunnen rusten en ontspannen en zich kunnen amuseren.

Het bovenstaande overzicht geeft aan dat het al uitgevoerde (kwalitatieve) onderzoek naar de betekenis die jongeren toekennen aan hun vrijetijdsactiviteiten veelal focust op een specifieke vrijetijdsactiviteit (bv. Coussée, 2006a, 2006b; De Wit et al., 2014; Haudenhuyse et al., 2012; Holt, 2011; Luyten et al., 2014; Turtiainen et al., 2007) of op een specifieke doelgroep (bv. De Wit et al., 2014; Luyten et al., 2014; Roets et al., 2011; Schraepen en collega's, 2016). Wij richten ons in dit hoofdstuk op een brede reeks van vrijetijdsactiviteiten en op een ruimere groep van jongeren, daarbij gebruikmakend van kwantitatieve data die ons toelaten om te kijken of er verschillen gevonden kunnen worden tussen jongeren. Hoewel we uit eerder onderzoek weten dat sociodemografische achtergrondkenmerken een belangrijke invloed uitoefenen op de vrijetijdsbesteding van jongeren (zie volgende paragraaf), is het nog minder duidelijk of die kenmerken ook van invloed zijn op de betekenis die jongeren toekennen aan hun activiteiten. Voor zover we weten, is er daar tot nog toe weinig onderzoek naar gebeurd. In de volgende literatuursectie bespreken we wat we al weten over sociodemografische verschillen in de vrijetijdsbesteding van jongeren.

2.2 Sociodemografische verschillen in de vrijetijdsbesteding van jongeren

Eerder onderzoek toont aan dat de vrijetijdsbesteding van jongeren verschilt naargelang sociodemografische achtergrondkenmerken. Meerdere studies hebben al gewezen op de impact van gender, leeftijd, migratieachtergrond, opleidingsniveau van de ouders en financiële situatie van het gezin op de wijze waarop jongeren hun vrije tijd doorbrengen (Berten & Piessens, 2014; Bradt, Van de Walle, Van der Eecken, Moerkerke, & Loeys, 2014; De Goede, Branje, Delsing, & Meeus, 2009; Elchardus & Smits, 2012; Heubner & Mancini, 2003; Karsten, 2003; Lareau, 2002, 2003; Scheerder & Seghers, 2011; Simpkins, Quach, & Starbuck, 2013; Van der Eecken, Spruyt, & Bradt, 2017; Van den Broek & Keuzenkamp, 2008; Vincent & Ball, 2007; Zeijl, 2001). Zo beschrijven Elchardus en Smits (2012) dat jongens zich meer dan meisjes inzetten voor sportactiviteiten. Meisjes zouden daarentegen vaker deelnemen aan het sociale en culturele verenigingsleven (Elchardus & Smits, 2012). Niet enkel het soort verenigingen maar ook de plaats waar de vrije tijd voornamelijk wordt doorgebracht, is verschillend voor jongens en meisjes. Terwijl jongens hun vrije tijd frequenter besteden aan sport en vrienden buitenshuis en in de publieke ruimte, helpen meisjes vaker in het huishouden, brengen ze meer tijd door met familie en houden ze meer van creatieve bezigheden en activiteiten die binnenshuis plaatsvinden (Elchardus & Smits, 2012; Karsten, 2003). McRobbie en Garber (1976) spreken in dat verband over de 'slaapkamercultuur' van meisjes. In verband met de leeftijd beschrijven De Goede en collega's (2009) dat jongeren in de adolescentieperiode minder tijd doorbrengen met hun ouders en familie en meer gericht zijn op de groep van leef-

tijdsgenoten. Eerder onderzoek illustreert dat jongeren naarmate ze ouder worden, meer geneigd zijn om te stoppen met verenigingsparticipatie (Beunen, Siongers, & Lievens, 2016; Scheerder & Seghers, 2011). Inzoomend op de migratieachtergrond van jongeren, stellen Van den Broek en Keuzenkamp (2008) dat jongeren met een migratieachtergrond een kleinere range aan vrijetijdsactiviteiten hebben. Waar jongeren met een migratieachtergrond sterker vertegenwoordigd zijn in doelgroepenverenigingen, zijn jongeren zonder migratieachtergrond vaker lid van cultuur-, jeugd- en sportverenigingen. Jongeren met een migratieachtergrond brengen hun vrije tijd ook vaker op informele wijze door. Bijvoorbeeld: ze wandelen rond in de binnenstad, bezoeken speeltuinen en ondernemen ongestructureerde activiteiten met vrienden en familie (Elchardus & Smits, 2012; Van den Broek & Keuzenkamp, 2008). Voorgaand onderzoek heeft aangetoond dat er ook belangrijke verschillen zijn in de vrijetijdsdeelname van jongeren naargelang het opleidingsniveau van de ouders (Lareau, 2002, 2003; Torrance, 1998; Vincent & Ball, 2007; Zeijl, 2001). Zo zouden vooral hoogopgeleide ouders de georganiseerde vrijetijdsdeelname van hun kinderen stimuleren om zo de talenten en vaardigheden van hun kinderen verder te ontwikkelen en op die manier hun socio-economische status door te geven aan hun kinderen. Lager opgeleide ouders zouden hun kinderen daarentegen meer vrijheid geven in hun vrijetijdskeuzes en georganiseerde vrijetijdsdeelname minder sterk stimuleren, wat dan volgens Lareau (2002, 2003) resulteert in een minder gestructureerde vrijetijdsbesteding. Tot slot speelt de financiële situatie van het gezin een rol in de vrijetijdsdeelname van jongeren. Niettegenstaande er heel wat lowbudget-activiteiten beschikbaar zijn, kunnen de kosten van vervoer van en naar de activiteiten, uniformen en bijkomende vrijetijdsmaterialen (bv. muziekinstrument en hockeystick) ertoe leiden dat georganiseerde vrijetijdsparticipatie niet haalbaar is voor jongeren uit gezinnen met een moeilijker financiële situatie (Vincent & Ball, 2007).

Sociodemografische kenmerken zoals gender, leeftijd, migratieachtergrond, opleidingsniveau van de ouders en financiële situatie van het gezin blijken dus een belangrijke rol te spelen in de vrijetijdsbesteding van jongeren. In dit hoofdstuk zullen we niet alleen nagaan of er ook in onze steekproef sociodemografische verschillen gevonden worden in de vrijetijdsbesteding van jongeren, maar zullen we ook (en vooral) onderzoeken of sociodemografische kenmerken samenhangen met de betekenis die jongeren geven aan hun vrijetijdsbesteding. Zoals hierboven aangehaald, is dit thema onderbelicht in de bestaande literatuur. In wat volgt, gaan we eerst in op de methodologie en de gebruikte variabelen.

3. Methodologie en gebruikte variabelen

In deze studie maken we gebruik van een steekproef bij 12- tot 18-jarige adolescenten in de eerste, tweede en derde graad van het secundair onderwijs in Vlaanderen en Brussel. De data werden verzameld in het kader van de JOP-schoolmonitor 2018. Met die monitor

werden in totaal 8532 adolescenten uit de eerste, tweede en derde graad van het secundair onderwijs in Vlaanderen en Brussel bevroegd. De data werden gewogen naargelang het geslacht, de onderwijsvorm en het onderwijsnet, resulterend in een dataset van 8399 respondenten. Meer technische informatie kan gevonden worden in het inleidende hoofdstuk en in het technische verslag dat beschikbaar is op de website van het Jeugdonderzoeksplatform (JOP). In wat volgt, bespreken we de gebruikte variabelen en de analysetechniek.

3.1 Variabelen

In deze studie hebben we in eerste instantie gebruikgemaakt van enkele vragen die peilen naar de betekenis die jongeren toekennen aan hun vrijetijdsactiviteiten. Aan leerlingen werd gevraagd om twaalf stellingen te beoordelen. Enkele voorbeelden van stellingen zijn ‘In mijn vrije tijd wil ik vooral nieuwe dingen ontdekken’, ‘In mijn vrije tijd wil ik vooral mijn vrienden ontmoeten’, ‘In mijn vrije tijd wil ik vooral beter worden in activiteiten’ en ‘In mijn vrije tijd wil ik vooral in een rustige omgeving zijn’. Die stellingen zijn geïnspireerd op de Leisure Motivation Scale (Beard & Ragheb, 1983). Een principale-componentenanalyse (PCA) (gebruikmakend van *direct-obliminrotatie*) werd uitgevoerd om tot verschillende schalen te komen (tabel 9.9 in de bijlagen). De analyse toonde aan dat er vier componenten waren en er werden vier somschalen geconstrueerd: mijn leefwereld verruimen, sociaal zijn, uitdagingen aangaan en tot rust komen. Alle somschalen hebben een score tussen 0 en 100 en een betrouwbaarheid (Cronbach α) tussen 0,69 en 0,75. De onderstaande tabellen geven een beschrijving van de verschillende somschalen. Voor een overzicht van de factorladingen en de geselecteerde items van de verschillende schalen, verwijzen we naar de bijlagen (tabel 9.9).

Tabel 9.1 Beschrijving van de vier schalen met betrekking tot betekenisgeving.

	Mijn leefwereld verruimen	Sociaal zijn	Uitdagingen aangaan	Tot rust komen
#items	3	3	3	3
Minimum	0	0	0	0
Maximum	100	100	100	100
Gemiddelde	63,20	68,29	73,04	69,61
Standaarddeviatie	19,85	19,15	18,45	19,33
N	7997	8020	7962	7956
Cronbach α	0,75	0,73	0,71	0,69

Bron: JOP-schoolmonitor 4 (2018)

Daarnaast vertrekken we vanuit enkele vragen die peilen naar de georganiseerde en ongeorganiseerde vrijetijdsbesteding van adolescenten. De vragen hebben betrekking op verschillende aspecten van georganiseerde en ongeorganiseerde vrije tijd, gaande

van jeugdbewegingen tot afspreken met vrienden. Bij de vragen over de georganiseerde vrijetijdsbesteding hadden de adolescenten de mogelijkheid aan te geven of ze nooit deelnemer zijn geweest, vroeger deelnemer zijn geweest of nu deelnemer zijn. Bij de vragen over de ongeorganiseerde vrijetijdsbesteding werd aan de adolescenten gevraagd een score toe te kennen, gaande van 0 ('Deze activiteit doe ik nooit') tot 5 ('Deze activiteit doe ik elke dag'). Inhoudelijk gerelateerde vrijetijdsbestedingen en verenigingen werden samengenomen. Voor de georganiseerde vrije tijd werden binaire schalen geconstrueerd, waarbij een score van 0 verwijst naar adolescenten die nooit of vroeger deelnemer zijn geweest aan een bepaald type van georganiseerde vrije tijd en een score van 1 verwijst naar adolescenten die nu lid zijn. We kwamen tot vijf binaire schalen: sportverenigingen, sociale verenigingen, doelgroepgerichte verenigingen, jeugdverenigingen en cultuurverenigingen. Voor de ongeorganiseerde vrije tijd werden somschalen tussen 0 en 100 geconstrueerd. We kwamen tot vier somschalen: cultuur, sport, vrienden en familie. De onderstaande tabellen geven een beschrijving van de verschillende schalen. Voor een overzicht van de geselecteerde items van de verschillende schalen verwijzen we naar de bijlagen.

Tabel 9.2 Beschrijving van de vijf types van georganiseerde vrije tijd.

	Sociale verenigingen	Doelgroepgerichte verenigingen	Jeugdverenigingen	Cultuurverenigingen	Sportverenigingen
#items	4	3	3	2	1
Minimum	0	0	0	0	0
Maximum	1	1	1	1	1
Gemiddelde	0,12	0,13	0,24	0,19	0,42
Standaarddeviatie	0,33	0,33	0,42	0,39	0,49
N	7889	7879	7922	7987	8159

Bron: JOP-schoolmonitor 4 (2018)

Tabel 9.3 Beschrijving van de vier types van ongeorganiseerde vrije tijd.

	Cultuur	Sport	Vrienden	Familie
#items	4	3	2	4
Minimum	0	0	0	0
Maximum	100	100	100	100
Gemiddelde	21,70	46,44	48,57	46,05
Standaarddeviatie	18,58	21,31	25,18	18,38
N	7880	7704	7811	7929

Bron: JOP-schoolmonitor 4 (2018)

Tot slot hebben we in deze studie gebruikgemaakt van enkele sociodemografische variabelen: gender, leeftijd, migratieachtergrond, opleidingsniveau van de ouders en subjectieve beleving van de financiële situatie. De variabele ‘migratieachtergrond’ werd gemeten aan de hand van vragen die peilen naar het land waarin de vader en moeder van de jongere geboren zijn. Er werd onderscheid gemaakt tussen jongeren van wie beide ouders in België geboren zijn en jongeren van wie minstens een van beide ouders in het buitenland geboren is. Wat het opleidingsniveau van de ouders betreft, werd aan de jongeren gevraagd wat het hoogst behaalde diploma van hun vader en moeder is. De variabele ‘opleidingsniveau ouders’ is gebaseerd op het hoogste diploma van beide ouders en bestaat uit de categorieën ‘geen van beide ouders heeft een diploma hoger onderwijs’ en ‘minstens een van beide ouders heeft een diploma hoger onderwijs’. De variabele ‘subjectieve beleving van de financiële situatie’ peilde naar de mate waarin de adolescent oordeelt dat het gezin kan rondkomen met het beschikbare inkomen (beoordeeld op een zespunts-likertschaal gaande van ‘zeer moeilijk’ tot ‘zeer gemakkelijk’).

Tabel 9.4 Beschrijving van de sociodemografische variabelen.

Gender	
Jongen	4044 (49,3%)
Meisje	4162 (50,7%)
Leeftijd (gemiddelde (standaarddeviatie))	15,32 (1,98)
Migratieachtergrond	
Zonder migratieachtergrond (beide ouders zijn in België geboren)	3928 (47,9%)
Met migratieachtergrond (minstens één ouder is in het buitenland geboren)	4266 (52,1%)
Opleidingsniveau ouders	
Geen van beide ouders heeft een diploma hoger onderwijs	2868 (38,0%)
Minstens een van beide ouders heeft een diploma hoger onderwijs	4678 (62,0%)
Subjectieve beleving van de financiële situatie (gemiddelde, range: 1-6 (standaarddeviatie))	4,79 (nogal gemakkelijk) (1,02)

Bron: JOP-schoolmonitor 4 (2018)

3.2 Analyse

Multilevel regressieanalyses werden uitgevoerd om na te gaan of er verbanden zijn tussen sociodemografische kenmerken en de betekenis die jongeren toekennen aan hun vrije tijd enerzijds, en tussen de betekenisgeving en de georganiseerde en ongeorganiseerde vrijetijdsbesteding van jongeren anderzijds. Modellen met meerdere niveaus (multilevel) waren aangewezen omdat de data geclusterd zijn in scholen en dat soort van analysemodellen ons toelaten om het effect te controleren van de scholen waaruit de jongeren afkomstig waren. De analyses werden uitgevoerd met behulp van de ‘mixed models’-module binnen het statistische programma SPSS (versie 25).

4. Resultaten

4.1 Wat zoeken jongeren in de vrije tijd?

Om meer inzicht te krijgen in wat jongeren zoeken in hun vrije tijd kijken we in tabel 9.5 eerst naar de frequenties van de vragen die peilen naar de betekenis die jongeren toekennen aan hun vrijetijdsactiviteiten.

Tabel 9.5 Frequenties van betekenisgeving vrije tijd.

In hoeverre ga je akkoord met de volgende zinnen? In mijn vrije tijd wil ik vooral...	(Helemaal) niet akkoord	Tussen beide	(Helemaal) akkoord	N
... iets bijleren	19,3%	39,8%	41,0%	8063
... mezelf beter leren kennen	19,5%	31,2%	49,3%	8048
... nieuwe dingen ontdekken	5,7%	18,3%	76,1%	8060
... mijn vrienden ontmoeten	4,5%	14,8%	80,7%	8072
... nieuwe en verschillende mensen leren kennen	13,2%	28,7%	58,2%	8060
... beter leren omgaan met anderen	14,2%	31,2%	54,6%	8051
... beter worden in activiteiten	8,9%	20,1%	71,1%	8067
... iets doen waarin ik echt goed ben	3,6%	13,6%	82,8%	8070
... mijn grenzen verleggen	9,0%	27,2%	63,8%	7989
... in een rustige omgeving zijn	11,7%	28,9%	59,3%	8035
... mij fysiek ontspannen	9,3%	26,0%	64,7%	8037
... mijn gedachten verzetten	7,0%	21,7%	71,3%	8026

Bron: JOP-schoolmonitor 4 (2018)

Tabel 9.5 leert ons dat dit de stellingen zijn waar de overgrote meerderheid van de jongeren (meer dan zeven op de tien) (helemaal) mee akkoord gaat: 'In mijn vrije tijd wil ik vooral iets doen waarin ik echt goed ben' (82,8%), 'In mijn vrije tijd wil ik vooral mijn vrienden ontmoeten' (80,7%), 'In mijn vrije tijd wil ik vooral nieuwe dingen ontdekken' (76,1%), 'In mijn vrije tijd wil ik vooral mijn gedachten verzetten' (71,3%) en 'In mijn vrije tijd wil ik vooral beter worden in activiteiten' (71,1%).

Stellingen waar bij jongeren wat meer verdeeldheid over bestaat (minder dan zes op de tien jongeren geven aan er (helemaal) akkoord mee te zijn), zijn de volgende: 'In mijn vrije tijd wil ik vooral beter leren omgaan met anderen' (54,6%), 'In mijn vrije tijd wil ik vooral mezelf beter leren kennen' (49,3%) en 'In mijn vrije tijd wil ik vooral iets bijleren' (41,0%).

De bovenstaande frequenties, vooral van de laatste stellingen, suggereren dat jongeren onderling wel enigszins verschillen in wat ze belangrijk vinden in de vrije tijd. In de volgende paragraaf gaan we daarom na hoe jongeren precies verschillen in de betekenis die ze toekennen aan hun vrijetijdsbesteding.

4.2 Verschillen jongeren onderling in wat zij zoeken in de vrije tijd?

In deze paragraaf formuleren we een antwoord op de vraag of jongeren onderling verschillen in wat ze belangrijk vinden in hun vrije tijd. Daartoe bekijken we hoe socio-demografische kenmerken gerelateerd zijn aan de betekenis die jongeren toekennen aan hun vrijetijdsactiviteiten. Er werden vier lineaire multilevel regressiemodellen opgesteld waarbij telkens een van de vier clusters van betekenisgeving (mijn leefwereld verruimen, sociaal zijn, uitdagingen aangaan en tot rust komen) opgenomen werd als een afhankelijk variabele.

Tabel 9.6 Verklarende factoren bij diverse clusters van betekenisgeving bij adolescenten uit het secundair onderwijs in Vlaanderen en Brussel (niet-gestandaardiseerde coëfficiënten).

	Mijn leefwereld verruimen	Sociaal zijn	Uitdagingen aangaan	Tot rust komen
Onafhankelijke variabelen				
Constance	44,20***	58,59***	70,87***	50,67***
Gender (ref. cat: jongen)	2,28***	3,48***	-2,51***	2,12***
Leeftijd	1,05***	0,32**	-0,17	1,18***
Migratieachtergrond (ref. cat: persoon zonder migratieachtergrond)	1,97***	-0,46	-1,33**	0,31
Opleidingsniveau ouders (ref. cat: geen van beide ouders heeft een diploma hoger onderwijs)	1,75***	1,61***	2,44***	0,24
Subjectieve beleving van de financiële situatie	0,04	0,55*	1,16***	-0,04
Samenvattende gegevens				
-2 Log Likelihood	60 997,702	60 615,933	59 705,196	60 369,203
AIC	61 013,702	60 631,933	59 721,196	60 385,203

* p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001

Bron: JOP-schoolmonitor 4 (2018)

De multilevel regressieanalyses tonen aan dat de leefwereld verruimen belangrijker is voor meisjes, oudere jongeren, jongeren met een migratieachtergrond en jongeren van wie de ouders hoger opgeleid zijn. Sociaal bezig zijn in de vrije tijd is belangrijker voor meisjes, oudere adolescenten, jongeren van wie de ouders hoger opgeleid zijn en jongeren die de financiële situatie als meer toereikend beoordelen. Uitdagingen aangaan wordt minder belangrijk geacht door meisjes, jongeren met een migratieachtergrond, jongeren van wie de ouders lager opgeleid zijn en jongeren die de financiële situatie als minder toereikend beoordelen. Tot rust komen wordt belangrijker geacht door meisjes en oudere adolescenten.

4.3 Hoe hangt wat jongeren zoeken in de vrije tijd samen met hun georganiseerde en ongeorganiseerde vrijetijdsdeelname?

Om meer inzicht te krijgen in welke activiteiten jongeren verkiezen om de verschillende ‘doelen’ (mijn leefwereld verruimen, sociaal bezig zijn, uitdagingen aangaan en tot rust komen) te realiseren, gaan we in deze paragraaf na hoe de betekenisgeving samenhangt met de verschillende georganiseerde en ongeorganiseerde vormen van vrije tijd. De modellen zijn stapsgewijs opgebouwd, waarbij we in een eerste model ter controle nagaan hoe sociodemografische kenmerken zoals gender, leeftijd en opleidingsniveau van de ouders samenhangen met de georganiseerde en ongeorganiseerde vrijetijdsbesteding van jongeren. In een tweede model gaan we dan op zoek naar een antwoord op de vraag die hier centraal staat: hoe hangt wat jongeren zoeken in de vrije tijd samen met hun georganiseerde en ongeorganiseerde vrijetijdsdeelname? Dat doen we door de vier schalen van betekenisgeving toe te voegen aan het model en door na te gaan hoe die verband houden met de georganiseerde en ongeorganiseerde vrijetijdsbesteding van jongeren. Daarbij controleren we het effect van de sociodemografische kenmerken.

Met betrekking tot de georganiseerde vrijetijdsbesteding maakten we vijf logistische multilevel regressiemodellen, waarbij telkens een van de clusters van georganiseerde vrije tijd fungeerde als een afhankelijke variabele. Voor de ongeorganiseerde vrijetijdsbesteding maakten we vier lineaire multilevel regressiemodellen, waarbij telkens een van de clusters van ongeorganiseerde vrije tijd fungeerde als een afhankelijke variabele. We werpen eerst een blik op de georganiseerde vrije tijd. Vervolgens kijken we naar de verschillende vormen van ongeorganiseerde vrijetijdsdeelname.

In tabel 9.7 worden de resultaten van de logistische multilevel regressieanalyses weergegeven. In het eerste model gingen we na hoe verenigingsdeelname samenhangt met sociodemografische kenmerken, zoals gender, leeftijd, migratieachtergrond, opleidingsniveau van de ouders en subjectieve beleving van de financiële situatie. We stellen vast dat jongens vaker lid zijn van sport- en jeugdverenigingen en van doelgroepgerichte verenigingen. Meisjes nemen vaker deel aan cultuurverenigingen en sociale verenigingen. Naarmate jongeren ouder worden, zijn ze minder geneigd om deel te nemen aan om het even welk type van vereniging. Jongeren met een migratieachtergrond nemen minder vaak deel aan sport-, jeugd- en cultuurverenigingen. Zij nemen vaker deel aan doelgroepgerichte verenigingen. Jongeren met hoger opgeleide ouders nemen vaker deel aan sport-, jeugd- en cultuurverenigingen en ook aan sociale verenigingen. Jongeren die de financiële situatie als meer toereikend beoordelen, participeren vaker aan sport- en jeugdverenigingen. Met andere woorden, onze resultaten zijn geheel in lijn met voorgaand onderzoek over sociodemografische verschillen in de vrijetijdsbesteding van jongeren.

In het tweede model voegden we de vier schalen toe die te maken hebben met de betekenisgeving van jongeren. We zien dat jongeren die in hun vrije tijd vooral hun leefwereld willen verruimen, minder vaak deelnemen aan sportverenigingen. Ze nemen

wel vaker deel aan doelgroepgerichte verenigingen, cultuurverenigingen en sociale verenigingen. Jongeren die in hun vrije tijd vooral sociaal bezig willen zijn, scoren hoger op deelname aan jeugdverenigingen. Jongeren die in de vrije tijd vooral uitdagingen willen aangaan, nemen vaker deel aan sport- en cultuurverenigingen en sociale verenigingen. Jongeren die in hun vrije tijd vooral tot rust willen komen, participeren minder aan sport- en jeugdverenigingen.

Tabel 9.8 geeft de resultaten van de lineaire multilevel regressieanalyses weer. Opnieuw gingen we eerst na hoe sociodemografische kenmerken gelinkt zijn aan de verschillende types van ongeorganiseerde vrijetijdsbesteding. Het eerste model toont aan dat jongens vaker deelnemen aan sportactiviteiten en activiteiten met vrienden. Meisjes nemen vaker deel aan activiteiten met familie en aan culturele activiteiten. Naarmate jongeren ouder worden, doen ze minder vaak aan sport en participeren ze ook minder vaak aan activiteiten met familie en aan culturele activiteiten. Activiteiten met vrienden komen frequenter voor bij oudere adolescenten. Jongeren met een migratieachtergrond nemen minder vaak deel aan sportactiviteiten. Zij ondernemen vaker activiteiten met familie en vrienden. Jongeren in gezinnen waar ten minste een van beide ouders een diploma hoger onderwijs heeft, nemen vaker deel aan sportactiviteiten en culturele activiteiten. Jongeren die de financiële situatie als meer toereikend beoordelen, nemen vaker deel aan sportactiviteiten en activiteiten met familie en vrienden. Kortom, in ons eerste model worden de bevindingen uit eerder onderzoek bevestigd.

Ook aan het tweede model werd de betekenisgeving van jongeren toegevoegd. We zien dat jongeren die in hun vrije tijd vooral hun leefwereld willen verruimen, hoger scoren op activiteiten met familie en culturele activiteiten. Deze jongeren scoren lager op activiteiten met vrienden. Jongeren die in de vrije tijd vooral sociaal bezig willen zijn, scoren hoger op sportactiviteiten en op activiteiten met familie en vrienden. Ze scoren lager op culturele activiteiten. Jongeren die in hun vrije tijd vooral uitdagingen willen aangaan, scoren hoger op sportactiviteiten en culturele activiteiten. Jongeren die in hun vrije tijd vooral tot rust willen komen, scoren lager op sportactiviteiten en activiteiten met vrienden.

Tabel 9.7 Verklarende factoren bij diverse clusters van georganiseerde vrijetijdsbesteding bij adolescenten uit het secundair onderwijs in Vlaanderen en Brussel (niet-gestandaardiseerde coëfficiënten).

	Sportverenigingen		Doelgroepgerichte verenigingen		Jeugdverenigingen		Cultuurverenigingen		Sociale verenigingen	
	Model 1	Model 2	Model 1	Model 2	Model 1	Model 2	Model 1	Model 2	Model 1	Model 2
Constante	0,67*	-0,61	-1,11**	-1,54	-0,68*	-1,50***	0,30	-0,79*	-2,00***	-3,01***
Gender (ref. cat: jongen)	-0,73***	-0,65***	-0,42***	-0,44***	-0,14*	-0,19**	0,20**	0,23***	0,33***	0,34***
Leeftijd	-0,08***	-0,07***	-0,10***	-0,11***	-0,05***	-0,05***	-0,15***	-0,15***	-0,02	-0,02
Migratieachtergrond (ref. cat: persoon zonder migratieachtergrond)	-0,60***	-0,59***	1,39***	1,41***	-0,72***	-0,75***	-0,43***	-0,42***	-0,08	-0,09
Opleidingsniveau ouders (ref. cat: geen van beide ouders heeft een diploma hoger onderwijs)	0,53***	0,48***	0,02	0,03	0,54***	0,56***	0,62***	0,62***	0,54***	0,54***
Subjectieve beleving van de financiële situatie	0,13***	0,11***	-0,03	-0,02	0,07*	0,05*	0,03	0,02	-0,04	-0,05
Mijn leefwereld verruimen		-0,01***		0,01***		0,00		0,01*		0,01***
Sociaal zijn		0,001		0,001		0,02***		0,001		-0,001
Uitdagingen aangaan		0,03***		-0,002		0,003		0,01***		0,01**
Tot rust komen		-0,01***		0,001		-0,01***		-0,001		-0,003
Samenvattende gegevens										
-2 Log Likelihood	31 400,345	30 332,752	36 704,247	35 612,673	32 095,392	31 124,914	33 635,641	32 420,247	35 152,470	33 945,484
AIC Corrected	31 402,346	30 334,752	36 711,083	35 614,674	32 097,392	31 126,914	33 637,642	32 422,248	35 154,471	33 947,485

* p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001

Bron: JOP-schoolmonitor 4 (2018)

Tabel 9.8 Verklarende factoren bij diverse clusters van ongeorganiseerde vrijetijdsbesteding bij adolescenten uit het secundair onderwijs in Vlaanderen en Brussel (niet-gestandaardiseerde coëfficiënten).

	Sportactiviteiten		Activiteiten met familie		Activiteiten met vrienden		Culturele activiteiten	
	Model 1	Model 2	Model 1	Model 2	Model 1	Model 2	Model 1	Model 2
Constante	54,39***	33,73***	38,16***	29,53***	20,75***	2,56	34,13***	23,16***
Gender (ref. cat: jongen)	-9,86***	-9,38***	3,14***	2,73***	-2,72***	-3,79***	3,15***	2,95***
Leeftijd	-0,69***	-0,64***	-0,94***	-1,05***	1,53***	1,58***	-1,04***	-1,23***
Migratieachtergrond (ref. cat: persoon zonder migratieachtergrond)	-2,40***	-2,13***	3,17***	3,10***	1,37*	1,74**	-0,42	-0,69
Opleidingsniveau ouders (ref. cat: geen van beide ouders heeft een diploma hoger onderwijs)	3,32***	2,61***	-0,07	-0,33	0,49	-0,02	4,81***	4,41***
Subjectieve beleving van de financiële situatie	1,47***	1,14***	4,04***	3,98***	1,09***	0,81**	0,04	-0,02
Mijn leefwereld verruimen		0,02		0,06***		-0,11***		0,18***
Sociaal zijn		0,09***		0,07***		0,43***		-0,04*
Uitdagingen aangaan		0,25***		0,01		0,03		0,06***
Tot rust komen		-0,07***		0,02		-0,07***		0,02
Samenvattende gegevens								
-2 Log Likelihood	56 826,005	56 322,722	56 800,176	56 663,117	60 410,769	59 817,678	56 601,097	56 253,463
AIC	56 842,005	56 346,722	56 816,176	56 687,117	60 426,769	59 841,678	56 617,097	56 277,463

* p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001

Bron: JOP-schoolmonitor 4 (2018)

5. Besluit

We vertrokken in deze bijdrage van de vaststelling dat beleidsmakers en onderzoekers vandaag heel wat belang hechten aan de georganiseerde vrijetijdsdeelname van (vooral kwetsbare) jongeren, omdat het hen zou helpen vaardigheden, waarden en normen te ontwikkelen die belangrijk zijn voor hun integratie in de arbeidsmarkt en in de samenleving. Relatief weinig aandacht gaat daarbij uit naar de betekenis die jongeren zelf toekennen aan hun vrije tijd. Daarom onderzochten we in dit hoofdstuk wat 12- tot 18-jarige jongeren belangrijk vinden in hun vrije tijd. Daarbij gingen we ook na of de jongeren onderling verschillen in wat ze belangrijk vinden in hun vrije tijd en we keken hoe die betekenisgeving samenhangt met hun georganiseerde en ongeorganiseerde vrijetijdsdeelname.

We stelden vast dat de overgrote meerderheid (meer dan zeven op de tien) van de jongeren in hun vrije tijd vooral vrienden willen ontmoeten, iets willen doen waar ze echt goed in zijn en beter willen worden in bepaalde activiteiten. Dat neemt niet weg dat ook het ontdekken van nieuwe dingen door meer dan zeven op de tien jongeren belangrijk wordt bevonden. Jongeren vinden het dus belangrijk om hun leefwereld te verruimen in hun vrije tijd (bv. 'nieuwe dingen ontdekken'), maar ze willen ook dat er aangesloten wordt bij het vertrouwde (bv. 'mijn vrienden ontmoeten', 'iets doen waar ik echt goed in ben', 'beter worden in activiteiten') (zie ook Coussée, 2006b). Ook gedachten verzetten wordt door de overgrote meerderheid van de jongeren als belangrijk gezien, wat suggereert dat de vrije tijd ook een belangrijke context is om alledaagse bezorgdheden en beslommeringen af te schudden.

Vervolgens gingen we na hoe sociodemografische kenmerken, zoals gender, leeftijd, migratieachtergrond, opleidingsniveau van de ouders en financiële situatie van het gezin, samenhangen met de betekenis die jongeren toekennen aan hun vrijetijdsactiviteiten. We stelden vast dat die kenmerken niet alleen belangrijk zijn voor het begrijpen van de wijze waarop jongeren hun vrije tijd besteden, maar ook voor het begrijpen van de wijze waarop jongeren betekenis geven aan hun vrije tijd. Opvallend was dat niettegenstaande dit en eerder onderzoek laat zien dat meisjes vaker activiteiten met familie en minder vaak activiteiten met vrienden ondernemen dan jongens, de resultaten aan toonden dat meisjes meer dan jongens op zoek zijn naar 'sociaal bezig zijn' in de vrije tijd. Echter, ook eerder onderzoek naar gehechtheidsrelaties toont aan dat meisjes meer dan jongens het belang van niet-ouderlijke relaties onderstrepen. Jongens benadrukken eerder hun onafhankelijkheid, aldus Ma en Heubner (2008). Ook oudere adolescenten hechtten meer belang aan sociaal bezig zijn, wat in lijn is met de bevinding dat ze in hun vrije tijd meer gericht zijn op hun leeftijdsgenoten en meer activiteiten met vrienden ondernemen. Meisjes en oudere adolescenten scoorden hoger op de schaal 'tot rust komen'. Eerder onderzoek laat zien dat adolescenten en meisjes meer stress ervaren dan kinderen en jongens (Wiklund, Malmgren-Olsson, Öhman, Bergström, & Fjellman-Wiklund, 2012). Het is mogelijk dat ze daardoor meer behoefte hebben aan rust en ontspanning in hun vrije tijd. Maar los van de verschillen naargelang leeftijd en

gender, was tot rust komen belangrijk voor alle jongeren, wat niet zo verrassend is in onze huidige complexe en veeleisende samenleving (Hoogendijk & De Rek, 2017). De bevinding dat oudere jongeren en jongeren met een migratieachtergrond hoger scoorden op ‘mijn leefwereld verruimen’, suggereert dat ze meer dan andere jongeren bezig zijn met identiteitsverwerving (cf. ‘mezelf beter leren kennen’) (zie ook Ang, 2016). Een opvallende vaststelling was dat jongeren met een migratieachtergrond, jongeren van wie de ouders lager opgeleid zijn en jongeren die de financiële situatie als minder toereikend beoordelen, minder bezig zijn met uitdagingen trotseren in hun vrije tijd. Het is mogelijk dat ze daar minder belang aan hechten omdat ze doorgaans kwetsbaardere sociale posities bekleden in onze samenleving (Coussée, 2006a). Mogelijk worden ze in hun dagelijkse leven al genoeg met uitdagende situaties geconfronteerd (bv. financiële moeilijkheden en discriminatie).

Tot slot bekeken we hoe betekenisgeving samenhangt met verschillende vormen van georganiseerde en ongeorganiseerde vrijetijdsdeelname. We zagen hoe ‘mijn leefwereld verruimen’ (d.i. ‘iets bijleren’, ‘mezelf beter leren kennen’ en ‘nieuwe dingen ontdekken’) positief gelinkt was aan doelgroepgerichte verenigingen, culturele activiteiten en verenigingen en sociale verenigingen en activiteiten met familie. Homogene omgevingen (zoals doelgroepgerichte verenigingen en de familiecontext) zijn volgens verschillende auteurs belangrijk voor een goed ontwikkelde identiteit (cf. ‘mezelf beter leren kennen’) (RMO, 2001). Daarom is het belangrijk dat beleidsmakers en onderzoekers hun aandacht niet alleen richten op manieren om jongeren in (heterogene) georganiseerde vrijetijdscontexten te krijgen (Coussée, 2006a, 2006b, 2009; Coussée, Roets, & Bouverne-De Bie, 2009), maar dat ze ook ruimte creëren voor eigen, meer homogene vrijetijdsomgevingen (bv. zelforganisaties, familieactiviteiten) (zie ook departement Cultuur, Jeugd, & Media, 2018). Leefwereldverbreding in de vrije tijd is ook geassocieerd met culturele activiteiten. Ang (2016) beschrijft dan ook dat film, theater, muziek en literatuur gebruikt kunnen worden om op zoek te gaan naar jezelf. De vaststelling dat leefwereldverbreding negatief samenhangt met activiteiten met vrienden, suggereert dat jongeren in hun vriendengroep vaak vertrouwde activiteiten ondernemen, wat natuurlijk minder mogelijkheden biedt om zichzelf beter te leren kennen door iets bij te leren en nieuwe dingen uit te proberen. Leefwereldverbreding veronderstelt dan ook vaak dat jongeren uitgedaagd of geprikkeld worden om nieuwe dingen uit te proberen, iets wat vaak gebeurt door (volwassen) begeleiders in de vrije tijd (bv. ouders, jeugdwerkers, coaches, leerkrachten). Daarnaast stelden we vast dat sociaal bezig zijn, positief gelinkt was aan jeugdverenigingen, sportactiviteiten en activiteiten met familie en met vrienden, wat suggereert dat participeren aan verschillende groepsactiviteiten jongeren mogelijkheden biedt om sociale vaardigheden te verwerven en vriendschappen op te bouwen en te onderhouden. Een andere bevinding was dat het aangaan van uitdagingen, samenhangt met sport en culturele activiteiten en verenigingen (bv. sportclub, muziekschool, creatieve hobby's), met andere woorden vrijetijdscontexten waar het doorgaans belangrijk is om specifieke technieken en vaardigheden te verwerven (bv. voetbaltechnieken aanleren en een instrument leren te bespelen). Opvallend is wel

dat er een negatief verband is tussen tot rust komen en verschillende van de bevroegde vrijetijdsactiviteiten (sportactiviteiten en -verenigingen, jeugdverenigingen en activiteiten met vrienden). Op basis van voorgaand werk (o.a. De Wit et al., 2014; Schraepen et al., 2016; Turtainen et al., 2007) hadden we verwacht dat jongeren 'tot rust komen' zouden associëren met activiteiten met vrienden en familie. Het is mogelijk dat jongeren 'in een rustige omgeving zijn', 'fysiek ontspannen' en 'gedachten verzetten' vooral verbinden met 'niets (actief) doen', zoals muziek beluisteren en naar televisie kijken, activiteiten die hier niet meegenomen werden.

Wat belangrijk kan zijn voor het beleid en de praktijk om verder te verkennen, is dat een diversiteit aan (zogenaamd georganiseerde en ongeorganiseerde) activiteiten ook een diversiteit aan leermogelijkheden biedt. Bijvoorbeeld: onze studie suggereert dat sociale vaardigheden niet enkel verworven worden in de jeugdbeweging maar dat ook activiteiten met vrienden daartoe belangrijk kunnen zijn. De laatste jaren zien we dan ook dat Vlaamse beleidsmakers meer aandacht schenken aan informelere activiteiten. Zo stelt Vlaams minister van Cultuur, Media, Jeugd en Brussel, Sven Gatz: "Er moet ruimte zijn om te spelen, te fuiven, je ding te doen, kortom jong en vrij te zijn. Er is soms te weinig tolerantie tegenover spelende kinderen en jongeren. Bovendien is er weinig ruimte voor jongeren om te experimenteren, zelf initiatief te nemen, dingen te ontdekken en te groeien." (Gatz, 2014, p. 12). Ook belangrijk is de vaststelling dat jongeren in hun vrije tijd niet alleen vaardigheden en houdingen willen verwerven – 'iets bijleren' was trouwens de stelling waarover jongeren het meest verdeeld waren – maar ook hun vrienden willen ontmoeten en hun gedachten willen verzetten.

Bibliografie

- Ang, W. (2016). *Hoe worden jongeren wie ze zijn? Identiteit in een diverse wereld*. Geraadpleegd via <https://sociaal.net/analyse-xl/identiteit-in-een-diverse-wereld/>
- Beard, J. & Ragheb, M. (1983). Measuring leisure motivation. *Journal of Leisure Research*, 15(3), 219-228.
- Berten, H. & Piessens, A. (2014). *Vrijetijdsbesteding en – beleving van leerlingen uit het Nederlandstalig Onderwijs in het Brussels hoofdstedelijk gewest. Een onderzoek van Kind & Samenleving in opdracht van de Vlaamse Gemeenschapscommissie*. Brussel: Kind & Samenleving.
- Beunen, S., Siongers, J., & Lievens, J. (2016). *Cultuur leren smaken. Een onderzoek bij Vlaamse jongeren naar cultuurparticipatie en cultuureducatie*. Gent: Onderzoeksgroep CuDOS – Vakgroep Sociologie – UGent.
- Bradt, L., Van de Walle, T., Van der Eecken, A., Moerkerke, B., & Loeys, T. (2015). De invloed van socio-demografische kenmerken op drop-out van jongeren in georganiseerde sportactiviteiten. *Sociologos*, 36(4), 354-369.
- Coussée, F. (2006a). *De pedagogiek van het jeugdwerk*. Gent: Academia Press.
- Coussée, F. (2006b). Jeugdwerk als sociaalpedagogische interventie. Pleidooi voor een verruim(en) de jeugdwerkdefinitie. *Journal of Social Intervention*, 3, 28-36.
- Coussée, F. (2009). Jeugd, jeugdwerk en stedelijkheid: De planningsellende voorbij? *Terzake*, 1, 5-10.

- Coussée, F., Roets, G., & Bouverne-De Bie, M. (2009). Empowering the powerful: Challenging hidden processes of marginalization in youth work policy and practice in Belgium. *Critical Social Policy*, 29(3), 421-442.
- De Goede, I. H. A., Branje, S. J. T., Delsing, M. J. H., & Meeus, W. H. J. (2009). Linkages over time between adolescents' relationships with parents and friends. *Journal of Youth and Adolescence*, 38, 1304-1315.
- De Wit, H., Kessen, C., Christoffels, T., Hendriks, F., Vandaal, R., Snyers, K., & Boelen, B. (2014). Belevingsonderzoek. *Hoe beleven jongeren hun vrijetijdsbesteding in de publieke ruimte?* Geraadpleegd via <http://www.liss.be/userup/tl2/pdf/38/Belevingsonderzoek.pdf>
- Departement Cultuur, Jeugd, & Media (2018). *Diversiteit in/en het jeugdwerk*. Brussel: Departement Cultuur, Jeugd & Media.
- Elchardus, M. & Smits, W. (2012). *Participatieprofielen van etnisch culturele minderheden in Brussel. Een analyse op basis van gegevens over de leerlingen van het Nederlandstalige secundair onderwijs in Brussel*. (Working paper). Brussel: Vrije Universiteit Brussel, Onderzoeksgroep TOR.
- Europese Commissie (2015). *The contribution of youth work to address the challenges young people are facing, in particular the transition from education to employment. Results of the expert group set up under the European Union Work Plan for Youth for 2014-2015*. Brussel: Europese Commissie.
- Europese Unie (2008). *EU Physical Activity Guidelines. Recommended Policy Actions in Support of Health-Enhancing Physical Activity*. Brussel: Europese Unie.
- Gatz, S. (2014). *Beleidsnota Jeugd 2014-2019*. Ingediend door Sven Gatz, Vlaams minister van Cultuur, Media, Jeugd en Brussel. Brussel: Vlaamse Overheid.
- Haudenhuyse, R., Theeboom, M., & Coalter, F. (2012). The potential of sports-based social interventions for vulnerable youth: Implications for sport coaches and youth workers. *Journal of Youth Studies*, 15(4), 437-454.
- Heubner, A. J. & Mancini, J. A. (2003). Shaping structured out-of-school time use among youth: The effects of self, family and friend systems. *Journal of Youth and Adolescence*, 32(6), 453-463.
- Holt, N. I., Kingsley, B. C., Tink, L. N., & Sherer, J. (2011). Benefits and challenges associated with sport participation by children and parents from low-income families. *Psychology of Sport and Exercise*, 12, 490-499.
- Hoogendijk, W. & De Rek, W. (2017). *Van big bang tot burn-out: Het grote verhaal over stress*. Amsterdam: Uitgeverij Balans.
- Karsten, L. (2003). Children's Use of Public Space: The Gendered World of the Playground. *Childhood*, 45(10), 457-473.
- Kenniscentrum Sport (2015). *Acht tips om ouders bewust te maken van het belang van sport en bewegen*. Ede: Kenniscentrum Sport. Geraadpleegd via <https://www.allesoversport.nl/artikel/acht-tips-om-ouders-bewust-te-maken-van-het-belang-van-sport-en-bewegen/>
- Lareau, A. (2002). Invisible inequality: Social class and childrearing in black families and white families. *American Sociological Review*, 67(5), 747-776.
- Lareau, A. (2003). *Unequal childhoods: Class, race and family life*. London: University of California Press.
- Luyten, I., Loots, G., & De Koster, K. (2014). De betekenis van rondhangen voor jongeren en de rol van participatief onderzoek voor het beleid. *Tijdschrift voor Jeugd en Kinderrechten*, 4, 333-351.
- Ma, C. Q. & Heubner, E. S. (2008). Attachment relationships and adolescents' life satisfaction: Relationships matter more to girls than boys. *Psychology in the Schools*, 45(2), 177-190.
- McRobbie, A., & Garber, J. (1976). Girls and subcultures: An exploration. In S. Hall & T. Jefferson (Red.), *Resistance through rituals* (pp. 209-222). London: Routledge.

- Morreel, E., Nys, K., & Van Leeuwen, K. (2015). *Ouders en jeugdwerk. Ervaringen en verwachtingen van ouders over deelname en betrokkenheid bij jeugdwerk*. Brussel: Departement Cultuur, Jeugd, Sport & Media.
- Muyters, P. (2014). *Beleidsnota Sport 2014-2019*. Ingediend door Philippe Muyters, Vlaams minister van Werk, Economie, Innovatie en Sport. Brussel: Vlaamse Overheid.
- ODiCe (2010). *Etnisch-culturele diversiteit in het jeugdwerk. Enkele goede praktijkvoorbeelden*. Gent: ODiCe. Geraadpleegd via http://www.vvsg.be/sociaal_beleid_en_werk/Etnisch-
- Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (2001). *Aansprekend opvoeden. Balanceren tussen steun en toezicht*. Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling.
- Roets, G., Coussée, F., Bouverne-De Bie, M., & Vettenburg, N. (2011). *Vrijetijdsbeleving van kinderen in armoede*. Onderzoek in opdracht van de Vlaamse Gemeenschap, CJSN, Afdeling Jeugd. Geraadpleegd via http://www.sociaalcultureel.be/jeugd/onderzoek/vrijetijd_armoede/20110628_vrijetijdsbeleving_armoede_eindrapport.pdf
- Rossenbacker, A., Bamps, H., Steyaert, J., Nuytemans M., & Berghmans, E. (2016). *Burgerkabinet jeugd & diversiteit. Rapportering resultaten*. Geraadpleegd via http://www.burgerkabinet.be/wp-content/uploads/20160531_Burgerkabinet_jeugd_rapportering.pdf
- Scheerder, J. & Seghers, J. (2011). *Jongeren in beweging. Over bewegingsbeleid, sportparticipatie en fysieke activiteit bij schoolgaande jongeren in Vlaanderen*. Leuven: K.U. Leuven.
- Schraepen, B., Maelstaf, H., Dehertogh, B., Halsberghe, M., & Van De Mosselaer, K. (2016). *Vrije tijd van jongeren in residentiële voorzieningen: persoonlijke ruimte of hulpverleningsruimte? Een onderzoek naar de vrijetijdsbesteding van kinderen en jongeren in de residentiële hulp en de rol die het jeugdwerk daarin speelt*. Brussel: Departement Cultuur, Jeugd en Media. Geraadpleegd via <https://cjsm.be/jeugd/onderzoek-en-publicaties/vrije-tijd-van-jongeren-residentiele-voorzieningen-persoonlijke-ruimte>
- Simpkins, S. D., Quach, A., & Starbuck, E. (2013). Socioeconomic status, ethnicity, culture and immigration: Examining the potential mechanisms underlying Mexican-origin adolescents' organized activity participation. *Developmental Psychology*, 49(4), 706-721.
- Torrance, K. (1998). *Contemporary childhood: Parent-child relationships and child culture*. The Netherlands: Leiden University.
- Turtiainen, P., Karvonen, S., & Rahkonen, O. (2007). All in the family? The structure and meaning of family life among young people. *Journal of Youth Studies*, 10(4), 477-493.
- Van den Broek, A. & Keuzenkamp, S. (Red.). (2008). *Het dagelijks leven van allochtone stedelingen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Van der Eecken, A. (2018). *Towards a better understanding of the role of parents in the leisure activities of young people: A study of educational goals and parenting practices*. Gent: Universiteit Gent.
- Van der Eecken, A., Spruyt, B., & Bradt, L. (2017). Parental encouragement and autonomy-granting and adolescents' use of organized and unorganized leisure time. *Young*, 26(4), 406-425.
- Vincent, C. & Ball, S. (2007). 'Making up' the middle-class child: Families, activities and class dispositions. *Sociology*, 41(6), 1061-1077.
- Wilkund, M., Malmgren-Olsson, E. B., Öhman, A., Bergström, E., & Fjellman-Wiklund, A. (2012). Subjective health complaints in older adolescents are related to perceived stress, anxiety and gender – a cross-sectional school study in Northern Sweden. *BMC Public Health*, 12, 1-13.
- Zeijl, E. (2001). *Young adolescents' leisure. A cross-cultural and cross-sectional study of Dutch and German 10-15 year olds*. Opladen: Leske/Budrich.

Bijlagen

Tabel 9.9 Resultaten van de principale-componentenanalyse (*direct oblimin*) van de stellingen over de betekenis die jongeren geven aan hun vrijetijdsbesteding.

Items In mijn vrije tijd wil ik vooral...	Factorladingen			
	Mijn leefwereld verruimen	Sociaal bezig zijn	Uitdagingen aangaan	Tot rust komen
... iets bijleren	-0,86	0,14	-0,32	0,24
... mezelf beter leren kennen	-0,82	0,40	-0,28	0,39
... nieuwe dingen ontdekken	-0,67	0,52	-0,45	0,37
... mijn vrienden ontmoeten	-0,09	0,79	-0,34	0,21
... nieuwe en verschillende mensen leren kennen	-0,38	0,85	-0,35	0,24
... beter leren omgaan met anderen	-0,52	0,69	-0,40	0,32
... beter worden in activiteiten	-0,34	0,36	-0,84	0,25
... iets doen waar ik echt goed in ben	-0,22	0,25	-0,86	0,30
... mijn grenzen verleggen	-0,36	0,50	-0,64	0,36
... in een rustige omgeving zijn	-0,34	0,04	-0,18	0,78
... mij fysiek ontspannen	-0,21	0,26	-0,40	0,80
... mijn gedachten verzetten	-0,23	0,33	-0,26	0,78
Eigenwaarde	1,11	4,57	0,97	1,31
Percentage verklaarde variantie	9,21	38,07	8,11	10,96
Cronbach α	0,75	0,73	0,71	0,69

Bron: JOP-schoolmonitor 4 (2018)

Tabel 9.10 Overzicht van types georganiseerde vrije tijd.

Type van georganiseerde vrije tijd	Items
Sociale verenigingen	Vereniging die anderen helpt (o.a. Rode Kruis, Broederlijk Delen, verenigingen of actiegroepen die zich bezighouden met de derde wereld, vrede, mensenrechten of antiracistische organisaties zoals 11-11-11, Amnesty, Liga voor de mensenrechten, KifKif, Forum voor vredesactie...)
	Verenigingen of actiegroepen die zich bezighouden met milieu, dierenrechten of duurzame voeding (o.a. WWF, Greenpeace, Natuurpunt, EVA, Voedselteams...)
	Jeugdraad, (kinder)gemeenteraad, cultuurraad, sportraad...
	Leerlingenraad, scholierenparlement, studentenraad, schoolraad...
Doelgroepgerichte verenigingen	Allochtone jeugdverenigingen, zelforganisaties van migranten (o.a. Turkse, Marokkaanse of Afrikaanse verenigingen...)
	Religieuze of levensbeschouwelijke verenigingen (o.a. Moskeevereniging, Humanistische Jongeren, Plus-werking, JoKri...)
	Tienerwerking, meisjeshuis, jeugdwelzijnswerking of werking voor kansarme jeugd
Jeugdverenigingen	Jeugdbeweging of jongerenbeweging (o.a. Scouts, Chiro, KAJ, KSA, KLJ, JNM...)
	Speelplein, grabbelpas/Swappas, Roefel,... of andere gemeentelijke jeugdwerkinitiatieven
	Jeugdhuis of jeugdclub
Cultuurverenigingen	Een vereniging voor kunstbeoefening (muziekschool, tekenacademie, beeldende kunst, toneel, dans, woordkunst... na de schooluren)
	Hobbyverenigingen (o.a. knutselclub, computerclub, schaakclub, quizen...)
Sport	Sportverenigingen, sportclubs

Bron: JOP-schoolmonitor 4 (2018)

Tabel 9.11 Overzicht van types ongeorganiseerde vrije tijd.

Type van ongeorganiseerde vrije tijd	Items
Cultuur	Culturele uitstappen, cultuurbezoek (bv. naar toneel, theater, museum, boekvoordracht... gaan)
	Creatieve hobby's (muziekinstrument bespelen, muzieksamples maken, schilderen, fotografie, workshops en cursussen over dans, muziek, kunst... volgen)
	Een boek of strip lezen als ontspanning
	Vrijwilligerswerk doen (bv. klusjes voor bejaarde burens, initiatieven op school helpen te organiseren, je inzetten voor goede doelen...)
Vrienden	Langsgaan bij je vrienden of je lief, of samen iets met je vrienden of lief doen
	Vrienden ontmoeten op straat, op pleinen, in de stad...
Familie	Samen met het gezin thuis vrijetijdsactiviteiten doen (spelletjes spelen, naar tv kijken, op het terras zitten, hobby's uitoefenen...)
	Samen met het gezin vrijetijdsactiviteiten doen buitenshuis (wandelen, naar de film gaan, samen sporten, uit eten gaan, naar een pretpark gaan...)
	Samen met familie iets doen (naar familiefeesten gaan, naar bruiloften van familie gaan, op bezoek gaan bij familieleden)
	Winkelen/shoppen
Sport	Buiten spelen, wandelen of picknicken (na de schooluren)
	Sporten (ook fitness, powertraining, skaten...)
	Naar een sportwedstrijd gaan kijken

Bron: JOP-schoolmonitor 4 (2018)

10. Genderidentiteit en genderattitudes bij Vlaamse jongeren

Laora Mastari, Bram Spruyt & Jessy Siongers

1. Inleiding

Gendercategorieën en de daaraan verbonden rolverwachtingen helpen ons personen te plaatsen en ervaringen te interpreteren (Ridgeway, 2011). Ontwikkelingspsychologisch onderzoek toont aan dat kinderen zichzelf al vanaf de leeftijd van 2 à 3 jaar als jongen of als meisje identificeren. Het vormt de eerste stap in de levenslange ontwikkeling van een genderidentiteit (Egan & Perry, 2001). Wanneer kinderen 4 tot 5 jaar oud zijn, vertonen ze steeds meer genderstereotype voorkeuren. Veel meisjes hebben op die leeftijd bijvoorbeeld een duidelijke voorkeur voor romantische ‘prinsessenverhalen’, jongens voelen zich meer aangesproken door avontuurlijke ‘heldenverhalen’ (Collins-Standley, Gan, Yu, & Zillman, 1996; Durkin & Nugent, 1998;). Traditionele genderstereotypen benadrukken typische mannelijkheid en vrouwelijkheid, waarbij vrouwen meer zorgende, empathische en emotionele kenmerken worden toegedicht en mannen als assertief, ambitieus en instrumenteel verschijnen (Lin & Billingham, 2014). Genderstereotypen leiden mensen naar smaken, overtuigingen, houdingen en gedragingen die ‘passen’ bij de gendercategorie. Zo organiseren genderstereotypen op subtiele wijze en in verschillende sociale contexten (onderwijs, vrije tijd, arbeidsmarkt, relaties) het leven van individuen.

De beperkende impact van genderstereotypen wordt vandaag vaak aangeklaagd (Ridgeway & Correll, 2004). Genderstereotypen leiden tot de verwachting dat vrouwen in vergelijking met mannen minder geschikt zijn om leidinggevende of meer technische functies te vervullen en tasten het vertrouwen van vrouwen in de eigen capaciteiten aan (Dardenne, Dumont, & Bollier, 2007; Chen, Fiske, & Lee, 2009; Montañés, Lemus, de Moya, Bohner, & Megías, 2013). Bij mannen leiden genderstereotypen onder meer tot de verwachting dat ze rationeel zijn, hun emoties verbergen en instaan voor de financiële ondersteuning van het gezin. Samengevat, genderstereotypen spelen een belangrijke rol bij de reproductie van genderongelijkheden op de arbeidsmarkt (The World Bank, 2012; European Union, 2017), maar evenzeer bij de ongelijke verdeling van huishoudelijke taken en zorgtaken (Glorieux & Koelet, 2010). Hoewel die gevolgen zich allemaal tijdens het leven als volwassene manifesteren, hebben ze ook meer

directe gevolgen voor jongeren. Onderzoekers Hill en Lynch (1983) stellen dat de adolescentie een belangrijke periode is waarin een sociale identiteit wordt ontwikkeld. De versterking van de genderidentiteit en het stellen van meer gender(stereo)typisch gedrag (Galambos, Almeida & Petersen, 1990; Carver, Yunger & Perry, 2003) – onder meer vanwege de toenemende drang naar conformiteit met leeftijdsgenoten (Urberg, 1992) – maken dat genderverschillen tijdens die periode sterk toenemen.

Gender als sociale identiteit omvat verschillende deelaspecten die door de onderzoekers Egan en Perry (2001) op een multidimensionale manier benaderd worden. Het Jeugdonderzoekplatform (JOP) bevroeg in navolging daarvan de (1) *ervaren gender-typering*, (2) *genderontevredenheid* en (3) *druk om zich genderconform te gedragen, opgelegd door zichzelf en door vrienden*. Die deelaspecten vormen een goede indicatie voor de wijze waarop traditionele genderstereotypen zich laten gelden. De genderstereotypen zitten ook vervat in seksistische houdingen. In navolging van de Ambivalent Sexism Inventory (ASI) van Glick en Fiske (1996) bekijken we eveneens vier verschillende vormen van seksisme: subtiel seksisme ten aanzien van vrouwen, openlijk seksisme ten aanzien van vrouwen, subtiel seksisme ten aanzien van mannen en openlijk seksisme ten aanzien van mannen.

Dit hoofdstuk schetst op basis van de huidige JOP-kindmonitor (10- tot 13-jarigen) en de JOP-monitor (2018) (14- tot 25-jarigen) de verspreiding van die verschillende deelaspecten van gender (zowel identiteit als seksistische houdingen) in Vlaanderen en beschrijft de sociale verschillen op dat vlak, rekening houdend met gender, leeftijd en de sociale positie van jongeren.

2. Multidimensionale genderidentiteit

In wat volgt, beschrijven we de verschillende deelaspecten van een genderidentiteit zoals die worden voorgesteld door Egan en Perry (2001). *Gendertypering* reflecteert de mate waarin men zichzelf als een typisch lid van de eigen groep (man/vrouw) percipieert. Ze wordt gemeten met een stelling als ‘Ik denk dat ik een voorbeeld ben van een typische man/vrouw of jongen/meisje’. *Gender(on)tevredenheid* meet de mate waarin men (on)tevreden is over de eigen gendercategorie. Een voorbeeld van een stelling die naar dat concept peilt, luidt: ‘Ik zou meer dingen willen doen die meestal alleen door meisjes/jongens gedaan worden’. De *druk die men ervaart om zich genderconform te gedragen*, bestaat uit twee componenten: druk die men zichzelf oplegt (bv. ‘Ik vind het belangrijk me te gedragen als andere mannen/jongens of vrouwen/meisjes’) en druk die men ervaart vanuit de omgeving (bv. ‘Mijn vrienden/vriendinnen of de mannen/vrouwen die ik ken, zouden het vreemd vinden als ik iets zou willen leren dat meestal alleen meisjes of vrouwen/jongens of mannen doen’). Als een ervaren druk uitmondt in genderconform gedrag, weet men dat dat samenhangt met de vrees voor uitslui-

ting, een lager zelfvertrouwen en op die manier een lager algemeen psychisch welzijn (Corby, Hodges & Perry, 2007).

Daarnaast onderscheiden Egan en Perry (2001) *intergroep bias* als een deelconcept van genderidentiteit. Intergroep bias verwijst naar de gendervooroordelen die mensen hebben ten aanzien van de ‘andere’ gendercategorie. In de praktijk gaat het om seksistische houdingen. We gebruikten de Ambivalent Sexism Inventory (ASI) van Glick en Fiske (1996). De ASI is een op internationale schaal veelgebruikte maat om seksistische houdingen te meten en ze laat toe zowel *inter-* als *intragroup bias* te meten. In de volgende paragraaf beschrijven we de ambivalente wijze waarop seksistische houdingen zich vandaag vaak manifesteren.

3. Ambivalente seksistische houdingen

Glick en Fiske (1996) lagen aan de basis van de zogenoemde Ambivalent Sexism Theory, waarbinnen eerst schalen werden ontwikkeld voor het meten van seksistische houdingen ten aanzien van vrouwen (ASI). Later werden ook meetinstrumenten ontwikkeld om seksistische houdingen ten aanzien van mannen (Ambivalence toward Men Inventory of AMI) te meten. In beide gevallen werden twee vormen van seksisme onderscheiden: een openlijke, vijandige vorm (*hostile sexism*) en een subtiele, (ogenschijnlijk) welwillende vorm (*benevolent sexism*).

De openlijke vorm van seksisme ten aanzien van vrouwen is een houding die op expliciete wijze de dominante positie van mannen legitimeert. Vrouwen die traditionele genderrollen (willen) schenden, worden als bedreigend en uitgesproken negatief voorgesteld. Die vorm van seksisme stelt vrouwen voor als incompetent, emotioneel en manipulatief (bv. ‘Vrouwen zeggen dat ze ‘gelijkheid’ willen, maar ze willen eigenlijk allerlei voordelen’). In samenlevingen die streven naar gendergelijkheid, worden dergelijke houdingen sociaal minder geaccepteerd. Om die reden ontwikkelt zich een subtielere, minder openlijk negatieve vorm van seksisme, die een zachtmoedige ondertoon heeft: het zogenoemde benevolent seksisme. Die vorm van seksisme idealiseert traditionele genderrollen en plaatst vrouwen op een voetstuk die meegaan in deze traditionele genderrollen. Ze worden omschreven als puur maar kwetsbaar (bv. ‘Een vrouw moet door haar man bewonderd worden’). Het is een vorm van seksisme die sterk inzet op typische en stereotype vrouwelijke en mannelijke kenmerken door mannen en vrouwen voor te stellen als complementair (‘Elke man heeft een vrouw nodig die hij aanbidt’). De stereotypen die worden gerelateerd aan de gedomineerde¹ groep (vrouwen), geven vrouwen de mogelijkheid om een positieve identiteit te construe-

1. We gebruiken hier de termen ‘gedomineerde’ en ‘dominante groepen’ als analytische begrippen waarmee we in het algemeen machtsrelaties kunnen beschrijven (Jackman, 1994). Vanuit dat perspectief zijn genderrelaties, net zoals relaties tussen klassen en etnische groepen, in de eerste plaats relaties waar één groep dominant is.

ren. Wanneer vrouwen daarin meegaan, plaatsen ze zichzelf in een kwetsbare positie (Jackman, 1994). Die welwillende vorm van seksisme is immers doordrongen van paternalistische en traditionele ideeën die vrouwen in een afhankelijke positie duwen (Connelly & Heesacker, 2012; Hayes & Swim, 2013; Cuddy, Glick, Crotty, Chong, & Norton, 2015; Vandenbossche, Spruyt & Keppens, 2017; Cross & Overall, 2018). Onderzoek toont aan dat vrouwen die deze vorm van seksisme onderschrijven en goedkeuren, prioriteit geven aan hun relaties (partner, familie, kinderen...) boven het ambiëren van onderwijsgerelateerde of professionele doelen (Chen et al., 2009; Montañés et al., 2013). Die financiële afhankelijkheid leidt tot precare situaties wanneer een relatie stukloopt. Verder toont onderzoek aan dat het goedkeuren van die subtiële vorm van seksisme, het zelfvertrouwen van vrouwen ondermijnt (Dardenne et al., 2007). Het goedkeuren van de openlijke (en negatieve) vormen van seksisme houdt bovendien verband met het legitimeren van seksuele intimidatie en geweld ten aanzien van vrouwen (Begany & Milburn, 2002).

Met de Ambivalence toward Men Inventory peilen Glick en Fiske (1999) naar de openlijke en de subtiële vorm van seksisme ten aanzien van mannen. De openlijke vorm van seksisme benadrukt stereotype mannelijke kenmerken en stelt dat mannen bewust een dominante positie in de samenleving nastreven (bv. 'Mannen zullen altijd vechten om meer controle en macht in de samenleving te hebben dan vrouwen'). De subtiële of welwillende vorm van seksisme ten aanzien van mannen legitimeert traditionele overtuigingen door de complementariteit van genderrelaties te benadrukken (bv. 'Meisjes zijn beter in huishoudelijke taken en jongens zijn beter in het maken en herstellen van dingen') en heeft tegelijk een romantische ondertoon (bv. 'Een vrouw heeft behoefte aan een man die haar koestert en bewondert'). Beide vormen van seksisme sluiten elkaar niet uit. Vrouwen kunnen overtuigingen goedkeuren die de mannelijke dominantie bevestigen (*subtiel seksisme*) én simultaan de gevolgen van die dominantie afkeuren (*openlijk seksisme*).

In de literatuur wordt het internaliseren van traditionele genderstereotypen en de seksistische houdingen die eruit voortvloeien, beschouwd als een van de mogelijke verklaringen waarom genderongelijkheden ondanks de groeiende maatschappelijke aandacht zo persistent zijn (Agars, 2004; Brandt, 2011).

4. Sociale verschillen in genderidentiteit en seksistische houdingen

In deze studie onderzoeken we de verspreiding van gendergerelateerde opvattingen onder Vlaamse jongeren. We zoeken daarbij ook naar eventuele sociale verschillen naargelang het geslacht, de leeftijd en de sociale positie. De volgende paragrafen verduidelijken het potentiële belang van die drie kenmerken en leiden naar concrete verwachtingen voor het empirische onderzoek.

4.1 Geslacht

Eerder onderzoek bracht al duidelijke genderverschillen aan het licht met betrekking tot de verschillende deelaspecten van een genderidentiteit. Jongens scoren hoger dan meisjes op gendertypering. Daarnaast zijn ze minder tevreden over hun gendercategorie en ze ervaren meer druk dan meisjes om zich genderconform te gedragen (Egan & Perry, 2001; Vantieghem & Van Houtte, 2015). Het vertonen van genderoverschrijdend gedrag lijkt voor meisjes dus meer geaccepteerd dan voor jongens. Doorgaans worden die vaststellingen verklaard aan de hand van de *devaluation theory*, die zich specifiek richt op het geringe aanzien dat typische 'vrouwenjobs' genieten (bv. feminisering van het lerarenberoep). In bredere zin genieten traditionele vrouwelijke kenmerken (zorgelijk, empathisch, emotioneel...) in de samenleving niet dezelfde mate van aanzien als mannelijke kenmerken (ambitieuw, ondernemend, instrumenteel...) (Rubin, Bukowski, & Parker, 2006). Dat maakt het plausibel dat jongens 'vrouwelijke' kenmerken of gedragingen mijden, om zo verlies van status of aanzien te voorkomen.

De relatie (in westerse samenlevingen) tussen mannen en vrouwen is formeel-juridisch gelijk, hoewel er in de praktijk grote ongelijkheden blijven bestaan. Theorieën die een dergelijke ongelijkheid bestuderen, gaan ervan uit dat mensen statuszoekers zijn en dat dominante groepen (in dit geval mannen) bewust of onbewust hun dominante positie proberen te verzekeren. Jackman (1994) beschrijft hoe mannen daarvoor gebruikmaken van *beschermend paternalisme*, een houding waarbij mannen de competentie van vrouwen onderschatten en vervolgens de rol van beschermer opnemen. Vertaald naar genderstereotypen, steunt paternalisme op een positieve inschatting van aan 'warmte' gerelateerde stereotypen (lief, goed, zorgzaam...) en op een negatieve evaluatie van competentie (Fiske, Cuddy, Glick, & Xu, 2002).

4.2 Leeftijd

Vanuit een genderontwikkelingsperspectief lijkt het plausibel om te verwachten dat er leeftijdsverschillen bestaan in genderopvattingen. Volgens de *genderintensivering-hypothese* (Hill & Lynch, 1983) verscherpt de genderontwikkeling vanaf de vroege adolescentie (vanaf 10 jaar). Vanaf dan typeren jongeren zich steeds meer op basis van hun gendercategorie en hechten ze meer belang aan de manier waarop ze door anderen gepercipieerd worden. Vooral vrienden spelen daarbij een belangrijke rol (Galambos et al., 1990; Urberg, 1992). Het is een periode waarin jongeren zich met elkaar vergelijken en waarin er een grote drang naar conformiteit bestaat (Brown, 2004; Kiefer & Ryan, 2011). Een dergelijke drang naar conformiteit houdt verband met de vele veranderingen die jongeren aan het begin van de adolescentie ondergaan bij de overgang van basis-onderwijs naar secundair onderwijs. Ze ontmoeten in die periode veel nieuwe mensen, gaan nieuwe vriendschappen aan en willen 'erbij horen' (Anderson et al., 2000; Heinze & Horn, 2004). Dat alles gebeurt in een periode waarin er ook belangrijke biologische,

hormonale veranderingen plaatsvinden, die de emotionele huishouding van jongeren sterk beïnvloeden (Neal et al. 2016). Samen verhogen die veranderingen de behoefte aan conformiteit, ook op het vlak van gender (Carver et al., 2003; Horn, 2007).

De adolescentie gaat gepaard met een belangrijke verandering in de verhouding tussen jongens en meisjes. Tijdens de kindertijd zijn jongens en meisjes niet (romantisch of seksueel) geïnteresseerd in elkaar. Dat uit zich in een sterke gendersegregatie, waarbij er voornamelijk tijd wordt doorgebracht met kinderen van hetzelfde geslacht en jongens en meisjes elkaar op een speelse maar lichtjes vijandige manier mijden (Glick & Hilt, 2001; Martin & Ruble, 2004; Powlishta, 2003). Vanaf de adolescentie dooft die dynamiek langzaam uit en ontstaat er een groeiende interesse en wederzijdse seksuele aantrekkingskracht (Maccoby, 1998; Glick & Hilt, 2000; Rudman & Glick, 2008).² Daardoor neemt het onderlinge contact toe en vervagen de vijandige (seksistische) houdingen. Om grotendeels dezelfde redenen verwacht men dat wanneer jongeren ouder worden, de subtielere vormen van seksisme toenemen (de Lemus, Moya & Glick, 2010; Vandenbossche et al., 2017).

4.3 Sociale positie

Sociale identiteiten en houdingen ontwikkelen zich niet in een sociaal vacuüm. Hoewel traditionele genderstereotypen zich in alle lagen van de bevolking voordoen, toont eerder onderzoek aan dat ze meer uitgesproken zijn bij individuen die zich in minder gunstige sociale posities bevinden (Gianettoni & Simon-Vermot, 2010). Vooral een lager opleidingsniveau gaat gepaard met traditionelere genderopvattingen en -houdingen (Davis & Greenstein, 2009).

Vanaf de tweede graad (ongeveer 14 jaar oud) starten jongeren in Vlaanderen aan de opbouw van de eigen sociale positie via de keuze voor een bepaalde onderwijsvorm. De maatschappelijke waardering voor die onderwijsvormen verschilt sterk, waardoor er al vroeg verschillen in sociale status ontstaan. In die zin kan de onderwijsvorm waarin jongeren les volgen of gevolgd hebben, beschouwd worden als een goed criterium om de sociale status van jongeren in kaart te brengen. Eerder onderzoek toonde aan dat jongeren uit het beroepssecundair onderwijs (bso) er meer traditionele genderrolopvattingen op na houden dan jongeren uit het algemeen secundair onderwijs (aso) (Elchardus, 2002; Vandenbossche et al., 2017). Jongeren uit het technisch secundair onderwijs (tso) nemen een tussenpositie in. Uiteraard zijn dergelijke verschillen ten dele het gevolg van de effecten van de onderwijspositie van de ouders. Die is immers sterk bepalend voor de onderwijsvorm waarin jongeren terecht komen (Ohlander, Ba-

2. We zijn er ons van bewust dat deze benadering sterk vertrekt vanuit een heteronormatief perspectief. Voor dit hoofdstuk gebruiken we echter noodgedwongen die invalshoek. Het lage aantal LGBTQ+ -jongeren in de populatie maakt dat ze in algemeen bevolkingsonderzoek een te kleine groep vormen om afzonderlijk te onderzoeken. We presenteren in dit hoofdstuk dan ook niet alle aspecten van gender af te dekken.

talova, & Treas, 2005). Jongeren die beroepsonderwijs volgen, zijn zich er ook van bewust dat hun onderwijspositie in het algemeen lager wordt ingeschat en gewaardeerd. Een dergelijk ervaren stigma wordt in verband gebracht met allerlei sociopolitieke opvattingen (Jost & Kay, 2005; Spruyt, Van Droogenbroeck, & Kavadias, 2015). Verschillende auteurs stellen dat jongeren die zich in een minder gunstige sociale positie bevinden in de maatschappij, typische vrouwelijke en mannelijke kenmerken sterker benadrukken als compensatie voor een ervaren tekort aan maatschappelijk aanzien (Skeggs, 1997; Becker & Wright, 2011). Daarenboven is er sprake van een sterke gendersegregatie binnen het bso, doordat studiekeuzes op een zeer gendertypische wijze worden gemaakt (Lappalainen, Mietola, & Lahelma, 2013). Die gendersegregatie in studierichtingen werkt het 'genderdenken' in de hand. Om die reden verwachten we een sterkere aanwezigheid van genderstereotypen in het bso.

Als we dat voor jongeren tussen 14 en 25 jaar vertalen naar de verschillende deelconcepten van een genderidentiteit, dan verwachten we dat jongeren uit het bso zichzelf beschouwen als meer gendertypisch en dat ze ook meer druk ervaren om zich genderconform te gedragen dan jongeren uit het aso. Van jongeren die tso volg(d)en, verwachten we dat ze zich tussen beide groepen in situeren. Voor de jongste groep (tussen 10 en 13 jaar oud) verwachten we dat naarmate de ouders hoger opgeleid zijn, het belang van genderstereotype kenmerken minder wordt benadrukt, dat ze minder druk voelen (van zichzelf en anderen) om zich genderconform te gedragen en dat ze minder ontevredenheid rapporteren over het feit dat ze tot een bepaalde gendercategorie behoren.

Eerder JOP-onderzoek toonde al aan dat er naargelang de onderwijsvorm verschillen zijn in seksistische attitudes. Jongeren uit het tso maar vooral uit het bso rapporteren een hogere graad van seksistische attitudes in vergelijking met jongeren uit het aso en kso (Vandenbossche, Keppens, & Spruyt, 2014).

5. Data en methode

Om de sociografie van de verschillende aspecten van een genderidentiteit en van seksistische houdingen in kaart te brengen, maken we gebruik van de data afkomstig uit de JOP-monitor 4 en de JOP-kindmonitor (2018).

De door Egan en Perry (2001) ontwikkelde meetinstrumenten voor de verschillende deelaspecten van genderidentiteit – gendertypering, genderontevredenheid en druk tot gendercomformiteit – werden vertaald naar het Nederlands in navolging van de voor-

gestelde vertaling van Bos en Sandfort (2010). In plaats van de bipolaire formulering³ die Egan en Perry (2001) voorstelden, beoordeelden de respondenten de uitspraken op een vijfpunts-likertschaal (gaande van 'helemaal niet akkoord' tot 'helemaal akkoord'). Beide leeftijdsgroepen kregen de schalen voorgelegd die peilen naar de druk die ze ervaren om zich genderconform te gedragen en die ofwel van zichzelf en van vrienden komt (voor de 10- tot 13-jarigen), ofwel van mensen van hetzelfde geslacht die men kent (14- tot 25-jarigen). Het gaat om twee afzonderlijke schalen, elk bestaande uit vier items waarvan de formulering werd aangepast aan de leeftijdscategorie (zie tabel 10.1 voor een overzicht). Vervolgens kreeg enkel de jongste groep items voorgelegd die de gender(on)tevredenheid meten (tabel 10.2) en legden we enkel de oudere groep de ervaren gendertypering voor (vier items, tabel 10.3).⁴

Om de seksistische houdingen van jongeren te meten, beschikken we voor beide leeftijdsgroepen over vier verschillende variabelen: subtiel seksisme ten aanzien van vrouwen, openlijk seksisme ten aanzien van vrouwen, subtiel seksisme ten aanzien van mannen en openlijk seksisme ten aanzien van mannen. Elke schaal bestaat uit vier items die afgeleid zijn van de Ambivalent Sexism Inventory en de Ambivalence toward Men Inventory van Glick en Fiske (1996, 1999). De respondenten beoordeelden die items op een vijfpunts-likertschaal, gaande van 'helemaal niet akkoord' tot 'helemaal akkoord'. Tabel 10.4 geeft de items weer voor de vier vormen van seksisme. Voor de openlijke vorm van seksisme verschillen de items enigszins van elkaar naargelang de leeftijdsgroep. Voor de jongste leeftijdsgroep was een aanpassing namelijk aangewezen om zo de items beter te laten aansluiten bij hun leefwereld.

Om sociale verschillen voor de bovengenoemde houdingen in kaart te brengen, maakten we gebruik van drie onafhankelijke variabelen: geslacht, leeftijd en het hoogst behaalde opleidingsniveau van de ouders voor de 10- tot 13-jarigen en de (gevolgde) onderwijsvorm voor de 14- tot 25-jarigen. Het opleidingsniveau van de ouders werd bepaald op basis van de hoogst opgeleide ouder en onderverdeeld in vier categorieën (1: geen of lager onderwijs, 2: secundair onderwijs, 3: hoger onderwijs buiten de universiteit, 4: universitair onderwijs). De onderwijsvorm werd onderverdeeld in drie categorieën (1: aso/kso, 2: tso, 3: bso-buso-dbso). Bij de jongeren die al waren afgestudeerd, werd gepeild naar de onderwijsvorm waarin ze in hun laatste jaar secundair onderwijs les volgden.

3. De respondent kiest daarbij eerst het statement dat het beste bij hem of haar past, om vervolgens aan te duiden of dat voor hem of haar 'heel erg waar' of 'deels waar' is. Onderzoek toonde echter aan dat die werkwijze voor jonge adolescenten (10- tot 13-jarigen) te complex is (Van den Bergh & Macroen, 1999).

4. Van alle constructen van een genderidentiteit bestaat een vrouwelijke en een mannelijke versie. Naargelang het geslacht van de respondent werd de passende versie voorgelegd. In de tabellen (10.1, 10.2, 10.3) wordt telkens de mannelijke versie als voorbeeld genomen en wordt tussen haakjes de vrouwelijke versie weergegeven.

6. Resultaten

6.1 Algemene verspreiding

Tabel 10.1 toont dat zowel jonge als oudere adolescenten persoonlijke (vanuit zichzelf) als interpersoonlijke (vanuit vrienden) druk ervaren om zich genderconform te gedragen. De spreiding is bovendien voor beide leeftijdsgroepen vergelijkbaar. In beide leeftijdsgroepen zou ongeveer 55% zich er slecht bij voelen als iemand zou zeggen dat hij/zij zich als iemand van het andere geslacht gedraagt. In beide leeftijdsgroepen geeft telkens ongeveer 33% aan zijn of haar best te doen om alle dingen te doen die van een jongen of meisje worden verwacht. Een groot aantal jongeren ervaart daarenboven een sterke druk vanuit vrienden of kennissen van hetzelfde geslacht om zich genderconform te gedragen. Binnen elke leeftijdsgroep geeft ongeveer 40% van de Vlaamse jongeren aan dat hun omgeving het vreemd zou vinden als ze zouden willen leren balletdansen/turnen (voor jongens) of voetballen (voor meisjes). Dergelijke interpersoonlijke druk komt nog sterker tot uiting in het dragen van kleren die jongens- of meisjesachtig zijn. Maar liefst 57% van de 10- tot 13-jarigen en 65% van de jongeren tussen 14 en 25 jaar oud geeft aan dat hun omgeving dat vreemd zou vinden. De resultaten tonen een leeftijdsverschil aan in de reactie van de omgeving als het gaat over de voorkeur om tijd door te brengen met het andere geslacht. Bij de jongste groep (37%) komt dat sterker tot uiting dan bij de oudere groep (25%). Dat is mogelijk het gevolg van een groeiende interesse in het andere geslacht vanaf de vroege adolescentie, terwijl jongeren er niet onmiddellijk naar handelen.

Tabel 10.2 geeft de frequentieverdelingen weer voor de gender(on)tevredenheid en toont aan dat jongeren tussen 10 en 13 jaar oud nagenoeg unaniem tevreden zijn over hun gender. Toch vindt 54% van de 10- tot 13-jarigen het vervelend dat sommige mensen andere dingen verwachten van jongens dan van meisjes, terwijl slechts 10% aangeeft meer dingen te willen doen die het andere geslacht meestal doet. De algemene spreiding van de ervaren gendertypering voor 14- tot 25-jarige Vlaamse jongeren wordt weergegeven in tabel 10.3. Voor alle items varieert het percentage van jongeren dat (helemaal) akkoord gaat met de stellingen die wijzen op een sterke gendertypering, tussen 50% en 65%. Het overgrote deel van de jongeren beschouwt zichzelf dus als een typisch voorbeeld van een jongen/man of meisje/vrouw.

Tabel 10.1 Factorloadingen en frequentieverdelingen van de ervaren druk tot genderconform gedrag vanuit zichzelf en anderen (in percentages).

				FREQUENTIES (%)			TOTAAL
		Leetijd	Factor- ladingen	(Helemaal) Niet akkoord	Tussen beide	(Helemaal) Akkoord	
ERVAREN DRUK TOT GENDERCONFORM GEDRAG VANUIT ZICHZELF (PERSOONLIJKE DRUK)							
Ik vind het belangrijk me te gedragen zoals andere jongens (meisjes) Ik vind het belangrijk me te gedragen als andere mannen (vrouwen) of jongens (meisjes) Ik doe mijn best om alle dingen te doen die van een jongen (meisje) verwacht worden Ik doe mijn best om alle dingen te doen die van een man (vrouw) of jongen (meisje) verwacht worden		10-13	0,820	47,0	30,3	22,7	1138
		14-25	0,849	36,3	28,8	35,0	1332
		10-13	0,805	34,6	32,8	32,6	1133
		14-25	0,860	37,3	29,6	33,2	1333
Ik vind het belangrijk om te zijn zoals de jongens (meisjes) die ik ken		10-13	0,800	61,6	10,7	16,2	1133
Ik vind het belangrijk om te zijn zoals de mannen (vrouwen) die ik ken		14-25	0,857	48,0	30,4	21,7	1330
Ik zou mij er slecht bij voelen als iemand me zegt dat ik me als een meisje (jongen) gedraag		10-13	0,538	23,8	20,2	56,0	1133
Ik zou mij er slecht bij voelen als iemand mij zegt dat ik me als een vrouw (man) of meisje (jongen) gedraag		14-25	0,587	25,4	19,9	54,7	1334
Eigenwaarde		10-13					
		14-25					
Cronbach α		10-13					
		14-25					

		Leeftijd	Factor-ladingen	FREQUENTIES (%)			TOTAAL
				(Helemaal) Niet akkoord	Tussen beide	(Helemaal) Akkoord	
ERVAREN DRUK TOT GENDERCONFORM GEDRAG VANUIT VRIENDEN/ KENNISSEN VAN HETZELFDE GESLACHT (INTERPERSOONLIJKE DRUK)							
Mijn vrienden zouden het vreemd vinden als ik hun zou vertellen dat ik ballet (voetbal) zou willen leren		10-13	0,864	40,8	18,1	41,1	1138
De mannen (vrouwen) of jongens (meisjes) die ik ken, zouden het vreemd vinden als ik hun zou vertellen dat ik aan ballet of aan turnen (voetbal) zou willen doen		14-25	0,869	44,5	16,4	39,0	1323
Mijn vrienden zouden het vreemd vinden als ik iets zou willen leren dat meestal alleen door meisjes (jongens) wordt gedaan		10-13	0,869	39,9	24,6	35,6	1135
De mannen (vrouwen) of jongens (meisjes) die ik ken, zouden het vreemd vinden als ik iets zou willen leren dat meestal alleen door vrouwen (mannen) of meisjes (jongens) wordt gedaan		14-25	0,895	45,4	22,4	32,1	1324
Mijn vrienden zouden het vreemd vinden als ik liever tijd zou doorbrengen met meisjes (jongens)		10-13	0,695	31,4	31,7	37,0	1136
De mannen (vrouwen) of jongens (meisjes) die ik ken, zouden het vreemd vinden als ik liever tijd zou doorbrengen met meisjes (jongens)		14-25	0,657	45,2	29,8	25,1	1325
Mijn vrienden zouden het vreemd vinden als ik kleren zou dragen die meisjesachtig (jongensachtig) zijn		10-13	0,795	23,3	19,1	57,5	1134
De mannen (vrouwen) of jongens (meisjes) die ik ken, zouden het vreemd vinden als ik kleren zou dragen die vrouwelijk (mannelijk) of meisjesachtig (jongensachtig) zijn		14-25	0,730	17,6	17,2	65,2	1325
Eigenwaarde		10-13					
		14-25					
Cronbach α		10-13					
		14-25					

Tabel 10.2 Factorladingen en frequentieverdelingen van genderontevredenheid bij 10- tot 13-jarigen (in percentages).

			FREQUENTIES (%)			TOTAAL
		Factor-ladingen	(Helemaal) Niet akkoord	Tussen beide	(Helemaal) Akkoord	
GENDERONTEVREDENHEID						
Ik vind het leuk om een jongen (meisje) te zijn		/	1,1	4,4	94,5	1139
Ik vind het vervelend dat sommige mensen andere dingen verwachten van jongens dan van meisjes		0,804	11,5	34,3	54,3	1132
Ik zou meer dingen willen doen die meestal alleen door meisjes (jongens) gedaan worden		0,804	17,9	40,3	10,3	1135
Cronbach α	0,454					
Eigenwaarde	1,293					

Tabel 10.3 Factorladingen en frequentieverdelingen van de ervaren gendertypicaliteit bij 14- tot 25-jarigen (in percentages).

			FREQUENTIES (%)			TOTAAL
		Factor-ladingen	(Helemaal) Niet akkoord	Tussen beide	(Helemaal) Akkoord	
ERVAREN GENDERTYPICALITEIT						
Ik heb het gevoel dat ik ben zoals de meeste mannen (vrouwen) of jongens (meisjes) van mijn leeftijd		0,795	16,6	17,6	65,8	1341
Ik heb het gevoel dat ik bij de andere mannen (vrouwen) of jongens (meisjes) hoor		0,560	22,0	18,9	59,1	1315
Ik denk dat ik een voorbeeld ben van een typische man (vrouw) of jongen (meisje)		0,838	21,6	28,1	50,4	1335
In mijn vrije tijd doe ik dezelfde dingen graag die andere mannen (vrouwen) of jongens (meisjes) graag doen		0,795	12,7	24,7	62,5	1340
Cronbach α	0,733					
Eigenwaarde	2,280					

Tot slot geeft tabel 10.4 voor beide leeftijdsgroepen de algemene spreiding weer van subtiel en openlijk seksisme ten aanzien van vrouwen en mannen. Het valt op dat jongeren in beide leeftijdsgroepen relatief verdeeld zijn over de voorgelegde stellingen. Ongeveer een derde van de jongeren heeft geen uitgesproken mening over de voorgelegde uitspraken. Voor de jongste leeftijdsgroep tonen de frequentieverdelingen wel aan dat bepaalde items van zowel de subtiel als de openlijke vorm van seksisme relatief veel bijval krijgen. Zo gaat ongeveer 43% van de 10- tot 13-jarigen akkoord met de stelling 'Elke jongen heeft een meisje nodig dat hij geweldig vindt' (subtiel seksisme t.a.v. vrouwen) en maar liefst 72% vindt dat meisjes zich te gemakkelijk beledigd voelen (openlijk seksisme t.a.v. vrouwen). Daarnaast staat ongeveer 61% van de 10- tot 13-jarigen in Vlaanderen achter de stelling 'Jongens moeten zorg dragen voor meisjes' (subtiel seksisme t.a.v. jongens) en stemt 50% in met de stelling 'Meisjes zijn gevoeliger voor de gevoelens van anderen dan jongens' (openlijk seksisme t.a.v. jongens). Het openlijke seksisme ten aanzien van vrouwen en mannen krijgt minder bijval bij de oudere leeftijdsgroep. Toch is 41% van mening dat vrouwen zich te gemakkelijk beledigd voelen (openlijk seksisme t.a.v. vrouwen) en vindt ongeveer 33% dat mannen altijd zullen vechten om meer controle en macht in de samenleving te hebben dan vrouwen. Die laatste stelling is een zeer expliciete uiting van de ongelijke machtsverhouding tussen mannen en vrouwen. Het is dus opvallend dat een op de drie jongeren hier (helemaal) akkoord mee gaat. Het opmerkelijkste met betrekking tot subtiel seksisme ten aanzien van vrouwen is dat ongeveer 60% van de jongeren tussen 14 en 25 jaar van mening is dat elke man een vrouw nodig heeft die hij aanbidt en vindt dat een vrouw door haar man bewonderd moet worden. In het algemeen is het duidelijk dat seksistische houdingen in beide leeftijdsgroepen aanzienlijke resonantie vinden onder Vlaamse jongeren.

6.2 Verdiepende analyses

Tabellen 10.5 en 10.6 geven respectievelijk de resultaten van de multivariate analyses weer voor jongeren tussen 10 en 13 jaar en jongeren tussen 14 en 25 jaar oud, waarbij sociale verschillen bestudeerd worden aan de hand van drie kenmerken: geslacht, leeftijd en sociale positie. Aangezien de meetinstrumenten niet exact dezelfde zijn voor beide leeftijdsgroepen, bespreken we in wat volgt de resultaten voor beide leeftijdsgroepen apart.

Tabel 10.4 Factorloadingen en frequentieverdelingen in percentages voor subtiel en openlijk seksisme ten opzichte van meisjes/vrouwen en jongens/mannen.

		Leeftijd	Factor- ladingen	FREQUENTIES (%)			TOTAAL
				(Helemaal) Niet akkoord	Tussen beide	(Helemaal) Akkoord	
SUBTIEL SEKSISME T.A.V. MEISJES/VROUWEN							
Elke jongen heeft een meisje nodig dat hij geweldig vindt		10-13	0,693	29,9	26,7	43,3	1138
Elke man heeft een vrouw nodig die hij aanbidt		14-25	0,773	37,7	26,8	59,8	1323
Een meisje moet door haar liefde (man) bewonderd worden		10-13	0,689	23,0	34,3	42,7	1133
Een vrouw moet door haar man bewonderd worden		14-25	0,755	13,4	26,8	59,8	1323
Meisjes zijn eerlijker dan jongens		10-13	0,678	49,0	33,9	17,2	1133
In vergelijking met mannen zijn vrouwen eerlijker		14-25	0,725	52,7	33,8	13,5	1316
Veel meisjes hebben een zekere echtheid en schoonheid die weinig jongens bezitten		10-13	0,627	49,7	31,8	18,5	1133
Veel vrouwen hebben een zekere echtheid en puurheid die weinig mannen bezitten		14-25	0,719	47,4	34,8	17,7	1319
Eigenwaarde	1,809	10-13					
	2,208	14-25					
	Cronbach α	10-13					
		14-25					
OPENLIJK SEKSISME T.A.V. MEISJES/VROUWEN							
Meisjes overdrijven vaak over hun problemen		10-13	0,769	22,4	28,3	49,3	1141
Vrouwen zeggen dat ze 'gelijkheid' willen, maar ze willen eigenlijk allerlei voordelen		14-25	0,745	44,8	33,4	21,8	1320
Tijdens een ramp of noodsituatie moeten meisjes eerst (voor jongens) gered worden		10-13	0,738	51,0	27,2	21,7	1140
De meeste vrouwen appreciëren niet ten volle wat mannen allemaal voor hen doen		14-25	0,809	37,4	36,6	26,0	1322

	Leeftijd	Factor-ladingen	FREQUENTIES (%)			TOTAAL
			(Helemaal) Niet akkoord	Tussen beide	(Helemaal) Akkoord	
Het is normaal dat meisjes meer moeten helpen in het huishouden dan jongens	10-13	0,651	55,0	20,1	24,8	1138
Als een vrouw een man heeft die haar liefheeft, probeert ze hem te controleren	14-25	0,760	51,2	33,4	15,4	1318
Meisjes voelen zich te gemakkelijk beledigd	10-13	0,547	26,2	32,4	72,1	1136
Vrouwen voelen zich te gemakkelijk beledigd	14-25	0,746	23,8	34,8	41,4	1324
Eigenwaarde	10-13					
	14-25					
Cronbach α	10-13					
	14-25					
SUBTIEL SEKSISME T.A.V. JONGENS/MANNEN						
Elk meisje heeft een jongen nodig die ze aanbidt	10-13	0,651	42,5	29,5	28,0	1126
Een vrouw heeft een man nodig die ze aanbidt	14-25	0,832	36,4	30,7	32,9	1314
Jongens moeten zorg dragen voor meisjes	10-13	0,604	11,5	27,0	61,5	1133
Een vrouw heeft behoefte aan een man die haar koestert en bewondert	14-25	0,809	21,1	25,3	53,6	1316
Meisjes zijn beter in huishoudelijke taken en jongens zijn beter in het maken en herstellen van dingen	10-13	0,755	29,0	25,7	45,2	1127
Een vrouw moet voor haar man zorgen, zelfs als beide partners werken	14-25	0,761	43,1	34,2	22,8	1323
Jongens raken minder snel in paniek in een noodsituatie dan meisjes	10-13	0,722	25,9	27,7	46,3	1134
In vergelijking met vrouwen zijn mannen minder snel hulpeloos in noodsituaties	14-25	0,636	41,4	35,6	23,0	1318
Eigenwaarde	10-13					
	14-25					
Cronbach α	10-13					
	14-25					

		Leeftijd	Factor-ladingen	FREQUENTIES (%)			TOTAAL
				(Helemaal) Niet akkoord	Tussen beide	(Helemaal) Akkoord	
OPENLIJK SEKSISME T.A.V. JONGENS/MANNEN							
Jongens zijn sterker dan meisjes		10-13	0,585	39,5	27,8	32,7	1132
De meeste mannen zeggen voor gelijkheid tussen man en vrouw te zijn, maar menen het niet		14-25	0,816	35,4	43,7	20,8	1311
Meisjes zijn gevoeliger voor de gevoelens van anderen dan jongens		10-13	0,679	16,5	33,5	50,0	1128
In een gesprek met vrouwen proberen mannen vaak te domineren		14-25	0,831	35,5	38,9	25,5	1316
Meisjes zijn slimmer dan jongens		10-13	0,709	55,2	36,3	8,5	1129
Mannen zullen altijd vechten om meer controle en macht in de samenleving te hebben dan vrouwen		14-25	0,787	32,6	33,7	33,6	1320
Wanneer jongens meisjes proberen te 'helpen', willen ze vaak gewoon tonen dat ze beter zijn dan meisjes		10-13	0,674	54,8	25,3	20,0	1132
Als mannen vrouwen proberen te 'helpen', willen ze vaak gewoon aantonen dat ze beter zijn dan vrouwen		14-25	0,730	54,0	28,4	17,6	1325
Eigenwaarde		10-13					
		14-25					
Cronbach α		10-13					
		14-25					

Tabel 10.5 Multivariate regressieanalyse (general linear model) voor Vlaamse jongeren tussen 10 en 13 jaar.

	GENDERON- TEVREDENHEID (N = 1052)		GENDER- CONFORMITEIT DOOR ZELF (N = 1058)		GENDER- CONFORMITEIT DOOR ANDEREN (N = 1060)		SUBTIEL SEKSISME T.A.V. MEISJES (N = 1061)		SUBTIEL SEKSISME T.A.V. JONGENS (N = 1059)		OPENLIJK SEKSISME T.A.V. MEISJES (N = 1063)		OPENLIJK SEKSISME T.A.V. JONGENS (N = 1059)	
	Gemiddelde ^a	Standaard- fout	Gemiddelde	Standaard- fout	Gemiddelde	Standaard- fout	Gemiddelde	Standaard- fout	Gemiddelde	Standaard- fout	Gemiddelde	Standaard- fout	Gemiddelde	Standaard- fout
Globaal gemiddelde	48,30	0,837	48,19	0,891	52,25	0,954	48,34	0,811	56,89	0,833	48,85	0,831	46,80	0,779
Geslacht (Partiële eta ² , p)	0,074***		0,044***		0,254***		0,001		0,025***		0,099***		0,027***	
Jongen	42,84	1,074	52,60	1,142	66,09	1,222	47,70	1,039	59,95	1,066	55,15	1,063	49,78	0,998
Meisje	53,76	0,978	43,78	1,044	40,42	1,116	48,97	0,945	53,82	,972	42,55	0,968	43,82	0,909
Leeftijd	0,007(*)		0,002		0,001		0,001		0,005		0,004		0,001	
10 jaar	46,03	1,545	48,97	1,641	53,31	1,754	47,83	1,487	56,28	1,529	50,17	1,521	47,67	1,428
11 jaar	50,14	1,333	47,53	1,420	54,04	1,525	49,16	1,291	58,87	1,325	49,89	1,319	46,66	1,240
12 jaar	49,82	1,316	49,23	1,407	52,19	1,500	48,27	1,270	56,96	1,305	48,18	1,301	46,83	1,222
13 jaar	47,21	1,156	47,02	1,229	53,47	1,316	48,09	1,116	55,44	1,145	47,16	1,144	45,94	1,073
Hoogste opleidingsniveau ouders	0,006		0,013**		0,003		0,014**		0,026***		0,020***		0,037***	
Geen of lager onderwijs	46,22	2,703	55,01	2,885	54,27	3,089	52,83	2,636	60,65	2,705	52,56	2,701	54,67	2,532
Secundair onderwijs	47,88	1,234	47,33	1,303	53,84	1,388	49,53	1,171	60,00	1,206	51,31	1,199	48,31	1,131
Hoger onderwijs buiten universiteit	48,17	0,937	46,41	0,999	53,78	1,072	45,61	0,908	54,71	0,929	46,83	0,925	42,43	0,868
Universitair onderwijs	50,93	1,070	44,00	1,142	51,13	1,221	45,37	1,029	52,20	1,060	44,71	1,057	41,79	0,991
R ² Adjusted	0,077		0,050		0,249		0,010		0,046		0,108		0,055	

^a Model geschatte gemiddelden
(*) = p < 0,100; * = p < 0,05; ** = p < 0,01; *** = p < 0,001

Tabel 10.6 Multivariate regressieanalyse (general linear model) voor Vlaamse jongeren tussen 14 en 25 jaar.

	GENDER-TYPERING (N=1272)		GENDER- CONFORMITEIT DOOR ZELF (N=1268)		GENDER- CONFORMITEIT DOOR ANDEREN (N=1263)		SUBTIEL SEKSISME T.A.V. MEISJES/ VROUWEN (N=1261)		SUBTIEL SEKSISME T.A.V. JONGENS/ MANNEN (N=1264)		OPENLIJK SEKSISME T.A.V. MEISJES/ VROUWEN (N=1258)		OPENLIJK SEKSISME T.A.V. JONGENS/ MANNEN (N=1258)	
	Gemiddelde ^a	Standaard- fout	Gemiddelde	Standaard- fout	Gemiddelde	Standaard- fout	Gemiddelde	Standaard- fout	Gemiddelde	Standaard- fout	Gemiddelde	Standaard- fout	Gemiddelde	Standaard- fout
Globaal gemiddelde	62,44	0,507	49,48	0,563	50,83	0,566	47,62	0,496	48,42	0,538	45,82	0,496	45,57	0,511
Geslacht (Partiële eta ² , p)	0,013***		0,016***		0,238***		0,003*		0,009***		0,047***		0,017***	
Man / jongen	64,57	0,722	52,05	0,799	62,23	0,804	46,65	0,705	50,23	0,765	49,77	0,705	43,16	0,726
Vrouw / meisje	60,31	0,685	46,90	0,756	39,43	0,761	48,56	0,666	46,62	0,721	41,88	0,663	47,99	0,685
Leeftijd	0,012***		0,026***		0,006*		0,047***		0,037***		0,033***		0,008**	
14-17 jaar	65,20	0,791	54,00	0,876	52,86	0,881	52,70	0,769	53,52	0,835	50,10	0,768	47,62	0,795
18-21 jaar	60,87	0,874	47,38	0,967	50,58	0,972	46,80	0,855	46,44	0,928	44,97	0,855	45,26	0,881
22-25 jaar	61,25	0,907	47,06	1,001	49,05	1,005	43,35	0,879	45,31	0,953	42,40	0,876	43,82	0,902
Onderwijsvorm	0,001		0,010***		0,002		0,048***		0,037***		0,050***		0,027***	
aso-ksso	63,75	0,691	47,17	0,782	49,74	0,784	42,36	0,686	43,37	0,744	40,36	0,683	41,64	0,705
tso	62,67	0,917	48,85	1,014	51,92	1,019	48,56	0,891	50,27	0,968	47,70	0,890	46,06	0,916
bso-busco-dbsso	62,10	0,997	52,41	1,101	50,84	1,110	51,93	0,976	51,63	1,056	49,41	0,975	49,01	1,009
R ² Adjusted	0,024		0,047		0,247		0,080		0,072		0,120		0,040	

^a Model geschatte gemiddelden
(*) = p < 0,100; * = p < 0,05; ** = p < 0,01; *** = p < 0,001

6.2.1 10- tot 13-jarigen

Bekijken we de verschillende constructen van een genderidentiteit voor jongeren tussen 10 en 13 jaar oud, dan valt op dat de beoordeling van elk van die deelaspecten sterk gerelateerd is aan het geslacht van de beoordelaar. Genderontevredenheid wordt in belangrijke mate verklaard door geslacht ($p\eta^2_{\text{geslacht}} = 0,074^{***}$).⁵ De resultaten geven aan dat meisjes gemiddeld minder tevreden zijn over hun gendercategorie dan jongens, rekening houdend met de beperkingen die het behoren tot die gendercategorie met zich meebrengt. Ook de persoonlijke druk die ervaren wordt om zich genderconform te gedragen, hangt relatief sterk samen met genderverschillen ($p\eta^2_{\text{geslacht}} = 0,044^{***}$), en die verschillen zijn nog opvallender voor de druk die ze voelen van vrienden of vriendinnen ($p\eta^2_{\text{geslacht}} = 0,254^{***}$). Bij jongens komt die druk om zich genderconform te gedragen in veel sterkere mate van zichzelf en van anderen. Die resultaten liggen in de lijn van eerder onderzoek (Egan & Perry, 2001; Vanthieghem & Van Houtte, 2015). Verder verklaart gender een belangrijk deel van de variatie in de verschillende vormen van seksisme, met uitzondering van subtiel seksisme ten aanzien van meisjes. Uit voorgaand onderzoek bleek al dat meisjes en jongens gelijkaardig scoren op subtiel seksisme ten aanzien van meisjes (Glick & Fiske, 1996, 1999; Glick et al., 2004; Vandenbossche et al., 2017). Gender verklaart een gelijkaardig aandeel van de variatie voor beide vormen van seksisme ten aanzien van jongens. Jongens scoren op die opvatting, net als op elke andere vorm van seksisme, hoger dan meisjes.

Bij 10- tot 13-jarigen vinden we geen statistisch significante leeftijdsverschillen met betrekking tot de verschillende deelconcepten van een genderidentiteit en van seksistische houdingen. Dat is mogelijk een gevolg van de smalle leeftijdsrange. Wat de genderidentiteit betreft, heeft het opleidingsniveau van de ouders enkel een significant effect op de persoonlijke druk om zich genderconform te gedragen ($p\eta^2_{\text{opleidingsniveau}} = 0,013^{**}$). Jongeren van wie de ouders lager opgeleid zijn, ervaren meer persoonlijke druk om zich genderconform te gedragen dan jongeren van wie de ouders hoger opgeleid zijn. Het verband is nagenoeg lineair: de ervaren persoonlijke druk tot genderconform gedrag daalt gradueel naarmate de ouders hoger opgeleid zijn. In de literatuur wordt dikwijls geponeerd dat een kwetsbaardere positie in de samenleving gepaard gaat met traditionelere genderovertuigingen en normen. Het is mogelijk dat dat ervoor zorgt dat men minder problemen ervaart om mee te gaan met de algemene (en stereotype) genderverwachtingen in de samenleving dan jongeren met een gunstigere sociale positie. Tot slot zijn ook seksistische opvattingen duidelijk gerelateerd aan de sociale achtergrond. Daarbij geldt voor elke vorm van seksisme dat jongeren die attitudes minder onderschrijven als hun ouders hoger opgeleid zijn. De sterkste verklaringskracht van het opleidingsniveau van de ouders vinden we voor het openlijke seksisme ten aanzien van jongens ($p\eta^2_{\text{opleidingsniveau}} = 0,037^{**}$), gevolgd door het subtiel seksisme ten

5. De *Partiële Eta Squared* ($p\eta^2$) kan beschouwd worden als een indicatie voor de proportievariantie in de afhankelijke of de te verklaren variabele (i.c. de genderontevredenheid) die kan toegeschreven worden aan de onafhankelijke of de verklarende variabele (i.c. geslacht).

aanzien van jongens ($p\eta_{\text{opleidingsniveau}} = 0,026^{**}$), het openlijke seksisme ten aanzien van meisjes ($p\eta_{\text{opleidingsniveau}} = 0,020^{**}$) en in iets mindere mate het subtiel seksisme ten aanzien van meisjes ($p\eta_{\text{opleidingsniveau}} = 0,014^{**}$).

6.2.2 14- tot 25-jarigen

Tabel 10.6 geeft de resultaten van de multivariate analyses weer voor de verschillende deelconcepten van een genderidentiteit en van de seksistische houdingen voor 14- tot 25-jarigen. Gender vormt zowel een voorspeller van de ervaren gendertypering ($p\eta_{\text{geslacht}} = 0,013^{**}$) als van de persoonlijk ervaren druk om zich genderconform te gedragen ($p\eta_{\text{geslacht}} = 0,016^{**}$). De genderverschillen zijn het opmerkelijkst voor de ervaren druk vanuit de omgeving ($p\eta_{\text{geslacht}} = 0,238^{**}$). Jongens tussen 14 en 25 jaar oud voelen zich gendertypischer dan meisjes en ervaren een sterkere persoonlijke, maar vooral interpersoonlijke druk om zich genderconform te gedragen dan meisjes. Voor seksisme tonen de analyses aan dat gender voornamelijk een belangrijke verklaring vormt voor openlijke seksisme ten aanzien van meisjes ($p\eta_{\text{geslacht}} = 0,047^{**}$) en jongens ($p\eta_{\text{geslacht}} = 0,017^{**}$), en in mindere mate voor de subtielste vorm van seksisme ten aanzien van meisjes ($p\eta_{\text{geslacht}} = 0,003^{*}$) en jongens ($p\eta_{\text{geslacht}} = 0,009^{***}$). In tegenstelling tot de 10- tot 13-jarigen, scoren meisjes tussen 14 en 25 jaar oud niet op elke vorm van seksisme lager dan jongens. Dat laatste is alleen het geval voor het subtiel seksisme ten aanzien van jongens en het openlijke seksisme ten aanzien van meisjes. Die observatie verrast niet en werd ook door andere onderzoekers geobserveerd. Wel opvallend is dat (voor beide leeftijdsgroepen) jongens subtiel seksisme ten aanzien van jongens sterker onderschrijven dan meisjes.

In tegenstelling tot de jongere leeftijdscategorie vinden we wel leeftijdsverschillen terug bij jongeren tussen 14 en 25 jaar oud voor zowel de verschillende deelaspecten van een genderidentiteit als voor seksistische houdingen. Naarmate jongeren ouder worden, neemt de mate af waarin men zichzelf als gendertypisch beschouwt, alsook de persoonlijke en interpersoonlijke druk tot genderconform gedrag. Ook voor alle vormen van seksisme worden significante leeftijdsverschillen vastgesteld. Naarmate men ouder wordt, neemt de steun voor alle seksistische opvattingen af.

Voor jongeren tussen 14 en 25 jaar oud gebruiken we de (gevolgde) onderwijsvorm als indicator voor de sociale positie in de samenleving. Met betrekking tot de genderidentiteit is de onderwijsvorm enkel gerelateerd aan persoonlijke druk tot genderconform gedrag ($p\eta_{\text{onderwijsvorm}} = 0,010^{***}$). Jongeren die naar school gaan of gingen in het bso, ervaren een sterkere persoonlijke druk om zich genderconform te gedragen dan jongeren uit het aso (jongeren uit het tso bevinden zich in een tussenpositie). De onderwijsvorm is ook sterk verbonden aan seksistische houdingen bij jongeren tussen 14 en 25 jaar oud. Zo worden openlijk seksisme ten aanzien van meisjes ($p\eta_{\text{onderwijsvorm}} = 0,050^{**}$) en subtiel seksisme ten aanzien van meisjes ($p\eta_{\text{onderwijsvorm}} = 0,048^{***}$) in belangrijke mate verklaard door de gevolgde onderwijsvorm. Ook subtiel en openlijk seksisme ten aanzien van jongens hangt duidelijk samen met de gevolgde onderwijsvorm (voor subtiel

seksisme $pn_{\text{onderwijsvorm}} = 0,037^{**}$ en voor openlijk seksisme $pn_{\text{onderwijsvorm}} = 0,027^{***}$). De gemiddelde scores geven voor alle vormen van seksisme een sociale gradiënt, waar bij jongeren uit het tso, maar vooral het bso hoger scoren dan jongeren uit het aso.

7. Besluit

In dit hoofdstuk schetsten we op basis van de JOP-monitor 4 (2018) en de JOP-kind-monitor (2018) de genderidentiteit en het voorkomen van seksistische attitudes bij Vlaamse jongeren tussen 10 en 25 jaar oud. Genderidentiteit werd op een multidimensionale manier benaderd door gendertypering, genderontevredenheid, persoonlijke en interpersoonlijke druk tot genderconformiteit te bestuderen. Ook seksisme werd op een omvattende manier onderzocht door de bestaande ambivalentie (openlijk en subtiel seksisme) ten aanzien van meisjes/vrouwen en jongens/mannen in rekening te nemen. De studie van de verspreiding van de verschillende deelaspecten van een genderidentiteit en van seksistische houdingen, biedt relevante inzichten over de mate waarin (traditionele) genderstereotypen zich laten gelden bij jongeren. Om na te gaan hoe de spreiding van die gendergerelateerde houdingen zich precies aftekent, werden drie sociale kenmerken in rekening genomen: gender, leeftijd en sociale positie (opleidingsniveau van de ouders of de gevolgde onderwijsvorm).

Samengevat tonen de resultaten aan dat jonge adolescenten (van 10 tot 13 jaar) over het algemeen tevreden zijn over hun gender, rekening houdend met de beperkingen die daarmee gepaard gaan. Wel zijn meisjes daar minder tevreden over dan jongens. Vanaf de vroege adolescentie ervaren jongeren – en dan voornamelijk jongens – gedurende de hele adolescentie druk om zich te conformeren aan bepaalde genderverwachtingen en -normen. Die druk komt vanuit zichzelf (persoonlijk), maar in sterkere mate vanuit de omgeving (interpersoonlijk).

Aan de ene kant lijken de resultaten voor de persoonlijke ervaren druk de *devaluatietheorie* te bevestigen, die stelt dat vrouwelijke kenmerken minder aanzien genieten in de samenleving. Dat zorgt ervoor dat jongens zich verzetten tegen vrouwelijke kenmerken. In extreme gevallen kan dat leiden tot dynamieken waarbij jongens hun mannelijkheid blijven bevestigen en opeisen, met mogelijk verregaande gevolgen zoals seksuele intimidatie en grensoverschrijdend gedrag (Corby et al., 2007).

Aan de andere kant tonen de resultaten aan dat vooral jongens een sterke interpersoonlijke druk ervaren. Dat suggereert dat er in de samenleving een veel rigider normenkader wordt gehanteerd voor jongens dan voor meisjes. Vooral voor jongens worden genderoverschrijdend gedrag, voorkeuren of smaken die typisch zijn voor het andere geslacht als vreemd beschouwd. Het is opmerkelijk dat die interpersoonlijke druk niet verklaard wordt door de sociale positie die men bekleedt in de samenleving. Dat is namelijk wel het geval voor de persoonlijk ervaren druk en alle vormen van seksisme.

Daarbij geldt dat naarmate men een gunstigere (onderwijs)positie bekleedt in de samenleving, seksistische houdingen afnemen.

Vervolgens is het opmerkelijk dat voor beide leeftijdsgroepen, jongens hoger scoren dan meisjes op subtiel seksisme ten aanzien van jongens. Sommige jongens nemen dus een houding aan waarbij ze normatieve voorschriften gericht naar jongens zelf ook onderschrijven (niet hulpeloos zijn, iemand die met zijn handen werkt, verantwoordelijk zijn voor de zorg en bewondering voor vrouwen). Dat versterkt de indruk dat de normatieve druk op jongens en mannen in de samenleving sterk is. Hoewel dat ook het geval is voor meisjes, gaat daar steeds meer publieke aandacht naar. Er wordt over het algemeen sterk ingezet op een beleid dat aandacht heeft voor gendergelijkheid door de positie van de vrouw in de samenleving gelijk te trekken. De resultaten van dit onderzoek tonen aan dat naast het verbeteren van de positie van de vrouw in de samenleving, een verdere bewustwording nodig is binnen de samenleving van de voorgeschreven verwachtingen ten aanzien van mannen (en ook vrouwen). Normen waar bepaalde verwachtingen aan gekoppeld worden, zijn schadelijk voor de keuzevrijheid (in de schoolcarrière, vrije tijd...) en de ontwikkeling van jongeren, twee aspecten die net tijdens de adolescentie zeer belangrijk zijn.

Een relatief hoopgevende bevinding is dat de druk die jongeren ervaren om zich genderconform te gedragen, afneemt met de leeftijd, net als seksistische houdingen. Verder wordt aangetoond dat al vanaf de vroege adolescentie (vanaf 10 jaar), de sociale positie (in termen van onderwijs) een belangrijke voorspeller is van genderstereotypen. Een lager opleidingsniveau van de ouders of les volgen (of gevolgd hebben) binnen het tso maar vooral het bso, is verbonden aan sterkere uitingen van een rigider gendergerelateerd normenkader en stereotype (seksistische) houdingen. Dat benadrukt zowel het belang van de sociale positie in de samenleving als de rol van de ouders. Ouders zijn namelijk de vroegste rolmodellen voor kinderen en duwen hen in de richting van bepaalde voorkeuren, smaken en houdingen die ingevuld zijn door gendernormen (Kane, 2006).

Hoewel de deelconcepten van een genderidentiteit en van seksistische houdingen van jongeren in dit hoofdstuk afzonderlijk beschouwd werden, zijn ze onderling sterk verbonden. Jongeren die zichzelf als meer gendertypisch beschouwen of vanuit zichzelf een sterke druk ervaren om zich genderconform te gedragen, gaan de traditionele principes die vervat zitten in seksisme, sterker onderschrijven. Ook de druk die men ervaart vanuit zichzelf om zich genderconform te gedragen, kan een gevolg zijn van (of in verband staan met) het internaliseren van de ervaren druk vanuit de omgeving. Daarenboven zijn ook de invloeden die uitgaan van de drie sociale kenmerken, aan elkaar gerelateerd. Toekomstig verdiepend onderzoek moet dan ook intersectionele invloeden nauwer bestuderen. Gender is een categorie die dwars door andere sociale kenmerken en ongelijkheden in de samenleving snijdt en is om die reden cruciaal om verder te bestuderen.

Bibliografie

- Agars, M. D. (2004). Reconsidering the impact of gender stereotypes on the advancement of women in organizations. *Psychology of Women Quarterly*, 28(2), 103-111.
- Becker, J. C., & Wright, S. C. (2011). Yet another dark side of chivalry: Benevolent sexism undermines and hostile sexism motivates collective action for social change. *Journal of Personality and Social Psychology*, 101(1), 62-77.
- Begany, J. J., & Milburn, M. A. (2002). Psychological predictors of sexual harassment: Authoritarianism, hostile sexism, and rape myths. *Psychology of Men & Masculinity*, 3(2), 119-126.
- Bos, H., & Sandfort, T. G. M. (2010). Children's gender identity in lesbian and heterosexual two-parent families. *Sex Roles*, 62(1-2), 114-126.
- Brandt, M. J. (2011). Sexism and gender inequality across 57 societies. *Psychological Science*, 22(11), 1413-1418.
- Brown, B. B. (2004). Adolescents' relationships with peers. In R. Lerner, & L. Steinberg (Red.), *Handbook of adolescent psychology* (pp. 363-394). (2nd Ed.). New York: Wiley.
- Carver, P. R., Yunger, J. L., & Perry, D. G. (2003). Gender identity and adjustment in middle childhood. *Sex Roles*, 49(3-4), 95-109.
- Chen, Z., Fiske, S., & Lee, T. (2009). Ambivalent sexism and powerrelated gender-role ideology in marriage. *Sex Roles*, 60(11-12), 765-778.
- Collins-Standley, T., Gan, S., Yu, H. J., & Zillman, D. (1996). Choice of romantic, violent, and scary fairy-tale books by preschool boys and girls. *Child Study Journal*, 26(4), 279-302.
- Connelly, K., & Heesacker, M. (2012). Why is benevolent sexism appealing? Associations with system justification and life satisfaction. *Psychology of Women Quarterly*, 36(4), 432-43.
- Corby, B. C., Hodges, E. V. E., & Perry, D. G. (2007). Gender identity and adjustment in black, Hispanic, and white preadolescents. *Developmental Psychology*, 43(1), 261-266.
- Cross, E., & Overall, N. C. (2018). Women's attraction to benevolent sexism: Needing relationship security predicts greater attraction to men who endorse benevolent sexism. *European Journal of Social Psychology*, 48(3), 336-347.
- Cuddy, A. J. C., Glick, P., Crotty, S., Chong, J., & Norton, M. I. (2015). Men as cultural ideals: Cultural values moderate gender stereotype content. *Journal of Personality and Social Psychology*, 109(4), 622-635.
- Dardenne, B., Dumont, M., & Bollier, T. (2007). Insidious dangers of benevolent sexism: Consequences for women's performance. *Journal of Personality and Social Psychology*, 93(5), 764-779.
- Davis, S. N., & Greenstein, T. N. (2009). Gender Ideology: Components, Predictors, and Consequences. *Annual Review of Sociology*, 35(1), 87-105.
- De Lemus, S., Moya, M., & Glick, P. (2010). When contact correlates with prejudice: Adolescents' romantic relationship experience predicts greater benevolent sexism in boys and hostile sexism in girls. *Sex Roles*, 63(3), 214-225.
- Durkin, K., & Nugent, B. (1998). Kindergarten children's gender-role expectations for television actors. *Sex Roles*, 38(5-6), 387-402.
- Egan, S. K., & Perry, D. G. (2001). Gender identity: A multidimensional analysis with implications for psychosocial adjustment. *Developmental Psychology*, 37(4), 451-463.
- Elchardus, M. (2002). Onderwijs in de symbolische samenleving. Zijn individualisme en meritocratie zinvol? *Sociologische Gids*, 49(3), 259-274.
- European Union (2017). Report on Equality between women and men in the EU. Publications Office of the European Union, 2017.
- Fiske, S. T., Cuddy, A. J. C., Glick, P., & Xu, J. (2002). A model of (often mixed) stereotype content: Competence and warmth respectively follow from perceived status and competition. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82(6), 878-902.

- Galambos, N. L., Almeida, D. M., & Petersen, A. C. (1990). Masculinity, femininity, and sex role attitudes in early adolescence. Exploring gender intensification. *Child Development*, 61(6), 1905-1914.
- Gianettoni, L., & Simon-Vermet, P. (2010). Quand la menace d'exclusion professionnelle renforce le genre: Représentations et identités de genre auprès de jeunes sans emploi. *Nouvelles Questions Féministes* 29(3), 76-90.
- Glick, P., & Fiske, S. (1996). The Ambivalent Sexism Inventory: Differentiating hostile and benevolent sexism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(3), 491-512.
- Glick, P., & Fiske, S. T. (1999). The ambivalence toward men inventory: Differentiating hostile and benevolent beliefs about men. *Psychology of Women Quarterly*, 23(3), 519-536.
- Glick, P., & Hilt, L. (2000). Combative children to ambivalent adults: The development of gender prejudice. In T. Eckes, & M. Trautner (Red.), *Developmental social psychology of gender* (pp. 243-272). Mahwah: Erlbaum.
- Glick, P., Lameiras, M., Fiske, S. T., Eckes, T., Masser, B., Volpato, C., Manganelli A.M. ... Wells, K. (2004). Bad but bold: Ambivalent attitudes toward men predict gender inequality in 16 nations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 86(5), 713-728.
- Glorieux, I., & Koelet, S. (2001). Patterns from the past. Traditional gender roles in Flanders. Paper presented at the IATUR conference 'Time Use 2001: New Regions, New Data, New Methods and New Results', October 3-5, Oslo, Norway.
- Hayes, E.-R., & Swim, J. K. (2013). African, Asian, Latina/o, and European Americans' Responses to Popular Measures of Sexist Beliefs: Some Cautionary Notes. *Psychology of Women Quarterly*, 37(2), 155-166.
- Heinze, J. E., & Horn, S. S. (2014). Do Adolescents' Evaluations of Exclusion Differ Based on Gender Expression and Sexual Orientation? *Journal of Social Issues*, 70(1), 63-80.
- Hello, E., Scheepers, P., Vermulst, A., & Gerris, J. R. M. (2004). Association between Educational Attainment and Ethnic Distance in Young Adults: Socialization by Schools or Parents? *Acta Sociologica*, 47(3), 253-275.
- Hill, J. P., & Lynch, M. E. (1983). The intensification of gender-related role expectations during early adolescence. In J. Brooks-Gunn, & A. C. Petersen (Red.), *Girls at puberty* (pp. 201-228). New York: Plenum.
- Horn, S. S. (2007). Adolescents' acceptance of same-sex peers based on sexual orientation and gender expression. *Journal of Youth and Adolescence*, 36(3), 363-371.
- Jackman, M. R. (1994) *The Velvet Glove: Paternalism and Conflict in Gender, Class, and Race Relations*. California, CA: University of California Press.
- Jost, J. T., & Kay, A. C. (2005). Exposure to benevolent sexism and complementary gender stereotypes: consequences for specific and diffuse forms of system justification. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88(3), 498-509.
- Kane, E. W. (2006). No way my boys are going to be like that! Parents' responses to children's gender nonconformity. *Gender & Society*, 20(2), 149-176.
- Kiefer, S. M., & Ryan, A. M. (2011). Students' perceptions of characteristics associated with social success: Changes during early adolescence. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 32(4), 218-226.
- Lappalainen, S., Mietola, R., & Lahelma, E. (2013). Gendered Divisions on Classed Routes to Vocational Education. *Gender and Education*, 25(2), 189-205.
- Lin, Y., & Billingham, R. E. (2014). Relationship between parenting styles and gender role identity in college students. *Relationships & Communications*, 114(1), 250-271.
- Maccoby, E. E. (1998). *The two sexes: Growing up apart, coming together*. Cambridge: Harvard University Press.
- Martin, C. L., & Ruble, D. (2004). Children's search for gender cues: Cognitive perspectives on gender development. *Current Directions in Psychological Science*, 13(2), 67-70.

- Montañés, P., Lemus, S., de Moya, M., Bohner, G., & Megías, J. L. (2013). How Attractive Are Sexist Intimates to Adolescents? The Influence of Sexist Beliefs and Relationship Experience. *Psychology of Women Quarterly*, 37(4), 494-506.
- Neal, S., Rice, F., Ng-Knight, T., Riglin, L., & Frederickson, N. (2016). Exploring the longitudinal association between interventions to support the transition to secondary school and child anxiety. *Journal of Adolescence*, 50(1), 31-43.
- Ohlander, J., Batalova, J. and Treas, J. (2005) 'Explaining Educational Influences on Attitudes toward Homosexual Relations', *Social Science Research*, 34(4), 781-99.
- Powlishta, K. K. (2003). Gender as a social category: Intergroup processes and gender role development. In M. Bennett, & F. Sani (Red.), *The development of the social self* (pp. 103-133). London: Psychology.
- Pratto, F., Sidanius, J., Stallworth, L. M., & Malle, M. (1994). Social dominance orientation: A personality variable predicting social and political attitudes. *Journal of Personality & Social Psychology*, 67(4), 741-763.
- Ridgeway, C. L., (2011). *Framed by gender: how gender inequality persists in the modern world*. New York: Oxford University Press.
- Ridgeway, C. L. & Correll, S.J (2004). Unpacking the gender system: A theoretical perspective on gender beliefs and social relations. *Gender and Society*, 18(4), 510-31.
- Rubin, K. H., Bukowski, W., & Parker, J. G. (2006). Peer interactions, relationships, and groups. In W. Damon, R. Lerner, & N. Eisenberg (Red.), *Handbook of child psychology: Vol. 3. Social, emotional, and personality development* (pp. 571-645). New York: Wiley.
- Rudman, L. A., & Glick, P. (2008). *Texts in social psychology. The social psychology of gender: How power and intimacy shape gender relations*. New York: Guilford Press.
- Skeggs, B. (1997) *Formations of Class & Gender*. London: Sage.
- Spruyt, B., Kavadias, D., & Van Droogenbroeck, F. (2015). Educational tracking and sense of futility: A matter of stigma consciousness? *Oxford Review of Education*, 41(6), 747-765.
- Urberg, K. (1992). Locus of peer influence: Social crowd and best friend. *Journal of Youth and Adolescence*, 21(4), 439-450.
- Van den Bergh, B. R. H., & Marcoen, A. (1999). Harter's Self-Perception Profile for Children: Factor structure, reliability, and convergent validity in a Dutch-speaking Belgian sample of fourth, fifth and sixth graders. *Psychologica Belgica*, 39(1), 29-47.
- Vandenbossche, L., Keppens, G., & Spruyt, B., (2014): Seksisme bij jongeren in Vlaanderen. Verschillen in seksistische attitudes naargelang geslacht, leeftijd en onderwijsvorm. In: B. Spruyt, & J. Siongers (Red.), *Gender(en). Over de culturele constructie en deconstructie van gender bij Vlaamse jongeren* (pp. 237-260). Leuven: Acco.
- Vandenbossche, L., Spruyt, B. & Keppens, G. (2017). Young, innocent and sexist? Social differences in benevolent and hostile sexist attitudes towards women amongst Flemish adolescents. *Young*, 26(1), 1-19.
- Vantieghem, W., & Van Houtte, M. (2015). Are girls more resilient to gender-conformity pressure? The association between gender-conformity pressure and academic self-efficacy. *Sex Roles*, 73(1-2), 1-15.
- Vantieghem, W., & Van Houtte, M. (2018). Differences in study motivation within and between genders: an examination by gender typicality among early adolescents. *Youth & Society*, 50(3), 377-404.
- Willis, P. E. (1977) *Learning to Labour: How Working Class Kids get Working Class Jobs*. Westmead: Saxon House.
- World Bank (2012). *World Development Report 2012: Gender Equality and Development*. The World Bank.

In 2018 voerde het Jeugdonderzoeksplatform (JOP) in opdracht van minister van Cultuur, Media, Jeugd en Brussel, Sven Gatz, drie studies uit met als doel de leefwereld, de levensomstandigheden en het gedrag van jongeren in Vlaanderen en Brussel in kaart te brengen. In totaal werden meer dan 11.000 jongeren tussen 10 en 25 jaar bevroegd over een breed palet aan thema's. **Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de JOP-monitor 4, de JOP-kindmonitor en de JOP-schoolmonitor 2** maakt de eerste bevindingen van die studies bekend. Thema's die aan bod komen zijn: schoolbeleving, dader- en slachtofferschap, interetnische relaties, welbevinden, politieke interesse en betrokkenheid, vrijetijdsbesteding en genderidentiteit en -attitudes. Waar dat mogelijk is, wordt de verbinding gelegd met de resultaten uit vorige afnames van de JOP-monitor en de JOP-schoolmonitor. Dit boek biedt een schat aan recent cijfermateriaal over het leven van jongeren en vormt dan ook een inspiratiebron voor al wie over jongeren denkt, met jongeren werkt of zijn kennis over de jeugd in Vlaanderen en de grootsteden wil verruimen.

Na twee publicaties waarin gefocust werd op één thema, **Gender(en). Over de constructie en deconstructie van gender bij Vlaamse jongeren (2014)** en **Divers Jong. Over diversiteit bij en tussen jongeren in Vlaanderen (2015)**, sluit dit boek opnieuw aan bij de reeks over **Jongeren in cijfers en letters** zoals verschenen in 2007, 2010 en 2014.

Het JOP (www.jeugdonderzoeksplatform.be) is een interdisciplinair en inter-universitair samenwerkingsverband dat gesubsidieerd wordt door de Vlaamse overheid. Het is samengesteld uit onderzoekers van de onderzoekslijn Jeugdcriminologie van het Leuvens Instituut voor Criminologie (KU Leuven), de onderzoeksgroep Tempus Omnia Revelat (Vrije Universiteit Brussel) en de vakgroep Sociaal Werk en Sociale Pedagogiek (Universiteit Gent).

Vlaanderen
verbeelding werkt

9 789463 792233